erkölcsi alacsonyrendűség kiformálódását szolgálná. Aki élvezte a katonai pálya minden előnyét – mert a katona minden államban, minden rendszerben többé-kevésbé élvez előnyöket –, akkor, amikor a bőre veszélybe kerül, már nem helyezkedhet olyan álláspontra, amely régen ismert hivatásbeli kötelességének megtagadására vezet. Ha már kitört a háború, nincs visszaút. Előbb kellett volna másfelé fordulni. Az esetleges lelki konfliktusokat mindenkinek egyénileg kell elintéznie önmagában, még legjobb meggyőződése ellenére is vállalnia kell sorsát. Lehetősége ez marad: mindenütt, ahová a háború folyamán állítják, olyan magatartást tanúsítani, hogy ne kerüljön összeütközésbe az emberséggel, emberi méltósággal, tisztességgel, és semmilyen körülmények között ne lépje túl a szorosan vett katonai kötelesség határát. Csak egyéni mérlegelés döntheti el, hogy a háborúba hivatásuk alapján is belekényszerített tényleges tisztek közül kit tarthatunk bűnösnek és kit nem. Általánosítani éppen úgy helytelen, mint az egyedi eseteket a tényleges helyzettől, a körülményektől elvonatkoztatva bírálni.

Az uszítók, a féktelenek között a végső sikerben kétkedőknek és tisztább ítéletűeknek nehéz volt a helyzete. Ők voltak a „pesszimisták", a „destruktívak", letorkolták őket azzal, hogy nem jó katona az, aki nem hisz a győzelemben. Régtől ismert jelszó ez, hangzatos, de hazug. A győzelem nemcsak hit kérdése, hanem erőviszonyoké is. A bunkós bottal felfegyverzett ember hite géppisztolyos ellenféllel szemben hiábavaló.

TÉNYEK ÉS TANÚK

Kádár Gyula
A Ludovikától Sopronkőhidáig

Magvető Könyvkiadó, Budapest

Kádár Gyula

A Ludovikától Sopronkőhidáig

MÁSODIK KÖTET

Magvető Könyvkiadó
Budapest

Második kiadás

Második kiadás

16.

Ismeretes, hogy a háború megindulásakor magyar részről csak az úgynevezett „Kárpát-csoport" vett részt a harcokban. Parancsnoka: Szombathelyi Ferenc, a kassai VIII. hadtest parancsnoka. Alárendeltségében egy hegyi dandár, egy határvadász dandár, néhány kiegészítő alakulat és a „gyorshadtest". Az utóbbi parancsnoka Miklós Béla altábornagy; a hadtest egy lovas dandárból és két gépkocsizó dandárból állt. Az összerő – kb. 45 000 fő – július 1-vel lépte át a határt, és Sztanyiszlav–Kolomea irányában ment előre. Július 8-án a gyorshadtest kivált a „Kárpát-csoport"-ból, és július 17-től a német 17. hadsereg parancsnoksága alá lépett. A „Kárpát-csoport" két dandárával Kolomea környékén maradt, területi és katonai közigazgatási feladatokkal. A „gyorshadtest" harcainak ismertetése a hadtörténelem feladata. Itt csak az alábbiakat említem:

– Főként a német hadsereg kezdő sikerei miatt visszavonuló szovjet erők nehéz utóvédharcaiban vett részt; a német felsőbb parancsnokságok sajátosságait figyelmen kívül hagyva hajszolták.

– Fegyverzete, felszerelése korszerűtlen volt, messze elmaradt a szovjet és német hadseregétől. Az olaszoktól vásárolt ócska „Ansaldo" típusú harckocsik hasznavehetetlenek voltak.

– Kb. 1000 kilométerre hatolt be szovjet területre német csapatokkal együttműködve. Decemberig személyi állományából 10 százalék a halott vagy eltűnt, 30 százalék a sebesült, a kis harckocsik 100 százaléka, a könnyű harckocsik 80 százaléka, a páncélkocsik 90 százaléka megsemmisült. 1200 gépjármű, 28 löveg és a lóállomány 70 százaléka elveszett. További had-

műveletekre nem alkalmas: december hó 4-én, német beleegyezéssel, hazarendelték.

A német hadsereg kezdő sikerei jelentősek voltak. Újságaink tömjénezték a német dicsőséget, a német hadijelentések hihetetlen számokat közöltek a szovjet hadsereg ember- és anyagveszteségeiről, több ízben ismételve, hogy a szovjet hadsereg „gerincét már eltörték". (Ezt a szólamot még jó egypárszor hallottuk később is.) Valóban tekintélyes területnyereségre tettek szert. Magyarországon a kételkedők közül is többen hittek a végső győzelemben.

Emlékszem, hogyan állottunk ezekben a napokban a pécsi IV. hadtestparancsnokság vezérkari osztályának irodájában a térkép előtt néhányan, vezérkari tisztek. Mindenki a háború győzelmes, gyors befejezését jósolta. Csendesen megjegyeztem, hogy ez még mindig csak területnyereség, s a Szovjetunióban nem döntő jelentőségű területfeladás, nem látok viszont olyan nagy jelentőségű, megsemmisítő csatákat, amelyek a hadjáratok sorsát el szokták dönteni. A szovjet erők zöme mindig kicsúszik, tehát újból alkalmazható marad. Nem értem, mik a német hadseregek földrajzilag meghatározott végső hadműveleti céljai, meddig akarnak még előremenni, hogy tudják az elfoglalt nagy területekkel együttjáró nehézségeket áthidalni. Gúnyosan kinevettek, kételyeimmel magamra maradtam. Gyorshadtestünk hadi sikereiről, minden sikerről, apróságról felnagyított hírek érkeztek.

A német előnyomulással nyert területek katonai megszállására 1941 őszén, a németekkel történt megegyezés alapján, négy dandárt rendeltek ki. A „Kárpátcsoport" megszűnt, keleti és nyugati megszálló parancsnokságok alakultak. Érdekes, veszélytelen, vonzó kaland ígérkezett, hiszen a köztudomás szerint a szovjet nép bizonyosan boldog, hogy „felszabadult", megszabadult a kommunizmustól, a megszálló csapatoknak ünneplés és majális lesz az élete. (Képeslapjaink fényképeket hoznak: egy halom tetején nagy fakereszt, alatta emberek, asszonyok térdepelnek, a kép címe: „Mi visszaadtuk az oroszoknak az Istent." És ezen kívül mit?)

A megszálló csapatok feladataként a szállítási útvonalak, vasutak, hidak biztosítását és a katonai közigazgatás vezetését jelölték meg. Hadműveleti alkalmazással nem számoltak. És nem számoltak komoly harcokat kívánó partizántevékenységekkel sem. Felvonulás után hamarosan tapasztalhatták, hogy a megszállási feladat korántsem a győztes pózában való tetszelgés. Később a németek kíméletlenül felhasználták őket a szovjet reguláris csapatokkal szemben is.

Ezeket a csapatokat nem szervezetszerű egységekből rendelték ki, hanem kombináltan. Így a különböző helyekről összeszedett, összetákolt alakulatok nem voltak egységbe forrva. A parancsnokok nem ismerték tisztjeiket, még kevésbé legénységüket. A személyi állomány zöme tartalékos, kiképzésük minimális, nincsenek nehézfegyvereik, alig van tüzérségük, korszerű páncéltörő, légelhárító fegyvereik hiányoznak. Körülbelül az első világháború népfölkelő alakulatainak feleltek meg.

A IV. hadtestből is mozgósítani kellett egy megszálló ezredparancsnokságot és egy zászlóaljat. Az ezredhez tartozandó többi zászlóaljat más hadtest adta. Mozgósítandó volt a pécsi 8. gyalogezred ikerezred-parancsnoksága, „38. gyalogezred-parancsnokság" névvel. (Ikerezred: amit a békeezred – tehát jelen esetben a 8. – mozgósítás esetén kiállítani volt köteles.)

Amikor a mozgósítási parancs megérkezett, a had-

test vezérkari főnökét én helyettesítettem. A hadtestparancsnok Csatay altábornagy nem volt a helyőrségben. A szükséges intézkedéseket kiadtam. Az ikerezred parancsnoka a mozgósítási beosztások szerint Albrecht főherceg ezredes volt. Azonnal felhívtam telefonon budapesti lakásán. „Fenséges úrról" lévén szó, kérdeztem, hogy hajlandó-e bevonulni, és átvenni az ezredparancsnokságot. Igen katonásan válaszolt: „Természetesen igen, a kötelesség szólít, alázatosan kérek engedélyt, hogy csak 36 óra múlva vonulhassak be, magánügyeimet kell addig elintézni." Estére hazaérkezett Csatay. Jelentettem a kiadott intézkedéseket, köztük Albrechttel volt beszélgetésemet is. „Jaj, ez a dolog nem olyan egyszerű" – mondta Csatay, és hugheshez hívta a honvédelmi minisztert: „Bevonultatható-e Albrecht?" A miniszter nem adott választ: meg kell kérdeznie a kormányzót. Másnap kaptuk az értesítést: a kormányzó nem járult hozzá Albrecht bevonulásához. Erről közvetlenül értesítették. A döntés közelebbi indokait nem ismerem.

*

1941 őszén Werth Henriket nyugdíjazták. Meglepetésünkre a vezérkar új főnöke Szombathelyi Ferenc vezérezredes lett, megelőzve öt, nála rangban idősebb tábornokot. A mellőzöttek nyugdíjazásukat kérték, Jány Gusztáv vezérezredes is mint Szombathelyinél rangban jóval idősebb. Jányt a kormányzó nem engedte el, akkori hírek szerint hadsereg-főparancsnoki állásra szemelte ki. Szombathelyi kinevezésének történetét később elmondta nekem; ismertetni fogom.

Nem sokkal kinevezése után Szombathelyi eljött Pécsre. Ő a pécsi honvéd hadapródiskolát végezte, és

évfolyama most ünnepelte 35 éves jubileumát. Erre érkezett.

A pécsi Nádor-szálló előcsarnokában fogadta a késő délutáni órákban a hadtestparancsnok. Jelen voltak a vezérkari tisztek és a helyőrség csapatparancsnokai. Amikor hozzám ért, megkérdezte, van-e sok dolgom, nem érnék-e rá másnap reggel 8-kor eljönni. Felmennénk a Mecsek-szállóba reggelizni; négyszemközt akar velem beszélni, a találkozói ünnepség csak 10-kor kezdődik. Jelentettem, hogy jönni fogok. Másnap reggel a beszélgetést azzal kezdte, hogy részletes tájékoztatást kért tőlem a bácskai megszállás alatt történtekről. Amióta átvette a vezérkari főnökséget, nincs nyugta az elkergetett magasabb parancsnokoktól, vezérkari tisztektől, kérelmekkel ostromolják visszavételük érdekében. Én beszámoltam tapasztalataimról, lényegében abban a szellemben, ahogy előbb leírtam. Igen nagy figyelemmel hallgatta, a végén megjegyezte: „Senkit sem fogok visszahelyezni a parancsnoki állásokba, hiszen ez a gyatraság kétségbeejtő." Jellemeztem a csapatok felkészültségét és magatartását. „Igen, igen, így van, magamnak is ilyenek voltak a tapasztalataim a Kárpát-csoportnál. Tudod, nincs nekünk hadseregünk: ez egy rosszul felfegyverzett szegényparasztság." Ezek után rátért személyes helyzetére. Werthtel nagyon sok mindenben nem értett egyet. A környezetében levő vezérkari garnitúra viszont meg van fertőzve Werth szellemétől, ezenkívül erős politikai befolyás alatt áll. „Úgy érzem, csak árnyékvezérkarifőnök vagyok. Azonnali változtatásokat nem tudok eszközölni, ez zökkenőkkel járna": fokozatosan akart seréket végrehajtani, hogy környezetében a neki megfelelő emberek legyenek. „Téged is kombinációba vettelek. Most még nem tudom megmondani, hová fog-

lak beosztani, számolj azzal, hogy felkerülsz a vezérkari főnökségre." Magáról a háborúról ez alkalommal csak nagyon érintőlegesen beszélt: a háború hosszú lesz, még nagyon sok nehézség van előttünk.

A beszélgetés után határozottan örültem. Talán nem is annyira annak, hogy Budapestre, a központba kerülök, hanem annak, hogy megítélésem szerint egy józan, tisztán látó, képzett, mértéktartó katona került a honvédség élére. Képességeiben és jellemében tökéletesen megbíztam, és hittem, hogy minden túlzással szemben fékezőleg hat. A későbbiek során igyekezni fogok rámutatni, mi vált valóra akkori megítélésemből, és miben csalódtam.

1941 telén a hadtest 2. osztályának (hírszerzés és kémelhárítás) megszemlélésére megérkezett Pécsre Ujszászy István tábornok. A hadtest vezérkari főnök szabadságon volt, így nekem kellett fogadnom. A szakszolgálatos ügyeket a hadtest osztályvezetőjével intézte el, szerepem inkább az ilyenkor szokásos udvariassági tevékenységre korlátozódott. („A központból jött embert" mindig megillető előzékenység!) Ujszászyval ekkor beszéltem először. Őszintén szólva, nem tett jó benyomást. Piperkőc, udvariaskodó, hajlongó, kedveskedő, diplomata típus volt; hozzám mindig közelebb állott a nyersebb, darabosabb, szókimondó ember. Együtt ebédeltünk az egyik étteremben, két-három tiszt is volt a kíséretében. Az ebéd alatt Ujszászy biztosnak ítélte a német győzelmet, a háború befejezését legkésőbb az 1942 tavaszán meginduló nagy német offenzíva utánra jósolta. Helyzetmegítélése meglepett, de nem vitatkoztam.

Ebéd után megállott a Király utcában levő porcelánkereskedés kirakata előtt, és elragadtatással dicsért egy hatalmas Zsolnay vázát. Este együtt vacsoráztunk.

Amikor megérkezett, odafordult az egyik őt kísérő ezredeshez: „Nahát, ezt a kedves figyelmességet! Nem is tudom, hogy köszönjem meg! A vázát elhozták a lakásomra! De ingyen nem fogadhatom el. Mibe került?" Az ezredes 20 pengőben jelölte meg az árat. „Hihetetlen, hogy tudtátok ilyen olcsón megszerezni?" „A VKF–2. osztály, az mindent tud" – volt a válasz. A váza becslésem szerint legalább 300 pengőbe került. Az ilyesmit mindig utáltam, az esetet jól megjegyeztem.

A tél folyamán még egy érdekes látogatónk érkezett a vezérkari főnökség hadműveleti osztályáról, egy fiatal vezérkari százados. Arra már nem emlékszem, miért jött, de a fecsegésére igen. Ő is a győzelem befejezett tényét bizonyítgatta. Ami még hátravan, az már csak felszámolás, mondta. Magyarország jelentős területeket kap a régi Galícia területéből. Nem akartam hinni, hogy jól hallottam, meg is kérdeztem: „Mi a fenének nekünk Galícia?" Fölényesen, „hadászatilag" megmagyarázta: a Kárpátok előterének biztosítására. És egyéb sületlenségekre.

Holott a német „Blitzkrieg"-gel baj történt az őszön! Elakadtak a lehengerlő támadások, a katlancsaták. Leningrád, Moszkva, Rosztov felé megrekedt az előnyomulás. A gondolkodó ember fejében nagyobbra nőtt a kérdőjel.

1942. januárban valamiért Budapestre utaztam, Baján és Szabadkán keresztül. Szabadka után megismerkedtem a vonaton egy fiatalasszonnyal. Újvidékről utazott Pestre. Beszélgetés közben néhány szót ejtett el: hogy milyen borzalmas napokat éltek át Újvidéken. Eleinte hiába faggattam, nagyon bizalmatlan volt, később azonban olyan részleteket beszélt el az újvidéki razziáról, hogy borsódzott a hátam. Igaz lenne mindez? Nem is tudtam elhinni. Pesten kérdeztem a vezérkari

főnökség hadműveleti osztályán: „Mi volt Újvidéken?” „Mi lett volna: Grassy Jóska rendet csinált” – volt a válasz. Néhány nap múlva láttam a Honvédségi Közlönyben, hogy jó néhány tiszt hadi kitüntetést kapott a „partizánok elleni harcokban tanúsított vitéz magatartásáért”. Talán mégsem volt igaz, amit hallottam? Itt-ott még szóba került később, de: „Felnagyítják a történteket, bomlasztó célzattal hazudnak, zsidó propaganda” – és hasonlók hangzottak el. Az újvidéki eseményekre később térek ki.

*

1942. februárban Horthy Istvánt kormányzóhelyettesnek választották.

1943-ban közelebbi barátságba kerültem Somogyi Béla közjegyző, felsőházi taggal. Egy ideig jogtanácsosa volt a kormányzónak. Régi fajvédő, aki azonban határozottan németellenes beállítású lett, kapcsolatokat tartott a polgári demokrata baloldallal, Bajcsy-Zsilinszky Endrével, a kormánypárt balszárnyával. Emellett természetesen nagy híve volt Horthynak. Jó értelemben vett nacionalista; a német veszedelmet felismerte, a szovjet elleni háborút őrültségnek tartotta, a zsidótörvényeket nem szavazta meg. Tőle hallottam a következőket:

Lovas úti házának szalonjában született meg a gondolat, hogy a kormányzó fiát helyettesnek kell megválasztani. Hozzá hasonló gondolkodású – magyar nacionalista – barátai voltak nála vacsorán. Beszélgettek az ország helyzetéről, jövőjéről. Felvetődött a kérdés: mi lesz, ha Horthy meghal? (Ez időben betegeskedett.) A németek törekvése az, hogy Magyarországot bekebelezzék, függetlenségét megszüntessék, és a régi Osztrák–Magyar Monarchiához hasonló látszatfüggetlenségi alkotmánnyal teljesen Németországhoz láncolják, közös államfővel: Hitlerrel. Ennek végrehajtását most még Horthy személye akadályozza. De minden jel arra mutat, hogy a szélsőjobboldali propaganda – feltehetőleg Hitlerék tudtával, esetleg biztatásával – Horthy teljes lejáratására törekszik. A németek számára a kedvező pillanat akkor érkezik el, ha Horthy meghal, esetleg merénylet következtében. Akkor Magyarországon megindul a belső torzsalkodás az államfői hatalomért. Önjelölt bőven van: Albrecht főherceg, arisztokraták, politikusok, katonák, polgári demokrata jelöltek, a hercegprímás stb., stb. Ez olyan belső széthúzásra vezetne, ami a közállapotokat tökéletesen fellazítja, és alkalmat adna Hitlernek a beavatkozásra, amit magyarországi hívei jelentősen elősegítenének. Gondoskodni kell tehát egy kéznél levő, előre kiszemelt helyettesről, akire a hadsereg azonnal felesketthető, és aki mellé a nemzeti függetlenséget megtartani akarók felsorakozhatnak. Erre a kormányzó fiát tartották legalkalmasabbnak, akinek megválasztása az adott pillanatban apjára való tekintettel nagyobb nehézségek és élesebb harcok nélkül keresztülvihető. Az ifjú Horthy Istvánt egyébként is igen képzettnek, reprezentatív megjelenésűnek, németellenes beállítottságúnak tartották. Tudomásuk szerint: „a munkásság körében is szimpatikus mint mérnök”. A zsidóüldözések ellen élesen állást foglalt. Tudták, hogy fiatalabb korában sokat mulatott – „de hát Habsburg Rudolf sokkal többet nála, mégis legendákat fontak köréje, s egyébként is megkomolyodott már”. Az öreg Horthy előbb elzárkózott, még jobban Horthy István, aki sehogyan sem akarta vállalni a kormányzóhelyettesi tisztséget. Mindkettőjüket sokáig kellett rábeszélni.

Annyi tény, hogy a kormányzóhelyettes-választást nem a magyar baloldal ellenezte, hanem a németbarát és szélsőjobboldali körök. Ezek kezdték nagy erővel terjeszteni, hogy Horthy István züllött kocsmatöltelék, erkölcsi senki, a zsidók kezében van, nemzetáruló angolbarát, hogy Horthy dinasztiát alapít, hogy a „várbeli zsidóasszony" (Horthyné) fián keresztül akarja magához ragadni az ország kormányzását. Sőt: orgyilkossággal is megvádolták a fiatal Horthyt, röpcédulán terjesztették, hogy megöletett egy németbarát vezérkari ezredest – Pajtás Gyulát –, mert az szót mert emelni, mikor ő az Arizona mulatóban az angol himnuszt játszatta Ugyanígy felhördült a katolikus klérus – élén a hercegprímással –, mert a Habsburg-restauráció lehetőségeit veszélyeztetve látta.

Ha ma lemérjük azokat az erőket, és megvizsgáljuk annak a rétegnek összetételét, amelyik a Horthy-fiú kormányzóhelyettességével szemben állott, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy Somogyi Béláék fejtegetéseiben lehetett némi igazság. Modern és haladó értelemben nem, de az időpont légkörében mégis. Magam is tapasztaltam, hogy a nyilas beállítottságú tisztek magánbeszélgetésekben szinte minősíthetetlen hangnemben nyilatkoztak a fiatal Horthyról, akit pedig nem is ismertek személyesen. Elég volt annyi, hogy nem nemzetiszocialista. (És ebben a tekintetben biztosan pozitívan jellemeztek egy embert negatív támadói: ellenségeiről is megismerni az embert.)

A háború után előkerült dokumentumokban olvashatjuk: Werkmeister budapesti német ügyvivő 1941. december 12-én jelentette a német külügyminiszternek: „... Albrecht főherceg sohasem tagadta igényét, hogy a kormányzó utóda kíván lenni... esetleges jelölése nem lenne meglepő egyes jobboldali körök számára ... utóbbi időben magyar személyiségek ismételten azt a felfogást képviselték, hogy tekintettel Magyarországnak a birodalomhoz fűződő szoros politikai kapcsolatára, az utódlás kérdését csak Németországgal közösen lehetne, illetve kellene megoldani..." 1941. december 22-én pedig Weizsäcker német külügyi államtitkár ezt táviratozta a budapesti követségnek: „A Führer úgy döntött a kormányzó utódlásának kérdésében, hogy német részről semmi se történjék, amíg a jelenlegi kormányzó él."

Tehát csak addig, amíg a kormányzó él! Ezután Albrecht kihallgatást kért Hitlertől. Hitler 1942. január 17-én közölte, hogy nem fogadja.

*

Az 1941-es kezdő német sikerek megtorpanása, a szovjet hadsereg kitartása, harckészsége szertefoszlatta a „Blitzkrieg" álmát. A német hadvezetés ekkor kezd először magyarázkodni, igyekszik kisebbíteni a támadó hadműveletek megakadásának jelentőségét; különböző, részben időleges okok hangzanak el, az utánszállító vonalak meghosszabbodása, az utak rossz állapota, hirtelen bekövetkezett hideg tél és hasonlók. Elhallgatja a lényeget: a szovjet hadsereg meglepetést okozó erejéről nem beszél. Nem beszél saját hadseregének igen súlyos veszteségeiről sem, amelyek pedig arra késztetik, hogy az 1942-ben tervezett további hadműveletekhez újabb és az eddiginél nagyobb erőket vegyen igénybe, és szövetségeseit – főként Magyarországot és Romániát – nagyobb részvételre szorítsa. Most már valóban kényszerít és követel. Magyarország a hadbalépéssel elkötelezte magát, a további részvétel megtagadása következmények, német retorzió nélkül lehetetlen.

Ribbentrop német külügyminiszter 1942. január 6–9-ig tárgyalásokat folytatott Horthyval és Bárdossyval. Az erről készült német dokumentum szerint: „A birodalmi külügyminiszter úr kifejtette a magyar uraknak, hogy a birodalmi kormány biztos a feltétlen győzelemben, de egyben eléjük tárta, hogy a két országot érintő minden kérdés megoldásánál abból a sorsközösségből kell kiindulni, amely a háborús fejlemények és főként a bolsevizmus elleni közös harc nyomán jött létre. A birodalmi külügyminiszter úr különösen kiemelte, mennyire fontos, hogy a bolsevizmust még ebben az évben végleg legyűrjék; ezt a harcot, akárcsak tavaly, elsősorban ismét a Wehrmacht vívja, és viseli az azzal járó áldozatokat, ami arra kötelezi a szövetséges hadseregeket, hogy a küzdelemben erejükhöz mérten részt vegyenek. E gondolatmenet alapján lépett fel azután a birodalmi külügyminiszter úr azzal a *követeléssel*, mely szerint Magyarországnak ebben az évben *egész hadseregét* rendelkezésre kellene bocsátania, hogy a kitűzött cél eléréséhez hozzájáruljon." (Kiemelések: K. Gy.)

Paulus német vezérezredes a nürnbergi perben ismertette Hitlernek az 1942-es hadműveleti tervek megbeszélésén tett kijelentését: „Ha Majkopot és Groznijt nem foglaljuk el, akkor nekem a háborút likvidálnom kell." A „likvidálási" szándék – mint tudjuk – nem volt komoly. Komoly volt azonban az 1941-es tervek kudarca következtében beállott szükség. A csatlós államok nagyobb részvételét követelni kellett.

Horthy és Bárdossy az egész magyar hadsereg részvételéhez nem járultak hozzá, de hajlandók voltak „lehetőségeik legszélső határáig elmenni, a hadjáratban az eddiginél nagyobb erőkkel részt venni". A részletek megbeszélését a német és magyar katonai szervekre bízták. Ez után az előzetes megállapodás után érkezett

meg Budapestre Keitel német vezértábornagy január hó 20-án.

Szombathelyi vezérezredes és Bajnóczy vezérezredes – Szombathelyi helyettese – részt vettek a katonai részletmegbeszéléseken. Mindkettőjük elbeszéléséből úgy tudom, hogy igen heves viták, sőt veszekedések voltak. Keitel eleinte ragaszkodott a teljes magyar hadsereg bevetéséhez. Fenyegetéseket is alkalmazott. A magyaroknak szemére hányta hálátlanságukat: területeket elfogadtak, most a kötelezettségek alól ki akarnak bújni. A románok hűségesebbek, jobban megértik, hogy áldozatokat kell hozni a közös cél érdekében. A magyarok a hadsereg felszerelési, fegyverzeti, kiképzési hiányosságaival védekeztek. Végül abban egyeztek meg, hogy három hadtest erővel – hadtestenként három hadosztállyal – és egy gyorskötelékkel vesznek részt a további harcokban. Ezenkívül öt hadosztály mint megszálló erő marad szovjet területen. Tény az, hogy az újonnan bevetésre került magyar erők – a később tragikus sorsú 2. hadsereg – kiadása már nem egészen önként történt, és nem könnyen egyeztek bele. Ezt bizonyítja Jagow budapesti követ január 22-i távirata Ribbentrop külügyminiszternek, amelyben Keitel vezértábornagy tárgyalásainak eredményét jelenti azzal, hogy a magyar katonai körökkel folytatott tárgyalás „nem egészen simán" zajlott le. Jelenti azt is, hogy Szombathelyi és Bartha honvédelmi miniszter a megállapodások érvényességét a politikai tényezők hozzájárulásától akarták függővé tenni. Keitel azonban kijelentette, hogy értékét vesztené a segítség, ha azt feltételekhez, igényekhez vagy korlátozásokhoz kötnék. Jagow követ engedélyt kért Ribbentroptól, hogy Horthyval és Bárdossyval közölhesse: „Semmi esetre sem bocsátkozhatunk ... fenntartásokba, és ugyanez vonatkozik azokra

a hiányosságokra, amelyek német kötelékekhez viszonyítva a felszerelés tekintetében még fennállanak."

Szombathelyi későbbi beszélgetéseinkben mindig személyes sikerének minősítette, hogy nem az egész magyar hadsereg került ki a frontra. Említette, hogy még a tárgyalások megkezdése előtt ő biztatta Horthyt és Bárdossyt ellenállásra. Szerinte, ha Werth lett volna a vezérkar főnöke, az egész magyar hadsereg bevetésre került volna. Mindig hangoztatta, hogy jobb lett volna semmit sem adni, ezt azonban már elérni nem lehetett.

Tág tér nyílik utólagos elmélkedésekre. Meg lehetett volna tagadni a német követeléseket? Mi lett volna ennek a következménye? Német megszállás, helytartóval, Sztójay-féle kormánnyal, igen tekintélyes belső németbarát réteggel, végső német győzelemben vakon bízó katonai elemekkel, teljes kiszolgáltatással már 1942-től? Vagy az akkori – ellenünk acsarkodó – németbarát román, szlovák, horvát kormányok felhasználásával indítottak volna akciókat ellenünk? Valóban olyan nagy volt az ellenállás magyar részről, mint azt feltüntették, vagy sokkal lagymatagabb, engedékenyebb, ijedtebb? Vajon valóban szerettek volna teljesen kimaradni a további harcokból, vagy mégiscsak bíztak a német győzelemben, és politikai irányuknak megfelelően továbbra is részt akartak venni? Vajon nem lehetett volna legalább a nagyobb erő azonnali kiadásának elhalasztását elérni, ígéretekkel időt nyerni, fegyverzetet követelni? Megannyi kérdés, vitatható válaszok, tragikus tények.

*

Körülbelül áprilisban érkezett meg a IV. hadtestparancsnoksághoz a vezérkar főnökének rendelete: a hadtest mozgósítandó, a keleti arcvonalon kerül alkalmazásra. A kivonuló hadtest parancsnoka: Csatay Lajos altábornagy, a hadtest vezérkari főnöke: Gecsányi Gusztáv vezérkari ezredes. Az én mozgósítási beosztásom: I. a. – vagyis a hadtest hadműveleti osztályának vezetője.

Megtettük a szükséges intézkedéseket. Az elvonulásra hivatott alakulatokat az alábbiakban jellemzem – azzal, hogy máshol sem volt jobb a helyzet.

A legénységi állományt nemcsak fiatal, hanem meghatározott idősebb korosztályúakból kellett kiállítani (harcolók korhatára 35 év). Ezt azzal indokolták, hogy az első világháborúban az először kivonult tábori ezredekben a fiatalabb korosztályok igen nagy veszteségeket szenvedtek, később a fiatal erők hiánya rendkívül érezhető volt, és a pótlások harcértéke csökkent. Parancs szerint az állomány 20 százalékban nemzetiségekből álljon. Miután az első rendelkezések ezt közelebbről nem határozták meg, Csatay úgy intézkedett, hogy ez a 20 százalék a hadtest területén nagy számban élő svábokból kerüljön ki. Lehet, hogy erről valaki titokban jelentést tett a minisztériumban, mert ezt az intézkedést nem hagyták jóvá. Lehet az is, hogy azért nem, mert ekkor a magyar kormány már engedélyt adott a németeknek 20 000 német származású magyar állampolgár SS-be toborzásához. Román ajkú legénységet irányítottak hozzánk. A nemzetiségekkel való keverés sok vitára adott okot a tisztikarban. Egyik vélemény az volt, hogy helyes intézkedés („így nemcsak a magyarság vérzik"), a másik vélemény szerint helytelen, mert a nemzetiségek harckészségének alacsonyabb foka a magyar katonabecsület rovására

a hiányosságokra, amelyek német kötelékekhez viszonyítva a felszerelés tekintetében még fennállanak."

Szombathelyi későbbi beszélgetéseinkben mindig személyes sikerének minősítette, hogy nem az egész magyar hadsereg került ki a frontra. Említette, hogy még a tárgyalások megkezdése előtt ő biztatta Horthyt és Bárdossyt ellenállásra. Szerinte, ha Werth lett volna a vezérkar főnöke, az egész magyar hadsereg bevetésre került volna. Mindig hangoztatta, hogy jobb lett volna semmit sem adni, ezt azonban már elérni nem lehetett.

Tág tér nyílik utólagos elmélkedésekre. Meg lehetett volna tagadni a német követeléseket? Mi lett volna ennek a következménye? Német megszállás, helytartóval, Sztójay-féle kormánnyal, igen tekintélyes belső németbarát réteggel, végső német győzelemben vakon bízó katonai elemekkel, teljes kiszolgáltatással már 1942-től? Vagy az akkori – ellenünk acsarkodó – németbarát román, szlovák, horvát kormányok felhasználásával indítottak volna akciókat ellenünk? Valóban olyan nagy volt az ellenállás magyar részről, mint azt feltüntették, vagy sokkal lagymatagabb, engedékenyebb, ijedtebb? Vajon valóban szerettek volna teljesen kimaradni a további harcokból, vagy mégiscsak bíztak a német győzelemben, és politikai irányuknak megfelelően továbbra is részt akartak venni? Vajon nem lehetett volna legalább a nagyobb erő azonnali kiadásának elhalasztását elérni, ígéretekkel időt nyerni, fegyverzetet követelni? Megannyi kérdés, vitatható válaszok, tragikus tények.

*

Körülbelül áprilisban érkezett meg a IV. hadtestparancsnoksághoz a vezérkar főnökének rendelete: a hadtest mozgósítandó, a keleti arcvonalon kerül alkalmazásra. A kivonuló hadtest parancsnoka: Csatay Lajos altábornagy, a hadtest vezérkari főnöke: Gecsányi Gusztáv vezérkari ezredes. Az én mozgósítási beosztásom: I. a. – vagyis a hadtest hadműveleti osztályának vezetője.

Megtettük a szükséges intézkedéseket. Az elvonulásra hivatott alakulatokat az alábbiakban jellemzem – azzal, hogy máshol sem volt jobb a helyzet.

A legénységi állományt nemcsak fiatal, hanem meghatározott idősebb korosztályúakból kellett kiállítani (harcolók korhatára 35 év). Ezt azzal indokolták, hogy az első világháborúban az először kivonult tábori ezredekben a fiatalabb korosztályok igen nagy veszteségeket szenvedtek, később a fiatal erők hiánya rendkívül érezhető volt, és a pótlások harcértéke csökkent. Parancs szerint az állomány 20 százalékban nemzetiségekből álljon. Miután az első rendelkezések ezt közelebbről nem határozták meg, Csatay úgy intézkedett, hogy ez a 20 százalék a hadtest területén nagy számban élő svábokból kerüljön ki. Lehet, hogy erről valaki titokban jelentést tett a minisztériumban, mert ezt az intézkedést nem hagyták jóvá. Lehet az is, hogy azért nem, mert ekkor a magyar kormány már engedélyt adott a németeknek 20 000 német származású magyar állampolgár SS-be toborzásához. Román ajkú legénységet irányítottak hozzánk. A nemzetiségekkel való keverés sok vitára adott okot a tisztikarban. Egyik vélemény az volt, hogy helyes intézkedés („így nemcsak a magyarság vérzik"), a másik vélemény szerint helytelen, mert a nemzetiségek harckészségének alacsonyabb foka a magyar katonabecsület rovására

megy, ezek gyengesége magával ragadja majd a magyar legénységet is. A csapattisztek valóban nem fogadták szívesen a román legénységet: kiképzési foka alacsonyabb volt – csak „átképzésen" vett részt –, nyelvi nehézségek is volták.

A mozgósított alakulatok harci szelleméről és harckészségéről viszont beszélni sem lehet. Sem magyarnak, sem románnak nem volt kedve elmenni. Csak a behívási parancsnak engedelmeskedtek; mi mást tehettek volna? A csapatok mozgósítási előmunkálataiban pontosan ki volt dolgozva, hogy milyen korosztályból, név szerint kinek, milyen alegységhez kell bevonulni. Ez hozzátartozik a mozgósítás technikájához.

A kivonuló alakulatok tisztikara szakszempontból általában gyenge volt. Itt is az az elv érvényesült, hogy ne menjen ki mindjárt az első alkalommal a képzettebb csapattiszti réteg. Ezért voltak olyan zászlóaljparancsnokok is, akik csak most kerültek csapathoz, hosszú, egyéb csapaton kívüli szolgálat után. A századparancsnokok általában egészen fiatal tisztek, a szakaszparancsnokok zöme tartalékos. A csapattisztek körében sem volt semmiféle „harci kedv". Inkább egymást biztatgatták: úgysem kerül komolyabb harcokra sor. Az természetesen ismeretes jelenség, hogy mindig akad néhány szájaskodó, kalandvágyó, hősködő ember, de az átlag igen csendes volt. Bizony nem volt ez a hadsereg – a maga egészében – több, csak a fasisztákat kényszerből kiszolgáló tömeg, a kormányzat szomorú áldozata.

A sok egyéb ok mellett az ilyen személyi állomány összetétele már önmagában is megmagyarázza az elvonulásra rendelt alakulatok gyengeségét. Az idős korosztályba és a nemzetiségekhez tartozókat nem lehet harcosoknak számítani, hanem csupán létszámnak.

Még egy igen fontos körülmény: a magyar honvédség parancsnoki karának – zászlóaljparancsnokoktól fel egészen a hadseregparancsnokig – a csapatvezetésben jóformán semmi gyakorlata nem volt. Erről nem tehetett. Az idősebbek az első világháborúban alacsonyabb rendfokozatokban kis egységek parancsnokai voltak. Akik a trianoni hadseregben végig csapatnál voltak, még azoknak sem volt alkalmuk arra, hogy békegyakorlatoknál zászlóaljat vagy ezredet – ennél magasabb kötelékről nem is beszélve – felelős parancsnokként vezessenek, legfeljebb néhányuknak, ritkán. A kiképzésnél az egyes ember és alsóbb egységek kiképzésén volt a hangsúly, csak a kiképzési évek végén volt néhány zászlóalj-, ezred-, esetleg hadosztálykötelékben gyakorlat. De hát hányan voltak a mozgósított hadseregben olyanok, akiknek az ilyen gyakorlatoknál parancsnokság jutott? A békebeli csapatgyakorlatok messze vannak a valóságtól, mégis adnak problémákat és tapasztalatokat. A csapaton kívül szolgáltak – akik most parancsnoksághoz jutottak – legfeljebb egyszer-kétszer vendégszerepeltek a csapatnál, többnyire csak láttak néhány gyakorlatot. Volt ugyan bőven mindenféle elméleti képzés: harcászati alkalmazó megbeszélések, hadijátékok, de hát ezeknek haszna a háborús csapatvezetés szempontjából jelentéktelen. Úgy jellemezhetem a honvédség parancsnoki karát, hogy úszni tanították őket könyvekből, víz nélkül. A 2. hadsereg magasabb parancsnokai jó részének semmiféle csapatgyakorlata nem volt, vezérkari beosztásokban adminisztráltak, katonai attasék voltak, életük inkább irodai szolgálatban telt el. Magának Jánynak sem volt gyakorlati csapatvezetési tapasztalata.

Mozgósított hadtestünk zászlóaljparancsnokai ré-

szére szükségesnek látszott valamiféle segédlet kiadása; sémák, különböző harchelyzetekben helyes csoportosításra, tűzgépek elhelyezésére stb., hogy ezzel is csökkenthető legyen az a veszteség, ami a parancsnokok tudatlanságából ered. Ez pedig nagyon fontos, ha már egyszer menni kell. De amikor erről Csatay hadtestparancsnokkal beszéltem, azt mondta: „Lehet ugyan kiadni ilyen segédletet, de nincs ilyesmire szükség. Csak nem gondolod, hogy odakint harcolni fogunk? Hol lesznek akkorra az oroszok, mire mi kiérünk? Nem lesz ott másról szó, mint a német csapatok háta mögött kisebb biztosítási feladatok elvégzéséről." Jelentettem, hogy véleményem szerint igen súlyos harcokra kerülhet sor: Csatay kinevetett. Jellemzőnek tartom ezt a helyzetmegítélést: magas rangú katonától, hadtestparancsnoktól származott!

Az elvonuló alakulatok a nem mozgósított egységektől elvett fegyverzettel voltak ellátva, a magyar honvédségben eddig soha nem látott mértékben. Egy gyalogezredben például 44 géppuska, 18 páncéltörő, 12 aknavető, 18 nehézpuska, 108 golyószóró, egy üteg 4 db 8 cm-es ágyúval, ezenkívül egy lovas szakasz és egy kerékpáros szakasz. Ez a fegyverzet magyar viszonylatban jelentősnek tűnt, a szovjet hadsereggel szemben azonban kevés volt, amellett minőségében sem felelt meg. Sem harckocsijaink, sem tüzérségünk löveganyaga, sem műszaki csapataink felszerelése nem volt korszerű. A további részletezés meghaladná írásom keretét.

Hadtestünk alakulatai harckocsikat közelről soha nem is láttak (a hadtest békebeli hadrendjében nem voltak harckocsi-alakulatok), repülőkkel összeműködve soha nem gyakoroltak, a fegyverek kezelői éléstölténnyel alig lőttek, éles-kézigránáttal nem gyakoroltak. Előre látható volt, hogy egy modernül felfegyverzett hadsereggel szemben nem tudnak helytállani. Egyes nehézfegyverekre német ígéret volt: majd a felvonulási területen megadják. Csakhogy a fegyver akkor ér valamit, ha kezelője bízik benne, ismeri, gyakorolt vele. A hadtest utánszállítási eszközei, vonatai változatlanul siralmasak, mint az erdélyi bevonulásnál: rozoga szekerek, rengeteg ló, szedett-vedett gépkocsiállomány, minden elképzelhető típusból, alkatrészek pótlására alig van lehetőség.

Szervezetileg: „könnyű hadosztályok" – vagyis csupán 2 gyalogezreddel. A hármas tagozás régtől elismerten jobb, a „hadosztály" név pedig megtévesztő volt, a felettes német vezetés teljes értékű – 3 gyalogezredes – hadosztályként alkalmazhatja.

Ha katonai szemmel felmérem a magyar 2. hadsereget, ha szervezését, állományát, fegyverzetét, kiképzését, szellemét mérlegelem, nem minősíthetem komoly feladatok elvégzésére alkalmas hadseregnek, csak katonai tákolmánynak. A háború kitörése előtt sokat hencegtünk hadseregünk kiválóságával. Jobb lett volna ezt nem hangoztatni, hanem megmaradni a valóság mellett. Most már késő volt az előbbi öndicséreteket a németek előtt cáfolni.

Hadtörténészeink és más, a 2. hadsereg tragédiájával foglalkozó írók részletesen, adatokkal alátámasztva, helyesen bizonyítják ennek a hadseregnek hiányosságait. De valamiről megfeledkeznek. Ezt a valamit nem katonától hallottam, hanem Zilahy Lajos írótól, akivel később bizalmas viszonyba kerültem. Még a doni katasztrófa előtt arról beszélgettünk, hogy katonailag milyen siralmas állapotban van a hadsereg. Zilahy azt mondta: „Nem az a baj, hanem az, hogy egyáltalán van hadseregünk. Ha nem fejlesztettük vol-

na örökösen, mikor kitört a háború, és Hitler a részvétel megbeszélésére meghívta Horthyt, azt válaszolhatta volna, hogy: »Nem érek rá elmenni, nincs nekem hadseregem, Tiszacsegén meg éppen most van a földművesszövetség díszközgyűlése, és azon ott akarok lenni.«"

Bizony így lett volna jobb!

A magyar hadsereg jelentősége egyébként ebben a szédületes méretű háborúban jól felszerelten is elenyésző lett volna. Amikor 3–400 hadosztály kiváló katonai erői mérkőznek, ezek küzdelmét nem döntheti el egy improvizált magyar hadsereg. Bárhogy lett volna felszerelve a 2. hadsereg, a doni katasztrófa akkor is bekövetkezik.

Nagyon nehéz szívvel néztem a jövő elé! Gecsányi hadtest vezérkari főnök bízott a győzelemben. Fenn járt Budapesten, beszámolt a hadtest állapotáról – nyilván nem úgy, mint én fentebb leírtam –, és személyemet illetően azt a hírt hozta, hogy kombinációba vettek mint a 2. hadsereg anyagi osztályának vezetőjét (főszállásmester). Jánynak, a 2. hadsereg parancsnokának három vezérkari tisztet ajánlottak fel, köztük engem is, hogy erre a szerepre azok közül válasszon. Nagyon levert a hír: azokkal az eszközökkel egy hadsereg ellátását nem lehetett irányítani. Az embert mindenki csak átkozta volna. Szerencsémre Jány nem engem választott.

Április utolsó napjaiban váratlanul megjelent a hadtestparancsnokságnál Kocsis László vezérkari alezredes, aki a Honvédelmi Minisztériumban a vezérkari tiszti személyi ügyeket intézte. Beregffy vezérezredes veje. Elmondta, hogy ő van kinevezve a kivonuló IV. hadtest hadműveleti osztályának vezetőjéül az én helyemre, erre a rendelkezés már útban van. Meglehetősen fölényes modorban tájékoztatott, hogy ez nem személyem mellőzése, de „odafent" az a felfogás, hogy a kivonuló hadsereg magasabb parancsnoki és hadműveleti vezérkari beosztásaiba olyanok kerüljenek, akik előtt nagyobb karrier áll. Miután ilyen tapintatos formában értesültem karrierem megtorpanásáról, őszintén örültem. Nem volt bennem dicsőségszomj, és a 2. hadsereg leendő harcaiért nem lelkesedtem. (Később, 1943-ban, Csatay mondta: Gecsányi is mint hadtest vezérkari főnök, de még inkább Kocsis alezredes mint hadműveleti osztályvezető teljes csődöt mondtak, az utóbbit nem tudta használni, felváltását kérte.)

Megérkezett a rendelet: az otthon maradó IV. honvéd kerületi parancsnokság vezérkari főnökének neveztek ki. Ennek még jobban örültem: egyelőre békés beosztás. Szombathelyi megfeledkezett ősszel tett kijelentéséről.

Szerveztem a kerületi parancsnokságot, amikor derült égből jött a villámcsapás: azonnal jelentkezzem a vezérkar főnökénél.

17.

„Beatus ille qui procul negotiis..." – boldog, aki a közügyektől távol marad, mondja Horatius. De hát mennyi megszívlelendő bölcsességet mondtak már eddig a világban, amit ismertünk, tudtunk, csak éppen nem akkor jutott eszünkbe, amikor kellett volna!

Eddigi életemben – mint az előzőekből látható – a szorosan vett katonai hivatás kereteiben mozogtam, úgynevezett különleges és központi beosztásaim nem voltak, a „közügyek" irányításától távol éltem.

Jelentkeztem Budapesten Szombathelyinél. Foga-

dásom másfél-két órán át tartott. Kérdésekkel kezdte: hogyan vélekedem a háború kimeneteléről; mennyiben bízom a németek győzelmében; milyennek látom a magyar–német viszonyt; hogyan látom a felvonuló magyar hadsereg jövőjét. Őszintén válaszoltam: az erőviszonyok aránytalansága miatt nem hiszek a németek végső győzelmében. Azonnal félbeszakított: „Ismerd meg az én felfogásomat."

Először elmondta, hogyan és miért lett ő a honvéd vezérkar főnöke. A háború kezdetén Kassára látogatott ifj. Horthy István. Meghívta vacsorára. A vacsora után elbeszélgettek. Ő kifejtette nézeteit a háborúról: a németek igen súlyos helyzetbe kerülnek; lebecsülik a szovjet erőket és a szovjet térség jelentőségét, „Blitzkrieg"-ről szó sem lehet, a háború évekig fog tartani, kimenetelét még nem lehet előre látni; a teljes győzelem valószínűtlen. Ebben a nagyszabású és nagyhatalmak között folyamatban levő háborúban Magyarországnak kímélnie kell az erejét. Jobb lett volna nem beleavatkozni, de ha már benne vagyunk, minden törekvésünk az legyen, hogy minél több erőt tartalékoljunk a háború végére, mert ha akkor lesz hadseregünk, biztosítani tudjuk területünket és az ország rendjét. Az is lehet, hogy még a nagy háború alatt – vagy azután – a mi kis háborúnkat is meg kell majd vívni szomszédainkkal. A Horthy fiúnak nagyon tetszett az ő okoskodása, elítélte és elhamarkodottnak tartotta Magyarország hadbalépését, a németek győzelmét kétségesnek tartotta. Elmondta, hogy apjának nézeteltérései vannak Werthtel, aki a totális mozgósítás mellett kardoskodik és az egész magyar hadsereg bevetését szorgalmazza. Kérte: szerkesszen egy emlékiratot, ebben fejtse ki helyzetmegítélését, ezt apjának szeretné bemutatni.

Ezek után Szombathelyi páncélszekrényéből elővette és elolvastatta velem emlékiratának másolatát. Lényegében az előbbiek voltak benne, kiegészítve a honvédség kiképzési és felszerelési hiányosságainak fejtegetéseivel. Ennek a kormányzóhoz jutott emlékiratnak volt az eredménye – szerinte – vezérkari főnökké való kinevezése.

Benyomásom szerint tehát Szombathelyi a „fal mellett haladás" álláspontján volt: ha már beléptünk a háborúba, ne játsszuk ki minden erőnket, ne szolgáltassuk ki magunkat teljesen, tartalékoljunk. Ezt a fennállott és már megváltoztathatatlan kész helyzet mellett csak helyeselhettem.

A továbbiakban már nem kérdezett, hanem rátért személyemre.

Amint nekem már Pécsen említette, a közvetlen környezetében levő vezérkari garnitúra Werth–Rátz-befolyás alatt áll. Ezek a teljes erőből való részvétel hívei, náluk kevés megértésre talál. Engem különleges feladatok elvégzésére szemelt ki. Éspedig: ha már hadsereget adtunk az országhatáron túlra, mellőzhetetlen egy olyan szerv működése a honvédségen belül, amelynek az a feladata, hogy gondoskodjék a lelki kapcsolat fenntartásáról az otthon és a front között – a frontkatona ne érezze magát kitaszítottnak, akivel az otthon már nem törődik –, a hátország tehát foglalkozzék a fronton levők sorsával. Szükséges, hogy a frontcsapatok bőségesen legyenek ellátva mindazon szórakoztatóeszközökkel, amik mostoha sorsán könnyíthetnek: kapjanak újságot, könyveket, rádiót, tábori színházat, mozit, gramofont stb. Szükséges az is, hogy a magyar katonaerényeknek megfelelő harcos katonaszellem ápolására irányuló propaganda központilag irányíttassék.

Ennek az ügykörnek betöltésénél figyelembe kellett vennie azt, hogy ne kerüljön az előbb említett, túlzó befolyások alatt álló ember kezébe. Az illető kellő olvasottsággal rendelkezzék, legyen alkalmas polgári és politikai funkcionáriusokkal, írókkal, művészekkel való érintkezésre, találja meg velük a kellő hangot, és ne csak katonai jelszavakat tudjon hangoztatni. Mindezekre engem tart alkalmasnak. Ismertette, hogy jelenleg már működik egy ilyen ügykörrel megbízott szerv a VKF–2. osztály kebelében mint „különleges alosztály". Ezt jelenlegi formájában nem tartja megfelelőnek, már csak azért sem, mert a VKF–2. osztály vezetőjének más feladatai vannak, a részletezettekkel nem tud intenzíven foglalkozni. Ezért új osztály szervezését határozta el, amely függetlenül, és nem a VKF–2. osztálynak alárendelve, működik. Polgári vonalon is megalakult a „Nemzetvédelmi és Propagandaminisztérium", ezzel szoros kapcsolatot kell tartani. A miniszterrel szükséges érintkezést sem bízhatja egy osztályvezetőnek alárendelt fiatalabb vezérkari tisztre. A továbbiakban említette, hogy nagyon fontosnak tartja a frontra küldendő haditudósító alakulatokat. Ezeknek meg kell örökíteniük a front eseményeit, itthon pedig tájékoztatniuk kell a hátországot a küzdő hadsereg életéről, harcairól, szenvedéseiről. A haditudósító alakulatok már meg vannak szervezve, útra készek, de a pótlásokról gondoskodni kell, újabb egységek felállítása is szükséges, és katonai kiképzést is kell kapniuk. Továbbá: nincs a magyar hadseregnek komoly, nívós újságja. A Magyar Katonaság című – a Vitézi Szék irányításával szerkesztett – újság nem ér semmit. Okvetlen szükséges egy jó hadsereglap. Ennek megvalósítása, szerkesztésének felügyelete és irányítása is az én feladatom.

A németekre vonatkozólag megjegyezte, hogy alkalmazkodnunk kell a kívánságaikhoz, nem huzakodhatunk velük, mert megszállnak, és akkor itt összeomlik minden. Ez nem azt jelenti, hogy minden követelésüket teljesítsük: okosan, ésszel kell lavírozni engedékenység és megtagadás között. Beosztásomat azonnal foglaljam el, minden felmerülő problémánál az ő teljes támogatására számíthatok.

Nem tettem ellenészrevételt, a beosztást elfogadtam.

Bizony, teljesen indokolt a kérdés: ha a háborúval kapcsolatban mindent úgy láttam, mint az előzőekben leírtam, hogyan tartottam összeegyeztethetőnek azt, hogy szó nélkül elvállalok egy olyan beosztást, amelyik a háborús erőfeszítéseket szolgálja, és lényegében propagandatevékenység. Elismerem, hogy ez megalkuvás volt. Ha csak ezt a tényt nézem, elítélhető. Ha a körülményeket és a gyakorlat tényeit is figyelembe vesszük, úgy hiszem, megérthető.

A megbízatás elől kitérhettem és visszamehettem volna Pécsre. De tudtam, hogy ott sokáig nem maradhatok meg: a háború elhúzódása miatt bizonyosan frontbeosztásba kerülök, és akár a vezérkarban, akár valamilyen magasabb egység parancsnokaként katonaibb beosztásom lesz ugyan, de feloldhatatlan dilemmám is: vagy embereket kell a biztos pusztulásba irányítanom, vagy dezertálásra kényszerülök. Oktalan véráldozatok elrendelőjévé válni semmi kedvem nem volt, a dezertálást pedig belém nevelt katonai mentalitásommal nem tudtam volna összeegyeztetni.

Arra, hogy a beosztás elfogadásával a magam életét biztosítsam, nem gondoltam.

Tökéletes megoldás csak egy lett volna: kijelentenem, hogy nem akarok tovább szolgálni, bocsássanak el a hadseregből. Egy ilyen lépés megtételéhez azonban

olyan határozottság, olyan nyílt ellenzéki állásfoglalás kellett volna, ami bennem nem volt meg. Bármilyen éles kritikával szemléltem is a hadsereget, aktív tagja voltam, és ehhez a közösséghez 29 év óta sok-sok szál odafűzött. Bizonyos büszkeséggel töltött el, hiúságomat szolgálta az is, hogy a vezérkar főnökének választása rám esett, hogy a legmagasabb katonai parancsnok bizalommal van hozzám. Vonzott, hogy közel kerülök irodalomhoz, művészethez, sajtóhoz, amit mindig szerettem. Végül felfogásom szerint a hadseregben nincs olyan állás, beosztás, munkakör, amelyben az embernek be kell mocskolnia magát. Nincs olyan helyzet, amelyben ne őrizhetné meg az önbecsülését. Abban a beosztásban pedig kilátásom lehetett arra, hogy jó értelemben vett hasznot is tudjak hajtani.

Nem mondom azt sem, hogy a beosztást parancsra vállaltam. Ez túl egyszerű volna, és nem lenne igaz. Elhatározásainkért és tetteinkért a felelősség mindig a miénk.

1942. május 1-én kerültem a Vezérkari Főnökség állományába. Nagy ismeretlen előtt állottam, sok különleges feladattal és kívánalommal. Az első hetek a tájékozódással, a már meglevők megismerésével és a VKF–2. osztályból elrendelt kiválás adminisztrációjával teltek el. Ujszászy tábornokot – a VKF–2. osztály eddigi vezetőjét kinevezték az újonnan szervezett „Államvédelmi Központ" vezetőjévé. Ez a szerv a belpolitikai rendszer biztonságának legfelsőbb hatósága volt, elsődlegesen a belügyminiszternek, továbbá a honvédelmi miniszternek és a vezérkar főnökének alárendelve. – Ujszászy utóda mint VKF–2. osztályvezető Vasvári József tábornok lett. Rögtön lépéseket tett, hogy változatlanul maradjon meg az eddigi „különleges alcsoport", neki alárendelve. Ezt a javaslatát Szombathelyi elutasította. A pénzügyi és személyi kérdések rendezése után osztályom VKF–6. (nemzetvédelmi és propagandaosztály) névvel megalakult.

Az osztály belső szervezése különösebb tennivalókat nem igényelt. Részei már megvoltak, néhány ügykörszabályozásra volt szükség. Találtam azonban két olyan csoportot, amelynek feladatait nem tartottam az osztály velem közölt általános feladataival összeegyeztethetőnek. Az egyik volt a „nemzetvédelmi alosztály". Javasoltam, hogy vegyék ki alárendeltségemből. Szombathelyi nem egyezett bele, azzal indokolta, hogy a VKF–2. osztály ügykörébe és más osztályokéba sem illeszthetők be a feladatai, még egy új osztályt kialakítani pedig nem akar. Így a nyakamban maradt. A másik: a szabotázs és bakteriológiai háború kérdéseivel foglalkozó csoport. Ezt hosszas rimánkodások után sikerült leadnom. Erről a csoportról később megemlékezem.

*

Ezek után röviden ismertetem az újonnan megalakult VKF–6. osztály szervezetét és feladatait.

1. Haditudósító osztály. Szervezte és katonai kiképzésben részesítette azokat a haditudósító alakulatokat, amelyek az arcvonalba kerültek. Amikor a VKF–6. osztály vezetését átvettem, a frontra induló haditudósító századok már készen állottak, és május közepén útnak is indultak. (A megszálló alakulatokhoz minden hadtestparancsnokság részére egy, összesen négy század.) Egy-egy századnál újságírók, filmesek, fényképészek, rajzolók, táborimozi-személyzet, nyomdai dolgozók és hangszórókocsi-kezelők voltak. Feladatuk: a beosztási körletükben lezajló események leírása, fényképeken, filmeken, rajzokon való megörö-

kítése; a legénység szórakoztatásáról való gondoskodás, a „tábori újság" szerkesztése, előállítása és terjesztése. A kint levő seregtest-parancsnokságoknak voltak alárendelve. Működésüket a seregtestek I. b. osztályvezetői irányították és ellenőrizték. A Budapesten maradó „haditudósító osztály parancsnokság" gondoskodott az utánpótlásról, a szükséges anyag beszerzéséről, az újonnan bevonult haditudósítók kiképzéséről és a hátországban előforduló jelentősebb katonai eseményeket örökítette meg.

Sem a frontalakulatoknál, sem a hátországban erre a célra külön kiképzett propagandaszemélyzet nem volt, és propaganda-tanfolyamok sem voltak. Ilyen tanfolyamok felállítását szándékosan nem szorgalmaztam.

2. A belföldi propaganda alosztály gondoskodott, hogy a megfelelő cikkeket az itthoni sajtó átvegye; a fényképanyagot a képeslapok rendelkezésére bocsátotta; a filmfelvételeket a Magyar Filmiroda filmhíradójához eljuttatta. Feladata volt a haditudósító századoknak napilapokat, képeslapokat, olvasnivalót küldeni szétosztásra (főként társadalmi adakozásból szerezte be az anyagot, külön csoport rendezte és csomagolta). Megszervezte a „Tábori Színház"-at. Figyelemmel kísérte a katonai témájú újságcikkeket, irodalmat, színházakat, mozikat, hogy „a hadviselés érdekeivel ellentétes" közlések ne jelenjenek meg. Jogilag a VKF–6. osztály eltiltó határozat meghozatalára nem volt felhatalmazva, tehát előzetes cenzúrát nem gyakorolt. (Ezt a miniszterelnök sajtóosztályának cenzúrabizottsága intézte, Rákóczi miniszteri tanácsos elnökletével, hozzá kívánalom formájában lehetett a honvédség kérelmeit eljuttatni, már megjelent cikket ott lehetett kifogásolni.) Mielőtt egy film nyilvánosságra

került, azt a polgári „filmcenzúra-bizottság" előtt ve
tették le, ha a filmben katonai vonatkozások is volta
az osztály kiküldöttje is részt vett a cenzúrabizottsá
ban. A Magyar Rádió, mielőtt valamilyen katonai v
natkozást érintő előadást közölt volna, előzőleg b
küldte az osztályhoz. Ha ez honvédségi szempontb
nem minősült megfelelőnek, az osztály közölte vé
ményét a Rádióval, amely azután az előadást rendsz
rint nem sugározta. Az alosztály szerkesztette továb
a sajtószemlét. Összegyűjtötte az összes belföldi lap
olyan cikkeit, amelyeket érdemesnek tartott arra, ho
a honvédelmi miniszter és a vezérkar főnöke elolvas

3. A külföldi propaganda alosztály megkapta
külföldi magyar sajtóattasék jelentéseit a Miniszt
elnökség sajtóosztályától, azokból kivonatokat k
szített a honvédelmi miniszter és a VKF részére. A k
földi lapok háborúval kapcsolatos jelentősebb cikk
gyűjtötte, és azokból külön sajtószemlét állított öss
Feladata volt még magyar katonai vonatkozású újsá
cikkek elhelyezése külföldi lapokban. (Ez azonban
gyakorlatban – egy-két eset kivételével – nem v
teljesíthető, a cikkeket nem vették át még a német
sem.)

4. A film alosztály és fényképező csoport részben
haditudósító századoktól érkezett anyagot dolgoz
fel (technikai munka), részben a hátország kator
eseményeinek megörökítésében és a Magyar Filmh
adó szerkesztésében működött közre. Előmunkálat
kat végzett ahhoz a tervhez, hogy a honvédség részé
kiképzési filmek készüljenek, minden fegyvernemne
a sok, csupán képzelőerőre építhető tudnivaló me
tanulását megkönnyítendő. Ez nagyszabású felad
volt, a szükséges pénzösszeget is biztosították, a terv

kítése; a legénység szórakoztatásáról való gondoskodás, a „tábori újság" szerkesztése, előállítása és terjesztése. A kint levő seregtest-parancsnokságoknak voltak alárendelve. Működésüket a seregtestek I. b. osztályvezetői irányították és ellenőrizték. A Budapesten maradó „haditudósító osztály parancsnokság" gondoskodott az utánpótlásról, a szükséges anyag beszerzéséről, az újonnan bevonult haditudósítók kiképzéséről és a hátországban előforduló jelentősebb katonai eseményeket örökítette meg.

Sem a frontalakulatoknál, sem a hátországban erre a célra külön kiképzett propagandaszemélyzet nem volt, és propaganda-tanfolyamok sem voltak. Ilyen tanfolyamok felállítását szándékosan nem szorgalmaztam.

2. A belföldi propaganda alosztály gondoskodott, hogy a megfelelő cikkeket az itthoni sajtó átvegye; a fényképanyagot a képeslapok rendelkezésére bocsátotta; a filmfelvételeket a Magyar Filmiroda filmhíradójához eljuttatta. Feladata volt a haditudósító századoknak napilapokat, képeslapokat, olvasnivalót küldeni szétosztásra (főként társadalmi adakozásból szerezte be az anyagot, külön csoport rendezte és csomagolta). Megszervezte a „Tábori Színház"-at. Figyelemmel kísérte a katonai témájú újságcikkeket, irodalmat, színházakat, mozikat, hogy „a hadviselés érdekeivel ellentétes" közlések ne jelenjenek meg. Jogilag a VKF–6. osztály eltiltó határozat meghozatalára nem volt felhatalmazva, tehát előzetes cenzúrát nem gyakorolt. (Ezt a miniszterelnök sajtóosztályának cenzúrabizottsága intézte, Rákóczi miniszteri tanácsos elnökletével, hozzá kívánalom formájában lehetett a honvédség kérelmeit eljuttatni, már megjelent cikket ott lehetett kifogásolni.) Mielőtt egy film nyilvánosságra

került, azt a polgári „filmcenzúra-bizottság" előtt vetítették le, ha a filmben katonai vonatkozások is voltak, az osztály kiküldöttje is részt vett a cenzúrabizottságban. A Magyar Rádió, mielőtt valamilyen katonai vonatkozást érintő előadást közölt volna, előzőleg beküldte az osztályhoz. Ha ez honvédségi szempontból nem minősült megfelelőnek, az osztály közölte véleményét a Rádióval, amely azután az előadást rendszerint nem sugározta. Az alosztály szerkesztette továbbá a sajtószemlét. Összegyűjtötte az összes belföldi lapok olyan cikkeit, amelyeket érdemesnek tartott arra, hogy a honvédelmi miniszter és a vezérkar főnöke elolvassa.

3. A külföldi propaganda alosztály megkapta a külföldi magyar sajtóattasék jelentéseit a Miniszterelnökség sajtóosztályától, azokból kivonatokat készített a honvédelmi miniszter és a VKF részére. A külföldi lapok háborúval kapcsolatos jelentősebb cikkeit gyűjtötte, és azokból külön sajtószemlét állított össze. Feladata volt még magyar katonai vonatkozású újságcikkek elhelyezése külföldi lapokban. (Ez azonban a gyakorlatban – egy-két eset kivételével – nem volt teljesíthető, a cikkeket nem vették át még a németek sem.)

4. A film alosztály és fényképező csoport részben a haditudósító századoktól érkezett anyagot dolgozta fel (technikai munka), részben a hátország katonai eseményeinek megörökítésében és a Magyar Filmhíradó szerkesztésében működött közre. Előmunkálatokat végzett ahhoz a tervhez, hogy a honvédség részére kiképzési filmek készüljenek, minden fegyvernemnek, a sok, csupán képzelőerőre építhető tudnivaló megtanulását megkönnyítendő. Ez nagyszabású feladat volt, a szükséges pénzösszeget is biztosították, a tervek

el is készültek, de megvalósításra már nem került sor, csupán egy-két kiképzési film készült el.

A VKF–6. osztály általános feladatai közé tartozott a honvédségi egyének irodalmi (nem katonai szakirodalmi) vagy más művészeti alkotásainak elbírálása és közlésének engedélyezése. (Ez a szolgálati szabályzat szerint mindig is engedélyhez volt kötve.) Ugyancsak az osztály volt hivatott a honvédség szerveinek, parancsnokságainak a napisajtóban vagy rádióban közölni kívánt híreit, közleményeit hirdetéseit elhelyezni, megjelentetésükről gondoskodni. A honvédség mindenféle kapcsolata a hírközlő szervekkel csak az osztályon keresztül volt engedélyezve. A kiadott hadijelentéseket a VKF hadműveleti osztálya szerkesztette, azok szövegén az osztály semmit sem változtathatott, csupán közlésre továbbította. Többször megkíséreltem a hadijelentések tartalmán és stílusán változtatni. Soha nem sikerült. A hadműveleti csoport mereven ragaszkodott az általa szerkesztett anyag szó szerinti közléséhez, miután a hadi helyzetet ő tartotta nyilván.

Lényegében ezek voltak az osztály propagandafeladatai.

Az osztály másik része a „nemzetvédelmi alosztály". Az eredeti, úgynevezett „nemzetvédelmi szolgálat" a honvédségben az 1919-es ellenforradalom után valósult meg, azzal a feladattal, hogy a honvédség alakulatainak hangulatát, szellemét kísérje figyelemmel, és a hadsereg körében akadályozza meg a kommunista eszmék terjesztését, üldözze, és ellenrendszabályokról gondoskodjon. A szolgálat felépítése a következő volt: az egyes század- (alosztály-) parancsnokok által kiválasztott „B". (bizalmi) emberek beszámoltak a századparancsnoknak – vagy a század ezzel megbízott tisztjének – mindazon jelenségekről, amelyeket a legénységnél tapasztaltak (hangulat, elégedetlenkedők, esetleges politikai agitáció stb.). Ezeket a „zászlóalj (osztály) nemzetvédelmi tisztje" összesítette, és a szükséges intézkedésekre parancsnokának javaslatot tett. Az „ezred nemzetvédelmi tiszt" irányította és vezette ezt a szolgálatot, a magasabb parancsnokság hasonló beosztású személyének (vagy osztályának) utasítása szerint, és adatokat szolgáltatott ahhoz, hogy a magasabb parancsnokság összesített „hangulat-helyzetjelentést" szerkeszthessen a felső katonai vezetés számára.

A „nemzetvédelmi szolgálat" az idők folyamán különböző változásokon ment át: eleinte nagy jelentőségű volt, a helyzet természeténél fogva beleszólt a szolgálat számos részébe, nyomozott, megfigyelt, polgári hatóságokkal érintkezett. Sőt, eredeti hivatását messzemenően túllépve, a polgári lakosság megfigyelését is végezte, és a polgári hatóságokat az egyes katonai parancsnokságok révén intézkedésekre kényszerítette. Tisztjeit Budapesten, „nemzetvédelmi tanfolyamokon" oktatták. Később, az ellenforradalmi rendszer megerősödésével, az intézmény egyre jobban veszített jelentőségéből, és inkább csak a hadseregen belüli hangulat megfigyelésére és a hadseregen belüli ellenrendszabályok megtételére szorítkozott.

1942-ben a VKF–6. osztály „nemzetvédelmi alosztály"-ának erősen eltérő irányba tolódott el a feladata: a háborúval járó panamák, visszaélések, megvesztegetések, üzletelések és hasonlók elleni küzdelem felé. Itt volt az a szemétláda, ahová minden szemét és piszok – sajnos, csak a nagyobb – összegyülemlett. Mivel az osztály nemzetvédelmi alosztálya csupán öt-hat tisztből állott, tevékenysége inkább felügyeleti és adminisztratív jellegű, nyomozásokat csak kivételesen, jelentősebb esetekben eszközölt, pedig erre a feladatra

– a katonaerkölcs védelmére – szükséges lett volna sokkal nagyobb és hatékonyabb szervet kiépíteni és működtetni. Ha jól és erélyesen működő belső ostor lett volna a felső vezetés kezében, sok olyan szégyenteljes jelenséget lehetett volna megakadályozni, ami a hadsereg tisztességét indokoltan megtépázta. Ahol a legkülönbözőbb egyéni-emberi adottságokkal rendelkezők formálódnak kényszer szülte tömeggé, és az egyénnek a helyzetből adódó lazaságok következtében nagyobbak a lehetőségei embertelenségekre, visszaélésekre, egy olyan szerv működtetése, amely megfékez, de csapásaitól is tartani kell, elengedhetetlenül szükséges.

A VKF–6. osztály nemzetvédelmi alosztályának politikai vonatkozású tevékenysége ebben az időben már inkább a hadseregen belüli nyilas és kormányzóellenes szervezkedések figyelésére szorítkozott. Kommunista agitáció, szervezkedés a hadseregen belül nem érvényesült érzékelhetően, olyan jelentősebb eset, amely a központi szerv beavatkozását szükségessé tette volna, nem fordult elő. Az egyes hadtestek (honvéd-kerületek) alakulatainál ebben az időben előforduló szórványos és jelentéktelen eseteket a hadtestparancsnokság helyi szervei intézték el, azokról csupán tájékoztató jelentések érkeztek.

A nemzetvédelmi alosztály dolgozta fel az egyes hadtestektől beérkezett hangulat-helyzetjelentéseket, azokból összesítést szerkesztve jelentést tett a honvédelmi miniszternek és a vezérkar főnökének. Az alárendelt katonai hatóságok jelentésein kívül az osztály megkapta egy polgári figyelő szervezet honvédséget és hadviselést érintő jelentéseit. Tóth András országgyűlési képviselő, egyben az első világháború után alakult „Frontharcos Szövetség" funkcionáriusa tartotta fenn ezt a figyelő szervezetet; az ország minden részében élő volt frontharcosoktól kapta az adatokat. A Tóth András-féle jelentésekben a honvédségre vagy honvéd személyekre vonatkozó adatokat a nemzetvédelmi alosztály kiadta a területek szerint illetékes parancsnokságok szerveinek kivizsgálásra. Általában tele voltak az ilyen jelentések bizonyíthatatlan pletykákkal, személyeskedő vádakkal, elferdített eseményekkel. Munkát adtak, de érdemben használni keveset lehetett. Ha a jelentésekben a polgári társadalomra vonatkozó rész volt, átadtam a nemzetvédelmi és propaganda miniszternek. Nem foglalkoztam velük.

Ugyanilyen értékű jelentések érkeztek az egyes Vitézi Szék-kapitányságoktól is. Sok nemzetmentő és rendszabályokat javasló firkálmány került papírkosárba.

*

Személyes tevékenységemről, az osztály vezetésem alatti működéséről és a történt jelentősebb eseményekről a továbbiakban emlékezem meg.

Fel kell sorolnom a velem, illetve az osztállyal rendelkezni hivatott, parancsadási joggal felruházott elöljárókat. Szükséges ez, hogy érthetővé váljanak azok a súrlódások, amelyek a különböző kívánságokból, parancsokból adódtak, és rámutassak arra, hogy ilyen szubordinációs beszorítottság következtében megkötött kézzel mennyire nehéz volt megvalósítani azt, amit az ember a legjobb szándékkal akart. Formailag magas beosztásban, osztályvezetőként, ide-oda rángatott ember voltam, innen-onnan megparancsolt kívánalmak és igen gyakran torz ötletek végrehajtására köteleztek.

Úgynevezett „kettős alárendeltség"-ben voltam, egyrészt a honvédelmi miniszter, másrészt a vezérkar fő-

nöke alárendeltje, mindenütt még „közbenső elöljárók" útján. A honvédelmi miniszter vonalán csak a HM-elnökség vezetője és a honvédelmi miniszter helyettese után következett a honvédelmi miniszter; a VKF vonalán a hadműveleti csoportfőnök és a vezérkar főnökének helyettese után a vezérkar főnöke. Ez eddig hat személy, mindegyiknél referálási kötelezettséggel, és mindeniknek mindig volt mondanivalója, mert az ügykör olyan volt, amihez „mindenki ért", mindenkinek van „ötlete", „tanácsa", követelménye.

Együttműködésre voltam utasítva Antal Istvánnal, a propagandaminiszterrel: neki is volt mit kívánnia a honvédségtől, és fordítva, az én katonai elöljáróimnak még több Antaltól. Nyakamon ült még egy német tiszt is: összekötő tiszt néven; magyarul ez megfigyelőt, ellenőrzőt, „tanácsadót" jelent, aki kifogásokat emelt, a közös érdekek frázisával, és akit a német katonai attasé és a német követség súlya támogatott. Alkalmazkodni kellett a Miniszterelnökség sajtóosztálya vezetőjének óhajaihoz (háttérben a miniszterelnök), a Külügyminisztériumnak is gyakran voltak kívánságai; nemzetvédelmi ügyekben az Államvédelmi Központ vezetője (háttérben a belügyminiszter) küldött utasításokat, figyelmeztetett tennivalókra. Ha a felsorolt felettem álló, velem rendelkezésre vagy kívánalmak közlésére jogosult személyeket egyéniségük, beállítottságuk szerint szemügyre veszem, még jobban kidomborodik helyzetem kényes volta. Bartha Károly mint honvédelmi miniszter túlzó, Szombathelyi mértéktartóbb; később Nagy Vilmos mint honvédelmi miniszter liberálisabb, emberibb, megértőbb, mint Szombathelyi, aki keményebb, követelőbb, megszállottabb „katona"; a Vörös testvérek (János és Géza tábornokok mint egymást váltó hadműveleti csoport-

főnökök) szélsőséges németbarátok, akiknek semmi nem elég; Bajnóczy vezérezredes – mint a VKF helyettese – óvatosságot tanácsoló, kényesebb döntéseket megkerülő természet. Ruszkiczay-Rüdiger vezérezredes, a honvédelmi miniszter helyettese zárkózott, véleményeket soká fontolgató fajta volt. Faragho Gábor altábornagy mint a Honvédelmi Minisztérium Elnökségének vezetője nem értett egyet a vezérkar főnöke alá rendelésemmel, ügykörömet is kizárólagosan a honvédelmi miniszter hatáskörébe kívánta utaltatni. Ezért a vezérkari főnöktől kapott utasításokat állandóan kritikus megjegyzésekkel illette.

Antal István nemzetvédelmi és propagandaminiszter a „nemzet helytállását", a németek melletti kitartást, a háborús erőfeszítéseket fokozottabban kívánta propagálni. Vele szemben Ullein-Reviczky Antal sajtófőnök német- és háborúellenes, angolbarát, álláspontja szerint a lehetőség határain belül fékezni igyekezett a propagandát, élesen szemben állt Antallal. Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter állandóan kritizálta Barthát, a honvéd hatóságok beavatkozását a belügyekbe érzékenyen figyelte, és tiltakozott ellene; Szombathelyit túlzottan engedékenynek tartotta a németekkel szemben. A német összekötő tiszt gyakran emelt panaszt egyes újságcikkek, sőt egyes cikkekben előforduló mondatok miatt is, azzal, hogy a „közös érdekre" tekintettel hasonlók megjelenését akadályozzuk meg.

Ahány személy, annyi irányítás, egymással ellentétes döntés, kívánalom, nézőpont és kifogás. Sokszor szinte szellemi akrobatizmus volt szükséges a saját akarat érvényesítésére és a sértődések levezetésére.

Nem tudtam előre, hogy mire vállalkoztam.

Az osztályvezetőség átvétele után – az előírásoknak megfelelően – jelentkeznem kellett kormányzói kihallgatásra. Nyolcan álltunk egy sorban, olyanok, akik akkor lettek csapat- vagy magasabb parancsnokok, illetve központi (HM, VKF) osztályvezetők. Horthy kezében papír, arra feljegyezve, ki milyen beosztásba kerül. Mindenkihez néhány sablonos szó, egyetlen kérdés sem. Hozzám: „Az a propaganda nagyon fontos. Láttuk az első háborúban, hogy ennek elmulasztása hová vezetett. Ellenségeink mesterei voltak, tőlük kell tanulnunk. Nagy súlyt helyezek arra, hogy jól működjék." – Ezzel már tovább is lépett.

A hadműveleti csoportfőnök, Vörös János tábornok intézte hozzám a legbővebb beszédet. Frázisszuhatag volt: a győzelem érdekében minden erőt be kell vetni – magyar–német sorsközösség – nem az az igazi férfi, aki itthon, az ágyban legénykedik, hanem aki harcol a hazáért – ő, aki részt vett az első ütközetekben, állítja, hogy a győzelem a németek kezében van – aki mást állít: zsidóbarát, defetista – hazaáruló is – a magyar sors attól függ, milyen áldozatokat hozunk – az osztály fő feladata: a propaganda fokozásával a hadsereg harckészségét fenntartani, és a nemzetet az áldozatvállalások szükségéről meggyőzni. Hasonlóan, csak színesebb szóvirágokkal beszélt Antal István, szoros együttműködést és támogatását kérve. Ullein-Reviczky volt más: okos, higgadt, szélesebb látókörű. De az első találkozáskor óvatos: szava sincs a győzelemről, a propagandáról; arról érdeklődik, hogyan ismerem a magyar sajtó irányzatait. Látom, meglepi, hogy nemcsak a jobboldali lapokat olvasom, hanem a Magyar Nemzetet, 8 órai Újságot, Esti Kurirt, sőt a Népszavát is, és röviden jellemzem ezeket. Érzem, hogy erre nem számított.

Napokkal az osztályvezetőség átvétele után megérkezett Berlinből von Wedel tábornok, a Wehrmacht-propagandaosztály vezetője. Jólértesültsége jellemző volt, azonnal ismerkedni akart. A szíves vendéglátás kereteit messze meghaladó módon etettük és szórakoztattuk. Ennek megszervezésében az osztály közegei nagyon járatosak voltak. Engem meglepett ez a túlzás, ilyesmit még nem láttam, de mondták, hogy így van szokásban, máskor is így történt, most sem lehet másként.

Von Wedel rendkívüli szívélyessége nyilvánvalóvá tette a célt: baráttá tenni az új embert. Mindent ígért: bármilyen technikai felszerelésre van szükségünk – fényképezőgép, filmfelvevő, vetítő, gramofon (és tanács) –, ők készségesen adnak. A háborúval kapcsolatban nem használt szóvirágokat, a közös erőfeszítés szükségességéről beszélt. Náci eszmékről egyetlen szót sem ejtett. Azt sem mondhatom, hogy nézeteimről, előző beosztásaimról vagy más, személyemmel összefüggésben levő dolgokról faggatott volna. Nyilván ezeket már jól tudta. Nem minden célzatosság nélkül mondtam neki: „Önöknél más a helyzet, talán alig van szükségük propagandára, hiszen a német nép él-hal a Führerért. Nálunk nehezen értik meg a katonák, miért kell messze az országhatártól harcolni." Nagyon elkomolyodott. „Ne gondolja, hogy nálunk mindenki szívesen harcol, és hogy a hátország osztatlanul lelkesedik a háborúért. Vannak nehézségeink a hangulattal. Persze belátom, hogy önöknél nehezebb a helyzet. Rengeteg zsidójuk van; ez mind belső ellenség. Magyarország sorsa viszont a bolsevisták felett aratott győzelemtől függ, ezért kell harcolniuk." Figyelmembe ajánlotta az összekötő tisztet, aki minden kérdésben segít-

ségemre lesz. Végül meghívott Berlinbe, nézzem meg az ő propagandaapparátusukat.

Időközben folyamatban volt a 2. hadsereg csapatainak felvonulása. Az egyes alakulatok elindulásáról – a már elődöm által elkészített terv szerint – a belföldi propaganda alosztály, a haditudósító osztállyal karöltve helyszíni közvetítést rendezett, és filmeket készített. Az lett volna a cél, hogy az első világháború „lelkes, harcos hangulatához" hasonlító valamit lehessen sorozatosan a nagyközönség számára produkálni. Bizony, ez nem sikerült. A rádióban csak a kaposvári gyalogezred útbaindulásáról készített szegényes riportot adták elő. A közvetítést követő napon hivatott Szombathelyi: „Ti rendeztétek a tegnapi előadást a rádióban?" Jelentettem, hogy ez még az eddigi tervek alapján történt. Érdekes volt Szombathelyi megjegyzése: „Többet ne csináljatok ilyet. Eljön még az ideje, amikor majd inkább tagadnunk kell, hogy a frontra menetel érdekében tevékenykedtünk, és inkább a német kényszerítésre kell hivatkoznunk. Jaj, de nehéz idők állnak még előttünk." Minden további „helyszíni közvetítést" azonnal betiltottam, nem volt több ilyen előadás. Örültem Szombathelyi parancsának.

A 2. hadsereg felvonulásáról, kezdeti harcairól a polgári lakosság semmit nem tudott. Hol vannak, merre járnak, milyen nehézségekkel küzdenek? Budapesten és az ország részeiben itthon maradt lakosság élte a zavartalan békeéletet – nincs még elsötétítés, a szórakozóhelyek zsúfolva, a drágulás és az egyre erősbödő élelmiszer- és egyéb hiányok súlyát a tehetősebbek alig érzik –, hősködő hadilármától zengtek a jobboldali és kormánylapok, az úgynevezett „baloldali sajtó" a sorok közé rejtette néhány, alig felfedezhető szavát. Az illegális sajtótermékekről – ideértve a Szabad Népet

is –, háborúellenes röplapokról nem tudtunk, legfeljebb a belügyi szervek tudtak. Ezek a lakosság csekély részének juthattak a kezébe, hatásukat nem lehet tömeghatásnak nevezni.

De abban az időben nemcsak a polgári lakosság előtt ismeretlenek az események, hanem – bármilyen hihetetlenül hangzik – előttem is. A hadműveleti csoportfőnök és a VKF–1. osztály (hadműveleti) gondosan titkol mindent, ami a csapatok helyzetére vonatkozik; a frontesemenyeket ők tartják nyilván: ez szigorúan hadititok. Magam is csak annyit tudok, amit a közlésre átadott hadijelentések tartalmaznak. A haditudósító századok nincsenek a küzdők, az élen mozgatott alakulatok körletében, általában lemaradva kullognak, gépkocsijaik nem kapnak üzemanyagot, erre máshol van szükség. Az osztályhoz beérkező írások, filmek, fényképek: banalitások, helyneveket nem használhatnak, így innen sincsenek pontosabb értesüléseim. Marad a „hallomás", visszaérkezett sebesült tisztektől, a helyi, szűk körben szerzett, személyes értesülés, de ebből a nagy helyzetet megítélő, összefüggő képet kialakítani nem lehet. Csak annyi a tény, hogy előremennek. Hová, meddig, milyen céllal, azt nem tudom.

Amikor a 2. hadsereg felvonulása befejeződött, Szombathelyi elébem tette a helyzettérképet. „Mit szólsz hozzá?" – kérdezte. Rövid tanulmányozás után csak annyit mondtam: „Második Mohács." Elvörösödött: „Hogy érted?" „Ezt az óriási kiterjedésben szétszórt vonalat ott törik át az oroszok, és akkor, ahol és amikor akarják. Hiszen még tartalékok sincsenek." Sértődötten válaszolt: „Talán elhiszed, hogy én is tudok annyit, mint te. Amit mondtál, azt én is látom. Tárgyalok is a németekkel, hogy szűkítsék a kiter-

jedést. Azt mondják, garantálják, nem éri jelentősebb támadás a magyar arcvonalat, csupán folyammegfigyelésről, legfeljebb folyamvédelemről lehet szó." A formákat betartva vitatkoztam: milyen alapon tudja garantálni egy hadvezér, hogy az ellenség hol támad? Szombathelyi ezt elképzelhetőnek tartotta: a máshol meginduló nagy német támadás sikere ezen a terepészen nem ad lehetőséget orosz támadásra. „És ha ez a nagy támadás nem sikerül – kérdeztem –, vagy az oroszok előbb támadnak a gyenge részek ellen?" „Ezt majd meglátjuk. Nem kell előre hitetlenkedni" – volt a válasz.

A 2. hadsereg helyzete már ekkor siralmas volt. A részletek ismertetése meghaladná írásom keretét. Több kötetben sem férne el a mondanivaló. Hadtörténészeink ezeket már kiválóan és sokoldalúlag feldolgozták. Itt csak néhány részletet említek, a Hadtörténelmi Intézet kiadásában megjelent, dr. Horváth Miklós hadtörténész A 2. magyar hadsereg megsemmisülése a Donnál című könyve alapján. A száraz tényeket, egyes megdöbbentő részleteket és adatokat magam is csak ebből a könyvből ismertem meg.

A 2. hadsereg (kb. 200 000 fő) alkalmazására és feladatára nézve a német védőerő-főparancsnokság a felvonulás idejében – többszöri magyar kérelem ellenére – nem adott felvilágosítást. Ezt Jány vezérezredes csak később, magától Hitlertől tudta meg. A tény önmagában is sokatmondó, koalíciós háborúkban szokatlan. Teljes kiszolgáltatottságról árulkodik: ország határán kilépett hadsereg felhasználásához többé semmi köze annak, aki kiadta.

A német hadsereg fő támadásának célja a kaukázusi olajforrások kézre kerítése volt. A haderő északi szárnyát báró Weichs vezérezredes hadseregcsoportja biztosította. Feladata: előretörni a Donhoz, Voronyezs általános iránnyal. A magyar 2. hadsereg már megérkezett részeit (főleg a III. hadtestből) Weichs vezérezredesnek rendelték alá. Ez, két német hadosztállyal megerősítve, 1942. június 18-án támadásra indult, megelőzőleg átlag 80–100 kilométeres menetteljesítmények és partizánharcok után, Tyimen át Sztarij Oszkol felé. Szívós szovjet ellenállásba ütközött, 20–25 százalékos veszteséget szenvedett. A német páncélos seregtesteknek végül sikerült elérniük a Dont, és megkezdődött a harcokban részt vett és már alaposan megtépázott magyar seregtestek előrehajszolása a Donhoz. Ezt július 10-én elérték. Időközben a hadműveleti területre megérkeztek a 2. hadsereg többi részei, és megkezdték előnyomulásukat a Donhoz, egyes részei 1000 km-es gyalogmenetekkel, állandó partizántevékenység miatt nagy veszteségekkel. Így, mire a teljes 2. hadsereg a Dont elérte, csapatai elfáradtak, állományuk lecsökkent, anyagveszteségei súlyosak, a németek által megígért nehézfegyvereket nem kapták meg. A tapasztalatok és a haza irdatlan messzeségének tudata megülték a lelkeket, a hadsereg harcos állományának hangulata nyomasztó volt.

A szovjet csapatok a Don nyugati partján három hídfőt képeztek (Uriv, Korotoják és Scsucsje). Ezeket a magyar hadseregnek kellett volna – néha német erőkkel megerősítve – felszámolnia. Nem sikerült; a szovjet csapatok fél éven keresztül szilárdan kézben tartották a hídfőket. A magyar veszteségek nagyok voltak, például a 20. hadosztálynak az urivi hídfő elleni támadáskor egyetlen nap alatt 1400 halottja volt. A hídfőcsatákban 1942. októberig a 2. hadsereg 30 000 főt vesztett halottakban és sebesültekben. A veszteséget a hátországból pótolták.

A magyar 2. hadsereg arcvonala végül megállapodott és megmerevedett. A Don mentén 208 kilométeres arcvonalat kellett tartania. Még katonai dolgokban járatlanoknak sem kell bizonyítani, hogy ezt a nagy kiterjedést azzal a magyar hadsereggel tartani nem lehetett. Igaz, hogy a németek egyelőre folyammegfigyelő feladatnak minősítették, illetve folyamvédelemnek, várható kisebb szovjet vállalkozásokkal szemben, merészen kizárva az erősebb szovjet támadást. Az általános, nagy hadihelyzetet a magyar vezetés nem ismerte, így a német állításoknak hitelt adott. Mégis tény, hogy a 2. hadsereg vezetői is – élükön Jányval –, Szombathelyi is állandóan szorgalmazták a németeknél az arcvonal megrövidítését. Tehát világosan felismerték, hogy a kapott feladat nem áll arányban a hadsereg erejével. Kérelmük süket fülekre talált, önhatalmúlag pedig nem intézkedhettek. Szombathelyinek a hadműveletekbe beleszólása nem volt, Jány pedig alárendeltje volt német parancsnokának.

De vajon megtettek-e mindent?

Jányt azért, mert a 2. hadsereg parancsnokságát elvállalta, katonaszemmel nem lehet hibáztatni. De azért már igen, hogy a helyzet helyszíni ismeretében, sorozatos kérelmeinek elutasítása után is, megmaradt hadseregparancsnoknak. Lemondása ugyan nem eredményezte volna azt, hogy a 2. hadsereget a németek hátrább vagy visszarendelik, más parancsnok is bőven akadt volna a honvédség tábornoki karában, de ha Szombathelyi, felhasználva Jány indokolt lemondását, nemcsak kéreget és kunyerál, hanem erélyesebben követel, biztosan javítani lehetett volna a hadsereg helyzetén. A 2. hadsereg érdekében tett javaslatokat a németek olyan mereven és felelőtlenül utasították vissza, hogy azt egy önérzetes vezetés nyugodtan sérelmezhet-

te volna, még a „szövetségi hűség" frázisa sem szenvedett volna ezzel csorbát. Sajnos sem Jány, sem Szombathelyi nem vállalkozott többre a kéregetésnél, megalázkodtak, mindent lenyeltek, mint végig az egész háború folyamán.

Visszatérek az itthoni eseményekre.

Budapestre érkezett a 2. hadsereg vezérkari főnöke, Kovács Gyula vezérkari ezredes. Csak ekkor ismertem meg. Fontoskodó és öntelt egyéniségnek néztem. Itttartózkodása alatt Antal István propagandaminiszter összehívta a napilapok főszerkesztőit, és felkérte Kovácsot, tartson előadást számukra. Ezen nekem is részt kellett vennem, és utasítást kaptam, hogy támogassam Kovács előadását, ha arra szükség lenne. Kovács arról beszélt, miért kell részt vennünk a háborúban – az ismert szólamok –, milyen a 2. hadsereg helyzete a Donnál – megszépített kép –, mit várnak ők, a frontbeliek a hátországtól – együttérzést, támogatást. Kérte az újságírókat, szítsanak gyűlöletet az ellenség ellen. Makay János országgyűlési képviselő és főszerkesztő közbeszólt: „Ezt nem vállalhatjuk. A magyar nem gyűlölködő." Kovács bizonykodott, hogy gyűlölet nélkül nincs és nem lehet harcos szellem. Jellemző, hogy Makayt nem támogatta a többi újságíró. Hallgattak. Éppen úgy egyetlen szó ellenvéleménye nem volt egyiknek sem Kovács fejtegetéseire. Pedig a baloldali újságírók is ott voltak.

Kovács ezredes felszólalása után, a kapott utasítás szerint, nekem is beszélnem kellett. A helyzet kínos volt. Kovács gyűlöletkívánságával nem értettem egyet, de a nyilvánosság előtt nem cáfolhattam a szavait. Megkerültem a kérdést, és elég ostoba általánosságokat mondtam a propaganda fontosságáról, gondosan hallgatva a gyűlölet problémájáról. Az ellenség „gyű-

lölése" egyébként régtől ismert „katonás" fčltevés, szólam. Gyűlölni csak okkal lehet: ha nincs érzékelhető ok, nincs gyűlölet.

Kovács előadása után volt még vitám közvetlen elöljárómmal, Vörös János hadműveleti csoportfőnökkel. Arra senki, ő sem tudott felelni, amikor azt kérdeztem, hogy ugyan mit kell és lehet Budapesten tenni, amitől a frontcsapatok meggyűlöljék az oroszokat? Közvetlen kapcsolatunk nincs velük, az emberek pedig a háború célját sem értik.

Később a 2. hadseregparancsnokság számos olyan jelentését olvastam, amelyben panaszkodtak, hogy nem működik megfelelően a propaganda, hogy sajtónk, rádiónk és általában a propagandánk jelentéktelen dolgokkal foglalkozik, és nem érzi át, hogy a háború vezetése terén hatalmas segítő eszköz. Ilyen jelentések miatt súlyos kifogásokat kaptam – „kell", „feltétlen elérendő" szavakkal fűszerezve; tudomásul vettem, olyan üreseknek éreztem, hogy nem adtam rájuk semmit.

*

Hogyan is álltunk valójában azzal a propagandával? A vezérkar főnökének kívánsága: „a lelki kapcsolat megteremtése az otthon és a front között" – megvalósíthatatlan frázis. Az, hogy a hátország újságjai a haditudósítók egyhangú, silány és mesterkélt cikkeit lehozzák, a frontkatonát cseppet sem lelkesíti – sőt: többnyire marhaságnak tartja a szépítő ferdítéseket. Ha a magyar rádió hetenként „honvéd-műsort" sugároz, az el sem jut a frontkatona füléig. Képeslapok, könyvek, újságok alig-alig juthattak ki az arcvonalba, mert a hadiszállítások céljaira alkalmas vasútvonalak használatáról a németek rendelkeztek, a vagonhiány állandóan nagy volt, a fontosabb hadicikkek szállítása – lőszer, élelem stb. – megelőzte a papírt. S a hátország embereit egyetlen gondolat foglalta le: „Csak rám ne kerüljön a sor, csak nekem ne kelljen bevonulnom."

„Lelki kapcsolat?" Aki itthon volt, sajnálta a kint levőket, és örült, hogy itthon lehet. Miféle eszközök álltak a propaganda rendelkezésére, hogy ezt az általános hangulatot alapjaiban megváltoztathassa? Talán a „kívánsághangverseny", ahol a dizőz elbúgja, hogy: „Hadnagy úr, kérem, kint a harctéren, ugye gondol néha-néha rám?" Ennek hatására bokázott örömében a Don menti bunkerekben didergő katona? Vagy rohan önként jelentkezni a frontra az itthonmaradott?

Háborúk hősies viseléséhez nem elég a propaganda. ahhoz a háború értelmének megértése szükséges. Az adott esetben ezt az értelmet nem lehetett bizonyítani. Az „Inkább védjük a hazát 2000 kilométerre a határoktól, mint a Kárpátokban" üres szólam volt – tudtommal a 2. hadseregparancsnokság hangoztatta először. Az egyszerű katona csak azt érezte, hogy irtózatos messzeségbe lökték ki, feláldozzák, de miért éppen őt? Számos „miért"-re semmiféle propaganda nem tudott és nem tudhatott válaszolni. A propaganda egyébként nem ér semmit, ha állításainak nincs valóságalapja. Az éhező embernek hiába propagálják, hogy ő jól van lakva, vagy legyen elégedett, mert más is éhezik. A harcosnak is hiába mondják, hogy a hazát védi, amikor azt senki nem támadja. Ósdi elképzelés, hogy a tömeg tartósan hiszékeny, tartósan ámítható. Az sem igaz, hogy ha valamit állandóan ismételten hangoztatunk, azt így beleerőszakolhatjuk az emberekbe. A túladagolt állítások nevetségessé válnak, vicctémákká lesznek. A nem igazságokon alapuló propaganda éppen úgy megbukik, mint a hamis reklám. Ezért bukott meg a magyar hadseregpropaganda is.

A harcos katonai erények ápolása propaganda útján természetes eszköze minden hadseregnek, a bátorságot, önfeláldozást, kitartást, kemény helytállást minden hadseregben propagálják. De a hadsereg is gondolkodó emberekből áll, ezek „miért"-ekre keresnek választ: a „miért"-ekre meggyőzően válaszolni nem tudó, csak a katonai erények fejlesztését célzó propaganda értéktelen. Ha mégis harcoltak, nem a katonai propaganda hatására. Részben a brutális fegyelmi rendszabályoktól való félelemben, részben a hadseregekben mindig meglevő örök eltömegesedés miatt, hiszen a hadseregben eltörpül, szinte megsemmisül az egyén és az egyéni akarat. Ezt az eltömegesedést jól ismeri és ezzel számol minden hadvezetés.

Nézzük meg közelebbről a „bolsevista veszedelem" hatásosnak tartott propagandaszólamát.

Ez a „veszedelem" Magyarországon nem volt kézzelfoghatóan, érzékelhetően imminens. 1919. és 1941. év között huszonkét év telt el. A frontra mentek zöme legfeljebb tízéves gyermek volt 1919-ben, vagy nem is élt. Egyéni tapasztalatai tehát sem jó, sem rossz értelemben nem voltak. A hallomások hatása mindig kisebb, mint az élményeké. Miért féltek volna a bolsevizmustól, amit nem ismertek? A munkás, a paraszt, a kisemmizett értelmiséghez tartozó katonák pedig apáiktól mást is hallottak, nemcsak pocskondiázást, és szociális nyomorúságukat a bőrükön érezték. Tehát csak anynyit mondhatunk, hogy az ismeretlen kommunizmust a katonatömeg talán nem kívánta, de semmi esetre sem gyűlölte, főleg annyira nem, hogy elhárításáért életét akarta volna áldozni. A „bolsevizmus elleni harc" jelszavának propagálása a harcoló katonatömegben nem számíthatott sikerre.

*

A vezérkar főnöke által kívánt katonaújságot – hadsereglapot – nem tudtam megjelentetni, igaz, hogy nem is nagyon erőltettem. Ullein-Reviczky mint sajtófőnök a miniszterelnök jóváhagyásával ellenezte a lap megjelenését. Arra hivatkozott, hogy van már „katonaújság", amit a Vitézi Rend ad ki. (Ennek volt ugyan kolportázs-joga, de senki meg nem vette.) Őszintén örültem. Ugyan miféle írókat lehetett volna szerepeltetni ebben az újságban? Dilettáns katonaírókat primitív halandzsákkal.

Az osztály megalakulása után hamarosan számos szerv az osztálynál kereste nehézségeinek megoldását, elárasztotta kérelmekkel, javaslatokkal. Amit a szokásos szolgálati úton nem tudtak elérni, azt megpróbálták propagandaszükségletnek beállítani. Sok baj volt ezekkel: ügyeikben intézkedni az osztály nem tudott, el kellett utasítani őket, így viszont hamarosan általános lett a vád, hogy nem működik a propaganda.

Még több baj volt az itthoni hazafiakkal. Magas rendfokozatú tisztek, nyugdíjasok – sőt ezek hőslelkű honleány-feleségei is –, itthoni irodai szolgálatban álló tisztek, polgári személyek, zugírók és egyéb szerepelni vágyók öntötték az osztályhoz verseiket, regényeiket, filmtémáikat, rádió-előadásaikat, siettek addig szunnyadó tehetségüket sorompóba állítani a haza védelmében. Az első világháborúból ismertem, hogy minden gyenge írónak, kezdőnek, témátlannak, gondolatszegénynek valóságos paradicsomi alkalom a háborúról firkálni, nagy szavakkal és százszor elcsépelt közhelyekkel tehetségtelenül érvényesülni. Igen gyakran magas elöljárók is mint „figyelemre méltót" ajánlják ezeket a szemétkosárba való torz izzadmányokat. Vágtam őket, mit a répát. Nemcsak azért, mert értéktelenek voltak, hanem azért is, mert uszító frázisaik undo-

rítók. Ilyenkor aztán újból azt hallottam: „A propaganda lanyha, a propaganda nem ragadja meg a rendelkezésre álló eszközöket."

Voltak nehéz esetek. A hadműveleti csoportfőnök egy napon elébem tett egy hazafias dalt, szöveggel és kottával, mondván, hogy a felesége írta, nagyon jó, adassam elő a rádióban. Ahogy belenéztem, láttam, hogy gyerekes, primitív valami. Már előzőleg is voltak elöljárómmal nézeteltéréseim, átvettem tehát a hadi sikereket biztosító szellemi terméket, gondolván, majd csak ad tanácsot az idő, hogy dobhatom el sértődés nélkül. Irodámba visszatérve ott találom Nagykovácsi Ilonát, aki a rádióban szokott énekelni. Megmutatom neki: elénekelné-e ezt? Belenéz a kottába. „Így nem, de talán, ha átalakítjuk." Odaadom. Hamarosan telefonál: nem lehet átalakítani, s nincs az a pénz, amiért azt a zagyvaságot elénekelné. Másnap délelőtt már szemrehányásokat kapok. „Az este vártuk a feleségemmel, hogy mikor hozza a rádió a dalt; miért nem került műsorra?" Mondom, hogy csak várjon türelemmel... Nem hagy békét. Naponta hívat: „Még ma sem? Mikor?" Hiába várom a csodát, végül megmondom: a dalt nem találták művészi szempontból megfelelőnek. Elindul a szólavina: „A Rádió tele van zsidóbarátokkal, defetistákkal; a hazafias buzdítás nem kell, a VKF–6. osztály erélytelen, propagandatevékenysége egyenlő a nullával, akaratát képtelen keresztülvinni." Nem hagyom szó nélkül. Csúnyán összeveszünk a csoportfőnökkel, tartósan megharagszik.

Voltak öreg hiénáim. Nem is egy. Élükön egy nyugdíjas altábornagy, aki hordta a cikkeket, rádióelőadásokat. Miniszter is ajánlotta, a vezérkar főnöke is. Egyetlen írását sem engedtem megjelenni, csak mindig adattam az öregnek 50 pengőt, mondván, hogy el van

fogadva a mű, igazán kitűnő, csak várni kell, mert nagy anyag vár közlésre. Ebben megnyugodott.

Százados és főhadnagy filmírók és versesdráma-szerzők, ismeretlen nevű szépíró-titánok szinte naponta keserítették az életemet valamilyen paksamétával. Lehet, hogy csak azért akartak annyira lelkesíteni, hogy aki egyszer már odakint van a Donnál, nyerje meg végre azt a fene háborút – helyettük is. Ezek közül a hadiírók közül nem sok tisztelőmet tudnám említeni. Legfeljebb utólag érezhettek hálát, hogy a felszabadulás után nem kellett műveiket vállalniuk.

A fronton levő haditudósító írók rendkívül szegényes riport-mütyürkéket küldtek haza. Az újságok nem is akarták átvenni még a jobboldali lapoknak is gyenge tartalmuk és stílusuk miatt. Az odakint szerkesztett „tábori újságok" – amelyekből példányokat küldtek az osztálynak mutatóba; egy középiskolás diáklap nívóját sem ütötték meg, cikkeiket alkalmatlannak láttam a katonalelkület megközelítésére. Egy alkalommal – valamilyen újságíró-értekezleten – az egyik jelenlevő megtámadott, hogy a front haditudósítói nem írnak elég lelkesítően, stílusuk gyerekes stb. Azt válaszoltam, hogy ebben teljesen igaza van, de írni nem a honvédség tanította őket, mi csak tisztelegni tanítottuk, és a zártrendű gyakorlatokra. Ha ilyen gyenge a fiatal magyar újságírógárda, az az ő hibájuk, idősebb íróké. Viszont igen szívesen vennénk, ha olyan neves író, mint ő, kimenne a Donhoz, és megmutatná, hogyan kell jó és lelkesítő cikkeket írni. Másnap szépen kért: ne haragudjak, ne vegyem komolyan a szavait.

Eszemben sem volt bevonultatni. De ekkor tapasztaltam, hogy ez igen jó fegyver. Aki kritizál, azt biztattam: menjen ki, elintézem, hogy behívót kapjon.

Az egyes újságok tartalékos tiszt újságíróikból „különtudósítókat" is küldtek a harcoló csapatokhoz. Ezek természetesen a haditudósító századok állományába kerültek, tényleges katonai szolgálatot teljesítőknek számítottak. Kb. szeptember végén legnagyobb meglepetésemre mindannyian (kb. tizenketten) otthagyták alakulataikat, és bevonultak Budapestre. Szombathelyi elrendelte, hogy állítsuk őket haditörvényszék elé, egyben parancsot adott, hogy valamenynyiüket zárassam ki a sajtókamarából. Hosszas rábeszélésemre állt el a megtorlástól. Kértem, hogy bízza rám, majd én saját hatáskörömben „elbánok velük". Kihallgatásra rendeltem őket, és a katonai műharag minden eszközét felhasználva gorombáskodtam. Megszeppenve álltak. Miután eleget tettem „katonai kötelességemnek", a szobában levő székekre mutatva csendesen azt mondtam: „És most üljetek le, beszéljetek, mi van odakint, miért jöttetek haza." Az arcok felderültek, a hangulat feloldódott, látszott, hogy megértették, miért voltam olyan erélyes. Rendkívül érdekes és tanulságos volt a beszélgetés. Részletesen elmondták a kinti állapotokat. Nyomorúságos állások, nem működő ellátás, ruha- és fehérneműgondok, rossz hangulat stb. „Mit tudunk mi onnan írni? Esemény nincs (éppen nem voltak komolyabb harcok a Donnál), valóságos benyomásainkról nem írhatunk. Úgy éreztük, haszontalan a jelenlétünk." Teljesen egyetértettem ezekkel a fiatal újságírókkal. Beszámoltam a hallottakról Szombathelyinek; ezután már ő is enyhébben ítélte meg a „fegyelemsértést", de katonai presztízsokokra hivatkozva elrendelte, hogy újra menjenek ki. Idővel, szerencséjükre még a doni áttörés előtt, itthoni szerkesztőik kérelmére mégis fokozatosan leszereltettem őket.

Az osztály szolgálatából adódott, hogy aránylag rövid időn belül széles körű ismeretségre tettem szert írók, újságírók, színészek, filmesek, a Rádió és a Magyar Távirati Iroda alkalmazottai, politikusok, különböző polgári minisztériumok vezető tisztviselői és egyéb értelmiségiek köreiben. Csak a jelentősebb, különösebben érdekes vagy jelentős szerephez jutott néhány személyről emlékezem meg.

A propagandaminiszterrel, Antal Istvánnal eleinte sokat érintkeztem. Eredetileg Gömbös Gyula felfedezettje volt – kormányelnöksége idején sajtófőnök –, és tökéletesen átitatódott a gömbösi hazafiasság frazeológiájával. Mindig úgy emlékezett meg Gömbösről, mint a legtehetségesebb magyar politikusról. Igazságügyi államtitkárból lett miniszter. Jobboldali politikus, egyértelműen németbarát. Rendületlenül hitt a németek győzelmében. Származásának az urizáló körökben kétségtelen hátrányait szorgalmán és tehetségén kívül nagy alkalmazkodással, a hatalmon levők fokozott kiszolgálásával igyekezett ellensúlyozni. Többször panaszkodott, hogy a kormányzó, Kállay és más előkelőségek magatartásán érzi, hogy nem tartják egyenrangúnak. Szerintem Kállay jól ismerte Antal jellemét: tehetséges, jó svádájú ember, kellően németbarát, érvényesülése érdekében tetszés szerint irányítható és felhasználható. Később, amikor már Kállay napról napra jobban érezte, hogy a német hadi sikerek alkonya elkövetkezett, nyugat felé való kacsingatásának ellensúlyozására, a személye és kormánya iránti német bizalom biztosítására kitűnően felhasználta Antalt mint a kormány szócsövét; a németek melletti kitartást, németbarátságot, jobboldali orientációt hangoztatta vele nyilvánosan, unos-untalan, hogy leplezze a lassú visszavonulást. Antal ezt a helyzetet nem ismerte

fel. Pedig én is megmondtam neki: figyelmeztettem, ne engedje, hogy az újságokban szinte naponta szerepeljen a neve nagy kijelentések kapcsán. Megköszönte, de figyelemre se méltatta. Próbálkoztam azzal is, hogy jobboldali nézeteit mérsékeljem; felhívtam a figyelmét a nyilas agitáció veszedelmére. Válasza: „Nekem nincs semmi bajom a nyilasokkal, nekem a háborúellenes baloldaliak okoznak problémát." Megítélésem és tapasztalataim szerint pusztán célszerűség okából is szerencsétlen választás volt Antalt propagandaminiszternek kinevezni. Senki előtt nem volt tekintélye. A szélsőséges jobboldaliak szemében nem volt elég jobboldali, mert kiszolgálta Kállayt, akit gyanús szemmel, később ellenségesen figyeltek. A baloldaliak szemében túlságosan jobboldali: mint igazságügyi államtitkár ő dolgozta ki a zsidótörvényeket, állandóan antiszemita jelszavakat hangoztatott, a németek melletti kitartást, a hősi életszemléletet, az antibolsevizmust propagálta. Nem szerették azért sem, mert köztudomású volt, hogy felfelé hétrét görnyed, lefelé pedig fennhéjázó, pózol, a gondokkal küzdő nagy államférfit játssza. Még a német megszállás bekövetkezte után is három miniszteri tárcát vállalt.

Mint kezdő propagandaminiszter nem kapott sem hatáskört, sem pénzt, kb. egy évig még megfelelő helyiséget sem. Az Igazságügyminisztériumban volt kétszobás irodahelyisége, egy titkára és egy gépírónője. Nem miniszter volt, csak egy propagandista. Eleinte különböző kívánságokkal lépett fel a honvédségnél: Szombathelyi nyersen elutasította; a Honvédelmi Minisztérium és a Vezérkari Főnökség viszont kívánalmakat támasztott vele szemben. Pedig Antalnak nem volt intézkedési joga a sajtónál: ezt a sajtófőnök szorosan kezében tartotta. A Rádiót vezérigazgató vezette, Antal ott sem rendelkezhetett, csupán kérhetett. Filmügyekben számos „filmbizottság" működött; Antal kívánságait vagy meghallgatták, vagy nem. Antal állandóan harcolt a nagyobb hatáskörért, de csak 1943 közepén ért el némi sikert, teljes hatáskört akkor sem.

Az osztálynál szolgált tartalékos századosként Somogyváry Gyula. Országgyűlési képviselő, a honvédelmi bizottság tagja, a Rádiónál is tisztviselő – és mint irredenta, hazafias író közismert. Tagadhatatlanul volt elbeszélő- és hangulatteremtő képessége, csak éppen mély gondolatok és reális társadalmi vagy emberi mondanivalók, reális problémalátás híján nem mondható igazi írónak. Ügyes stílusérzékével, az uralmon levő rendszer eszméinek idealizálásával, cselekményes és érzelmes írásaival jelentős kispolgári közönségsikere volt. (A Virágzik a mandulafa című háborús regénye például akkor hatalmasnak számító kiadásban, 50 000 példányban kelt el.)

Az osztályon közszeretetben állott. Politikai beállítottsága meglehetősen ellentmondásos volt. Megszállott irredenta, és a németek oldalán hiszi megvalósíthatónak a Nagy-Magyarország-revíziót. A háborúban való részvételt az írásaiban domináló „hősi életszemlélet", a helytállás szemszögéből nézi, ugyanakkor a háborús áldozatvállalást korlátozná, csak a szükség határáig, a sikerek arányában kívánja. És ugyancsak: szemben áll a pángermán behatolási törekvésekkel, a németek feltétlen kiszolgálásával, a nemzetiszocializmussal és annak magyarországi változatával. Mindezt viszont leönti a kommunistaellenesség közismert szólamaival, kormányzóhűséggel, magyar katonabecsülettel és nacionalista lével. Mint nem is kevesen, arról álmodozik, hogy a németek nem nyerik meg döntően

a háborút – ezzel a Magyarországra nehezedő nyomás megszűnik –, viszont a Szovjetunió sem nyeri meg – az kivérzik –, és a háború végén a nyugati hatalmak akarata szerint alakul majd Európa sorsa, ezzel pedig együtt jár, hogy Magyarország ellenforradalmi társadalmi rendje és nacionalizmusa megmarad.

Somogyváry roppant naiv, álmodozó. Szigetszentmiklósi villájának kertjében egyszer egész délután elvitatkoztunk a magyar jövőről. „Költői" volt, nem látta a realitásokat. Nem szerette a németeket, szidta őket, elítélt minden erőszakot. Kérdeztem: hogy ítéli meg a szovjet erőket? „Ó, az oroszok, azok eddig még minden háborújukat elveszítették. Ezt is elvesztik; a német összeomlás nyugaton következik be." Kijelentette: mindenre képes a németek magyarellenes akciói ellen; szavát felemeli mindenütt, ahol lehet, hogy ne adjanak több erőt a frontra. Tisztek és szélsőjobboldali politikusok előtt, társaságban szabadon, bőbeszédűen hangoztatta, hogy németellenes. Míg együtt szolgált velem, három ízben jelentették fel nyilas tisztek „destruáló" kijelentésekért, minden feljelentésből nekem kellett nagy nehezen kimosnom. Az osztály tisztjeit mértéktartásra intő szavaimat, a németimádat elleni megnyilatkozásaimat nagy figyelemmel kísérte. Nyilván beszámolt erről barátjának, Ullein-Reviczky Antal sajtófőnöknek is.

Ennek tulajdonítom, hogy kb. június végétől kezdve Ullein-Reviczky gyakran meghívott ebédre, és négyszemközt beszélgettünk. Rutinos diplomata volt. Az ilyen először „kitapogat". Beszél a háborúban való részvételünk elkerülhetetlenségéről, ehhez fűződő nemzeti érdekünkről, a kitartásról, a várható győzelemről. Fel-feldob egy mondatot, helyeslésből vagy tagadásból igyekszik a beszélgetőtársat megismerni. Amikor

látja, hogy a végső győzelmet említő állításait és a magyar szélsőjobboldal sorsjavító voltát cáfolom, átveszi a hangot: meggyőződése, hogy a németek elveszítik a háborút, nincs mit keresnünk ebben a háborúban. Amint lehetőség adódik, azonnal ki kell lépnünk, további katonai segítséget adni nem szabad. Elítélőleg beszél a felső katonai vezetőkről, a vezérkarról; úgy látja, hogy ezekkel, igen kevés kivételtől eltekintve, nem lehet beszélni, katasztrófába viszik a nemzetet. Súlyos szerencsétlenségnek tartja a tisztek jobboldali nyilas politizálását. Szombathelyivel nincs tisztában, a honvédelmi minisztert – Barthát – veszedelmes németbarátnak tartja, akit hamarosan el kell kergetni. Nem mondja ki még nyíltan, hogy angolbarát. Viszont határozottan antikommunista.

Beszélgetéseink nyomán eléggé bizalmassá és szorossá vált a kapcsolatunk. Sajtóügyekben számos alkalommal megbeszélésekre került sor. Gyakran fordult hozzám zsidó és baloldali újságírók személyes ügyeivel: kimenteni a munkaszolgálatból, visszahozni a frontról és hasonlók. Általában sikeresen jártam el ezekben az ügyekben az illetékes honvédelmi minisztériumi osztályokban: titokzatos arcot vágva, mentegetőzve, hogy a valódi okokat nem árulhatom el, de az illetőre az osztálynak feltétlenül szüksége van.

Minden héten szerdán sajtóértekezlet volt, ezen az összes lapok főszerkesztői vagy azok megbízottjai vettek részt. Én mint meghívott ugyancsak jelen voltam. Itt Ullein-Reviczky kérelem formájában adott instrukciókat a szerkesztőknek. Olyan csodálatosan tudott bánni a szavakkal, hogy sokszor megbámultam. Tudta – és ezt velem is rögtön az első alkalommal közölte –, hogy a jobboldali lapok kiküldöttei minden szaváról és mindenki más megjegyzéséről azonnal beszámolnak

a németeknek, ezért csak rendkívül óvatosan villantott fel olyan megjegyzéseket, amikből a baloldali lapok emberei következtethettek. A baloldali lapokkal szemben (mindig az akkori értelemben használom e szót) nem volt elfogult, soha nem korholt, nem erőszakoskodott, az újságírókat megértéssel kezelte. Tudomásom szerint a baloldali lapszerkesztők és újságírók meg voltak elégedve vele. Ullein Szakasits Árpádot különösen kedvelte, nekem mindig dicsérte mint kitűnő magyar érzelmű embert és tehetséges újságírót.

*

Valamilyen értekezleten kellett részt vennem a Belügyminisztériumban. Tárgyára már nem emlékszem, nem volt különösebben jelentős. Az értekezletet Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter tartotta. A jobboldal mérhetetlenül gyűlölte ezt az embert. Köztudomású volt, hogy a legális baloldallal szemben fokozatosan engedékennyé és meglehetősen liberálissá vált. (Ez nem jelenti azt, hogy a kommunistákkal is szimpatizált.) Több ízben visszautasította Bartha honvédelmi miniszter követelését, hogy tiltsa be a Szociáldemokrata Párt működését. Fáradhatatlanul ostromolta a katonai felső vezetést az újvidéki vérengzések részletes kivizsgálásáért és a bűnösök felelősségre vonásáért. A háborúba lépést elítélte. Ő volt a kormány „legbaloldalibb" embere; a németeket nem szerette, korlátlan kiszolgálásukat elítélte. A tisztek mélyen megvetették, árulónak tartották, ő pedig a kormányzónál is, a honvédség legmagasabb vezetőinél is minduntalan szót emelt a tisztek politizálása ellen. Ezt akkor is megemlítette: nem érti, hogyan térhetett el a tisztikar a hivatásától, miért politizál, holott a hadseregnek nem ez a dolga.

Ekkor megszólaltam: „A hadsereg azért politizál, mert politikából született, és ez lesz a veszte." Keresztes-Fischer felfigyelt a megjegyzésemre, de nem reagált. Másnap Ujszászy tábornok, az Államvédelmi Központ vezetője telefonált, hogy a belügyminiszter közelebbről meg akar velem ismerkedni, közbeszólásom miatt érdekli a személyem, keressem fel.

Keresztes-Fischer igen szívélyesen fogadott. Hosszasan elbeszélgetett velem. Éleslátása, nyíltsága meglepett. Nemcsak a németek és a háború ellen foglalt állást, hanem a biztosra vett vereség következményeit is látta: a magyar ellenforradalmi rendszer bukása elkerülhetetlen. Nem tudta, hogy „ebből a slamasztikából hogyan mászik ki Magyarország". Még nincs itt az ideje, mondta, hogy a háborúból való kiválás érdekében cselekedjünk, de ez is el fog következni. Ezért látja aggodalommal a tisztikar viselkedését. Ha a kormányzóhoz és a kormányhoz feltétlenül hű, nem politizáló tisztikarunk lenne, az elkövetkezendő nehéz órákban volna kire támaszkodni, így azonban úgy érzi, a döntő órákban segítség nélkül fogunk állani. Kijelentette, hogy bízni akar bennem, szeretné, ha megérteném, és tiszti körökben hangoztatnám a politizálás veszélyességét. (Még sokszor tárgyaltam vele később, a fontosabbját majd megemlítem.)

Nem sokkal a Keresztes-Fischerrel való találkozásom után Kállay Miklós hivatott. Sokat hallott rólam, mondta, és azt kérdezte, mit gondolok, van-e remény, hogy a németek megnyerik a háborút. A teljes győzelmet kizártnak tartottam, és megindokoltam. Kállay módosított a nyilatkozaton: valószínűtlen, hogy megnyerik, de talán nem keleten, hanem nyugaton fogják elveszíteni. Igyekszem lehetőleg szó szerint visszaadni szavait: „Én Bethlen Istvánt tartom politi-

kai tanácsadómnak. Az ő álláspontja az, hogy Magyarországnak az lenne az érdeke, hogy a németek nyerjék meg a háborút. Ez azonban teljesen valószínűtlen, nekünk tehát nem szabad további erőkkel részt venni." Magamban arra gondoltam: bizony ez az álláspont fából vaskarika, ha nem nyerik meg a németek a háborút, miért kell a vesztő fél érdekében egyáltalán áldozatokat hoznunk? Kállay mentegette a saját személyét: hangsúlyozta, hogy neki a háború megindításában nincs semmi része, a tényt örökségül kapta elődjétől. Említette a kormányra nehezedő német nyomást. A magyar öncélúság politikáját kívánja folytatni, de a nyilasok megnehezítik helyzetét. Elítélte a tisztikar jobboldali politizálását. Különösen nehezményezte a tisztikar magatartását a zsidókérdéssel kapcsolatban. „Én nagyon jól tudom, hogy engem a tisztikar nagy része nem szeret, és ellenem van. Ennek egyik okát abban látom, hogy nem oldom meg a zsidókérdést. Véleményem szerint azonban az egész zsidókérdés függvénye a háborúnak. Ha a németek megnyernék a háborút, bizony a zsidókkal az ő akaratuk szerint kellene eljárni. De mi van akkor, ha nem nyerik meg? Márpedig most is leszögeztük, hogy erre nincs kilátás. Ha én most a zsidók ellen, a német kívánságok szerint járok el, a vesztett háború után nemcsak mindent vissza kell csinálni, hanem számolni kell a zsidók bosszújával is, ami kegyetlen lenne, és óriási megrázkódtatásokkal járna. Ezért én törvényeket és rendeleteket hozatok a zsidók ellen, így akarom elkerülni a németek haragját, de a törvények végrehajtására nem helyezek súlyt, nem erőszakolom." Kérte, hogy megfelelő formában terjesszem tiszttársaimnál az ő felfogását, értessem meg: az úgynevezett zsidókérdés megoldása nem olyan sürgős, hagyják a háború utánra.

Konkrétan nem tett említést, hogy szándékában áll a háborúból való kiválás érdekében tevékenykedni. Nagyon aggódott a doni hadsereg sorsáért. Belső vonatkozású problémáról – mint munkáskérdés, kommunizmus – nem esett szó. Igen barátságosan váltunk el: ha szükségét látja, hívatni fog. Akkor úgy ítéltem, hogy Kállay igen reálisan látó, mértéktartó politikus, aki az ország nehéz helyzetét jól felméri, s úgy látszik, kénytelen alakoskodni. Hangja mindenesetre nagyon elütött a generálisok megszokott hangjától.

Az idők múltával polgári ismeretségi köröm szinte lavinaszerűen tovább bővült. Politikusok, képviselők, magasabb állami funkcionáriusok közül leginkább Kállay nemzetinek elismert, mértéktartóbb politikájához igazodó egyénekkel kerültem ismeretségbe. Nem mondhatom, hogy itt elvakult, végsőkig kitartani akaró, németimádó nácit találtam. Ezek szemben állottak a nyilasokkal és az Imrédy-féle szélsőjobboldallal, bíztak Kállayban és Horthyban. Álláspontjukat talán legkifejezőbben ez a sokszor hallott mondat jellemzi: „Csak ne a vesztes oldalon kerüljünk ki a háborúból." Azt sem mondhatnám, hogy egyértelműen angolbarátok voltak. Ez inkább közvetve igaz: nem voltak szovjetbarátok, de németbarátok sem; a két nagy eszmeáramlat – fasizmus és kommunizmus – közül egyiket sem akarták, hanem a nyugati demokráciához hasonló, de szupremáciájától független magyar életet, természetesen kapitalista rendet, a magántulajdon fennmaradását, az uralgó nacionalista szemlélet továbbéltetését. Amolyan „harmadik utat" kerestek, messze álltak a „vagy-vagy" történelmi feladványának és a feladvány konkrét tényezőinek megértésétől. Magyarország már csak földrajzi helyzete következtében sem állhatott meg elszigetelten a két összeakaszkodott

szomszédos nagyhatalom és ideológia között, nem volt harmadik út, választani kellett. Az elmaradott ellenforradalmi rendszert a háború után még módosított formában is lehetetlen lett volna fenntartani, mert a velünk nem határos Nyugat a speciálisnak elképzelt belső rendszernek semminemű támasztékot adni nem tudott volna.

A harmadikutas elképzeléstől nem sokban tértek el a Kállay-kormány legális ellenzékének emberei sem, kisgazda- és szocdem-frakciók, liberális polgári pártok. Ezek határozottabban voltak háború- és németellenesek, de a szovjetbarátságot nem akarták, a kommunizmus esetleges elkövetkeztétől ők is féltek. Sok névre, sok beszélgetésre emlékszem: sok volt az árnyalat, de a nézetek az alapokban azonosak, az előzőekben vázoltak.

Sok íróval ismerkedtem meg, a kor nagyobb neveivel és kezdőkkel. Csaknem mindenikhez sok kedves emlék fűz, és még ha politikailag nem mindenkivel egyezett is a véleményem, biztos, hogy az általam közelebbről ismert írók egyike sem volt a háború és a nácizmus barátja. Körükben mindig éreztem azt a hatalmas szellemi különbséget, ami köztük és nagyszájú, fontoskodó tiszttársaim között fennállt. Zilahy Lajossal és Márai Sándorral kerültem szorosabb kapcsolatba. Zilahy a rendszer és a szalonok írójából vedlett át a magyar sorsért aggódó, csaknem forradalmár emberré. Most is előttem van, amint féktelenül szidja a németeket: „Százszor inkább az orosz – kiáltja –, elég volt a Nyugatból is; ezer évig kerestük ott a boldogulást, mindig becsaptak, mindig cserben hagytak, jöjjön a Kelet." Fájlalom, hogy nem maradt Magyarországon. Márai ízig-vérig humanista volt, borzadt a

háborútól, az erőszaktól, a piszoktól, szemlélete a művelt európai polgáré maradt.

Az újságírók? Értékesek és hitványak vegyes serege. Egyik-másik cikkein megérzik, hogy amíg a jobb kezével ír, a bal kezét hitleri üdvözlésre lendíti; mások a cenzúra által megtámadhatatlan korszerű frázisokkal leplezik, amit mondani akarnak, ismét mások megkerülik az égető kérdéseket. Egészen nyíltan nem írhatnak a háború és a németek ellen. A magyar függetlenségről írnak; ezt még a németek sem kifogásolják, akik a magyar függetlenséget, a magyar kormánnyal együtt, érintetlennek hazudják. A mérsékeltekkel és az akkori baloldallal semmi kellemetlenségem nem volt. A szélsőségesekkel bőven akadt. A Magyarság tele volt német spiclivel, a Magyar Futárt pedig teljesen a németek finanszírozták, és fel is használták. Két fiatal, undorítóan uszító újságíró nagyság jóvoltomból kapott behívót a frontra. Másnap Rajniss (Reinisch) Ferenc Antal István jelenlétében durván rám támadt: már mindenki tudja, hogy csak a németbarát újságírókat küldöm a frontra, a hazafias erőket szándékosan eltávolítom a hazai sajtóból, machinációimon már átlátnak. Csúnyán összevesztünk, Antal kétségbeesetten igyekezett békíteni, majd neheztelve megjegyezte: „Hogy beszélhetsz ilyen hangon egy neves jobboldali politikussal?"

A Magyar Vöröskereszt a Rádióval karöltve „kívánsághangversenyeket" rendezett. Műsorát előzetesen bemutatta az osztálynak. A műsorban soha nem volt uszító, szélsőséges szám, persze olyan sem, amely a fegyverek eldobását ajánlotta volna. Szórakoztatás volt a cél: könnyű sanzonok, olcsó, híg romantika, vidám jelenetek. Az előadások közönségének többsége lábadozó sebesült, katona. A színészek szívesen vállalkoztak: ki látott akkor ezekben a szereplésekben kivetniva-

lót? Mivel az előadások a honvédséget szolgálták, és a színészek nem kaptak fellépti díjat, a szereplőket vacsorán kellett vendégül látnom. Legtöbbször az Újságíró Kamara helyiségeibe hívtam meg őket, így ismerkedtem meg az akkor nevesebb színészek sokaságával. Szívesen voltam közöttük, szerettem a polgári zártságtól és hamis prüdériától mentes légkört, új világ volt számomra a művészek világa. Nem tapasztaltam lelkes háborúbarátságot sem. Ha valamilyen filmben vagy színdarabban játszottak, akkor szerepet játszottak: a szereppel nem azonosították meggyőződésüket. Sok volt ebben a megalkuvás, de alku és szerepjátszás jellemezte, sajnos, akkor a közéletet is.

Tábori színházat is szerveztünk. A részleteket a propaganda alosztály intézte. A nevesebb színészek közül csak Kiss Manyi vállalkozott. A tábori színházat ma sem tartom elítélhető vállalkozásnak: a frontra kényszerített emberek szomorú életébe akart egy-két könnyű színt vinni. Elindulásuk előtt végignéztem a műsort: nem volt abban egyetlen uszító szám sem. Még a doni áttörés előtt voltunk, az arcvonalban általában csend volt, így eljutottak eléggé elöl levő alakulatokhoz is. A színház „parancsnoka" Zitás Bertalan alezredes (magyar–történelem szakos tanár) volt, aki időnként jelentette Budapestre, hol, merre járnak, és milyen örömmel fogadták az előadást az emberek. A színészekkel – mint jelentette – sehol semmi baj nem volt. (Színész ismerőseimről kedves emlékeim vannak. Tréfák, bolondozások.)

Egyszer fordult elő komolyabb ügy. A Nemzeti Színház főtitkára, akit régebből ismertem – mindig szabadjegyeket küldött a ludovikásoknak, amikor nem keltek el a jegyek –, 1942 őszén telefonált, hogy

látogassam meg az irodájában, fontos közlendői vannak. Előadta, hogy a Nemzeti Színház tagjai között kommunista szervezkedés folyik, élén Gobbi Hildával és Major Tamással. Átadott egy névjegyzéket, még nyolc-tíz névvel. Azért fordul hozzám, mondta, mert abban bízik, hogy ha a honvédség veszi kezébe az ügyet, akkor komoly intézkedés történik. Kértem, ne szóljon másnak, és ne várjon hamarosan eredményt, mert a kivizsgáláshoz idő kell. Az átadott névjegyzéket aztán megsemmisítettem, senkivel nem közöltem.

Az arisztokraták és legitimisták közül is többeket megismertem. Mind náciellenesek voltak, a nyilasoktól és a bolsevizmustól féltek, a háborút elítélték, Horthyt tűrték. Lojálisak voltak vele, de az „örökös király Őfelsége" hívei; a nagy felfordulás után annak kell jönnie. Eszterházy Mórictól hallottam: „Tíz évig nem álltam szóba Horthyval, csak azután bocsátottam meg neki." Velem csupán azért keresték az ismeretséget, mert hallották, hogy nem vagyok nyilas vezérkari. Gondolom, arra számítottak, hogy megnyerhetnek a legitimizmus számára, noha egyetlen szóval sem álltam „Őfelsége" mellé. Igaz, hogy ezt nem is kívánták.

A nyilasokkal és a szélsőjobboldallal (Imrédy és mások frakcióival) nem voltak kapcsolataim. Utólag nem előnyömre könyvelem el ezt, hanem inkább hibámnak tartom. Talán jobb lett volna összeköttetéseket keresni hozzájuk. Vállalni kellett volna a vitákat – mint tiszttársaimmal és elöljáróimmal olyan sokszor vállaltam –: néhányával talán szót lehetett volna érteni. Némi vitakészségemmel és beosztásomból származó nagyobb tájékozottságomnál fogva egyeseknél legalább annyit elérhettem volna, hogy elgondolkoznak, és már ez is eredményt hozhatott volna. Felmerült bennem még az a kérdés is: nem lett volna-e helyes, ha

felelevenítem ismeretségemet Szálasival, és legalább a hadi események végzetes előrehaladásakor megkísérlem, a tények jobb ismeretében, fékezni? A háború után beszéltem erről olyan tisztekkel, akik közel állottak hozzá. De egyöntetűen az volt a véleményük, hogy hiábavaló lett volna, Szálasi hatalmi vágya féktelen volt, gondolatvilága egy monomániásé. Igaz is: ez az ember emberi eszközökkel megközelíthetetlen volt.

Az illegális kommunistákkal sem volt kapcsolatom. Nem is igen tudtam róluk. Az világos, hogy ők nem keresték sem velem, sem más tisztekkel az érintkezést. A honvédség tényleges tisztjeitől – még inkább a magasabb rangúaktól – minden alapvetően elválasztotta őket. Megértem, de sajnálom teljes elzárkózásukat. Ők sem keresték, csak szinte legvégül, az utat azokhoz, akikkel sokban szót érthettek volna. Meg sem kísérelték, titokban maradtak, nem „derítettek fel".

*

1942 nyarán, a magyar csapatokat érintő nagy harcok kezdete előtt, amikor még a német vereség tömegek szemét felnyitó bizonyítékai hiányoztak, Magyarországon ekkor még hatékony ellenállási mozgalomról kevéssé lehet beszélni. Ellenállni annyi, mint cselekedni. Nem akarom kisebbíteni azoknak a mártíroknak az érdemeit, akik valóban cselekedtek. Arra a tárgyilagos megállapításra szorítkozom, hogy legjobb tudomásom szerint a hadseregben nem volt engedelmességmegtagadás, lázadás, számottevő szökés. A gyárakban, üzemekben dolgozott a munkásság, a parasztság termelt, partizán- és szabotázsakciók még nem voltak. Az államapparátus és más területek tisztviselői normálisan végezték dolgukat, kiszolgálták tehát a németek mellé

szegődött kormányt. Háborúellenes propaganda mutatkozott ugyan, ennek azonban országot felrázó hatása nem volt. Németellenes, háborúellenes beszélgetés és fecsegés bőven volt – néhányának ellentmondásos mivoltára már rámutattam –, ezek azonban a bizalmas négy fal közül nem léptek ki, nem váltak tettekké. A beszédek és kijelentések után mindenki úgy végezte dolgát, mint a németbarát vagy a háborús uszító. A földalatti kommunista párt akcióiból hiányzott az egész nemzetet magával ragadó erő. Az elhárító, rendszert védő erőszakszervek ténykedése kétségtelenül eredményesen és eréllyel dolgozott. Mégsem lehet a nemzeti passzivitást teljesen ezeknek a ténykedésével magyarázni. Jugoszláviában volt ellenállás, olyan, hogy a háború végéig sem tudták letörni – még a Gestapo és SS minden emberileg elképzelhető brutális terrorjával sem. Ellenálltak a franciák, a belgák, hollandok, norvégek, lengyelek, és kiemelkedő ellenállás volt, a történelemben szinte példátlan, a németek által megszállt szovjet területeken. Igaz, hogy a felsorolt államok nem szövetségesei voltak Németországnak, hanem leigázottak és harcolók, és az is igaz, hogy a többi csatlósállamban – Románia, Szlovákia, Horvátország – sem volt abban az időpontban nagyobb ellenállás, mint Magyarországon.

A földalatti kommunista pártot 1942-ben lefejezték. Ki állott ki az aktív magyar kommunisták mellett? Egyszerűen tudomásul vétetett, hogy tobzódik a megtorlás; a haladó értelmiségnél csak sóhajok voltak, de némák maradtak a munkásnegyedek is.

A kommunisták fölött az úgynevezett „Vezérkar Főnökének Különbírósága" ítélkezett, kémkedés és hazaárulás címén. Tudomásom szerint ezt az intézményt a háború kitörésekor, rendeleti úton – tehát nem törvé-

nyileg – hozták létre. Azzal indokolták, hogy a háború alatt a kémkedés, szabotázs és egyéb háborúellenes tevékenységek megtorlása, az elrettentő példa gyors statuálása érdekében nem maradhat a törvényes katonai vagy polgári bíróságok hatáskörében. Ennek a bíróságnak ítéletei nem kerülhettek fellebbezési fórum elé, jogerőre a vezérkar főnökének jóváhagyásával emelkedtek. Kétségtelenül terrorbíróság volt. Jóval később, amikor már a „végső győzelem" reményei foszladozóban voltak, és a VKF-bíróság ítéletei és működése ellen pedig sok volt a panasz, Keresztes-Fischer belügyminiszter erélyesen támadta ezt az intézményt, és megszüntetését kívánta. Felkérésére magam is több ízben beszéltem erről Szombathelyivel. Ő mereven ragaszkodott a fenntartásához, mondván, hogy ilyen terrorbíróságot minden hadviselő fél tart, ezt a kivételes állapotok megindokolják, ezért ő mindenkor személyesen hajlandó a felelősséget vállalni. Nem engedte felszámolni. Véleményem szerint ennek a bíróságnak törvénytelenségét és egyéb hibáit súlyosan tetézte, hogy az ítéletek megerősítése egyedül a vezérkar főnökének személyétől függött. Ilyen eljárásbeli felelősséget nem lehet vállalni. Mindenki tudja, hogy egy-egy per aktái legtöbbször kilószám felgyűlnek. Ezeknek lelkiismeretes, alapos áttanulmányozására hosszú időre van szükség. Ehhez egy rendkívül sokoldalúan elfoglalt vezérkari főnöknek nincs ideje. Ügyésze referálja neki az ügyeket, és minden ügyész az általa emelt vádnak megfelelően, rutinosan csoportosítja az érveit. Emberi sorsok és életek dolgában tehát esetleg csak percek, hangulatok, érvcsoportosítások hatása alatt született döntő elhatározás.

Schönherz Zoltán halálos ítélete váltotta ki a legnagyobb ellenszenvet. Szombathelyi a vele bizalmas viszonyban álló parancsőrtisztjének utólag úgy beszélte el a történteket, hogy többen keresték fel Schönherz halálos ítéletének kimondása után, és kegyelmet kértek. Napokig tépelődött. Nem adott kegyelmet.

*

1942 nyarán Budapest külső képe teljesen békebeli. Nincs elsötétítés. Minden kapható, ha van pénz: virul a spekuláció. Egy este láttam, hogy a margitszigeti „Piccaddilly" szórakozóhelyen fehér szmokingban táncoltak félrészeg fiatalurak – milyen messze volt oda a Don! Másnap találkoztam Keresztes-Fischer belügyminiszterrel, mondtam, nem csodálkoznék, ha egy frontról hazatért katona kézigránátot vágna a táncolók közé. Magyarország lakosságának itthon maradt tehetős része úgy viselkedik, mondtam, mint körvadászaton a kör közepén ficánkoló buta nyúl, a puskák ropogása közben sem gondol arra, hogy szűkül a kör, és előbb-utóbb őt is fenéken lövik. Szabályozták a mulatóhelyek záróráját. Egyéb nem történt.

1942. augusztus elején írásban is meghívtak Berlinbe a német hadsereg propagandaintézményének tanulmányozására. Itt volt a „Wehrmacht Propaganda-Abteilung" központja. Ezzel a német háborús propagandagépezettel a mienk még összehasonlítható sem volt. A német hadseregpropaganda szoros összműködésben dolgozott a göbbelsi propagandaszervekkel. Hatalmas számban voltak itt alkalmazva bevonultatott írók, újságírók, művészek, egyetemi tanárok és minden erre a szolgálatra alkalmasnak tartott entellektüel. A haditudósítók fegyvernemeknek megfelelően voltak elosztva; a gyalogsági, tüzér, páncélos, repülő stb. haditudósítók külön-külön csoportot alkottak. Egész hadsereg! A fegyvernemi haditudósító tökéletes katonai ki-

képzésben is részesült, hogy szükség esetén fegyvernemének alsóbb egységét harcban vezetni tudja. Ezt azzal indokolták, hogy a csapatokkal érintkezésbe jutott írót, fényképészt, filmest, ha az egyben nem harcra is alkalmas katona, a csapat semmibe veszi, nem támogatja, továbbá, ha nem kiképzett, úgy semmit nem lát meg katonaszemmel, semmit helyesen értékelni nem tud, így csak közhelyek ismételgetésére szorítkozni kénytelen. A haditudósítónak tehát ott a helye, szorosan a csapatkötelékeknél. Úgy okoskodtak, hogy nem gazdaságos az írókat, művészeket és más e körbe tartozó szakembereket mint egyszerű katonákat felhasználni a harcban, mert ezek tehetségét és tudását jobban is lehet gyümölcsöztetni a háború érdekében. Az idősebbeket a hátországi propagandát irányító szerveknél, a fiatalabbakat az arcvonalban. A haditudósító náluk különlegesen megbecsült és értékelt külön csapatnemnek számított. Potsdamban hatalmas kiképző táboruk volt, teljes fegyverzettel és felszereléssel, komoly harcgyakorlatokkal.

A berlini központ „aktív propaganda alosztálya" a támadólagos propaganda vonalán dolgozott, az ellenséget bomlasztó célzattal (röplapok szerkesztése, hangszórókocsik propagandaanyagának összeállítása, rádióadók működtetése és műsoruk összeállítása stb.). Egy másik csoport az ellenséges propaganda elhárításával foglalkozott, cáfolatokkal ellenpropagandát fejtett ki. Ez figyeltette meg mindazon jelenségeket is, amikre azonnal reagálni kell. Egy másik alosztály csak azzal foglalkozott, hogy milyen hatásos híreket alkalmas terjeszteni, és milyen a fölrepített hír tömeghatása. Itt tenyésztették a csodafegyver-legendát, amely a háború kezdetétől a végéig váltakozó és meg-megújuló formában hatott a köztudatra. Náluk kitűnően bevált.

A kezdeti, minden misztikumtól mentes hadműveleti sikereket is ügyesen ellátta a propaganda a titokzatosság, a csoda garnírungjával. Amikor a hadi sikerek elmaradtak, és a szovjet erők már alaposan verték a németeket, azt terjesztették, hogy most készül az új csodafegyver. Majd később: megvan az új csodafegyver, csak a Führer emberszeretetből nem engedi bevetni, nem akar megsemmisítő veszteségeket okozni, amíg erre rá nem kényszerítik. A megdolgozott és a gondolkodni nem akaró hívek még azt is elhitték, hogy Hitler humanista!

Hatalmas apparátussal, óriási költségekkel dolgoztak. Színes nyomású újságok, nyomtatványok, könyvek, képek, szobrok, filmek, fényképek garmadája készült a német hadsereg dicsőítésére. Külön iskolákban képezték ki a propagandistákat, gondosan meghatározták a „suttogó propaganda" anyagát is. Nem feledkeztek meg a magasabb parancsnokok népszerűségének propagalásáról, legendákat terjesztettek bátorságukról, tehetségükről, emberségükről.

Láttam azt is, hogyan készültek a nagyszabású német haditudósító-filmek – amelyeket látva annyira lelkesedtek a magyar csodálók –: a potsdami gyakorlótéren felvett harci jelenetek közé illesztett frontképekkel igen marcona küzdelmeket lehetett szerkeszteni...

Az egész intézmény nagyon átgondolt és jól szervezett boszorkánykonyha volt. Az egész háború alatt mindaddig eredményesen dolgozott, amíg a tények kíméletlen ereje el nem söpörte.

Szereztem azonban utam során más tapasztalatokat is.

Hangoztatták nálunk, hogy a nemzetiszocialista rendszer átgondolt intézkedései következtében a háborús erő Németországban szinte kiapadhatatlan. Az

anyaggazdálkodás szigorú irányítottága párosul a német népet átható háborús akarattal, s ez hosszú évekre képesíti Németországot a háború viselésére és így a győzelemre. Nyitott szemmel jártam, minden apróságot megfigyeltem, és napokon belül érzékeltem, hogy Berlin arculata döbbenetes „facies hippocratica", a haldokló ember minden vonása felismerhető rajta. A legszembetűnőbb: nem volt mit enni, éheztek. Ez pedig hamarosan megbénítja a harcos elszántságot.

Beosztottak mellém egy német alezredest, az kalauzolt. Kapott egy marék mindenféle jegyet, azokkal étkeztünk előkelő éttermekben, vezérkari és tengerésztiszti étkezdékben, sajtókamarában. Silányabbnál silányabb ebédeket és vacsorákat ettünk. Asztalszomszédainknak még annyi sem jutott, mint nekem, a külföldi vendégnek, nem volt annyi jegyük. Vittek előkelő mulatóhelyekre, ahol meztelen táncosnőket lehetett nézegetni: egyetlen pohár bor mellett. Másodikat nem kaphatott senki. Potsdamban a haditudósítók parancsnoksága által adott vacsorán azt tálalták, amit ajándékba vittem (szokás volt, hogy a hivatalos úton járók mindig élelmiszer-ajándékot vittek: tojást, sonkát, szalámit stb. – mint a falusi rokon). Von Wedel tábornok magánlakásán mint vendég megállapíthattam, hogy ők is szerényen élnek. Az üzletek belül üresek (csak a kirakatok tömve), cipő, ruha, fehérnemű, élelmiszer, cigaretta – talán még a lélegzet is – jegyre. Az utca embere fásult, rosszul öltözött. Sok sebesült, nyomorék, sok gyászruha. Állami soványság. Meghívott vacsorára egy német herceg – a haditudósítóknál szolgált mint tartalékos százados –: előkelő palota, felesége meghatóan szíves, és kedveskedve szabadkozik, hogy ők nem élhetnek olyan jól, mint a magyarok. A vacsora

utáni beszélgetés teljesen letargikus, ki nem mondott szavakból és arckifejezésekből hangtalanul is ordít a háború iránt érzett undor.

Ezek után igazán nem volt szükség fantáziára: hogyan élhetnek lejjebb, hogyan gondolkozhat a német egyszerű nép, hol mekkora lehet a szükség? Amit láttam, nekem elég volt.

A kíséretembe kirendelt német alezredes egészen Budapestig volt mellém beosztva. Felesége Bécsben tartózkodott, még soha nem járt Magyarországon, félreérthetetlenül célozgatott arra, hogy szeretné, ha eljöhetne. Meghívtam. Hegyeshalomnál megebédeltettem. Elámult a háromfogásos egyszerű ebéd bőségén. Pesten akkor még halmokban állt a zöldfőzelék a piacokon, az üzletekben bőven lehetett élelmiszert kapni. Oda volt a csodálkozástól: ezeket bárki szabadon vásárolhatja? Unglaublich, unglaublich!

Tapasztalataimról bőven beszámoltam Szombathelyinek. A látottakkal bizonyítottam, hogy a németek nem bírhatják sokáig a háborús erőfeszítéseket, hiszen annak sűrűje még ezután jön, óriási anyagi fölénnyel rendelkező túlerővel szemben. Javasoltam azt is, hogy az ide látogató németek túlméretezett zabáltatását tiltsák meg: ez a legkárosabb propaganda számunkra. A „magyaros vendégszeretet" nem megbecsülésre vezet, hanem arra, hogy otthon terjesztik: mi tejben-vajban fürdünk, és még többet követelnek majd tőlünk. Saját hatáskörömben azonnal meg is tiltottam a hozzánk látogatók mindenféle extra keretek között való vendéglátását. Jelentésemnek éppen úgy nem volt különösebb hatása, mint már addig is jó néhánynak.

*

1942. augusztus 20-án Horthy István kormányzóhelyettes a Don mellett repülőgépével lezuhant, és meghalt. Szombathelyitől tudom, hogy ő javasolta a kormányzónak: ki kell küldeni fiát a frontra, mert nincs neve, tekintélye, presztízse, főként a hadsereg tisztjei előtt, frontszolgálatával ezeket megszerezheti. Kiküldését többen ellenezték a Horthy család hívei közül és politikusok is. A kormányzóéktól bejáratos egyik arisztokrata hölgytől hallottam, hogy amikor ő is azt tanácsolta Horthy Istvánnak, hogy ne menjen ki a frontra, az igen elkeseredetten reagált. Íróasztalának fiókjából egy marék gyalázkodó nyilas röpcédulát csapott az asztalra, és magyarságának, önérzetének mélységes sérelmét panaszolta, szinte életkedvét is elveszített lelkiállapotban. „Nem bánnám, ha ottmaradnék", mondta a frontszolgálattal kapcsolatban. Kormányzóhelyettességét is tehernek érezte, a nyilas piszkolódásokon pedig nem tudta magát túltenni. Ugyanilyen értesüléseim voltak másoktól is.

Halála után országosan híresztelték, hogy előző este mulatott, reggel részegen szállt fel. A haláleset után igen részletes vizsgálat következett. Mindenkit kihallgattak, aki Horthy István környezetében volt, egyeseket Budapestre is felrendelve. Kétségtelenül megállapították, hogy a részegség nem volt igaz. Augusztus 19-én este volt egy névnapi vacsora, igen nyomott hangulatban, mert aznap délután gépével lezuhant az alakulathoz tartozó egyik pilóta. Horthy Istvánnak augusztus 20-tól a hadseregparancsnokságnál (Jány törzsében) kellett volna szolgálatot teljesítenie azzal a megbízatással, hogy az egyes harcoló alakulatok parancsnokságait látogassa. Frontrepülő-szolgálata alatt addig 24 felszállása volt. Saját elhatározásából ült gépbe 20-án reggel, hogy 25 felszállás után végezhesen a repülőszolgálattal. Kiváló pilóta volt, nászútját is saját maga által vezetett gépen tette meg. A szerencsétlenséget géphiba okozta.

Híre volt annak is, hogy a németek követtek el merényletet. Ezt sem lehetett bizonyítani. Egy elgondolkoztató körülmény azonban van. Augusztus első napjaiban Horthy Istvánt meglátogatta felesége, Kijevben találkoztak, ahol a német állomásparancsnokság egy villát bocsátott rendelkezésükre. Három napig laktak ott, Horthy István négyszemközti beszélgetésekben éles szavakkal szidta a háborút, a németeket, elítélte a magyar hadbalépést, hangoztatta, hogy módot kell találni a magyar csapatok kivonására stb. Elválásuk előtt megállapították, hogy a villában lehallgató készülékek voltak felszerelve. Ezt később igen megbízható helyről hallottam. Horthy Istvánt a németek, de még jobban a magyar szélsőjobboldal és az ehhez tartozó tisztek gyűlölték. Nem lehet kizárni egy merénylet lehetőségét, ha bizonyítani nem is.

A halál híre – Szombathelyi szerint – szinte leütötte Horthyt. Keresztes-Fischer főhadsegéddel együtt jelentették a történteket: Horthy elájult, és csak percek múlva tért magához.

Szeptemberben érte Budapestet az első szovjet légitámadás. A légvédelmi és légelhárító szolgálat szervezetlen volt, a kivilágított város pedig el sem akarta hinni, hogy ide is elérkezett a háború. Nem volt sok a kár, de a ficánkoló, nagyhangú társadalom részére komoly figyelmeztetés.

A légitámadás után nyomban felvetették a felelősség kérdését: miért nem történtek intézkedések Budapest légvédelmére? Szombathelyit és Bartha honvédelmi minisztert vádolták. Bartha maradt alul, aki takarékossági mániákus volt, és anyagi okokból ellenezte a honi

légvédelmi egységek mozgósítását. Hamarosan távoznia kellett a miniszteri székből. Távozása után a Balaton északi partján kastélyos, jókora zsidóbirtokot igényelt, és kapott. A nagy miniszteri nyugdíj melletti erkölcstelen vagyonszerzést nem lehet eléggé megbélyegezni: egyformán szégyene annak, aki kérte, annak, aki adta, és aki eltűrte. A birtokszerzés egyben azt is jelenti, hogy a volt honvédelmi miniszter biztosra vette a németek végső győzelmét. Ha nem így lett volna, nem bízik a rabolt vagyon megtarthatásában, nem is kéri.

Bartha után Nagy Vilmos nyugállományú vezérezredes lett a honvédelmi miniszter. Személyét a honvédség magasabb rangú tisztjei körében vegyesen ítélték meg. Tehetségét általánosan elismerték, de nem tartották eléggé jobboldalinak. Pletykák tömege keringett róla: mint nyugdíjas tábornok különböző üzletekkel foglalkozik; a Magyar Divatcsarnok vezető részvényese, zsidókkal barátkozik, liberális nézetei vannak. És hasonlók. Szombathelyi Bartha honvédelmi miniszterrel állandóan hadilábon állott, sehogyan sem fértek össze, a súrlódások kisebb-nagyobb kérdésekben napirenden voltak. Nagy Vilmosnak és Szombathelyinek Klotild-ligeten (Piliscsaba-alsó) volt villája. Jó barátságban voltak. Szombathelyi szerint ő ajánlotta a kormányzónak Bartha helyére a légitámadás után. Ullein-Reviczky pedig azt mondta nekem, hogy ő hívta fel Kállay figyelmét Nagy Vilmosra, mert művelt, humánus, szélsőségektől távol álló embernek ismerte.

A magam megítélése szerint Nagy Vilmos lényegesen különbözött a honvédség nagyhangú, „katonás" tábornokaitól. Végtelen egyszerű, közvetlen, pózmentes, szerény, művelt és kitűnően képzett katona, de erélyesebbnek kellett volna lennie. Megvoltak a felismerései,

a honvédségben levő anomáliákat látta, tudta, mégis mint honvédelmi miniszter eléggé engedékeny volt. Túlságosan engedékeny. Pedig, ha megvadulnak és rossz irányba szaladnak a lovak, kemény marka legyen a kocsisnak. Puhaság szakadékba visz. Nem tudta helyes és emberséges szándékait tökéletesen megvalósítani. Például: egyik referálásomkor megdicsérte állásfoglalásomat valamilyen zsidóügyben: „Miért nem mondod meg ezt a többi vezérkariaknak is? Itt van például Dobák Dénes vezérkari ezredes (a Honvédelmi Minisztériumban valami pótlásügyi osztály vezetője volt), teljesen elvakult, nem bírok vele." „Miért nem tetszik felváltatni és elkergetni a minisztériumból, ha kegyelmes úrnak nem felel meg" – mondtam. Nagy Vilmos csak sóhajtva legyintett.

Bemutatkozó beszédében, amit a Honvédelmi Minisztérium és a Vezérkari Főnökség osztályvezetői előtt tartott, kijelentette: „Engem cselekedeteimben csak két könyv előírásai fognak vezetni. Az egyik a szolgálati szabályzat, a másik a biblia." A bibliát szerintem jobb a tábori püspökök kezében meghagyni. Akiket le szükséges törni, azokkal szemben nem ó- és újszövetség kell, hanem korbács. Ez hiányzott Nagy Vilmos kezéből.

A fő kérdésben, a háborúban való részvételünket illetően, ekkor még – mint miniszter – egyetértett a kormány nézeteivel. De nem az embertelenségekkel. Ezek ellen küzdött, a harcoló csapatok sorsának javításán fáradozott.

1942 őszén uzsonnára hívott meg lakására Náray Antal, a Magyar Rádió, Magyar Távirati Iroda és Magyar Filmiroda vezérigazgatója. Eredetileg vezérkari tiszt volt, majd tábornok. Valamilyen távoli atyafiságban volt a Horthy családdal. Nárayval jó viszonyban

voltam, szolgálatom számos részében kellett együttműködnünk. A szélsőjobboldaliak gyűlölték, támadták, nem tartozott a németbarátok közé. Az uzsonnán ott volt ifj. Horthy Miklós is, a kormányzó másik fia. Itt ismerkedtünk meg. Mint abban az időben mindenütt, ott is a háború kimeneteléről beszélgettünk. A fiatal Horthy nagy érdeklődéssel hallgatta fejtegetéseimet, tetszettek neki. Attól kezdve sűrűn találkoztunk, és bizalmasává fogadott.

Azok a mendemondák, amelyek szerint ügyefogyott, hülye, züllött ember volt, valótlanok. Értelmes és művelt, nemhogy iszákos – mint híresztelték –, hanem csaknem teljesen antialkoholista; még a társaságban szokásos egy pohár bort sem itta meg. Volt egy kis beszédhibája, ismert lovasbalesetekor szenvedett fejsérülésének ez volt a következménye, meg az, hogy appercipiáló képessége néha egy-egy pillanatra kihagyott. (Ilyenkor egy-két mondat megismétlését kérte.)

Apjával viszont gyakran voltak a helyzetmegítélések dolgában nézeteltérései. Később panaszkodott is olykor, hogy napokig nem beszélnek egymással. A németeket, az egész fasiszta ideológiát feneketlenül gyűlölte. A háborúba lépést, a háború folytatását a magyar nemzet érdekei ellen valónak tartotta, biztosra vette a vereséget. Többször mondta nekem: „Atyám nem akarja belátni, hogy bennünket mindenképpen kirúgnak a Várból, akárhogy végződik is a háború. Mi értelme van annak, hogy ragaszkodik a kormányzósághoz? Pár hónap az egész." Sokszor még ennél is élesebben kifakadt. Gyűlölte a jobboldali és nyilas politikusokat, a sváb tábornokokat, azt állította, hogy apját ezek vitték a katasztrófához vezető útra. Azt tartotta, hogy a jobboldali mozgalmak teszik lehetetlenné a nemzeti összefogást, pedig ha a nemzet egységes volna, szembe lehetne fordulni a németekkel. A zsidóüldözés és zsidótörvények felháborították, akin csak tudott, segített. A kommunizmustól természetesen, származása és neveltetése szerint, idegenül elzárkózott, de korántsem nézte ellenségesen. Ideológiáját alig ismerte, csak azt értékelte, hogy a Szovjetunió a magyarság legnagyobb ellenségével, a némettel harcol: „Inkább szálljanak meg az oroszok. Én az első orosz katonához, akit meglátok, odamegyek, és megmondom: nem vagyok kommunista, nem is leszek soha, de megyek vele harcolni a németek ellen." A németbarátok úton-útfélen mocskolták. Terjesztették, hogy Goldberger gyáros leánya titokban a felesége – ez szinte cáfolhatatlanul elterjedt –, ezért védi a zsidókat. Talán azt se tudta, van-e lánya Goldbergernek, vagy nincs.

Sok estét töltöttem vele vári lakásán. Többször négyszemközt, máskor Náray Antallal. Bárcsak a magyar vezető politikai körökben legalább olyan emberek lettek volna, olyan „ütődött agyalágyultak", mint ő. Nagy munkát végzett a Várban, sokat harcolt a háború és a magyar áldozatok ellen. Szereplési vágy nem vezette, semmiféle politikai pozíciót nem akart. Csak addig akart Magyarországon maradni, amíg vége nincs a háborúnak. Mindig hangoztatta: az öregeket nincs szíve most itthagyni.

Amit elmondtam róla, azt az 1944. októberi átállási kísérletnél betöltött szerepe és magatartása is bizonyítja. Szememben messze kimagaslik a tábornokok és a kucorgó politikusok közül. Többet tenni nem tudhatott. Megértem, hogy személyét ma számos fenntartással ítélik meg. Az objektív kritika azonban nem zárhatja ki azt, hogy én legjobb tudomásom szerint említsem pozitív tulajdonságait.

*

Az egyik kora őszi napon – kb. október elején – Szombathelyi szokásos referálásomkor igen hűvösen kezelt. Általában hetenként egyszer, legfeljebb kétszer jutottam elébe, a fontosabb ügyekkel. Ilyenkor mindig barátságos volt, és az éppen aktuális, más ügykörökbe tartozó témákról is elbeszélgetett. Most kimért volt, és barátságtalan. Amint végeztünk, felállott az asztaltól: „Igazán sajnálom, hogy meg kell válnunk egymástól. De senki boldogulásának nem akarok útjában állni." Nem értettem. Kérdeztem, mit jelentenek a szavai. „Kállay kikért a honvédségtől, és államtitkárt akar belőled csinálni." Amikor jelentettem, hogy erről most hallok először, eszem ágában sincs polgári vagy politikai pályára lépni, felderült: „Hát én azt hittem, ezt veled megbeszélték, és beleegyeztél. Most ide figyelj" – ezzel vette a telefonkagylót, és felhívta Kállayt. Gúnyosan, fölényesen beszélt: „Ne gondold, hogy minden tiszt olyan, hogy az első füttyentésedre eldobja az egyenruhát, és szalad a politikai pályára." És így tovább. A jelenet nekem nagyon kellemetlen volt. Utána felkerestem Kállayt. Tervei voltak velem, mondta, de hát ha jobban érzem magam „a katonáéknál", hát csak maradjak. Nem haragudott meg, sajnálta, hogy nem beszélte meg velem a dolgot előzetesen.

Többször tájékoztatott Szombathelyi a doni hadseregnél uralkodó állapotokról. Szeptember elején végiglátogatta az arcvonalat, és nagyon elégedetlen volt a látottakkal. Aggódott, ha mégis nagyobb harca kerül a sor a Don mentén, mi lesz a magyar csapatokkal? A frontlátogatás után kiadott búcsúparancsában nem ez van. De hát milyen sokszor találkozunk ebben a korszakban a nyilvánosságnak szánt szólamok és az érzések közötti különbséggel! Ez sajnálatos tény, és nagyon káros volt: az érzelmek, a felismerések titokban maradtak, az alárendeltek a szólamokhoz igazodtak.

A régi, barátságtalan Jány–Szombathelyi-viszony tovább romlott. Jány vádoló leveleket küldött: a vezérkar főnöke nem követeli kellő eréllyel a németektől az arcvonal leszűkítését és a fegyverzet kiegészítését; az anyagi ellátásról nem gondoskodik kellőleg; késik a téli felszerelés stb. stb. Ahány levél, annyi vád. Szombathelyi válaszai: a hadseregparancsnok nem elég erélyes az elöljáró német parancsnokságnál és alárendelt parancsnokaival szemben; ő a csapatok ellátására mindent megtett, odakint nem működik az ellátó szolgálat, a nehézségek áthidalásában nincs rugalmasság. Megmutatta a kapott leveleket és a küldött válaszokat; Jányt csak úgy említette: „ez a szép ember", „ez a Bercsényi Miklós, aki csak a fellépésével akar mindent elintézni". A kettejük közötti viszony bizony eléggé feszült volt. Beleszólni nem nagyon tudtam, mert a felmerült kérdések tényleges részleteit nem ismertem.

Szeptember 19-én elkezdődött a sztálingrádi csata. A német hírverés beharangozta a biztos győzelmet. Bizony általában ezt is hitték az emberek, és akkor még alig gondolt valaki arra, hogy az első helyrehozhatatlan vereség következik.

Úgy emlékszem, azokban a napokban keresett fel nagy titokzatossággal Somogyi Béla. Egy emlékiratot hozott, amit Bajcsy-Zsilinszky Endre állított össze közösen Tombor Jenő volt 1919-es vezérkari tiszttel. Személyesen ekkor még egyikőjüket sem ismertem, annál többet hallottam róluk. Az emlékirat a német veszedelem és a biztos vereség körvonalazása után teendőket javasolt: ki kell élezni Dél-Erdély kérdését, visszakövetelni a románoktól, nem sokat kéregetni a né-

metektől, betámadni a területre; ezzel felborult a német nagy arcvonal mögötti rész, ami a háború befejezését elősegíti. Magyarország szállja meg a Déli-Kárpátokat. Ezt a lépésünket a győztes hatalmak majd pozitívan értékelik; zavart okoztunk a nagy arcvonal mögött, és megbontottuk a kis szövetségesek egységét. Kérdezte: mi a véleményem. Az volt, hogy naiv álmodozás, elméleti elképzelés, a gyakorlati kivitelezés lehetetlen. A románok ellenállnak, a németek hátba támadnak, napok alatt vége a kalandnak. És vállalkozna-e ilyen irreális kockázatra az óvatos Kállay, a kormány, Horthy és a többiek?

Az emlékirat egyébként előttem ismeretlen úton Szombathelyihez is eljutott, velem is beszélt róla. Csodálkozott, hogy Tombor – akit igen tehetséges embernek tartott, és nagyra becsült – ilyen regényes elképzeléseknek átengedte magát.

1942. október 1-én vezérkari ezredes lettem. Nincs olyan katona, aki előléptetésének nem örül. Én is örültem. Csak nem árnyéktalanul. Az a bizonyos „megérzés" kísértett gondolataimban. A Magyar Rádió megünnepelt, Náray Antal vacsorát adott tiszteletemre a Duna-palotában; sokan voltak ott a Rádiótól és a Magyar Filmirodától. Náray felköszöntött, dicsért. Válaszomban megköszöntem a szavait, amint illik. További karrieremre vonatkozó jókívánságaira viszont azzal reflektáltam, hogy nem a tábornoki lampasz izgat engem, hanem hogy fog-e nekem valaha valaki nyugdíjat fizetni, mert nagyon sötét jövő előtt állunk. Általános volt az elképedés. Egyik barátom, aki a vacsorán részt vett, még ma is emlegeti.

November elején Antal István írótalálkozót rendezett Lillafüreden. Antal az „ötven legnagyobb élő magyar írót" hívta meg, névsorukat ő állította össze.

Meghívta Szabó Dezsőt is. Az öreg bölény akkor már mindenkivel meghasonlott, s a meghívásra ezt válaszolta: „Az ötven legnagyobb magyar író veled együtt nyalja ki a seggemet."

Az írói találkozón Nagy Vilmos, Szombathelyi is részt vettek. Én is ott voltam, nagyon örültem annak, hogy szellemi emberek társaságában tölthetek pár napot. De első megfigyelésem az volt, hogy írók és írók között szakadékok vannak, hogy klikkek vannak, nemcsak politikai nézetkülönbségek választják el őket, hanem – és talán még dominálóbban – irodalmiak. Féltékenyek voltak egymásra, egymás irodalmi értékét lebecsülték.

A felvetett vitatéma: a magyar nemzetnevelés problémái. Nagyon sokan szóltak hozzá. Szép, máskor költői frázisoktól hemzsegő beszédek voltak, mindegyiknek azonban az volt az alapgondolata, hogy micsoda kiváló tulajdonságai vannak a magyar népnek. A szünetben beszélgettem néhány íróval. Mondtam nekik, hogy felesleges itt a felvetett problémát feszegetni, mert ha olyan kiváló a magyar nemzet, amilyennek elmondták, akkor már nincs rajta mit nevelni, minden a legnagyobb rendben van. Odamentek Antalhoz, elmondták megjegyzésemet, engem pedig arra kértek, mondjam el ezt nyilvánosan is, és fejtsem ki idevonatkozó gondolataimat. Kézzel-lábbal szabadkoztam: ilyen beszédre fel kell készülni. Hiábavaló volt.

Hevenyészett felszólalásomban körvonalaztam jó néhány nemzeti hibánkat. A háborúval kapcsolatban említettem, hogy még ezután jön a megpróbáltatás, a német győzelem nagyon is kérdéses, a másik fél is győzhet, a magyarság egységére volna szükség. Mondtam azt is: ha égő házban vagyunk, senki nem veheti rossz néven, ha kiugrunk a házból, s nem vállaljuk, hogy ben-

ne égjünk. Ennek nagy sikere volt – a nem jobboldali beállítású íróknál.

Felszólalásomra Veres Péter válaszolt. Nem tetszett neki, amit a magyar hibákról mondtam. Dicsérte a magyar népet, a népben élő közösségi szellemet, és pátosszal kijelentette: „Ennek a népnek van hite." Azt nem mondta, hogy miben. Szép, értelmes beszéd volt egyébként, noha mindjárt éreztem, hogy az én felszólalásomat nem fogadta Veres Péter valami nagy megértéssel. Ennek oka – miért hallgassam el –, hogy beszédemben voltak nacionalista és kommunistaellenes szólamok is, Veres Péter pedig nem ismert engem, én meg csak Számadás című könyvéből őt; kölcsönösen másnak néztük egymást, mint aminek nézhettük volna, ha nyíltabban közeledünk.

Kaptam más kifogásokat is. Miért kevertem bele beszédembe a háború pesszimista megítélését? És: háborúban katona soha ne említse, hogy azt el lehet veszíteni.

Szombathelyi is felszólalt. Gondosan előre felkészült. Előadását felolvasta. Lényegében arról beszélt, hogy milyen kötelességeik vannak az íróknak, amikor a nemzet háborút visel; elismerte azonban, hogy munkájukat befolyásolni nem lehet, megrendelésre nem írhatnak. Kérte, hogy inkább ne írjanak azok, akik a háború ellen vannak. Általános sikere volt.

Megítélésem szerint az írók összejövetelének nem volt semmi haszna. A szép beszédek és színes frázisok elhangzottak, utána minden maradt a régiben.

Az eltelt hónapok alatt nagyon messze kerültem a zárt katonai, bajtársi körtől. A sokféle és sokszínű polgári ismerőssel való érintkezés mindjobban eltávolított a merev rövidlátástól, amiben társaim éltek. Miután véleményemet igen gyakran előttük is leplezetlenül

megmondtam, megindult ellenem az intrika. Szombathelyi többször nevetve beszélte el, mi mindent jelentenek neki rólam. Erre ő semmit nem adott, de jó néhányszor igen komolyan figyelmeztetett: nehogy a szélsőbaloldal embereinek kezébe kerüljek, mert akkor nem tudna segíteni.

1943. január elején a személyügyi csoportfőnök barátságosan figyelmeztetett, hogy nem lévén harctéri szolgálatom, további előmenetelem érdekében hasznosnak tartaná, ha frontbeosztást vállalnék. Közölte, hogy közvetlen elöljárómnak, a hadműveleti csoportfőnöknek is ez a kívánsága. Rögtön megértettem, miről van szó: eltávolítani, bármilyen áron. Nagy jóakarattal fel is ajánlotta a megszálló csapatok vezérkari főnöki helyét. Frontszolgálatnak számít, mondta, igen jó, kényelmes beosztás, hadi kitüntetéssel is jár. Kérte, hogy járuljak hozzá. Mondtam, hogy csak nyugodtan javasolja, elöljáróim döntenek a sorsomról. Szombathelyi a javaslatot elutasította.

*

A „legelőkelőbb magyar hölgytársadalom" is ki akarta venni részét az áldozatosságból. Honleányi kötelesség: Kállay felesége a rokkantak megsegítése ügyében értekezletre hívta meg a miniszterek és a legmagasabb katonai és polgári méltóságok feleségeit. A Honvédelmi Minisztérium részéről egy tábornok jelent meg, a Vezérkari Főnökség részéről én voltam kirendelve, hogy – ha szükséges – felvilágosításokat adjunk. Kállayné előadta: a szegény háborús rokkantak ügyét nekik, akiknek férjei vezető állásokban vannak, kell a kezükbe venni. A segítségadást úgy képzeli, hogy hadikórházakat fognak rendszeresen látogatni, a lábadozó rokkantakat kikérdezik, mihez szeretnének kezdeni fel-

gyógyulásuk után. A kívánságokat férjüknek előadják, ezek teljesítését a férjek hivatali súlyukkal elősegítik. Óriási, honmentő ötlet. Lelkesen pártolják. Én szinte erkölcstelennek ítéltem. Társadalmi csacsogással akarják megoldani a háborús nyomorékok jövőjét?

Másnap Nagy Vilmos a miniszteri szobában ugyancsak értekezletet tartott ebben az ügyben. Egyes honvédelmi minisztériumi osztályvezetők, hadbiztosok, orvosfőnök voltak ott, és a a Vezérkari Főnökség részéről én. Nagy Vilmos furcsán kezdte: „Nem azért hívtam össze az urakat, hogy az előadandók végrehajtásának nehézségeit tárják fel, hanem a segítségre vonatkozó gondolataikat kérem." Megindult a lefety. Hallgattam, egy szavam sem volt. Ez feltűnt Nagy Vilmosnak, hozzám fordult: „És neked nincs javaslatod?" „Sajnos, én csak az elgondolás ellen tudnék beszélni, ezt nagyméltóságod bevezető szavaiban megtiltotta." „Azért csak mondd el." „A rokkantak ügye nem a kegyelmes asszonyok dolga, hanem az államvezetés kötelessége. Intézményesen, törvényekkel illenék gondoskodni róluk. A kegyelmes asszonyok férje ma miniszter vagy más befolyásos úr, de holnap nyugdíjba megy, és a kutya sem ad a szavára." Nagy Vilmos láthatólag nem vette jó néven mondataimat. Megnyugtatásul közölte, hogy a törvényes rendelkezések is meglesznek, az akció csak annak kiegészítésére szolgál. Később csak annyit hallottam még az ügyről, hogy a hölgyek sűrűn látogatták a kórházakat, és panaszkodtak: minden rokkant állami altiszti állást kért, amit teljesíteni nem lehet.

*

1943. január 12.: a szovjet támadás kezdete a doni magyar hadsereg arcvonalai ellen.

Napokig én sem tudtam erről semmit. Csak azt láttam, hogy Szombathelyi, a hadműveleti csoportfőnök, a hadműveleti osztály vezérkari tisztjei gondterhesek és titokzatosak. Kérdeztem, mi történt. Mindenkitől kitérő választ kaptam: súlyos harcok kezdődtek a magyar arcvonalon. Hetek teltek el, amíg a hozzávetőleges valóságot megtudtam.

Az általam 1942 júniusában odavetett jóslat, a „második Mohács" elkövetkezett.

A 2. hadsereg harcairól és tragédiájáról mind a katonai szakirodalom, mind számos élménybeszámoló emlékezik meg. Azt hiszem, ma már nem lehet ezekhez sok újat hozzáfűzni. Néhány gondolat rögzítése mégsem lesz felesleges.

1. Sztálingrádnál a szovjet csapatok egy kitűnően felszerelt, hatalmas német hadsereget vertek tönkre. Katonailag tehát nekünk semmi szégyellnivalónk nincs, mert természetes. hogy a hiányosságok tömegével terhelt 2. magyar hadsereget, ismert lehetetlen hadászati helyzetében, szétverték a fölényes szovjet erők. A tragédia katonai okaira felesleges szavakat vesztegetni. Csak egyetlen oka volt: hogy a hadsereget odaadták és kiszolgáltatták a németeknek. A 2. hadsereget nem azért küldték ki ugyan, hogy elpusztuljon, de azért pusztult el, mert kiküldték.

2. A hadsereg parancsnoka, Jány vezérezredes, és a hadsereg vezetési törzse egészen pontosan ismerte a hadsereg helyzetét. Jány 1942. október 23-án kelt jelentésében igen részletesen és jól feltárta a hadsereg kiképzési, fegyverzeti, anyagi állapotát. Ezeket az elindulás előtt nem tudta? Horthy és a vezérkar főnöke nem

tudta? Mit tettek és milyen eréllyel azért, hogy a hadsereg helyzetén könnyítsenek?

3. Hitler 1942. október 20-án saját kezűleg aláírt paranccsal elrendelte: „Ellenséges támadás esetén sem kitérésnek, sem visszavonuló mozdulatoknak nincs helye." Ez a merev védelemre vonatkozó parancs, laza tábori erődítések mellett, ekkora kiterjedésű arcvonalon, számottevő tartalékok hiányában, még altiszti iskolát végzett katona szemében is ostobaság. A parancs ellen felordított-e a hadseregparancsnokság? Vagy a magyar Vezérkari Főnökség? Szombathelyi még megtoldotta: „Ellenséges támadás esetén a saját állásokat és támpontokat feltétlenül tartani kell, visszamenni senkinek sem szabad. Nincs hátra, csak előre van!"

4. A szovjet csapatok áttörése után komoly ellentámadást indítani nem lehetett. Az egyetlen nagyobb tartalék Cramer német tábornok hadteste. Ennek bevetési jogát Hitler magának tartotta fent. Jány hiába kérte ismételten az ellentámadás megindítását, Hitler nem engedte. Mindenki tudja, aki parancsnoki kiképzésben részesült, hogy a tartalékok bevetésének időpontját – a sem korait, sem későit – csak a harcokat vezető parancsnok tudja meghatározni, és nem az, aki a harcok színhelyétől csaknem 1000 kilométerrel hátrább van. Idejében történt bevetésük sem hozott volna ugyan döntő eredményt, de sok magyar életet lehetett volna megmenteni.

5. 1942. január 15-én, amikor a nagy szovjet támadás már javában folyamatban volt, Jány jelentette elöljáró német parancsnokának: „Ha az a parancs jön, hogy ezekben az állásokban végig ki kell tartani a hadseregnek, és ott meghalni, az egész hadsereg ezt meg fogja tenni, és állásait a végsőkig tartani fogja." Színész mondhat ilyet egy rossz drámában, kulisszahasogató

hangon. Ott azt kellett volna mondani: „Hadseregem ellenállni képtelen, embereim életéért való felelősségem tudatában még parancs nélkül is elrendelem a visszavonulást."

6. A nagy tragédia után Jány bemocskolta hadseregét, gyáva megfutamodásról beszélt, pedig ő maga ismertette és pontosan tudta, hogy milyen hadserege van, erejével és helyzetével mennyire arányban nem álló feladatokkal. Kíméletlen szigort, kaszárnyafegyelmet követelt a szerencsétlen, elcsigázott megmaradottaktól.

És végül álljon itt a budapesti magyar vezérkar hadműveleti osztály vezetője és a 2. hadsereg vezérkari főnöke között január 22-én történt telefonbeszélgetés. Akkor a 2. hadsereg sorsa lényegében már megpecsételődött.

Budapest: „Szükség van már a zsidó munkaszolgálatosokra?"

Válasz: „Igen, küldhetik őket."

Mennyi mindent lehetne és kellene még írni! Bizonyítani, hogy azok pusztultak, akiket a fasiszta Németország érdekében, akaratuk ellenére, törvénnyel és paranccsal, bűnös könnyelműséggel fegyverbe kényszerítettek. Bizonyítani, hogy az egyszerű, szegény magyarok becsületes tízezerei nem lehettek fasiszták. Ha voltak is közöttük a „magyar katonabecsület" jelszavával elbódítottak, azok sem a fasiszta eszmékért harcoltak. Harcoltak és meghaltak: kényszerűségből. Vigyázzunk, őket ne vádoljuk. Vádoljuk azokat, akik odaküldték őket, kormányzót, kormányt, főkatonákat, rendszert – csak őket ne.

A doni magyar hadsereg megsemmisült. Ismét hangosan kongatott az óra. Figyelmeztetőt: itt az idő cselekvésre.

Volt-e lehetőség a doni tapasztalatok és katasztrófa után arra, hogy a háborúból kiváljunk, vagy legalább a további részvételt radikálisan csökkentsük? Magyarország összekaparta katonai erejét, és odaadta a „szövetséges" hatalomnak. Ez az erő most megsemmisült, elpusztult. A tisztességes kártyás is fel szokott állni a játékasztal mellől, amikor elvesztette pénzét, és azt mondja: nem játszom tovább.

A magyar vezetés ezt nem mondta ki. Pedig kimondhatta volna: valamire való felszerelésünk, fegyverzetünk nem maradt; hatalmas veszteségeink hatása az ország lakosságában tökéletesen megingatta az amúgy is csekély háborús akaratot; olyan nép és katonaság, amelynek megrendült a hite, csak teher a szövetséges számára; a német „bajtársak" sok száz példával bizonyítható brutális, sőt ellenséges magatartása teljesen elidegenítette katonáinkat a németek oldalán való harctól – és így tovább: sok-sok hasonló érvvel, tényekkel és a tények kiélezésével lehetett volna fellépni a németekkel szemben. Igenis kijelenthették volna határozottan, köntörfalazások nélkül, hogy nem tudunk tovább harcolni. Elégedjenek meg a németek anyagi támogatásunkkal. Sztálingrád után sem sikerült volna a teljes „kiugrás", átállás vagy szembefordulás, de a teljes passzivitás nyílt bejelentése ellen nem sokat tudtak volna tenni a németek, és a passzivitás meghozta volna a gyümölcseit, később sok ember életét mentette volna meg. A pillanat alkalmas volt a hangváltásra, a „hősi helytállás" és egyebek abbahagyására, az indokolt visszavonulásra.

Kormányzatunk és főként katonai vezetésünk nem ezt az utat választotta.

Mosakszik, a „csorba kiköszörülését" hirdeti. A doni katasztrófát minden háborúban előforduló balszerencsés hadműveletnek, és nem döntő csapásnak fogja fel. Firkálnak a német hadvezetésnek: így helytálltunk, úgy helytálltunk; kérjük, hogy a további összműködés érdekében emlékezzenek meg a német hadijelentések és a német sajtó a magyar csapatok vitézségéről. Keresik a megsemmisülés okait: minden frontbeli magasabb és csapatparancsnokkal, vezérkari tiszttel tanulmányokat, tapasztalatokat íratnak. Ezeket kiértékelik, bizottságok mérlegelik, haditörvényszéki felelősségre vonásokat eszközölnek, új kiképzési utasításokat gyártanak, és gőzerővel készülnek az újabb harcra. Nagyobb fegyelem kell, parancsnoki erély, még több kíméletlenség. Az, hogy nincs sem fegyver, sem erő, sem kedv, nem fontos, ezzel nem számolnak. Hogyan is számolna ezzel a mi széles látókörű vezérkarunk? A stratégák! Mit várhatunk a hadműveleti csoportfőnöktől, aki, amikor kifejtem nézeteimet, felugrik az asztalától, és rám förmed: „Mi az, te talán nem hiszel a német győzelemben? Akkor nem vagy idevaló!" Mit várhatunk a vezérkar főnökétől, aki a háborút megszállottan, csak mint puszta katonai ténykedést nézi, egy ezredparancsnokhoz illő harcászati helytállás szemszögéből, de nem veszi figyelembe a háború mögötti politikai tényezőket sem, az erőviszonyokat sem, és akinek helyzetmegítélései úgy változnak, mint az inga járása, egyszer jobbra, egyszer balra? Mit várhatunk Kállaytól, aki már némileg lát, a jövőt sejti ugyan, de cselekvések helyett apró ravaszkodásokkal akarná átvészelni a helyzetet? Mit várhatunk a kormányzótól, aki Ferenc József-i allűrökkel ül a bakon, hűségéről biztosítja Hitlert?

A történelmi pillanat kihasználása elmaradt. Pedig a Don után a németek elleni hangulat egyre nagyobb tért hódított. Átmenetileg még a jobboldali körök is megcsendesedtek. Egyik sajtóértekezleten nyíltan meg-

mondtam, hogy mi magyarok eleget tettünk háborús kötelezettségünknek, lakosságunk számarányához képest kivéreztünk. A jobboldali újságírók lehajtott fejjel hallgattak.

A doni katasztrófa méreteit titkolni akarták. Nyugodt lélekkel mondom, hogy ez ellen nagyon sokat és sok helyen harcoltam ezekben a napokban. Hogy képzelik? Hiszen a veszteségek nem maradhatnak titokban, előbb-utóbb minden nyilvánosságra kerül. Sebesültek, megmenekültek, hazakerülők elmondják. Hogyan néz szemébe az ország lakosságának a kormány és a legfőbb katonai hatóságok, ha sunyítva hallgat? Nagy nehezen megengedték, hogy a sajtó számára tájékoztatót írjak. Amit írtam, nem helyeselték, összevissza javították. Antal István még ebben a formában sem vállalta a sajtó tájékoztatását. Ullein-Reviczky sem! Antal azt mondta, ebből olyan vihar támad az újságok főszerkesztői között, amilyennel ő nem akar szembenézni. Én vállaltam a tájékoztatást. Összehívták a főszerkesztőket, felolvastam a beszámolót, kiosztottam a sokszorosított szöveget, kértem, hogy hozzák le a lapok, és tetszésük szerint kommentálják. Sem Antal, sem Ullein-Reviczky nem voltak jelen. A főszerkesztők dermedten hallgattak, senkinek egyetlen szava, ellenvetése nem volt. A cikket csaknem az összes lap leközölte, különféle kommentárokkal. A Népszava minden megjegyzés nélkül, szóról szóra. A Magyarság nem hozta, és egyetlen szóval sem emlékezett meg a Donról. Ez még Szombathelyit is feldühítette. Magához hívatta a Magyarság főszerkesztőjét, és jelenlétemben alaposan lehordta. Kedvemre beszélt: „A maguk újságja változtassa meg a címét Magyarságról Németségre. Amelyik újság ennyire közömbös a magyarság ügye iránt, nem érdemli meg, hogy megjelenjen." A főszerkesztő megszeppent, ötölt-hatolt... jellege: adminisztrációs hiba történt a lapnál, a vétkeseket felelősségre vonja. Pár nap múlva a berlini magyar sajtóattasé jelentette: felháborodva tárgyalják ott, hogy a magyar vezérkar főnöke „merészelte" (így, ezzel a szóval) felelősségre vonni a Magyarság szerkesztőségét. Szombathelyi elolvasta ezt a jelentést – és nem történt semmi. Ez volt az erély.

A doni események katonai méltatását kb. száz gépelt oldal terjedelemben megírtam. A hadműveleti adatokat a VKF–1. osztálytól kaptam. Ebben az írásban bíráltam a német hadvezetést, szükségszerűen burkoltan, de érthetően. Szerettem volna, ha a tragédia részletei, a lehetőségekhez mérten, nyilvánosságra kerülnek. Szombathelyi fanyalogva fogadta: adjam át Antal Istvánnak, ő adassa ki. Antal elolvasta, és lelkesedéssel mondta: „Félmillió példányban fogom kinyomatni." Egy hét múlva: „Átolvastattam magas rangú tisztekkel, egyértelműen ellenezték a kiadását, sértené a németek érzékenységét." Írásom eltűnt, vissza sem kaptam.

A 2. hadsereg maradékainak visszavonulása, majd zömének hazaszállítása után már csak megszálló csapatok maradtak szovjet területen. A kormány végre elhatározta, hogy több erőt nem küld az arcvonalba. Ez az elhatározás kétségtelenül némi pozitívum, és a későbbi visszahúzódás kezdetének látszik. Nagyra azonban nem értékelhető, mert átmeneti jellege volt, nem a végleges leválás bevezetőjének szánták, hanem a maradék magyar hadsereg siralmas, komoly harcokra képtelen helyzetéből pillanatnyilag adott kényszerűségnek. Ezt bizonyítja, hogy újabb két magyar hadosztályt rendeltek ki, megszálló erőként. Ezzel a megszálló csapatok ereje kilenc hadosztályra emelkedett. Már említettem a megszállók gyenge fegyverzetét és

korszerűtlenségét. A németek ismételten megígérték, hogy csak biztosító, helyi szolgálatokra és partizánharcokra alkalmazzák. A partizánharcok azonban egyre súlyosbodtak, egyes megszálló alakulatoknak nagyok voltak a veszteségeik, végül a németek utóbb kíméletlenül az arcvonalba rendelték őket, oda, ahol rászorultak.

Kállay egyre bizalmatlanabb lett Szombathelyivel szemben. Attól félt, hogy Szombathelyi a kormány határozata ellenére, az ő tudta nélkül újabb erőket küld a frontra. Egy ízben Kállayt fia úgy tájékoztatta, hogy saját szemével látott új katonai szállítmányokat. Kállay igen erélyesen felelősségre vonta Szombathelyit, éles szóváltásokra került sor. Szombathelyi bebizonyította, hogy a szállítmányok nem új csapattestek voltak, hanem csak a szükséges pótlás a megszállók részére. Kállay fia ellen hadtörvényszéki eljárást követelt, hamis hírek terjesztése miatt. Nagyon nehezen állott el ettől, magam is közreműködtem a lebeszélésénél.

Áprilisban hazaérkezett Jány Gusztáv, a megsemmisült hadsereg parancsnoka. Ünnepélyesen fogadták. Nem éjszaka lopták be. Díszszázad, zene, zászló, népes kirendelt tiszti küldöttség. Én is jelen voltam. Kállay fogadta, megölelte, megcsókolta, ékes szóvirágokkal köszöntötte, mint győztes hadvezért szokás. Jány keményen, büszkén válaszolt, és nagyot kiáltott: „A hazáért mindhalálig!" Hadseregparancsának szavai jutottak eszembe: „A 2. hadsereg elvesztette becsületét."

*

A doni vereség után, 1943-tól a Haditudósító osztály Lanária-telepén levő, eddig használaton kívül volt rövidhullámú rádióadón, az osztály tisztjeinek közreműködésével, titokban adásokat kezdtünk, „Magyar Szabadság Rádió" név alatt. A híradások általános jellege: a hadi események valóságnak megfelelőbb ismertetése, a magyar függetlenség megóvásának hangoztatása, a nyilasok és szélsőjobboldal támadása, polemizálás újságjaik cikkeivel, németellenes megnyilatkozások, a magyar hadsereg harcainak dicsérete és az áldozatok feltárása. Az volt az elv, hogy az adások kevertek legyenek: legyen bennük olyan, ami németbarátságra mutat, és olyan, ami ellene beszél. Ennek az volt a célja, hogy a hallgatók és lehallgatók ne tudják megállapítani, hogy az adások „ellenséges" oldalról, vagy németbarát oldalról származnak. Megjegyzem, hogy ebben az időben még nem működött Magyarországon német bemérő szerv.

Néhány általunk szerkesztett adás után Antal István kieszközölte, hogy a híradásokat ő irányíthassa. Megbízta Makai János főszerkesztőt az anyag összeállításával, amit ő hagyott jóvá. Ettől kezdve én már csak időnként néhány mondat betoldásával vettem részt a híranyag szerkesztésében. Tény az, hogy a németek sem tudták hová illeszteni ezt a rádiót, és a megszállásig nem tudták, hogy ezt mi működtetjük. A megszállás után jöttek rá, és Makai Jánost le is tartóztatták.

Az osztályhoz beosztott német összekötő tiszt csak a propaganda terén igyekezett „tanácsokat" és „segítséget" nyújtani. Előbb egy Gerhardus nevű őrnagy volt beosztva, majd ezt visszarendelték, utóda von Kluge százados lett, a híres német hadseregparancsnok-vezérezredes öccse. Nem mondhatom egyikükre sem, hogy túlságosan erőszakosak voltak. Gerhardus inkább elmerült a Budapest adta gasztronómiai élvezetekben, amihez hozzá is segítettük, hogy kevesebb bajunk legyen vele. Kluge már ravaszabb, sima, de be-beavatkozó egyéniség volt. Elég gyakran jött egyes újságcik-

keket kifogásolni, mindig sajnálkozva, hogy erre parancsot kapott, de kérve, hogy az osztály akadályozza meg hasonló cikkek megjelenését. Különösen kritizálta Tombor Jenőnek a Magyar Nemzetben megjelent katonai hírmagyarázatait. Tomborral megbeszéltem a teendőket. Megállapodtunk, hogy amennyire lehet, követi a Bach-korszak ismert leplező stílusát, mondanivalóit átgondoltabban csomagolja. A németek visszavonulásáról, veszteségeiről úgy is lehet írni, hogy a visszavonulások technikai végrehajtását és a megfontolt arcvonalrövidítést megdicséri, a veszteségeket a német hadsereg töretlen harci akaratának tünteti fel. Az olvasók ebből is megértik, hogy mi történt, mi az igazság. Arra kértem, hogy amikor kétségei vannak, jöjjön el hozzám, ketten majd csak kisütjük a megfelelő stílust. Így is történt. Több cikket beszéltünk meg előzetesen.

Érdekes volt, hogy a németek mennyire figyelték a magyar sajtót. Egy időben a baloldali lapok apróhirdetései között többször – egy-egy példányban néha kétháromszor is – megjelent: „Petőfi összes költeményei megvételre kerestetnek." Mit takart ez a hirdetés? – nekem fel sem tűnt. A németeknek igen. A sajtóértekezleten kénytelen voltam megemlíteni. Ha valami célzatosság volt benne, legalább figyelmeztetőt kaptak. Hamarosan el is maradt.

Igen sok propagandanyomtatványt kaptunk a németektől: küldjük a frontcsapatoknak, terjesszük itthon a katonák között. Különösen sok volt a Signal – magyar nyelven. (Ezt a lapot Berlinben az összes csatlós és megszállt országok számára más-más szöveggel állították elő, el kell ismerni, hogy tetszetős kiállításban.) Ládákba csomagoltuk gondosan, szállításra készen. A Haditudósító osztály parancsnokát, Csikós

Jenő ezredest megbíztam, hogy kizárólag tartalékos tisztekkel, olyanokkal, akiket feltétlen megbízhatónak ismer, éjjel, tiszt vezette gépkocsin vigye a Dunához, és dobják be. Igen elismerőleg kell megemlítenem, hogy ezekről az akciókról a németek egyetlenegyszer sem szereztek tudomást.

1943 késő tavaszán Kluge százados meghívott lakására vacsorára. Néhány ismeretlen német tiszt volt ott, néhány németül beszélő nő, és az osztálytól még két tiszt. A vacsora alatt feltűnt, hogy túlságosan nagy a figyelem velem szemben, hízelegnek, bókolnak. Vacsora után Kluge áthívott egy szomszédos szobába. Sóhajtva előadta, hogy őt mint a magyarok őszinte barátját mennyire bántja a magyar–német viszony romlása. Ez ellen tenni kellene valamit. Arra kér, állítanék össze egy emlékiratot, amelyben kifejtem, mik azok az okok, amelyek szerintem a barátságot beárnyékolják, kik azok a személyek, akik útjában állanak a régi barátság visszaállításának. Garantálja, hogy írásom egyenesen a Führer kezébe kerül, nemcsak hazámnak teszek ezzel jószolgálatot, hanem magamnak is beláthatatlan érdemeket szerzek. Elkezdtem csodálkozni: Hogyhogy? Megromlott volna a magyar–német viszony? Ennek én semmi komoly jelét nem látom. Harcoltunk a Donnál, megszálló csapataink az ő szolgálatukban állanak, gyáraink nekik dolgoznak, élelmiszert szállítunk, igazán nem tudnék mit írni erről a kérdésről. Ha viszont neki ilyen aggályai vannak, azt jelenteni fogom a vezérkar főnökének és a honvédelmi miniszternek, elintézem, hogy fogadják, és aggályait meghallgassák. „Nem erről van szó, kérem, ezt a jelentést ne tegye meg. Mi a maga személyét kívánjuk megnyerni, bizalmunkkal kitüntetni." Amikor látta, hogy kapacitálása nem jár eredménnyel, nagyon elkomolyo-

dott: „Ezredes úrra egyszer még káros lesz, hogy kérésünknek nem tesz eleget." A továbbiakban már hűvösebb volt a levegő körülöttem. Másnap jelentettem Szombathelyinek. Jelentésemben kitértem arra, hogy itt nem a beszervezés szándékát tartom lényegesnek, hanem a módszerét. Tudom, hogy az itt levő német tisztek – elsősorban Fütterer légügyi attasé – egyremásra adják a vacsorákat magyar vezérkari tisztek részére. Félő, hogy behálózzák őket; jó lenne bizalmas figyelmeztetőt intézni hozzájuk. Válasz: „Ilyen intézkedést nem adhatok ki, ha megtudnák, óriási botrány lenne."

A sztálingrádi német vereség, a doni harcok mind több és több részletének ismerete és a német visszavonulások hatására az egyes politikai pártokban megerősödtek a háború és a feltétlen németbarátság ellenzői. Magában a kormánypártot képező MÉP-ben (Magyar Élet Pártja) is balszárny alakult ki. Ezek és a szociáldemokrata és kisgazdapárt tagjai látták, hogy az ország végzetes úton halad, fékezni igyekeztek, de a kibontakozás és megoldás reális útját nem ismerték fel. A vagyonosak, rangosak szeme előtt fenyegető rémként állott a kommunizmus, amelynek győzelme mindenük elvesztését jelentette. Ezért kacsingattak a Nyugat felé. Legszívesebben vették volna, ha minden áldozat nélkül, pozíciók és vagyonok megtartásával lehetett volna leugrani a szakadék felé száguldó szekérről. Erre természetesen nem volt reális lehetőség. A maszturbáló „ellenállás" egy helyben topogott, apróságokban merült ki, nem volt bátor és cselekvő, csak széteső, laza. De még mindig, így is százszor jobbak voltak ebben az időszakban a tétova útkeresők, mint a másik réteg, amelyik továbbra is rendületlenül a végsőkig való kitartást és a némethűséget üvöltötte.

Helyesen látta a Szovjetunió – a „Kossuth Rádió"-ban, is hangoztatta –, hogy minden magyar embernek párt-, osztály- és világnézeti különbség nélkül össze kell fognia a fasizmus és a háború ellen. De a szükséges koalíció erőit végzetesen szétszórták, elhatárolták egymástól az eltelt évtizedek, és hiányzott egy olyan tehetséges – és merész – nagy politikus-egyéniség, aki összevezette volna őket. Voltak hőseink, egyes mártírjaink, sok névtelen áldozatunk, de késett az a felismerés, hogy az összes németellenes erőt egyesíteni kell az elsőleges veszedelem, a német ellen, felfüggesztve az ideológiai véleménykülönbségeket, osztálykülönbségeket. A polgári értelmiségi, az adott korban még érthető okkal nacionalista németellenes csoportok és a baloldali, a kommunista németellenes csoportok sokáig haladtak külön úton; egyfelől konzervativizmus, másfelől az üldözöttek indokolt óvatossága miatt csak elkésve alakult meg az az aktivizálódó felszabadítási front, amely 1943-ban megfordíthatta volna a nemzet sorsát. Fordulatot erőszakolhatott volna ki – a „hintapolitika" helyett.

A Kállay-féle „hintapolitika" valójában csak a Don után vált céltudatosabbá, de szerencsétlen és eredménytelen játék volt. Minden „hintapolitika" csak béke idején lehetséges, háborúban nem lehet hintázni, mert közben kivérzik és tönkremegy a nemzet.

Bármennyire sötét képet rajzoltam is a honvéd tisztikar háborús felfogásáról és számos tagjának magatartásáról, a teljes általánosítás súlyos tévedés volna. A sok nagyhangú hős, jobboldali, németimádó mellett jelentékeny számban voltak tisztességes, emberséges, becsületes és jó katonák is. A beléjük nevelt kötelességteljesítés és feltétlen zászlóhűség mellett is ráeszméltek a valóságra, eltávolodtak a németbarátság-

tól, felismerték, hogy a háború a magyar nemzet érdekei ellen van. Ezek a tisztek azonban még elszigeteltebben állottak, mint a hasonló gondolkodású polgári réteg. Nem közeledtek ellenzéki pártokhoz, a szervezkedés és konspiráció a beléjük nevelt katonai mentalitással nem fért össze. Legfeljebb annyi lehetőségük volt, hogy a kapott parancsokkal szemben szót emelhettek, egyesek teljesítését mellőzték, vagy emberségesen hajtották végre őket. Becsületes katonák maradtak, szemben azokkal a társaikkal, akik hasonló körülmények között éltek, hasonló nevelésben részesültek, mégis titokban szervezkedtek, Szálasihoz igazodtak. Magatartásuk legszomorúbb jellemzője, hogy jóformán egymást sem ismerték, és belső álláspontjukat leplezték. Leplezniük is kellett: a hivatalos, a legfelsőbb elöljárói megnyilatkozások a háborúban való helytállást hirdették. Ha a legfelsőbb hadúr, az összes katonai elöljárók, a kormányférfiak nyilatkozatai és parancsai ezt követelik, ezzel ellentétes nyilvános állásfoglalás katona részéről lehetetlen, vagy csak a végső katasztrófák órájában válik lehetségessé. De a Don után a tisztikarban megnőtt a helyzetet felismerők száma. A visszatértek elbeszélései nem maradtak hatás nélkül.

Horthynak ekkor megvolt a lehetősége arra, hogy megfelelő személycseréket eszközöljön, és előkészíthetett volna egy alkalmas időpontban aktivizálható katonai ellenállást. A lehetőség megvolt, a cselekvést, a tetteket irányító felsőbb akarat hiányzott.

18.

A nemzetvédelmi alosztály ügyeinek irányítása volt feladataim kellemetlenebb része.

A honvédségnek sem békében, sem a háború alatt nem voltak olyan intézményes szervei, amelyek arra lettek volna hivatva, hogy a hadseregen belüli visszaéléseket, panamákat, szabálytalanságokat, törvénytelenségeket felderítsék és üldözzék; különösen olyanokat, amelyek a büntető törvénykönyv paragrafusai között való ügyes táncolás következtében nehezen foghatók meg, de erkölcsileg mérhetetlen károkat okoznak. Az általános hadsereg-erkölcs megvédelmezése csupán az egyes parancsnokok személyes tevékenységére volt bízva, akik feljelentések, véletlenül tudomásukra jutott esetek, észleleteik alapján indíthattak fegyelmi, hadbírói és tisztek ellen becsületügyi eljárást. A militarizmus híveinek állítása szerint a háború nemesíti az erkölcsöket, kemény, gerinces férfiakat nevelő iskola. Szerintem a fordítottja igaz: minden háborús állapottal minden országban vele jár az erkölcsi fok általános süllyedése. Az erkölcsi törvények megtartása viszonylagos jóléten és biztonságon alapul. A létfeltételek szilárdsága és jósága egyenes arányban van az erkölcs fejlődésével és fordítva. A frontkatona létfeltételei leromlanak, az emberek gyakran éheznek, fáznak, sorsuk könnyítése érdekében a békebeli erkölcsi normákat áthágják. A front harcoló katonájánál bizonyos fokig még érthető lazaság mellé felsorakoznak a közvetlen életveszélyben nem levő, hátsóbb alakulatoknál beosztottak közül az aljasok, fosztogatók, erőszakoskodók, a rablók és tolvajok. A hátországban hiénák vetik magukat gátlástalanul a könnyű vagyonszerzésre, üzletelők, spekulánsok, hadi-

szállítók, megvesztegethetők. Felszínre kerül az emberi szemét a fronton és itthon. Ennek megfékezésére, korlátozására igen kemény kézzel vezetett és jól organizált testület szükséges. Ezért adott a Szovjetunió NKVD-szerveinek nagy hatáskört, amelyik bizony a tudomására jutott esetekben keményen odavágott, akár tábornok volt a vétkes, akár közkatona. Vezetőségünk ezt a feladatot nagyvonalúan rátolta a nemzetvédelmi szolgálatra, amelynek azonban a szükséges hatáskört, a hozzáértő embereket – sem számban, sem minőségben – nem adta meg. Ezzel a feladattal nem tudhatott eredményesen megbirkózni a VKF–6. osztályba – mint központba – beosztott néhány tiszt és a hadtestparancsnokságoknál levő egy fő nemzetvédelmi előadó, akinek még legfeljebb két altiszt beosztottja volt. Akkor, amikor az ilyen elnevezésű szerveknek politikai (vörös) védelem volt a fő feladatuk, nagy szervezetet tartottak fent; most, amikor az általános katonaerkölcs védelméről fokozottabban kellett volna gondoskodni, a kérdést elbagatellizálták.

Csak nagy keserűséggel tudok visszaemlékezni arra a rothadtságra, amelyről meggyőződhettem ennek a munkakörnek felügyelete és irányítása során. Lehet, hogy valaki azt mondja: az e téren való működés elősegítette a háborús érdekeket. Én azonban ezt nem így látom, és nem így láttam akkor sem. A becstelenségeket és a hadigazdálkodási csalásokat nem lehet és nem szabad politikai síkra átvinni, mint azt utólag számosan megpróbálták. Nem ellenálló az a hadseregszállító, aki papírtalpú bakancsokat gyárt, vagy silány bélést varrat a katonaköpenybe, vagy aki ellopja az emberek ellátását, vagy aki pénzért katonát szabadít stb. Az igazságtalannak tartott háborúban ezzel gyengítette a küzdőképességet? Milyen áron, milyen eszközökkel?

A frontra kényszerített és a háborút szívéből utáló ember terhére, gyakran vesztére.

Letartóztattunk olyan katonaorvost, aki zsidókat szabadított hamis orvosi bizonyítványokkal a munkaszolgálatból. „Áldozata" volt a fasizmusnak – szerinte. Csakhogy az orvosi bizonyítványokat 5000 pengőért adta. Ez a lényeg. Ilyen zsaroló „zsidószabadító" bőven akadt. Még a honvédelmi miniszter polgári titkára is foglalkozott ilyen „antifasiszta" tevékenységgel – nem jelentéktelen összegekért. Csak a VKF–6. osztály egyik nyomozótisztjének ügyetlenkedése miatt nem lehetett tetten érni. „Áldozatunk" volt olyan alezredes is, aki a Honvédelmi Minisztérium személyi csoportfőnökségén teljesített szolgálatot, és a tartalékos tiszteknek pénzért árulta az előléptetést; olyan vezérkari tiszt, aki a megszálló csapatok területén a lakossággal nagyszabású üzleteket bonyolított le; és számos olyan tiszt és legénységi, aki némi cigaretta vagy pálinka révén ezüsttel, szőnyeggel, ikonokkal megrakodva tért haza. Általában a megszállók „kereskedelme" förtelmes méreteket öltött. Kiküldött embereim egy ízben a Teleki tér ócskapiacán jelentékeny számban találtak a Szovjetunióból származó értékekkel kereskedő embereket. De voltak olyanok is, akik egész vasúti kocsirakományt hoztak haza – sőt traktort is – mint magántulajdont. Jány törzsének egyik tisztjét is el akartam fogatni ilyesmikért – sajnos nem lehetett, mert magas elöljárók álltak ki az érdekében.

Garmadában állanak ekkortájt a különböző feljelentések, hírek. Sok olyan ügy is van, ami nem esik semmiféle paragrafus alá, de mégsem lehet szó nélkül elmenni mellettük. Például: magas beosztásban levő tábornok szeretője nagy tőkét kovácsol a szerelemből. A tábornok katonai gépkocsin, egyenruhában láto-

gatja, az egész környék ismeri ezt a viszonyt, a szerető pedig kegyeket oszt és büntet. Ha megharagszik valakire, megfenyegeti: „Vigyázzon, mert úgy elintézem, hogy pár napon belül a fronton van, büntetőszázadban!” Egyesek a katonasággal kapcsolatos ügyes-bajos dolgaikat, felmentésüket az ő révén kísérlik megoldani. Mit lehet ilyen nagy úrral kezdeni? Sok a bajom Ujszászy tábornok és Karádi Katalin viszonyával is. Bőven érkeznek ebben az ügyben a feljelentések! Karádit a valódi művészek nem sokra értékelik, egyoldalú színésznő. A vénülő Ujszászy fülig belehabarodik, nyilvános helyeken tábornoki kék atillában feszít mellette, költekezik, Kolozsvárt ő fogadja az aranyifjúság hódolatát Karádi nevében – és hasonlók. Százezrek szenvednek: ez a közvélemény kihívása, a jóízlés ellen való. Sokan hitték, hogy Ujszászyt Karádi „térítette meg”, az ő hatására lett „antifasiszta”. Ez mese. Karádinak semmiféle politikai meggyőződése nem volt. Az igaz, hogy a jobboldaliak szemében vörös posztó volt, de szerénytelensége és magánélete miatt a baloldaliak sem tisztelték.

A zsidósággal kapcsolatos ügyekben bőven érkeznek a panaszok, feljelentések. A zsidó munkásszázadoknál csaknem általános az embertelenség, zsarolás, megvesztegetés. Ezeknek a századoknak – itthon is és a fronton is – parancsnoki és altiszti kerete – mint már említettem – a legsilányabb. Kevés kivételtől eltekintve csaknem mind olyan, aki a maga haszontalanságát, hitványságát a divatos zsidóellenes hazafisággal leplezi, kegyetlenkedik, erélyes, lármás. Az alosztály nem győzi az ügyeket kivizsgálni. Javasoltam, hogy nevezzenek ki egy tábornokot a zsidó munkásszázadok országos ellenőrzésére. Rőder Jenőt bízták meg. Tevékenységéért a jobboldal támadta. „Zsidók tábornoká”-

nak csúfolták. Ugyanilyen feladata volt a megszálló csapatoknál Tanító Béla tábornoknak. A bajok tüneti kezelése volt. Mindenhová nem juthattak el. Általános szólam: a zsidóság ellenség, „nemzetellenes”. Nem számolnak azzal, hogy minden zsidó tudja: ha a fasiszta Németország és oldalán Magyarország győz, akkor őt fizikailag megsemmisítik, legjobb esetben kikergetik valahová, vagy rabszolgasorsra jut. Életösztöne követelőleg kényszeríti tehát, hogy ne legyen ennek a rendszernek híve. Az már önmagában is felháborítóan erkölcstelen, hogy azokat, akiket lépten-nyomon megaláznak, emberszámba sem vesznek – bármilyen háborús teljesítményre igénybe vegyék.

Számos esetben előfordult, hogy egyes zsidók munkaszolgálat alóli felmentését a honvédelmi miniszter – sőt maga a kormányzó is – elrendeli, de a parancsot nem hajtják végre. Amikor ilyesmire rájönnek, az osztályt bízzák meg az ügy kivizsgálásával. Megtörtént, hogy mentesített zsidókat a fronton hátrakísértek – azután „eltűntek”. Az alakulatok jelentették, hogy ők szabadon engedték, többet nem tudnak. Az írásban kiadott igazoló jelentésekre szóló felszólításra adott válaszokban a magasabb parancsnokságok is eltussolnak, hazudnak. A kormányzó, a honvédelmi miniszter, a vezérkar főnöke tudja, látja ezeket a dolgokat; tudja, látja, hogy az egész zsidó munkaszolgálat-elképzelés eltorzult, értelmetlen, emberileg és katonailag egyaránt, mégsem számolják fel, mégsem szüntetik meg. Csupán sajnálkoznak, sopánkodnak, egyes tehetősebb zsidókat megmentenek, vagy emberségesebb bánásmódra intik a zsidók parancsnokait, akik ezekre az intelmekre nem sokat adnak. Mindenki fél a jobboldal pimasz és egyre pimaszabb hangjától, gyakran még azt sem merik vállalni ezek a magas elöljárók, hogy egyes mentesí-

tésre intézkedjenek; engem bíznak meg, hogy járjak el – az ő alárendeltjeiknél – a mentesítések ügyében, de ne említsem a magas akarat nevét.

A Nagykárolyban állomásozó zászlóalj egyik századparancsnoka tökrészegre leitta magát, éjjel riadóztatta századát, betört a zsinagógába, a berendezést összetörette; a bakák összehugyozták, összerondították a templomot. A kolozsvári hadtestparancsnokság felderítő jelentésében az ügyet szépítgeti, fedezi. Magam megyek el Nagykárolyba gépkocsin. Mindenki hazudik – legjobban maga az érdekelt rabbi. Nagyon meg van ijedve szegény, hiába faggatom, biztatom, nem meri vádolni a katona urakat. Nyilván úgy gondolkodik: okosabb nem beszélni, mert én elmegyek, őt meg hamarosan agyonverik. A hadbírósági eljárás sem hozott eredményt. Máshol sem mernek beszélni. A Máramarosszigeten történt katonai zsidóverések ügyében is személyesen járok el, ott sem érek el sok eredményt. A zsidóbirtokok megszerzésére a tisztek szemete ráveti magát. Aki elesett a kiszemelt zsidóbirtoktól – többnyire polgári személy –, feljelenti valamilyen formában a szerencsés konkurrenst, de hogyan lehet ezért eljárást indítani, amikor törvényileg megengedett a zsidóbirtok megszerzése! Még Szombathelyi felesége is zsidóbirtokot akart szerezni, Somlyón háromholdas szőlőt. Szombathelyi igazán nem volt anyagias, mindenféle jogtalan vagyonszerzésnek ellensége. Elkeseredve panaszkodott feleségére és a birtok ügyében közöttük levő ellentétre. Elmondta, hogy nem tudja lebeszélni, rengeteg hivatali gondja mellett most még családi békéjének felborulása is fenyegeti. Kérdezte, nem tudnék-e valamit segíteni. Elmentem a zsidóbirtokok odaítélésével foglalkozó miniszteri tanácsoshoz, és kértem, értesítse levélben Szombathelyit, hogy a

zsidóbirtokot megkaphatja, de megváltási árként olyan magas összeget határozzon meg, amit Szombathelyiék megfizetni nem tudnak. Így is történt. Szombathelyiné dühöngött, a kormányzónál akart panaszt emelni. Ezt már Szombathelyi könnyen elhárította, a törvényes intézkedéssel nem szállhat szembe. Nevetve és nagy megelégedéssel köszönte meg segítségemet.

Az ungvári helyőrség parancsnoka a szülőotthonból katonai karhatalommal eltávolíttatta a zsidó szülő nőket. A polgári hatóságok feljelentik. Távirati igazoló jelentésében jelenti: „hazafias feladatának tekinti, hogy ennek a nemzetellenes fajnak szaporodása ellen megtegyen mindent, amit csak tud". Felrendelik Budapestre. Kihallgatásakor Szombathelyinél mindent letagad. Az intézkedést nem ő adta ki, a jelentést nem ő írta, hanem egyik közege, neki semmiről sem volt tudomása. Az alapos leszidáson kívül nem történik bántódása.

És ebben az elintézési módban van az összes felsorolt és sok más hasonló eset lehetőségének gyökere. A kemény megtorlás mindig elmaradt. Elvetemültségekkel szemben a lármás leszidások, írásos figyelmeztetések, kifogások nem érnek semmit. Vagy akarom a szemetet söpörni, vagy nem. Hiába küszködtem, veszekedtem, sokszor szinte követeltem a felelősségre vonást, alulmaradtam. Az egyik legnagyobb kerékkötő közvetlen elöljáróm, Vörös Géza tábornok, aki az eseteket „nagy jóindulattal" és „nemzetiszocialista megértéssel" kezelte. Vele volt a legtöbb nehézségem a nemzetvédelmi szolgálat terén is. A megállapított ügyrend szerint először neki kellett referálnom az ügyeket. Ha valamilyen ügyben döntött, ezt már nehéz volt feljebb vinnem. Ezért gyakran megkerültem, és közvetlenül Szombathelyinek adtam elő a fontosab-

bakat. Sok szidást kaptam ezért Vöröstől. Neki állandóan voltak „nemzetmentő" ideái is: szerkesszek átiratot a belügyminiszternek, tiltsa be a baloldali politikai pártokat, mert a hadviselés érdekei ellen tevékenykednek; járjon el egyes megnevezett országgyűlési képviselők ellen; a miniszterelnöknek: foglalkozzék a földkérdés megoldásával, mert ez a küzdőszellemet erősbítené; a propagandaminiszternek: alkalmazzon keményebb rendszabályokat a sajtóval és rádióval szemben; intézzem el, hogy a külföldre utazó állampolgárok jelentkezésre legyenek kötelezve a VKF–6. osztályban, ahol kapjanak kioktatást arról, hogy miről beszéljenek külföldön – és hasonló olyan ügyek, amik a honvédség hatáskörén kívül estek. Hiába tiltakozom az ilyenek ellen, ragaszkodik az átiratok elkészítéséhez. Amikor ilyesmiket Szombathelyi elé viszek, az lehord: miféle hülyeségeket firkálok. Kénytelen vagyok jelenteni, hogy nem én találtam ki ezeket, közvetlen elöljáróm parancsára írtam. Vörös a visszautasításokat az én befolyásomnak tulajdonítja. Szemembe mondja, hogy én vagyok a vezérkar főnökének rossz szelleme. Egyre nő a szakadék közöttünk. Annak jellemzésére, hogy milyen, ma már szinte hihetetlenül hangzó harcokat kellett vívni vele, álljon itt két példa.

A szovjet hadifogságba esett honvédek vöröskeresztes levelezőlapokon hírt adhattak haza, hogy élnek, egészségesek. Amikor első ízben jön meg pár száz levelezőlap, Vörös parancsot ad a megsemmisítésre: „Kommunista propaganda." Az emberek ugyanis azt írták, hogy nincs panaszra okuk, jól vannak, nem éheznek. Hiába érvelek azzal, hogy mit szólna, ha fia lenne, és fiától jönne ilyen levél, és nem kézbesítenék. Parancsát kereken megtagadom. Szombathelyi elé kerül az ügy, aki elrendeli az érkező levelek kézbesítését.

Az egyik megszálló csapat körletéből érkezett magánlevélben egy fényképet talál a levélcenzúra. A fénykép hatalmas tömegsírt ábrázol, tele meztelen hullákkal. A kis méretű képet megnagyíttatom; felismerhető több asszony- és gyermekhulla is a sírban, és a sír szélén egy magyar zászlós áll, félrecsapott sapkában, röhögve, szája szélén cigaretta. Felháborodva mutatom Vörösnek. Követelem a legszigorúbb vizsgálatot. Magyarázom, hogy az ilyen tömeggyilkosság részleteit okvetlen fel kell deríteni, bármilyen úton is jutott tudomásunkra. Figyelmeztetem, hogy egy ilyen fénykép mit jelent a háború után a magyar hadsereg katonáinak hírnevére. Csodálkozik ilyen „érzelmességemen": „háború van, pipogyákra nincs szükség". Összeveszünk. Szombathelyi egyetért velem, elrendeli a vizsgálatot. Bebizonyosodott, hogy a tömeggyilkosságot német terroralakulat hajtotta végre, a tömegsírt egy magyar árkászszakasszal ásatták meg, amelynek a zászlós volt a parancsnoka. A zászlós pedig, hogy magát itthon „hős"-nek tüntesse fel, odaállt a sír mellé, és ebben a pózban lefényképeztette magát. A zászlósról a tábornokra lehet következtetni.

Egyszer megjelent irodámban egy a megszálló csapatoknál szolgáló őrnagy. Szemtelenül feltette a kérdést: „Tulajdonképpen, ha szabad kérdeznem, miért üldözik ezredes úrék azt, hogy a szegény magyar katona a fronton igyekszik valamit szerezni magának?" A megfelelő választ alaposan megkapta.

De nem szabad az egyszerű emberekből álló legénységet sem általánosan fölmenteni, és csak tiszteket vádolni. Közkatona is sok volt, aki tisztjei tudta nélkül, sőt parancsa ellenére olyasmiket követett el, ami enyhén és gúnyosan szólva nem fért össze a magyar nép kultúrfölényével.

Mindez mégsem volt általános. Nemcsak jelentések, hanem visszatért ismerőseim és barátaim közlései alapján állítom, hogy megszálló alakulataink, az összességet tekintve, jóval különbül viselkedtek, mint a németek. Voltak ugyan alakulatok, amelyeknél megtűrték a spekulációt, kereskedést, lakosságkizsákmányolást, kegyetlenkedést, de voltak szép számban olyanok is, amelyek a területükön élő lakosságon segítettek, élelmet adtak, a vagyontárgyaikat nem bántották, senkivel nem kegyetlenkedtek. Ilyen helyeken a partizánok csendesebbek voltak, különbséget tettek a magyarok és németek között.

A hangulat-helyzetjelentések legtöbbje sablonos volt. Ezeket nem lehetett komolyan venni. Nem tükrözték a való helyzetet. Mi csak a magasabb parancsnokságok összesített jelentéseit kaptuk meg. Ha voltak is – mint ahogyan valóban voltak – olyan század- és zászlóaljparancsnokok, akik őszintén, sokszor nagyon is őszintén jelentettek, ezeket elöljáró parancsnokaik többnyire nem vették be az összesítésbe, mert a nem tetsző dolgokat tartalmazó jelentésekre már régen olyan válaszokat kaptunk, mint: „Ahol a parancsnok teljesíti kötelességét, és nem hanyagolja el az alárendeltek nevelését, ilyen helyzet nem következhet be." Így azután nem jelentettek olyat, amiből kellemetlenség lehet. Megszokták azt is: úgyis hiába jelentenek, jelentésükre segítő intézkedés nem következik, legfeljebb magyarázat. Az alárendelt – legénység a tisztekkel szemben, alacsonyabb rangú parancsnok a magasabbal szemben – hamar megtanulja az uralgó szólamokat, kifejezéseket, tetszetős véleményeket, és ezeket alkalmazza. Így az őszinteség, a szókimondás elsikkad, a felső vezetés pedig megnyugodva veszi tudomásul a sok-sok jó hírt. „A hangulat lelkes és bizakodó, az étkezés jó és bőséges, az emberek megelégedettek." Jó néhány olyan jelentést olvastam, amelyből ordított a valótlanság. A doni áttörés előtt a frontról is olyan jelentések érkeztek, amelyek szerint sem a szellemben, sem az önbizalomban nincs hiba.

A VKF–6. osztály nemzetvédelmi alosztálya polgári politikai kérdésekkel nem foglalkozott, mert azok 1942. június óta a Belügyminisztériumban levő „Államvédelmi Központ" kizárólagos hatáskörébe tartoztak. A hadsereg alakulataitól olyan jelentések, amelyek az egységen belüli baloldali politikai tevékenységről vagy szervezkedésről számoltak be, nem érkeztek. Inkább a nyilas befolyásokra kellett figyelemmel lenni, főként tisztekre vonatkozólag. Ezekkel a jelenségekkel azonban megküzdeni szinte lehetetlenség volt. Nem könnyű belekötni azokba, akik csak a kormány által is képviselt fő irányvonalat maximalizálják. Éppen ezért a felmerült esetekben gyenge eszközökkel, túlságos engedékenységgel léptek fel. Például: Szálasi értesítette az egyik budapesti hadikórházat, hogy délután meglátogatja. A kórház parancsnoka díszöltözetben várta a bejáratnál, úgy jelentkezett, mint szemlélő elöljárónál szokás. A kórházat nyilaskeresztes zászlókkal díszíttették fel; Szálasi beszédet intézett az emberekhez – úgy viselkedett, mint egy államfő. Az esemény megtörténte után vizsgálat indult, mindenki tagadott, szépített. Senkinek bántódása nem esett. „Szálasinak nem lehet megtiltani, hogy meglátogasson egy hadikórházat." „Nem tett egyebet, mint harcra és helytállásra buzdított."

A gyártulajdonosok tele voltak panasszal az üzemi katonai parancsnokok magatartása ellen. Felkeresett néhányszor Haggenmacher Henrik, a Gyáriparosok Országos Szövetségének elnöke. Konkrét adatokkal

Mindez mégsem volt általános. Nemcsak jelentések, hanem visszatért ismerőseim és barátaim közlései alapján állítom, hogy megszálló alakulataink, az összességet tekintve, jóval különbül viselkedtek, mint a németek. Voltak ugyan alakulatok, amelyeknél megtűrték a spekulációt, kereskedést, lakosságkizsákmányolást, kegyetlenkedést, de voltak szép számban olyanok is, amelyek a területükön élő lakosságon segítettek, élelmet adtak, a vagyontárgyaikat nem bántották, senkivel nem kegyetlenkedtek. Ilyen helyeken a partizánok csendesebbek voltak, különbséget tettek a magyarok és németek között.

A hangulat-helyzetjelentések legtöbbje sablonos volt. Ezeket nem lehetett komolyan venni. Nem tükrözték a való helyzetet. Mi csak a magasabb parancsnokságok összesített jelentéseit kaptuk meg. Ha voltak is – mint ahogyan valóban voltak – olyan század- és zászlóaljparancsnokok, akik őszintén, sokszor nagyon is őszintén jelentettek, ezeket elöljáró parancsnokaik többnyire nem vették be az összesítésbe, mert a nem tetsző dolgokat tartalmazó jelentésekre már régen olyan válaszokat kaptunk, mint: „Ahol a parancsnok teljesíti kötelességét, és nem hanyagolja el az alárendeltek nevelését, ilyen helyzet nem következhet be." Így azután nem jelentettek olyat, amiből kellemetlenség lehet. Megszokták azt is: úgyis hiába jelentenek, jelentésükre segítő intézkedés nem következik, legfeljebb magyarázat. Az alárendelt – legénység a tisztekkel szemben, alacsonyabb rangú parancsnok a magasabbal szemben – hamar megtanulja az uralgó szólamokat, kifejezéseket, tetszetős véleményeket, és ezeket alkalmazza. Így az őszinteség, a szókimondás elsikkad, a felső vezetés pedig megnyugodva veszi tudomásul a sok-sok jó hírt. „A hangulat lelkes és bizakodó, az étkezés jó és bőséges, az emberek megelégedettek." Jó néhány olyan jelentést olvastam, amelyből ordított a valótlanság. A doni áttörés előtt a frontról is olyan jelentések érkeztek, amelyek szerint sem a szellemben, sem az önbizalomban nincs hiba.

A VKF–6. osztály nemzetvédelmi alosztálya polgári politikai kérdésekkel nem foglalkozott, mert azok 1942. június óta a Belügyminisztériumban levő „Államvédelmi Központ" kizárólagos hatáskörébe tartoztak. A hadsereg alakulataitól olyan jelentések, amelyek az egységen belüli baloldali politikai tevékenységről vagy szervezkedésről számoltak be, nem érkeztek. Inkább a nyilas befolyásokra kellett figyelemmel lenni, főként tisztekre vonatkozólag. Ezekkel a jelenségekkel azonban megküzdeni szinte lehetetlenség volt. Nem könnyű belekötni azokba, akik csak a kormány által is képviselt fő irányvonalat maximalizálják. Éppen ezért a felmerült esetekben gyenge eszközökkel, túlságos engedékenységgel léptek fel. Például: Szálasi értesítette az egyik budapesti hadikórházat, hogy délután meglátogatja. A kórház parancsnoka díszöltözetben várta a bejáratnál, úgy jelentkezett, mint szemlélő elöljárónál szokás. A kórházat nyilaskeresztes zászlókkal díszítették fel; Szálasi beszédet intézett az emberekhez – úgy viselkedett, mint egy államfő. Az esemény megtörténte után vizsgálat indult, mindenki tagadott, szépített. Senkinek bántódása nem esett. „Szálasinak nem lehet megtiltani, hogy meglátogasson egy hadikórházat." „Nem tett egyebet, mint harcra és helytállásra buzdított."

A gyártulajdonosok tele voltak panasszal az üzemi katonai parancsnokok magatartása ellen. Felkeresett néhányszor Haggenmacher Henrik, a Gyáriparosok Országos Szövetségének elnöke. Konkrét adatokkal

bizonyította, hogy az üzemi katonai parancsnokok túllépik hatáskörüket, merev kaszárnyaszabályokat léptetnek életbe a gyárakban, a munkásokkal durvák, fegyelmeznek, beavatkoznak a gyárak vezetésébe, bérköveteléseket támogatnak és kezdeményeznek, nyilas propagandát fejtenek ki stb. A panaszok néhányát kivizsgáltattam. Valóban voltak esetek, ahol az üzemi parancsnok kiskirálynak képzelte magát, ostobaságokat rendelt el, összevissza fecsegett, jelszavakat hangoztatott. De voltak olyanok is, akik a helyszínen, saját maguk láthatták, hogy a munkabérek nem megfelelőek, és bár ehhez nekik hivatalosan közük nem volt, szót emeltek a munkások érdekében. A tőkéseknek ez fájdalmas pont volt, ezeket is nyilas tevékenységnek minősítették.

Az üzemi parancsnokok felett felügyeleti hatásköröm nem lévén, a kapott jelentéseket csak az illetékes HM, illetve az Iparügyi Minisztérium megfelelő osztályához továbbíthattam.

19.

Ullein-Reviczky szigorú titoktartást kérve elmondta, hogy összeköttetésben áll az amerikaiakkal, tárgyal a háborúból való kiválásunk lehetőségeiről. Nem részletezte tárgyalásainak útját, módját, eredményeit. A kérdésről többször beszélgettünk. Bár ekkor még magam is hittem abban, hogy végül a nyugati hatalmak inváziója fogja eldönteni a háborút, és annak megindulását hamarosan vártam, egy ízben megjegyeztem: mi lesz, ha elkésnek, és az oroszok hamarabb érnek el a Kárpátokig? Fölényes biztonsággal válaszolta: „Elég nekünk, ha a csillagos lobogó (értve ezen az amerikai csillagos lobogót) felkerül a Kárpátokra, ez már önmagában elég arra, hogy a szovjet ne lépjen erre a területre, még akkor sem, ha itt nincsenek amerikai csapatok."

Egy ízben, kb. 1943 elején lehetett – már a doni események után –, közölte velem, hogy tárgyalásai akadoznak: az amerikaiak mindenáron magyar katonával akarnak érintkezésbe kerülni. Azzal érvelnek, hogy háború lévén, a tennivalókat elsősorban katonával és nem politikusokkal kell megbeszélni. Kérdezte, nem tudnék-e valakit, akit titokban Törökországba lehetne küldeni, hogy ott az amerikaiak tárgyaljanak vele. Azt válaszoltam, hogy ilyen kiküldetésnek csak akkor volna értelme, ha az illetőnek valami hivatalos meghatalmazása is lenne, enélkül nem sokat érnének a tárgyalásai. Saját hatáskörben intézkedni nem tudok, de vállalom, hogy Szombathelyinél tapogatózom, hogyan fogadna egy ilyen lépést. Közöltem azt is, hogy ez a kísérletem máról holnapra nem járhat eredménnyel. Szombathelyi a hangulatok embere, alkalmas pillanatra kell várnom. Ha rossz időben próbálkozom, könnyen botrányt csinál. Ebben maradtunk. Ullein még megemlítette, hogy tisztában van kapcsolatának veszélyességével és a nehézségekkel, annál is inkább, mert legutóbb, mikor a kormányzónál járt, ajánlotta, hogy meg kellene kezdeni az előmunkálatokat, tárgyalásokat a háborúból való kiválás érdekében. Meg sem említette, hogy ő már működik ilyen értelemben, Horthy mégis nagyon lehordta, kikérte magának, hogy róla valaki feltételezze: valaha is áruló lenne.

Pár héttel ezután Szombathelyinél voltam vacsorán. Vacsora után nem mentem el a többi vendéggel, a végén kettesben maradtunk, borozgattunk. Hangulata pesszimista volt. Boncolgattuk a várható eseményeket, a Donnál történteket, a további német követeléseket. Alkalmasnak láttam a pillanatot, hogy Ulleinnel való

beszélgetésemről beszámoljak, előre kérve, hogy közlendőimet szolgálatilag ne vegye tudomásul. Elgondolkozott, mérlegelt, majd a végén ezt mondta: „Úgy érzem magam, mint aki be van zárva egy sötét szobába, jó lenne ablakot nyitni, megtudni, mit akarnak, mit terveznek velünk." Beleegyezett abba, hogy ha megfelelő embert találok, összehozom Ulleinnel. Aggályai voltak: kit lehetne ezzel megbízni? Kinek a titoktartásában lehet kétségek nékül megbízni? Olyannak kell lennie, akinek sem a németekkel, sem a szélsőjobboldallal nincsenek kapcsolatai; szellemileg alkalmas erre a feladatra, amellett személyileg is bátor, és vállalja a kockázatot. Véleményem az volt, hogy jobb volna nem Budapesten szolgáló tisztet keresni – vidékieknek kevesebb alkalmuk van veszélyes személyekkel szembekerülniök. Olyan vezérkari képesítésű tisztre lenne szükség, akit méltánytalanul, esetleg sértően félreállítottak – ez nem lehet híve a németeknek. Régi jó ismerőseim között kutatva bukkantam Tömösi Jenő alezredes személyére, volt debreceni ezredtársamra, aki hadiiskolát végzett, kiváló szellemi képességű, személyileg is rátermett a feladatra, és akkor jelentéktelen beosztásban szolgált Kassán. Magánlevélben Budapestre hívtam, régi barátságunk alapján beszéltem vele. Kérdeztem: ő hogyan látja a háború helyzetét? Hamarosan láttam, hogy megítélései helyesek, jobboldali összeköttetései nincsenek, a németeket nem szereti. A neki szánt feladatot vállalta, csupán azt kérte, hogy írásban biztosíttassék, ha valami baja történnék, családja megfelelő eltartásáról az állam gondoskodik. Szombathelyi elfogadta Tömösi személyét.

Ulleinnel elterveztünk mindent, Tömösi utazásainak részleteit. Brassóban lakó rokonai meglátogatására kér szabadságot, onnan megy tovább, megkapta a

szükséges útleveleket stb. Ullein kioktatta, polgári ruhákat készíttettünk számára – egyszóval minden készen volt útbaindítására.

Néhány nappal a tervezett utazás előtt Kállay az esti órákban felhívott telefonon lakásomon – azonnal menjek hozzá. Köntörfalazva kezdte: véletlenül tudomására jutott, hogy Ullein az én közreműködésemmel egy tisztet akar kiküldeni, hogy az amerikaiakkal tárgyaljon. Ebbe ő nem egyezik bele, azonnal be kell szüntetni minden előkészületet, a tiszt menjen vissza beosztásába. Nagyon átgondolta ezt a dolgot, ő is szükségesnek lát bizonyos lépéseket a másik oldal felé, az érintkezést fel kell venni, de ez nem térhet le a politika síkjáról, ebbe a katonák ne avatkozzanak bele. „Ha én mint politikus kapcsolatokat keresek, legfeljebb megbukom, minden az én politikám rovására íródik, de ha katonák benne vannak ilyen tárgyalásokban, háború lévén, nyílt árulásnak minősülhet, aminek beláthatatlanok lennének a következményei." Elrendelte, hogy álláspontját azonnal jelentsem Szombathelyinek. Így az egész akció elmaradt, Tömösi nem utazott el. Ullein Kállay óvatosságát nem helyeselte, de nem is bírálta élesen, mondván, majd csak jobban megérik a helyzet, úgy látszik, most még nem lehet forszírozni. Én megígértem, neki hogy a jövőben is minden ilyen irányú ténykedését támogatni fogom.

Összes ismerőseim közül – a nem németbarátok közül – ekkortájt egyes-egyedül a fiatal Horthy az, aki a doni események után állandóan a mihamarabbi cselekvést hangoztatja. Nézete szerint már most fegyveresen kellene szembefordulni a németekkel. Apját is ilyen irányban igyekszik befolyásolni, de minden eredmény nélkül. Tisztában van azzal, hogy egy fegyveres ellenállás nem járna sikerrel, azt levernék. Kérdezte, mennyi volt a

veszteség a Donnál. Akkor úgy tudtam, kb. 80 000 fő. „És mennyi lenne egy németek elleni harcban?" „Legalább 20 000 fő" – feleltem. „Az a 80 000 fő veszteség a nemzet jövője szempontjából tökéletesen értéktelen, viszont ennek a 20 000-nek az elvesztése csak pillanatnyilag látszana értéktelennek, a nemzet jövője szempontjából azonban felbecsülhetetlen érték." Ez volt a válasza.

Természetesen az ilyen beszélgetéseknek nincs gyakorlati értékük, csak a kiút keresésére formálódó tudatot mutatják. Mai szemmel – főként az 1944. március 19-i és október 15-i események ismeretében – ehhez az elméletileg helyes, nyílt fegyveres szembefordulást kívánó állásponthoz meg kell jegyezni, hogy nem 20 000 embert veszítettünk volna, hanem nagyon sokkal többet. A fegyveres szembefordulást – ha a németbarátságtól átitatott katonai felső vezetés ezt egyáltalán vállalta volna, amit azonban nem hiszek – a némelék valójában napok alatt leverték volna, és az országot már 1943-ban megszállják. Csak akkor lett volna döntő jelentőségű egy fegyveres ellenállás, ha a nemzetnek olyan vezére van, aki a szembefordulást megszervezi, és – ezzel egyetértő politikai és katonai garnitúrával is rendelkezve – keresztülviszi a hadsereg és polgári lakosság ellenálló egységesítését, a sokféle árnyalatú szellemiséget egy nevezőre hozza, annyira, hogy a nemzet összességében vállalja az áldozatokat, és egyedei még a fegyveres harc leverése után sem hajlandók a frontra menni, munkába állni, hanem partizánkodnak, szabotálnak. De 1943-ban hol volt ilyen vezér, hol volt ilyen vezető garnitúra, és hol volt a nemzetben az ellenállásra érett általános akarat? Csak egyesek voltak, mindig csak mártírok. Szovjet vagy

éppenséggel nyugati fegyveres segítségre ebben az időpontban számítani nem lehetett.

Horthy és Kállay 1943 tavaszán kezdődött óvatosabb magatartásának hatására a magyar szélsőjobboldal (élén Imrédyvel és a nyilas frakciók vezetőivel) még erősebb akciókba kezdett, hogy a háborút szerintük elszabotálni akaró klikket megdöntse. Éles támadásokat intéztek a kormány ellen, sűrűsödtek azok a hangok, amelyek szerint a jobboldali hatalomátvételnek mielőbb el kell következni. Ugyanekkor erősödött a baloldal hangja is: Magyarország hagyjon fel a németbarát politikával, lépjen ki a háborúból.

Így a kormányzó és Kállay hintapolitikás iránya annak nézett elébe, hogy vele szemben vagy jobbról vagy balról esetleg erőszakos eszközökkel is felléphetnek.

A meglevő honi fegyveres erők – hadsereg, csendőrség, rendőrség – a baloldali megmozdulások ellen a kormányzat szempontjából megbízhatónak minősültek, a nagyobb veszedelmet részére a németek által támogatott jobboldali és nyilas mozgalom jelentette, amelyik a háború totális erőkkel való folytatását követelte, és a kormány megbuktatásán dolgozott. A fegyveres erők jobboldali akciók elleni alkalmazhatósága – vezetőik ismert beállítottsága következtében – legalábbis kétes volt. Lényegében tehát mindkét oldal – más-más nézőpontból ugyan – fenyegette a fennálló kormányzatot, egyrészt esetleges puccsszerű fellépésével, másrészt valamilyen adott pillanatban a kormányzó akkor még nem konkretizálható parancsainak megtagadásával is számolni lehetett.

A fenti helyzetmegítélés következtében a kormányzó és a vezérkar főnöke (nem tudom határozottan, hogy Kállay egyetértésével-e) kívánatosnak tartották egy

olyan karhatalmi erő létrehozását, amelyik minden mérlegelés nélkül, feltétlenül megbízhatóan csak a kormányzónak engedelmeskedik – tehát jóformán személyéhez kötött –, szükség esetén a kialakult helyzetnek megfelelően, latolgatások nélkül végrehajtja a kapott parancsokat.

Az első elképzelés az volt, hogy a kormányzó nevét viselő szegedi gyalogezred tisztikarát átrostálják, oda nem németbarát és feltétlen kormányzóhűnek ismert parancsnokot tesznek, az ezredet felfejlesztik létszámban, fegyverzetben, könnyűtüzérséggel, harckocsikkal is megerősítve, mintegy központi tartalék dandárrá szervezik át. Ezt a tervet sem a hadműveleti csoport, sem a honvédelmi miniszter nem ismerte. Szombathelyi – állítása szerint – csak velem ismertette. A tervet nem valósították meg. Elsősorban azért, mert az el nem titkolható felfejlesztett egységet az általános katonai hierarchiából kivonni nem lehetett volna, a közbeeső magasabb parancsnokok befolyása, irányítása sem látszott kikapcsolhatónak. Ennél azonban érdekesebb oka is volt. Szombathelyi az első világháborúban kiemelkedően kitüntetett ezredest szemelt ki parancsnokul, akit Keleti Lipótnak hívtak. Magyarosított neve volt, sváb származású ugyan, de Kecskemétről nősült, az információk szerint németellenes, kormányzóhű beállítású, erélyes, jó katona. Szombathelyi felváltotta a volt szegedi ezredparancsnokot; Keletit pedig „megbízta" az ezredparancsnoksággal – a végleges „kinevezés" kormányzói jogkörbe esett. Amint azonban jóváhagyásra előterjesztette, a kormányzó elutasította. Szemébe mondta Szombathelyinek, hogy sváb származású tiszt – használt kifejezése szerint „egy Lipót" – nem lehet az ő nevét viselő ezred parancsnoka, nem bízik benne, a tervezett feladatokra nem tartja alkalmasnak. Szombathelyi magából kikelve jött vissza a kormányzói kihallgatásról. Azonnal hívatott, és kormányzósértések özönét öntötte magából. Csináljon a kormányzó, amit akar, őt mélyen megsértette, eredetileg ő is német nevű, de van olyan jó magyar, mint a vén „volt osztrák szolga", ne bízzon benne sem, miért nem mondta meg egyenesen, hogy őrá sincs szüksége, odadobja a vezérkari főnökséget, jöjjenek a fajmagyarok stb. stb. Tajtékzott a dühtől. A jelenetről a fiatal Horthyt – elhagyva minden sértő kijelentést – tájékoztattam, és kértem, beszéljen apjával, aki nyilván megfeledkezett Szombathelyi származásáról, és akaratán kívül megbántotta. Szombathelyit a kormányzó újból fogadta, kimagyarázkodott, de Keleti Lipót kinevezéséhez mégsem járult hozzá, Szombathelyi pedig a szegedi ezred felfejlesztésének tervét – az előbb említett katonai okokra hivatkozva – elejtette.

Miután a sorhadsereg alakulataival a célnak megfelelő megoldás nem látszott jónak, Szombathelyi javaslatára egy szabadcsapat megszervezésének gondolata vetődött fel. Ez is egészen titokban történt, rajtam kívül más honvédségi személyt nem vontak be. Először báró Aczél Endrével voltak tárgyalások, akinek – állítása szerint – Erdélyben megbízható emberei állanak rendelkezésre. Aczélt azonban zavaros fejű embernek ítéltük. Tárgyaltunk Kiss János nyugállományú altábornaggyal, aki a „Turáni Vadászok" nevű nacionalista egyesületnek volt vezető egyénisége, és készségesen vállakozott is arra, hogy szabadcsapat élére álljon. Emberei azonban jórészt értelmiségi, lateiner típusok voltak – ezek gondolkodók, mérlegelők: aligha feleltek volna meg.

Végül, hosszas töprengések után, Héjjas Ivánra esett a választás! Gondolom, ez Horthy kívánsága volt,

Szombathelyi velem már mint tényt közölte. Héjjas mint a „rongyos gárda" vezetője kétségtelen tapasztalatokkal rendelkezett szabadcsapatok ügyében; a kormányzóhűség tekintetében minden gyanún felül állt; szélsőségesen sovén nacionalista meggyőződésű ember volt, ezért most, amikor a németbarátokkal szemben is fellépésre kerülhetett volna sor, megfelelő embernek tartották. És bármennyire hihetetlenül hangzik is – ellenforradalmi múltjának és viselt dolgainak ismeretében –, mégis tény, hogy a nyilasok és szélsőjobboldaliak szemében „átpártolt, renegát zsidóbarát"-nak számított, amit számos korrupciójával bizonyítgattak is. Héjjas meggyőződésem szerint nem is volt németbarát. Tudta és érezte azt is, hogy egy nyilas kormányzat feltétlenül letaszítaná Horthytól kapott pozíciójából (névleges államtitkár). És ugyanilyen megbízhatónak számított személye egy esetleges baloldali megmozdulás esetében is, lévén 1919-cel kapcsolatban nem kevés elszámolnivalója. Ismeretes volt az is, hogy Héjjasnak a Kecskemét környéki tanyavilág parasztságánál – elsősorban a kisbirtokos kulákságnál – nagy a presztízse. Ezeknél amolyan kiskirály-szerepet töltött be, szava volt, igazodtak hozzá, csak per „az Iván" néven emlegették. Horthy mindig is a Duna–Tisza közieket tartotta az országban hozzá leghűségesebb rétegnek. Előnyösnek látszott az is, hogy a Héjjas által befolyásolható terület az ország központjában feküdt. Ilyen meggondolások alapján kapott megbízást a szabadcsapat megszervezésére.

Az alakulat nem állandóan fegyverben tartott, élő egység volt, hanem csupán előjegyzett, számon tartott emberei voltak, úgy, hogy riadóztatásuk esetén rövid időn belül össze lehessen gyűjteni és felfegyverezni őket. A fegyverek nem voltak az embereknél, hanem

az egyik kecskeméti laktanyában, zár alatt. Héjjas átadott nekem egy névjegyzéket, amelyben az általa kiválogatott emberek nevei voltak; aki ezek közül tényleges katonai szolgálatot teljesített, „különleges célra" kikértük alakulatától. A kiválasztott emberek kéthetes turnusokban kiképzésre mentek a szegedi V. hadtest Orgoványban levő kiképző táborába. Itt csak kézigránátdobás, géppisztolylövészet, rohamfeladatok végrehajtása volt a gyakorlat tárgya. Saját polgári ruhájukat viselték minden megkülönböztető jelvény nélkül. A kiképzési idő leteltével hazamentek. A Héjjasnak adott utasítás az volt: az alakulat bármilyen esetben, bármikor a kormányzó mellett álljon, és küzdjön azok ellen, akiket a kormányzó meghatároz. Az embereknek semmiféle közelebbi célt megneveznie nem szabad.

Nagy nehézségekbe ütközött az alakulat anyagi, fegyverzeti alapjainak biztosítása. Titokban nem maradhat az ilyesmi, hamarosan felfigyeltek rá. Elsősorban a nyilas érzelmű, központban szolgáló, magasabb beosztásokban levő tisztek. Héjjas neve előttük gyanús volt. A Honvédelmi Minisztérium anyagi osztálya a kellékek biztosításától eleinte mereven elzárkózott; a hadműveleti csoport vezetője kutatta az alakulat felállításának célját. Szombathelyi maga, és nekem adott utasítása szerint én is, azzal indokoltuk, hogy ha ilyesféle szabadcsapat-alakulat lett volna a délvidéki partizánmozgalom esetében, nem kellett volna oda sorkatonaságot küldeni, hanem partizánok ellen partizánokat. Hasonló esetek ismétlődhetnek, ezért kell ilyen különleges alakulat. Ezt az álláspontot sem a HM, sem a VKF osztályvezetői nem osztották: van csendőrség, rendőrség, katonaság – mi szükség van ilyesmire? A végén azonban sok huzavona és tárgyalgatás után megkezdődhetett a kiképzés. Egy alkalom-

mal megszemléltük; Szombathelyi, a fiatal Horthy, Somogyi Béla és én voltunk lent. A csoport tiszta magyar fiúkból állott, az idősebb, volt „rongyos gárdisták" voltak az alegységek parancsnokai. Szombathelyi beszédet intézett hozzájuk, hangsúlyozva, hogy a nehéz időkben senki máshoz nem lehet és nem szabad igazodni, mint a kormányzóhoz.

A csoport reguláris alakulatnak a szó jogi értelmében nem tekinthető, mert nem képezte a honvédség hadrendi részét. Olyan, valóságban nem működő irreguláris alakulatnak minősíthetjük, amely nem egyéni kezdeményezésből létesült, hanem az államfő akaratából és annak parancsára. Kétségtelenül számoltak azzal, hogy adott esetben a kormányzó és a kormány megdöntésére irányuló németbarát és jobboldali akciók letörésére használják fel, azonban emellett egy a kormányzó ellen irányuló baloldali megmozdulás esetében is alkalmazásra került volna. Mivel ebben az időpontban a közelebbi veszedelmet a német irányítás alatt álló nyilas és szélsőjobb erők képviselték, nyugodtan mondhatjuk, hogy ez volt a kézenfekvőbb hivatása. Ez persze korántsem jelenti azt, hogy valamiféle „ellenállási" kísérlet magaslatára emelhetnénk, még akkor sem, ha tudjuk, hogy egy esetleges baloldali megmozdulás esetében nem lett volna szükség erre az alakulatra, lévén a csendőrség, honvédség stb. ennek letörésére tökéletesen elég.

És végül úgy voltunk ezzel is, mint minden mással: nekirugaszkodás, fecsegés, tervezgetés, szándék – és amikor a döntő pillanat eljött a cselekvésre: meghunyászkodás, visszahúzódás, sőt kimosakodás.

Nem alkalmazták – még csak nem is említették – ezt a Héjjas-gárdát sem akkor, amikor a nyugati hatalmak a magyar különbéke-tapogatózásoknál németek elleni

partizánkodást kívántak, sem 1944. március 19-e után, sem az 1944. október 15-i kiugrás előkészítésénél. Pedig – megítélésem szerint – ezekkel a Kecskemét környéki magyarokkal lehetett volna valamit kezdeni, ha meglett volna a komoly akarat és az egész elhatározás a cselekvésre. Hallomásom szerint a német megszállás után Héjjast azonnal felrendelték a Gestapóhoz – tudtak megbízatásáról –, kikérdezték az alakulat szervezetéről, céljáról, de mert csak papíron volt meg, nem törődtek vele, csak megtiltották a felállítását. Héjjas 1919-es múltjával takarózott, mint „zsidóüldözőnek" egyébként is „tiszta neve" lévén, békében hagyták. Ismét elpukkadt egy hólyag.

*

1943 nyarán egy napon Kállayhoz mentem. Már nem emlékszem, milyen ügyben. Nagyon leverten, sajnálkozva beszélte el, hogy egy órával ezelőtt kellemetlen jelenete volt Nagy Vilmos honvédelmi miniszterrel. A nyilas képviselők igen éles hangú interpellációra készültek a parlamentben Nagy Vilmos ellen – szövegét neki bemutatták – és követelték Nagy Vilmos távozását – ellenkező esetben az interpellációt elmondják. A parlamenti botrányt nem vállalhatta, nem tudta volna megvédeni Nagy Vilmost, kénytelen volt az ügyet a kormányzónak jelenteni, és hozzájárulását kérni a honvédelmi miniszter felmentéséhez. Ezt megkapta. Most volt nála Nagy Vilmos. Felszólította, hogy önként mondjon le. Erre nem volt hajlandó, hivatkozott a kormányzó bizalmára. A körülmények ismertetése után azonban aláírta a lemondó nyilatkozatot. Igen nagy veszteségnek tartja távozását – mondta Kállay –, de más választása nem volt.

Tudomásom szerint Nagy Vilmos ellen állandóan áskálódtak a szélsőséges jobboldali tisztek is. Főképpen a VKF hadműveleti csoportfőnök és egyes osztályvezetők. Minden emberséges intézkedését, főként a zsidók érdekében tett lépéseit, de még egyes megjegyzéseit is széltében-hosszában, kiszínezve pertraktálták. Szombathelyi és Nagy Vilmos viszonya is hűvössé vált. Magam is voltam olyan nevetséges helyzetben, hogy Szombathelyi átiratot szerkesztetett velem Nagy Vilmos részére valamilyen ügykörömbe tartozó ügyről: ezt, mint Nagy Vilmosnak is referense, én adtam elő neki, Nagy Vilmos megíratta velem a választ, amit ugyancsak én referáltam Szombathelyinek. Az eltérő álláspontokat összeegyeztetni nem tudtam.

Nagy Vilmos utóda Csatay Lajos vezérezredes lett – volt pécsi hadtestparancsnokom. Személyét már az előzőekben jellemeztem. Máig sem tudom biztosan, kinek az ajánlatára választották. Nagy Vilmos távozásakor a fiatal Horthyt Náray Antallal együttesen arra kértük, javasolja apjának Kiss János nyugállományú altábornagyot. Később, amikor Csatay már miniszter volt, kérdeztem, kinek ajánlatára történt ez a kinevezés, de választ nem kaptam. Csatay kitűnő, egyszerű, pózmentes, becsületes ember és katona volt, de hiányzott belőle minden politikai érzék. Ilyesmivel soha nem foglalkozott, ilyen kérdések nem érdekelték, vitakészsége, fellépése, politikusnak szükséges szellemi rugalmassága semmi. Ezenkívül – ami szerintem jelentős hátránnyal járt – állandó kisebbségi komplexumai voltak Szombathelyivel szemben. A régivágású katona nem tudta függetleníteni magát a „rangsor” emlékétől. Szombathelyi – mint a vezérkar főnöke – eddig elöljárója volt, akinek „alázatosan” jelentett, és előtte mindig „vigyázz”-ban állt. Szombathelyi erőszakos

egyénisége, szóbősége lehengerelte ezt a termetre is nálánál jóval kisebb, szerény, csendes embert. Az a gyanúm, hogy Szombathelyi ajánlotta, biztosítandó a felmerülő kisebb-nagyobb kérdésekben a honvédelmi miniszter egyetértését. Később többször volt alkalmam kettőjükkel együtt lenni, Csataynak soha semmiben nem volt különvéleménye.

1943 őszén ismerkedtem meg Bajcsy-Zsilinszky Endrével. A találkozást Bajcsy-Zsilinszky kívánta, sokat hallott rólam. Most is előttem van első találkozásunk, amikor meglehetősen agresszív, támadásra kész arckifejezéssel, bizalmatlanul szemlélve figyelt. Nem nagyon bízott a vezérkariakban. Órákon át beszélgettünk. Háborús helyzet, germán veszedelem, nácizmus, magyar jobboldal, magyar sors, honvéd tisztikar. Benyomásaimat összefoglalva: akkor inkább fajvédő, de a szónak már változott értelmében: nem gyűlöl más népeket, nem ismeri el a faj alapján ember és ember közötti különbségeket; az ő „fajvédelme” a magyar nép védelme – szociális, anyagi, erkölcsi, szellemi felemelése –, amit csak a szabadságjogok megadása biztosíthat. Miután ezeket a szabadságjogokat a nácizmus – vele a magyar jobboldal és az eltorzult ellenforradalmi rendszer – nem adja meg, ezeknek ellensége, és ezek ellen harcol. Nem kommunista, az osztályharc helyett az osztályok összefogását – helyesebben az osztályok értékes, haladó, jót akaró egyedeinek összefogását – tartja célravezetőnek. Meggyőződése, hogy a legnagyobb veszedelem: a germán hódítás – elnyeléssel fenyeget, a nácizmus megöli az emberi méltóságot. Az ezek ellen küzdőket tartja valóban hazafiaknak, beleértve a kommunistákat is. Ilyen értelemben baloldali. Megveti a tisztikar magas rangú tisztjeit, azokat teuton-bérenceknek nevezi. A Szovjetunió harcát az em-

beriség érdekében vívottnak tartja, hiszi, hogy a kommunizmust majd magyar kommunizmussá fogjuk alakítani, ez fogja meghozni a magyarság felemelkedését. Igen érdekelte Szombathelyi személye. Nem bízott benne: sváb. Felemlítette, hogy járt nála az újvidéki gyilkosok felelősségre vonásáért, Szombathelyi védelmezte őket. Ezt a szégyent már nem lehet jóvá tenni, de a bűnösökkel szemben alkalmazott kemény megtorlás később előnyökkel járna. Ezt Szombathelyivel meg kellene értetni. Horthy elöregedett, a katonai klikk teljesen kezében tartja, Kállay határozatlan, erélytelen, de mint „magyar ember" mégis jobb, mint elődei.

Beszélgetés közben sokat kérdezgetett, voltak témák, amikben más volt a véleményem, egyes szóba került személyekre vonatkozólag adott felvilágosításaimat is kétkedve fogadta, a végén azonban, amikor elváltunk, megölelt, és azt mondta: „Látod, látod, két magyar ember mindig megérti egymást."

Röviddel a beszélgetés után Somogyi Béla meghívta vacsorára Szombathelyit és engem is. Előre jelezte, hogy az újvidéki ügyben Bajcsy-Zsilinszky kívánsága szerint befolyásolni akarja, legyek a segítségére. Vacsora után rátért a dologra. Igen kínos jelenet következett. Szombathelyi heves szavakkal védelmébe vette az újvidéki parancsnokokat. Majdhogynem szóhoz sem jutottunk. Szerinte: a karhatalmat a polgári közigazgatás kérte, ő ennek tett eleget. A katona kezében fegyver van, az nem dibdáb eszköz, nem „pofázásra" való. Most, hogy odacsapott, a civilek begyulladtak, jajonganak, siránkoznak, semmi okot nem lát az eljárásra, akik raboltak, azok csendőrök voltak – ezek ellen hadbírósági eljárás indult –, másokhoz nem enged hozzányúlni. Próbáltam az ártatlanul kivégzettekről beszélni. „Honnan tudjátok? Melyikőtök volt ott? Mindenki befolyása alatt áll a hadsereg ellen indított propagandának, az események felnagyításának. Nem engedem, hogy kitűnő tiszteket meghurcoljanak." Somogyi Béla megkérdezte: „Hát olyan kitűnő tiszt az a Grassy?" Szombathelyi az asztalra ütött: „Igenis az, azt én jobban el tudom bírálni, mint bárki más!" Semmit nem lehetett elérni. Az év végén azután más lett a véleménye, de erről később.

*

Az 1943-as év folyamán heves harcok árán ugyan, de feltartóztathatatlanul hömpölygött előre a szovjet hadsereg támadása. Goebbels már kora tavasszal meghirdeti a totális háborút. Újat nem mondott vele: tulajdonképpen eddig is az volt. Talán ijesztésnek szánták?

Az állandósuló szovjet előnyomulás hatására a németbarát jobboldal és a nyilasok – sajnos sok magasabb rangú tiszt is – német mintára lármásan követelik Magyarország totális részvételét. Megdöbbentő rövidlátás. Talán a magyar hadsereg tudná feltartóztatni a szovjet csapatokat? Ez az itthoni háborús uszító réteg, a Duna-korzó kitartás-bajnokai elégedetlenek és szemtelenek a most már visszahúzódni akaró Kállayval és a kormányzóval szemben. Terjednek a vádak; emlegetik az árulást, és osztogatják az „áruló" titulust mindenkinek, akit nem bolondít meg a legkergébb jelszó: „Vagy megsemmisülünk, vagy megsemmisítünk." Ugyan kit akarunk megsemmisíteni? Csak nem a Szovjetuniót, és hozzá az egész antifasiszta koalíciót?

Tagadhatatlanul józanabb kezd lenni Kállay és a kormányzó. Csak nagyon későn, cselekvés nélkül. Ennek a tettek nélküli, csak bizalmas körben hangoztatott és mégis elterjedt kijózanulásnak apró, de felna-

gyitott pozitívumai két irányban hatottak károsan. Az egyik: bár a németek ellen semmiféle jelentős lépés tulajdonképpen nem történt, felhívta reánk a németek fokozott figyelmét, minden politikai, gazdasági és katonai intézkedésünket számon tartották; közöttünk élő és előttük érdemeket szerezni akaró sok hívük többnyire hazug jelentéseit, információit elhitték, ezáltal Magyarország felettébb gyanús szövetségessé vált – és az ország megszállásával számoltak. A másik: a baloldali – akár polgári alapokon álló, akár szociáldemokrata, sőt kommunista – elemek cselekvőszándékát bénította, mert meg nem érdemelt bizalmat eredményezett Kállay és a kormányzó javára. Nagyon sokan hittek abban, hogy a hintapolitika helyes és jó, csak a cselekvéshez megfelelő időpontra várnak.

Ez időben én magam is így hittem.

Hitemet sok kijelentés, sok nagy szó, sok fogadkozás is táplálta.

1943 nyarán Horthy meghívott uzsonnára Kenderesre, ahol nyári pihenőjét tartotta. A meghívás a fiatal Horthyhoz való barátságomnak volt a következménye.

Az uzsonnán Horthyné, Ruszkiczay-Rüdiger vezérezredes (a honvédelmi miniszter helyettese), a szolgálattevő szárnysegéd, a fiatal Horthy és én voltunk jelen. Utána Horthy áthívott az egyik szobába, és fia jelenlétében beszélt bizalmasan velem.

Szavai a legélesebben háborúellenes emberhez illettek volna. Ennek megvan a magyarázata. Hitler április végén Klessheimbe hívta Horthyt megbeszélésre. Itt súlyos szemrehányásokat tett: Kállay és kormánya Tengely-ellenes politikát folytat, nem bízik a végső győzelemben, Magyarország kivonja magát a háborúban való részvételből, nem oldja meg a zsidókérdést. Kállay megbízásából Szent-Györgyi Albert professzor, Barcza követ, Frey újságíró tárgyal a nyugati hatalmakkal, Ullein-Reviczky háború- és németellenes tevékenységet folytat. A megbeszélés leckéztető, fölényes modorban folyt. Horthy védelmébe vette Kállayt, aki semmit nem csinál az ő tudta nélkül, az ő hűségében pedig Hitler mindenkor megbízhat. A kifogásokra írásban is válaszolt, de ezzel Hitler gyanúját már nem tudta elaltatni. Jagow budapesti német követ utasítást kapott, hogy Kállayval ne érintkezzen, társadalmi meghívásokat se fogadjon el, ha a találkozást elkerülhetetlennek ítéli, előzetesen kérjen erre engedélyt Berlinből.

Természetes tehát, hogy most Horthy, bizalmas magánbeszélgetéskor, szidta a németeket, Hitlert. „Nincs értelme tovább véreztetni a nemzetet.” Kállayról úgy nyilatkozott, hogy ha vannak is hibái, el kell ismerni, hogy „a politikát jól csinálja”, ezt Nyugaton is, a semleges országokban is elismerik és méltányolják. Hiába gyűlöli Hitler, ő megbízik benne. Kényszerhelyzetben vagyunk. „Mit tehetek? Sokan tanácsolják, hogy ugorjunk ki a háborúból, de senki nem tudja megmondani, hogyan. Álljak ki a Vár erkélyére, és kiáltsam el: átálltam, átálltam?! Nem érnénk ilyesmivel semmit, huszonnégy órán belül a németek Szálasit hoznák. Várni kell és bízni.” A tisztek között sok a politizáló. Tábornokokat és vezérkari tiszteket rendelt magához, és figyelmeztette őket, hogy tartsák távol magukat a jobboldali politizálgatásoktól. (Ez tény volt, Szombathelyi kapott parancsot néhány közismert szélsőséges jobboldali tiszt elővezetésére; köztük volt Vörös János és öccse, Vörös Géza tábornok.) Bízik abban, hogy szavainak foganatja lesz. Sok a német származású a hadsereg vezetői között. Ma még korai lenne

gyitott pozitívumai két irányban hatottak károsan. Az egyik: bár a németek ellen semmiféle jelentős lépés tulajdonképpen nem történt, felhívta reánk a németek fokozott figyelmét, minden politikai, gazdasági és katonai intézkedésünket számon tartották; közöttünk élő és előttük érdemeket szerezni akaró sok hívük többnyire hazug jelentéseit, információit elhitték, ezáltal Magyarország felettébb gyanús szövetségessé vált – és az ország megszállásával számoltak. A másik: a baloldali – akár polgári alapokon álló, akár szociáldemokrata, sőt kommunista – elemek cselekvőszándékát bénította, mert meg nem érdemelt bizalmat eredményezett Kállay és a kormányzó javára. Nagyon sokan hittek abban, hogy a hintapolitika helyes és jó, csak a cselekvéshez megfelelő időpontra várnak.

Ez időben én magam is így hittem.

Hitemet sok kijelentés, sok nagy szó, sok fogadkozás is táplálta.

1943 nyarán Horthy meghívott uzsonnára Kenderesre, ahol nyári pihenőjét tartotta. A meghívás a fiatal Horthyhoz való barátságomnak volt a következménye.

Az uzsonnán Horthyné, Ruszkiczay-Rüdiger vezérezredes (a honvédelmi miniszter helyettese), a szolgálattevő szárnysegéd, a fiatal Horthy és én voltunk jelen. Utána Horthy áthívott az egyik szobába, és fia jelenlétében beszélt bizalmasan velem.

Szavai a legélesebben háborúellenes emberhez illettek volna. Ennek megvan a magyarázata. Hitler április végén Klessheimbe hívta Horthyt megbeszélésre. Itt súlyos szemrehányásokat tett: Kállay és kormánya Tengely-ellenes politikát folytat, nem bízik a végső győzelemben, Magyarország kivonja magát a háborúban való részvételből, nem oldja meg a zsidókérdést.

Kállay megbízásából Szent-Györgyi Albert professzor, Barcza követ, Frey újságíró tárgyal a nyugati hatalmakkal, Ullein-Reviczky háború- és németellenes tevékenységet folytat. A megbeszélés leckéztető, fölényes modorban folyt. Horthy védelmébe vette Kállayt, aki semmit nem csinál az ő tudta nélkül, az ő hűségében pedig Hitler mindenkor megbízhat. A kifogásokra írásban is válaszolt, de ezzel Hitler gyanúját már nem tudta elaltatni. Jagow budapesti német követ utasítást kapott, hogy Kállayval ne érintkezzen, társadalmi meghívásokat se fogadjon el, ha a találkozást elkerülhetetlennek ítéli, előzetesen kérjen erre engedélyt Berlinből.

Természetes tehát, hogy most Horthy, bizalmas magánbeszélgetéskor, szidta a németeket, Hitlert. „Nincs értelme tovább véreztetni a nemzetet." Kállayról úgy nyilatkozott, hogy ha vannak is hibái, el kell ismerni, hogy „a politikát jól csinálja", ezt Nyugaton is, a semleges országokban is elismerik és méltányolják. Hiába gyűlöli Hitler, ő megbízik benne. Kényszerhelyzetben vagyunk. „Mit tehetek? Sokan tanácsolják, hogy ugorjunk ki a háborúból, de senki nem tudja megmondani, hogyan. Álljak ki a Vár erkélyére, és kiáltsam el: átálltam, átálltam?! Nem érnénk ilyesmivel semmit, huszonnégy órán belül a németek Szálasit hoznák. Várni kell és bízni." A tisztek között sok a politizáló. Tábornokokat és vezérkari tiszteket rendelt magához, és figyelmeztette őket, hogy tartsák távol magukat a jobboldali politizálgatásoktól. (Ez tény volt, Szombathelyi kapott parancsot néhány közismert szélsőséges jobboldali tiszt elővezetésére; köztük volt Vörös János és öccse, Vörös Géza tábornok.) Bízik abban, hogy szavainak foganatja lesz. Sok a német származású a hadsereg vezetői között. Ma még korai lenne

nagyobb személycseréket csinálni: a németek erre is felfigyelnének, de majd eljön ennek is az ideje: „Jöttök ti, magyarok."

Meglehetősen bőbeszédű legfelsőbb hadurával a katona nem nagyon vitatkozhat, főleg, ha nem is kérdezik. Az viszont, amit mondott, viszonylag megnyugtató volt, mindenesetre biztatónak látszott a jövőre, még akkor is, ha minden nyilvános kijelentése és parancsa a fentiekkel szöges ellentétben volt.

Egyébként Horthy szavai teljesen egyeztek az akkor lábra kapott és terjedő „magyarkodással". Ugyanis: a németellenes magyarok minden szerencsétlenséget a sváb származású politikai és katonai garnitúrának tulajdonítottak. A kérdést másként látom, noha van igazság abban, hogy a sváb vezető garnitúrának van mit a rovására írni. Abban az időben magam is erős befolyása alatt állottam ennek a magyarkodásnak, bár láttam azt is, hogy a tiszta magyar származásúak között jó néhány svábabb a svábnál. Szeretném hinni, hogy ezek csak nem tudták magukat függetleníteni a hivatalosan hangoztatott „magyar–német sorsközösség"-től. Szeretném hinni, szeretném önmagamban védeni ezeket a „magyarokat" – sajnos, nem lehet.

Különben a „magyarkodást" ebben az időben hasznosnak, jónak, sőt az adott körülmények mellett a legjobbnak tartottam. A germánok büszkék voltak germán voltukra; nekünk magyaroknak is lehetett annyi jogunk, hogy velük egyenértékűnek tartsuk magunkat, saját érdekeinket nézzük saját hazánkban, saját földünkön. És ebben az időpontban – megítélésem szerint – csakis a „kuruckodás" volt az a hatásos fegyver, amivel a közvéleményt szembe lehetett állítani a németekkel, és amivel ellensúlyozni lehetett a germán-

imádatot – a németek kiszolgálói is felismerték ezt: bőven írtak róla lapjaikban, támadták a „felújított kuruc–labanc", egységbontó szemléletet.

*

A fiatal Horthyval beszélgetve többször felmerült a kérdés, hogy hasznos volna-e valamilyen funkciót betöltenie. Többször latolgattuk ezt vele, és Náray Antallal, másokkal együtt is. De, mint már említettem, a fiatal Horthynak közszereplési ambíciói egyáltalán nem voltak, semmiféle hivatal nem érdekelte. Minden vágya az volt, hogy amint a helyzet lehetővé teszi, visszamenjen Brazíliába.

Alaptalannak tartom azt az elterjedt nézetet, hogy Horthy dinasztiát akart alapítani. Ezt a német és nyilas propaganda hangoztatta, meg a Habsburgokat visszakívánó katolikus főpapság, ki-ki Horthy lejáratása érdekében.

Ha Horthy dinasztiát akart volna alapítani, az előkészületeket már jóval előbb megtette volna. Gömbös Gyula miniszterelnökségének ideje alkalmas volt erre, a háború ideje nem. Horthy 1920 óta többször is kijelentette, hogy nem akarja kinyújtani kezét a magyar korona után. Tételezzük fel, hogy ezek a megnyilatkozások nem voltak őszinték. De az már nem hihető, hogy rejtett céljának megvalósítása érdekében ne igyekezett volna híveket szerezni, hanem csak magában ápolgatta az álmát. S mindvégig nincs bizonyíték arra, hogy ilyen elképzelésekkel foglalkozott volna. Jómagam soha senkitől, sem Miklós fiától, sem menyétől, sem a környezetében élt magas rangú bizalmasaitól, sem politikusoktól vagy magas rangú katonáktól nem hallottam, hogy maga Horthy – akár csak célzás formájában – említette volna, hogy ő vagy családtagjai

közül valaki a magyar trónra számít. A kérdésről szóló irodalomban eddig csak állítással találkoztam, egyetlen olyan személlyel sem, aki Horthy ilyen óhaját tanúsította volna. Írásos dokumentumról sem tudok Serédi hercegprímás iratait kivéve, ő azonban csak feltételez, konkrétumot ő sem említ. Szóbeszéd és propaganda alapján gyanakszik, Ottó „örökös király" érdekeit félti.

Horthy István halála után Kállay miniszterelnök írásban javaslatokat tett a kormányzóhelyettesi állás betöltésére. Különböző megoldásokat javasolt, kitért Horthy királyságának lehetőségére is. Erről azt mondja: „Ezzel részletesebben nem foglalkozom, mert Főméltóságod már többször kifejtette előttem álláspontját, amely mindig elutasító volt."

Horthy személyét kikapcsolhatjuk. Fia, Horthy István köztudomásúlag kézzel-lábbal tiltakozott még a kormányzóhelyettesség ellen is. Nincs, aki azt állítaná, hogy királyi ambíciói lettek volna; közszereplésekre sem törekedett. Halála után egy gyermeke maradt Horthynak, Miklós fia. Neki aztán igazán esze ágában sem volt királynak lenni, apja még a kormányzóhelyettesi állás betöltésére sem vette számításba, s ahogy én ismertem, erre rá sem lehett volna beszélni. Ezután jött az unoka, Horthy István fia. Alig pár éves gyermek.

Hanem minden államfőnek bőven vannak talpnyalói, hízelgői. Horthynak is bőven voltak. Köztük olyanok, akik az ő, majd Horthy István királyságának javaslataival hízelegtek, most pedig az unoka királyságát vagy fejedelemségét emlegették, régenstanácsélképzelésekkel, és ezt a gondolatot buzgón szellőztették. Erre őket Horthy sem fel nem kérte – ilyet egyikük sem állított –, sem fel nem hatalmazta. Sőt, a javaslatokat ingerülten elutasította. Teljes felelősséggel

idézem nekem mondott szavait: „Ezek az ostobák meg akarnak fosztani még az unokámtól is, hiszen ebben az esetben a gyermek élete sem lenne biztonságban." Hasonlóan értesültem olyanoktól is, akik személyesen tettek javaslatokat.

Megemlítek egy epizódot. Ifj. Horthy Miklós 1943 nyarán Kenderesről Budapestre utazott saját maga által vezetett gépkocsin. Útközben egy gyerek át akart szaladni a kocsi előtt, a gázolást elkerülendő a fiatal Horthy elrántotta a kormányt, és befordult az árokba. Vállcsontját törte, a szolnoki kórházba vitték. Meglátogattam. Rövid beszélgetés után azt mondta: „Éppen most volt itt az a hitvány Lukács Béla, az a seggnyaló. Be sem engedtem, kiüzentem, hogy rosszul vagyok." Lukács Béla volt az unoka királyságának fő szószólója.

Érdekes adalék még, hogy Ciano olasz külügyminiszter naplójában háromszor emlékezik meg Villani magyar követ tapogatózásairól az aostai herceg magyar királlyá koronázása lehetőségeit illetően. 1939. augusztus 18-i feljegyzése szerint ez az érdeklődés már hivatalos jellegű volt. Elképzelhető-e, hogy a magyar követ irreális egyéni ötletből, felhatalmazás nélkül tárgyalt ebben a kérdésben?

Horthy István halála után a kormányzóhelyettesi tisztséget nem töltötték be. Több kandidátus volt. Kállay Miklós azt javasolta, hogy a mindenkori miniszterelnök legyen a kormányzóhelyettes – ő volt a miniszterelnök. Horthy ezt elutasította, mondván: „Ha megbukik a miniszterelnök, mindig megbukik a kormányzóhelyettes is?"

Ifj. Horthy Miklósról nem lehetett szó. De mi legyen vele? A „kormányzó fia" nem állás, nem hatáskör, nem tekintély. Pedig mi, akik közelebbről ismertük,

sajnáltuk, hogy ez a tisztán látó és németellenes ember kihasználatlanul lézeng. Elképzelésünk az volt: a fiatal Horthynak valamiféle olyan állást kellene kitalálni, amelyben apjának hivatalos minőségben segítségére lehet. Gyakorlatilag úgy, hogy az apja elé kerülő, államfői döntésre előterjesztett olyan ügyekben, amelyekben a referátumok alapján nem lát egészen tisztán, ne döntsön, hanem az ügyet adja ki kivizsgálásra fiának – tehát a számára legmegbízhatóbbnak –, és véleményét is hallgassa meg. A fiatal Horthy az ügyek kivizsgálását az érintett alsóbb szintű hatóságoknál vagy érdekelteknél való tájékozódáson kezdje, hallgasson meg szakembereket. Ezáltal a kormányzó fia útján szorosabb kapcsolatba kerülhetne az élettel, és nem egyoldalú referátumok alapján döntene. Hivatalát nyilvánosan a háborús állapot utáni teendők előkészítésével véltük megindokolni.

Az elképzelést és annak részleteit kezdetben egészen bizalmasan kezeltük, nagyon szűk körben tárgyaltuk meg. A legnagyobb ellenzője Kállay miniszterelnök volt. Magam is beszéltem vele egy ízben erről, inkább csak tapogatózva. Mit szólna ahhoz, ha a fiatal Horthy valamiképpen támogatására lenne apjának? Kállay véleménye az volt, hogy nincs mit kezdeni az „ütődött Niki"-vel; jobb, ha nem üti bele az orrát közügyekbe, már így is elég kellemetlenséget okoz neki politikailag. Szombathelyi – aki nem becsülte le a fiatal Horthy képességeit – közömbös volt a kérdéssel szemben. Később, amikor a terv megvalósult, és a fiatal Horthy megkapta a hivatalát, a jobboldal ezt „kiugrási irodá"-nak gúnyolta. Mondanom sem kell, hogy a hír elterjedt, a németeknek csemege volt ez az állítás, a hírt felkapták, felnagyították, a fiatal Horthyt és a vele

érintkezőket figyeltették. Ez a híresztelés is hozzájárult az 1944-ben bekövetkezett megszállás elhatározásához.

Háború lévén, előre látható volt, hogy katonai kérdések kerülnek előtérbe a fiatal Horthynak szánt hatáskörben. Ő azonban soha nem volt katona, a hadsereg szervezetéről, szabályairól fogalma sem volt; a katonai kifejezéseket nem ismerte. Ezért – mielőtt még az említett működését megkezdte volna – meg akart ismerkedni ezekkel. Felkérésére hetenként három estén – általában 6-tól 9 óráig – foglalkoztam vele, és ismertettem a legszükségesebbeket. Ezenkívül gyakorlati oktatást is kapott: fegyverismertetés, fegyverek kezelése, harcalakzatok bemutatása stb. Ezt a Lanáriatelepen levő haditudósító-laktanyában egy általam megbízott törzstiszt végezte. Szükségesnek látszott az is, hogy közelebb kerüljön a csapat-tisztikarhoz. Ezért pár hetes csapatszolgálatra ment az általa választott Kolozsvárra, majd néhány más helyőrség csapat-tisztikarát látogatta meg, és részt vett csapatgyakorlatokon. Igen érdekes és jellemző volt, hogy a vele érintkezésbe kerülő csapattisztek – köztük néhány nyilas érzelmű is – elismeréssel voltak egyéniségéről, és határozottan mérséklőleg hatott reájuk. A kiképzés végén egy bizottság előtt „tartalékos tiszti vizsgá"-t tett. Bizony eléggé gyengén szerepelt, de mégsem volt már katonai analfabéta. A vizsga után az apja nevét viselő szegedi gyalogezred állományába tartalékos hadnaggyá nevezték ki. Eskütételénél Szegeden jelen voltam.

Horthy Kenderesen fiának katonai szolgálatáról is beszélt velem. Megköszönte közreműködésemet. Örült annak, hogy fia megismerkedett a katonai szolgálattal; hangsúlyozta, hogy nincsenek ezzel céljai, de most szükségesnek látja, hogy fia, akivel sok mindent megbeszél, a katonai kérdésekben legalább az alapfogal-

mak ismeretével rendelkezzék. Az is hasznos, ha ismeretségekre tesz szert alacsonyabb rendfokozatú tisztek körében is. Kérte, hogy ha valamilyen katonai ügyben fia hozzám fordul, tájékoztatást kér, akkor azt személyekre való tekintet nélkül, őszintén adjam meg.

*

Érdekesebb megbízatásaim és események közül említek még néhányat.

1943 nyarán azzal bízott meg Szombathelyi, hogy dolgozzam ki, hogyan képzelem el egy esetleges nyugati fegyveres segítséggel végrehajtható átállás katonai részleteit. Mennyi légi úton szállított segítő erőre volna szükség, hol kellene ezeknek földet érni, milyen előnyomulási irányokkal, mit kézbe venni, hogyan kapcsolódhatna be ezekbe a hadműveletekbe a honvédség, milyen erőkkel stb. Elképzelésem szerint három légi úton szállított hadosztály a minimum, amire szükség lett volna. Ejtőernyős biztosító csapatok, utána szállítógépek, leszállási terület a Hortobágy. Tisza menti védelem. A kelet-magyarországi csapattestek részben csatlakozzanak, részben a románok felé biztosítsanak stb. A kidolgozást átadtam, egy hét múlva vissza is kaptam: nem aktuális már, egyébként is túl regényes ilyen segítséggel számolni. Nem tudom, mi tette szükségessé a terv elkészíttetését, volt-e egyáltalán komolyabb alapja, vagy csak Szombathelyi egyéni meditálásaihoz kellett.

Jagow német követet Szombathelyi meghívta ebédre Klotild-ligeti villájába. Ebéd után sétálni mentek. A temető mellett elhaladva Jagow megemlítette, hogy ha már erre jár, szeretne néhány szál virágot tenni egy állítólagos német mártír sírjára, akit a magyar csendőrök megöltek, mert német mivoltát nem volt hajlandó megtagadni. Jagow egyenesen egy sírhoz ment, a síremléken néhány német sor állt a hűségről. Jagow farizeuskodva mondta: ő tudja, hogy ez nem általános Magyarországon, de az ilyen esetek veszélyeztethetik a jó viszonyt. Szombathelyi az esetről semmit nem tudva hallgatott. Másnap elmondta nekem a jelenetet azzal, hogy nézzek utána, mi is történt tulajdonképpen. Megállapítottam: a „mártír" nem volt német, hanem szlovák származású, németül nem is tudott. Szemtanúk vallomása és számos, az eset megtörténtekor felvett jegyzőkönyv bizonyította: kocsmai verekedés volt, egy csendőr járőr közbelépett, a legény rátámadt a csendőrökre, azok megszúrták, sebeibe belehalt. A Volksbund a népi németek „üldözését" – a már túlontúl ismert recept szerint – ezzel az esettel akarta bizonyítani, hamis jelentést küldött a követségnek. Jagownak részletes ismertetést küldtünk – a „mártír" származási okmányait is csatoltuk – az összes jegyzőkönyvekkel. Kénytelen volt bocsánatkéréssel tudomásul venni.

Szombathelyi és Keresztes-Fischer Lajos főhadsegéd között nem volt jó a viszony. Konkrét nézeteltéréseket nem tudok említeni, csak Szombathelyi gúnyos és személyeskedő megjegyzéseiből következtetek. Egyik napon Szombathelyi előszobájában várakoztam referálásra. A parancsőrtiszt szerint Keresztes-Fischer főhadsegéd van benn Szombathelyinél. Egyszer csak a párnázott dupla ajtón is kihallatszik Szombathelyi ordító hangja: „Vegye tudomásul nagyméltóságod, hogy nem vagyok szar." Meghűl bennünk a vér. Kivágódik az ajtó, és Keresztes-Fischer lángvörösen távozik. A parancsőrtiszt biztat, most én menjek be, bejelentés nélkül, Szombathelyi talán még őt is kiutasítaná. Bemegyek. Szombathelyi szétvetett lábakkal áll az író-

asztalánál, rövid idő múlva megszólal: „Kidobtam ezt a ringyót, és most megyek, lemondok a vezérkari főnökségről." Elbeszélte a történteket: Keresztes-Fischer összekülönbözött a hozzá beosztott vezérkari ezredessel szolgálati ügyben. Ezért az ezredest felmentette a szolgálat alól, egy mási vezérkari ezredest pedig kinevezett maga mellé. Szombathelyi ezekről az intézkedésekről csak a két vezérkari ezredes nála történt jelentkezésekor szerzett tudomást. Mivel a vezérkari tisztek beosztása a vezérkari főnök kizárólagos joga, telefonon kérdőre vonta Keresztes-Fischert, aki azonnal elment Szombathelyi irodájába kimagyarázkodni. Összevesztek. Szombathelyi előadta az ügyet Horthynak, és kérte a felváltását, azzal, hogy a történtek után az összműködést lehetetlennek tartja. Vagy neki, vagy Keresztes-Fischernek távoznia kell. Szombathelyi szerint Horthy azt válaszolta: „Téged úgy tekintelek, mint akit szegény fiam ajánlott, meg is vagyok elégedve veled. Keresztes-Fischerből nekem is kezd elegem lenni. Te maradsz, ő pedig menjen nyugdíjba." Így is történt.

Azt hiszem, az eddigiekből látható, hogy messze túlnőttem a VKF–6. osztály vezetői ügykörének határán. Sokat dolgoztam, sokszor ért a hajnal az íróasztal mellett, mert napközben az ügykörszerű adminisztratív munkálatok elvégzésére nem jutott idő.

Sok súrlódás és sok szín jellemezte a VKF–6. osztálynál töltött időmet. Nyugodt lelkiismerettel állítom, hogy az adott lehetőségek határán belül jó szándékkal harcoltam a jobb ügyért. Segítettem, ahol segíthettem. Sok ember sorsán könnyíthettem, mentettem életeket is, neveket nem jegyezve fel. Eszembe sem jutott, hogy utólag hálát, elismerést várjak, még kevésbé az, hogy a jövőre spekulálva érdemtőkét gyűjtsek a magam szá-

mára. Persze, rovásomra is biztosan sokat lehet írni. Olyan tényleges tiszt nincs Magyarországon, aki a háború alatt szolgált, és azt állíthatja, hogy ő semmit nem tett a háború érdekében, egész idő alatt ellenálló volt. Aki ilyet mond, az hazudik. Maga az a tény, hogy a szolgálatban megmaradt – akár itthoni, akár frontbeosztásban –, egymagában is bizonyítja, hogy a háborút szolgálta. Kevesebb súllyal az, aki képzettsége, egyénisége vagy szerencséje révén nem volt exponált helyen. Egy ruhatárparancsnok vagy egy lónyilvántartó tiszt nem kerül olyan problémák elé, mint egy magasabb parancsnok vagy egy vezérkari tiszt. Ez azonban nem az ő érdeme.

A szolgálatban állók csak azt mondják – ha mondhatják –, hogy harcoltak a túlzókkal, félrevezetettekkel és német szolgákkal. A rovásomra írhatókat bizonyos joggal menthetném parancsokkal. Ezt azonban nem teszem, az engem dirigáló felsőbb garnitúra, a beszorítottság ismeretében és tapasztalatával sem. Soha sentől embertelen, kegyetlenséget követelő parancsot nem kaptam. Ha olyat kaptam, ami nem egyezett felfogásommal, az ellen mindig szót emeltem, sokszor sikerrel. Sajnos, többször alulmaradva, mint ahogyan ez minden hierarchiában lenni szokott.

A VKF–6. osztálybeli volt alárendeltjeimre nincs panaszom. Szívesen emlékezem rájuk. Amennyi bajom volt felfelé, annyi megértést tapasztaltam lefelé. Igaz, hogy az osztály tisztjei között sok volt a tartalékos, akik nem voltak szélsőségesek, sőt olyan is akadt, mint Stollár Béla, aki később mártírhalált halt. A tényleges ekre sem mondhatok rosszat. Megértésre találtam náluk, és az osztálynál nem volt nácibarát szellem. Ezt az is bizonyítja, hogy később, amikor a Gestapo

előtt sok viselt dolgom miatt faggattak, és jócskán volt feljelentés ellenem, egyetlenegy sem származott a VKF–6. osztályból, pedig a németeknek az ott töltött időről is lehetett volna mit számon kérni.

20.

1943. július 10-én az angolszászok partra szálltak Szicíliában, július 25-én Mussolini megbukott. A fasiszta Olaszország háborús szereplése ezzel lényegében befejezettnek tekinthető, haláltusájának rángatózásai már nem sokat számítanak.

Magyarországon a kormányzat és a felső katonai vezetés ismét új helyzettel került szembe. Mi lesz ezután? Mit hoz a jövő?

Nekem még nehezebb feladatokat hozott. Olyanokat, amikre csaknem ráment az életem.

Július utolsó napjainak egyikén a vezérkar főnökének előszobájában tartózkodtam, amikor a főnök szobájából kilépett Bajnóczy József vezérezredes, a vezérkar főnökének helyettese, és félrehívott. „Holnapután átveszed a VKF–2. osztály vezetését. Ez a főnök parancsa."

Nagy meglepetés volt számomra. Jelentettem, hogy én ehhez a szolgálathoz nem értek, kedvem sincs hozzá. „Eredj csak be, majd megtudod az okokat" – válaszolta Bajnóczy.

Szombathelyi nagy előadást tartott: Az olaszországi eseményekkel élérkezett a pillanat, amikor a „part szakad". Hamarosan Magyarország is hasonló lépésre kényszerül, megkezdődött a „Tengely" felbomlása. Ezt a folyamatot nem nézhetjük tétlenül. Okvetlen érintkezést kell keresnünk a szövetséges hatalmakkal, a

háborúból való kilépésünket elő kell készíteni, náluk támasztékot keresni. Ebben a VKF–2. osztálynak közre kell működnie, ez nem kapcsolható ki. Vasvári tábornokot – a jelenlegi osztályvezetőt – ilyen szerepre nem tartja alkalmasnak. Túlságosan jók a német kapcsolatai. Rangviszonyokra hivatkozással hadosztályparancsnok lesz. Helyébe olyan ember kell, akiben megbízhatnak. A kérdésről beszélt a kormányzóval is. Eddigi magatartásom és nézeteim alapján a választás rám esett.

Szabadkoztam. A VKF–2. osztály szolgálata teljesen ismeretlen előttem. Az osztály tisztjeivel semmiféle kapcsolatom nincs, azt sem tudom, kire támaszkodhatnék, kiben bízhatom, kiben nem. Nyelvi nehézségeim is vannak: a VKF–2. osztály vezetőjének idegen katonai attasékkal kell tárgyalnia, a francia vagy angol nyelv ismerete szükséges. Kértem, hogy mást nevezzenek ki.

Szombathelyi nem tágított. A szakismeret most nem számít, erre ott vannak a beosztott vezérkari tiszt alcsoportvezetők. Személyi tekintetben szabad kezet ad. Akinek a beosztását kívánom, oda kerül. A külföldi attasékkal majd csak elboldogulok, ha másként nem, tolmáccsal. Értsem meg végre, mi a feladatom lényege.

Tovább ellenkeztem. A végén dühös lett: „Mi az, te talán már annyira fenn hordod az orrod, hogy a legelőkelőbb vezérkari beosztás sem tetszik? Mi akarsz lenni?" Jelentettem, hogy Ludovika-parancsnok. Hat évig szolgáltam ott, a fiatalságot szeretem, úgy érzem, ott hozzáértéssel hasznosabb szolgálatokat végezhetnék. Szombathelyi felállott: „Ünnepélyesen ígérem a Főméltóságú Úr nevében, hogy amint túl leszünk a nehéz napokon, megkapod az akadémiaparancsnokságot. Ez az állás altábornagyi rangig bezárólag nyitva áll, bőven van tehát idő, hogy kívánságod teljesüljön."

Gondolkodási időt kértem. Bajnóczy vezérezredeshez fordultam támogatásért. Nem vállalta: eldöntött dolog. A fiatal Horthyhoz mentem, már tájékozott volt: szó sem lehet másról, apjának ez a kívánsága.

Latolgattam magamban az ügyet, és úgy véltem, hogy ezt a feladatot vállalnom kell. Végül is mit akarnak most? Előkészíteni azt, amit én is annyiszor hangoztattam: a kilépést a háborúból. Akkor milyen alapon tagadom meg a közreműködést, utasítom vissza a bizalmat? Hiszen ez úgy fest, mintha az elérkezett pillanatban megijedtem volna a cselekvéstől, vagy nem értenék egyet ilyen lépésekkel. Személyes indokaim valóban eltörpültek a lényeg mellett.

Mondhatja valaki, hogy ezt utólag találtam ki, miután már tapasztaltam, hogy a VKF–2. osztály vezetői tisztségét súlyos bűnnek minősítették. Ezt azonban maguk a körülmények cáfolnák.

Amint eddigi feljegyzéseimből is kitűnik, soha nem volt közöm a VKF–2. osztály szolgálatához. A vezérkarban számosan voltak ezredesek és tábornokok, akik éveket töltöttek az osztálynál mint osztályvezető-helyettesek, alosztályvezetők, sokan évekig mint katonai attasék. Tehát olyanok, akik járatosak voltak ebben a szakmában, a fontosabb beosztottakat ismerték, nyelveket beszéltek. Nem utolsósorban voltak olyanok is, akiknek minden vágyuk az volt, hogy itt osztályvezetők legyenek, mert ez további karrierjükhöz lényegesen nagyobb lehetőségeket adott, mint bármely más vezérkari beosztás, sőt lehetőséget arra is, hogy idővel diplomáciai pályára kerüljenek. Választék tehát bőven volt!

Kérdezem: mi mással volna indokolható, hogy engem szemeltek ki, az ügykörben teljesen járatlan embert, ha nem azzal, amit Szombathelyi előadott? És nem

teszi-e teljesen érthetővé tiltakozásomat az a meggyőződésem, hogy ebbe a „legelőkelőbb" vezérkari beosztásba kerülve, előreláthatólag roppant ellenszenves fogadtatásban fogok részesülni, sok ellenséget szerzek, kinevezésem sok pletykára ad majd okot, és ehhez még az is hozzájárul, hogy egy olyan fontos szervet kell vezetnem és irányítanom, ahol – mindenki tudja – sok szakmai ismeret szükséges?

Amikor a VKF–6. osztály vezetőségét elfogadtam, ellenészrevételek nélkül vállaltam a feladatot. Emezt most egyrészt valóban kényszerből, másrészt abban a hitben fogadtam el, hogy vezetésünk végre komoly elhatározásra jutott, és személyemet bizalmával megtisztelve közreműködésemre számít. Ha ma, minden meghurcoltatás után mérlegelem akkori elhatározásomat, csak azt mondhatom: szégyellném magam, ha az akkori helyzetben, a kapott tájékoztatások ismeretében, kitértem volna a megbízatás elől.

Huxley szerint nem dolgozhatunk a jóért, ha közben nem készülünk fel a legrosszabbra. Tudtam, hogy síkos az út, amelyre lépnem kell, és a legnagyobb körültekintés, óvatosság szükséges, mert minden elkövetett hiba nemcsak személyemre, hanem a jó ügyre is veszedelmes lehet. Személyi támadásokkal is számoltam. Ezek azonnal meg is indultak.

Osztályvezetői kinevezésem vezérkari berkekben óriási meglepetést keltett, csaknem felháborodást. A hadműveleti csoportfőnök, Vörös Géza tábornok, aki továbbra is közvetlen elöljáróm maradt, azonnal tiltakozott, még azzal is vádolva engem, hogy neki nem tettem kötelességszerűen jelentést a személyemmel tervezett változásról, holott erről biztosan már régen tudomásom volt. Sérelmezte azt is, hogy őt – mint közöttes elöljárómat – meg sem kérdezték. A személyügyi cso-

portfőnök is sértve érezte magát. Elődöm, Vasvári tábornok gúnyosan megjegyezte, amikor az ügykört átadta: „Legjobb lenne, ha Szombathelyi egyenest neked adná át a vezérkari főnökséget; itt, úgy látszik, már rejtélyes erők dolgoznak." Lakásomon is, hivatalos helyiségemben is napokon át egyre-másra kaptam a névtelen, fenyegető hangú, sértegető telefonokat. Hamarosan megmozdult a német oldal is. Homlok Sándor berlini magyar katonai attasé jelentette, hogy a 2. osztály vezetésével való megbízatásomat gyanús szemmel nézik, mert: „ebben egyik konkrét jelét látják annak, hogy a német szövetségeshez való viszonyt már a hadsereg is lazítani akarja".

Ezzel szemben Kállay, erős túlzással, azzal fogadott, hogy a háborúból való kiválás érdekében folytatott politikája számára fél győzelem a beosztásom. Az újonnan kinevezett külügyminiszter – Ghyczy Jenő – megelégedését fejezte ki, Szentmiklóssy Andor, a külügyminiszter első helyettese bizalmasan közölte, hogy kinevezésem nagy megkönnyebbülés a Külügy számára, mert Vasvári tábornok nagyban akadályozta az ő munkájukat; több tevékenységüket – főként Törökországba küldött megbízottaikat – felderítette, és a németeknek átadta az adatokat. Van bizonyos érintkezés, mondta – de nem konkretizálta –, a másik oldallal: tartsunk igen szoros kapcsolatot. Ha szüksége lesz valamiben a segítségemre, azonnal közölni fogja, kérte a teljes támogatást. És még sorolhatnék jó néhány pró és kontrát.

A „pró" megnyilvánulásokat azonban erősebbeknek tartottam. Magam mögött éreztem a kormányzót, Kállayt, a vezérkar főnökét, a honvédelmi minisztert. Ez érthetően megnövelte önbizalmamat: semmibe vettem a vezérkariak arcfintorait, kimért és tartózkodó magatartásukat éppen úgy, mint fülembe jutott megjegyzéseiket.

Az előírt jelentkezésekkor jelentősebb utasításokat nem kaptam, pedig az előzmények után vártam ilyeneket. A kormányzói kihallgatás éppen olyan sablonos volt, mint az előző. „Megelégedésemre szolgál a vezérkar főnökének ezredes úr személyére vonatkozó elhatározása" – más semmi. Szombathelyi az osztály átvételének hivatalos jelentésekor csak annyit említ, hogy teremtsek rendet a Defenzív alosztálynál, mert annak tevékenysége számára politikailag sok kellemetlenséget okoz; embereket tartóztatnak le komoly indok nélkül. Keresztes-Fischer belügyminiszter ugyanezt kérte: a Def. ne foglalkozzék mással, mint kémelhárítással, és maradjon meg a szigorú törvényes alapokon.

A jelentkezések után arra gondoltam, bizonyosan vannak már elképzelések a nekem szánt feladatokra, de ezeket majd későbben fogják ismertetni.

Az osztály tisztjeiből – mint már említettem – alig ismertem két-háromnál többet, azokat is csak futólag. Vasvári tábornok helyettese, Karácsony vezérkari ezredes, aki nálam rangban idősebb, évekig katonai attasé volt, és elismerten tehetséges vezérkari tiszt, érthető sértődöttséggel azonnali felváltását kérte. A szokásos bemutatkozó tiszti gyűlésen meglepett az óriási létszám. Sejtettem, hogy az ebben a szolgálatban hosszú éveket eltöltöttek nem előlegeznek bizalmat a szakmába hirtelen betört embernek, akinek ráadásul még a híre sem valami jó. Éreztem, hogy valamiféle programadást vagy legalábbis parancsnoki közhelyeket várnak tőlem. Láttam a meglepetést, amikor egyetlen mondatot mondtam: „A vezérkar főnökének rendeletére a mai napon átvettem az osztály vezetését." Mindenkivel

kezet fogtam, és ezzel be is fejeztem a gyűlést. Gondoltam, így elejét veszem mindenféle találgatásnak, szavak félremagyarázásának.

*

Még mielőtt érdemben hozzáláthattam volna a tájékozódáshoz, az egyes ügykörök megismeréséhez, felmerült az első kényes probléma. Az olaszoknak két katonai attaséjuk volt. Az egyik gróf Voli vezérkari ezredes, a másik – nevére nem emlékszem – a légügyi attasé. A Badoglio-puccs után a két katonai attasé csúnyán összekülönbözött. Voli királypárti és Badoglio híve, a másik vad fasiszta. Voli kikergette a követségről a másikat, az attasé-pénzeket magához vette. A másik segítséget kért tőlem, miután az attasé-ügyek a VKF–2. osztály hatáskörébe tartoztak. Felháborodottan lármázott: szövetségesek vagyunk, a tengelyhatalmakhoz tartozunk, karhatalmat kér, és követeli Volinak mint árulónak azonnali elfogatását. Voli is megjelent, és bejelentette: ő az olasz király tisztje, a katonai attasé nem politikai párt képviselője, a másikat minősítsük „persona non gratá"-nak. Szombathelyi a Külügyminisztériumhoz utasított: döntsenek ott a kérdésben. Ott azonban nem döntöttek. Azt mondták, húzzam az időt, még nem lehet tisztán látni, mi lenne előnyösebb, hová fejlődnek az események. A fasiszta attasénak megmondtam, hogy belső ügyükbe nem avatkozhatom, a kérdést egymás között kell rendezniük. (Amikor a németek Olaszországban megkapaszkodtak, Voli önként visszavonult, itt maradt Magyarországon, és minden támogatást tőlünk kapott. A másik attasé maradt meg állásában. A németek Voli kiadását követelték, amit megtagadtunk. 1944. március 19-én hajnalban elfogták, és elhurcolták, állítólag elpusztították.)

Az ismertetett, voltaképpen jelentéktelen ügy is bizonyítja azt a határozatlanságot, ami a Kállay-politikát jellemezte. Az olasz események hatása csupán begyulladás volt, spekulatív pislogás. A krízist semmilyen formában nem hasznosították.

*

Mielőtt a VKF–2. osztály akkori, átvett szervezetét és szabályozott feladatait ismertetném, röviden vázolom a jellegét.

Köztudott, hogy hadműveleti elhatározások nem születhetnek meg a várható ellenség katonai, gazdasági és politikai helyzetének előzetes ismerete nélkül. Tájékozottnak kell lenni a semleges államok helyzetéről is. Mindezeknek felderítése, a megszerzett adatok kiértékelése és nyilvántartása minden állam részére elengedhetetlen – mindaddig, amíg az államok közötti bármilyen jellegű érdekellentétek meg nem szűnnek, és a háborúk a múlt lomtárába nem kerülnek. A feladat a dolog természeténél fogva minden államban elsősorban katonai. Az adatok birtokában foglalhat állást a legfelsőbb katonai vezetés háború kérdésében, majd a megindult háborúban az egyes hadműveletek tervezéséhez innen szerzi meg az alapokat.

Magyarország két világháború közötti külpolitikája a revízión alapult. A revízió megvalósítására fegyveres erővel számított, következésképp élénk és állandó felderítést folytatott elsősorban a szomszédos államokban, szoros kapcsolatban a várható, majd tényleges szövetségesekkel (német, olasz).

Az is köztudott, hogy minden más állam ugyancsak felderít nálunk. Abban a korszakban szomszédaink, revíziós törekvéseink ismeretében, különösen fokozottan tették ezt. Minden ellenünk irányuló hírszerzés meg-

akadályozása tehát elsőrangú érdekké vált. A két feladatkör: hírszerzés és elhárítás összekapcsolódik, lényegében egymástól el nem választható. Azt is tudja mindenki, hogy a hírszerzés és kémelhárítás nem újabb kori találmány. Már az ókorban is megvolt, és sohasem szünetelt. Ezt a tevékenységet minden állam folytatja.

Éppen ezért a nemzetközi törvények sem a hírszerzést, sem az elhárítást nem tiltják. Meghatározzák, hogy hírszerzőnek (kémnek) az minősíthető, aki egy másik állam területén – vagy háború alatt az ellenséges arcvonalak mögött – hadseregének egyenruháját vagy megkülönböztető jelvényt nem viselve – híreket szerez és továbbít. Megadja a jogot, hogy az az állam, amelynek kárára a hírszerzést elkövették, az ilyen egyéneket – ha területén elfogja – saját törvényei szerint vonhassa felelősségre. Ebből következik az is, hogy a kémelhárítás minden államnak szuverén joga. Az egyes államok hírszerző és elhárító szolgálatát végző intézményeit a nemzetközi törvények legálisnak ismerik el. Ezért ezek a szervek – minden hadseregben, így nálunk is – nem titkosak, hanem nyíltak, a hadrendi szervezésnek éppen olyan ismert részei, mint minden más alakulat vagy intézmény.

Nálunk a kezdeti idők kisiklásai után („vörösvédelem" stb.), amint az ellenforradalmi rendszer megerősödött, többszöri átszervezés után a VKF–2. osztály a katonai céloknak megfelelő formát öltött. Tudtommal az osztály struktúrájának felépítője Sztójay Döme (a későbbi miniszterelnök) volt mint vezérkari ezredes. A volt osztrák–magyar hadsereg hasonló szervének felépítését és szabályait vették alapul.

Az osztály különböző vezérkari főnökök és osztályvezetők irányítása alatt más-más eszközökkel és metódusokkal dolgozott, hol határokat betartó tisztességgel, hol hatáskörét, hivatásának keretét és a törvényes rendelkezéseket túllépve. Ez utóbbi sem egyedülálló jelenség, más államok hasonló szerveinél is gyakran előfordult!

Az osztályt az alábbi szervezésben vettem át.

1. Nyilvántartó alosztály. Vezetője: vezérkari őrnagy. Az alosztály „arcvonalak"-ra tagozódott (szovjet, balkán, bolgár, román, angol stb.). Itt az egyes országok katonai, politikai és gazdasági helyzetét kísérték figyelemmel, és tartották nyilván. Minden ezekre vonatkozó hírt, bármilyen úton futott is be – hírszerző-, attaséjelentés, újság, rádió stb. –, kiértékeltek, a már rendelkezésre álló adatokkal egyeztettek, illetve azokat kiegészítették. Az egyes arcvonalak vezetői kéthetenként összefoglaló beszámolót készítettek országuk helyzetéről. Mivel minden hír itt összpontosult, ez a nyilvántartó alosztály (továbbiakban: „Nyil.") volt az osztály gerince. Elvileg a Nyil. tájékoztatása adta meg a helyzetmegítélésekhez szükséges adatokat. Naponta „Hírnapló"-t vezetett, ahol az elmúlt huszonnégy órában befutott összes híreket a forrás nagybani megjelölésével (hírszerző, rádió stb.) és a hír megbízhatóságának feltüntetésével rövid kivonatban előterjesztette. Ebből a hírnaplóból jelölte meg a VKF–2. osztályvezető, a hadműveleti csoportfőnök, a vezérkar főnöke vagy a honvédelmi miniszter azokat, amelyeket eredetiben kívánt elolvasni.

2. Központi offenzív alosztály (rövidítve: „Koffa"). Vezetője: vezérkari őrnagy. Feladata: a hírszerzés vezetése és irányítása. Elvi módszere, hogy a hadműveleti csoportfőnök közli mindazokat a híranyagra vonatkozó kívánalmakat, amelyeket a vezetés számára szükségesnek tart. (Hézagok a már rendelkezésre álló ada-

10. Amikor az osztály vezetését átvettem – és egész itt töltött időm alatt (mint már az előzőekben is említettem) –, magyar seregtestek nem állottak a harcoló arcvonalban, hanem a német vonalak mögött helyezkedtek el mint megszálló csapatok. Ezeknek főparancsnoka ekkor Lakatos Géza vezérezredes (a későbbi miniszterelnök) volt. Törzsében a vezérkari szolgálat általános sémája szerint: I. a. osztály: hadműveleti; I. b: helyzetnyilvántartás, felderítés és kémelhárítás; I. c: anyagi osztály működött. Az I. b. osztályvezető a megszálló csapatok vezérkari főnökének volt közvetlenül alárendelve. Ez természetes is, hiszen Budapestről a helyi feladatokat sem irányítani, sem vezetni nem lehetett volna. Az I. b. osztályvezető csupán helyzettájékoztató jelentéseket küldött a VKF–2. osztályhoz, konkrét utasításokat azonban feladataira vonatkozólag innen nem kapott.

Az ismertetett szervezés és feladatok mutatják: tévesen van a köztudatban, hogy a VKF–2. osztály „kémelhárító osztály". A kémelhárítás csak az egyik alosztálynak, a „Def"-nek volt a feladata, amelyik a részletek tekintetében eléggé függetlenített helyzetben volt. A VKF–2. osztály lényegi munkáját a nyilvántartó tevékenység adta.

Azt hiszem, felesleges bővebben bizonygatnom, hogy ezt a sokrétű, különleges feladatok elvégzésére hivatott osztályt olyan embernek vezetnie, akinek nemcsak az egyes részletek voltak ismeretlenek, hanem aki az egész szervezeti felépítést is csak az átvétel pillanatában ismerhette meg, nem volt könnyű dolog. A részletek alapos és érdemi megismeréséhez – a rám zúduló napi munka miatt – nem volt időm, jó ideig rá voltam utalva az egyes alosztályvezetőkre. A felmerülő ügyek előzményeit nem ismertem, a korábban kiadott és érvényben levő rendelkezéseket, parancsokat szintén nem. A beosztottak legnagyobb részével – számuk megközelítette az 1000 főt – személyes megismerkedésre alkalom és idő nem volt. Maradt egyedül a józan ész, csak erre támaszkodva lehetett a napi problémákkal megbirkózni.

A VKF–2. osztály ugyanúgy kettős alárendeltségű volt, mint a VKF–6. (A vezérkar főnöke és a honvédelmi miniszter.) Ugyanúgy közöttes elöljárókkal. A helyzet annyiban volt súlyosabb, hogy a hadműveleti csoport főnökének sokkal nagyobb volt a beleszólási és irányítási lehetősége, mint a VKF–6. osztály ügykörénél, valamint a hadműveleti osztály vezetőjével is szorosabb kapcsolatokat kellett tartani. Viszonyom mindkettőjükhöz már régebbről hűvös volt. A külügyminisztert átlag hetenként egyszer tájékoztatnom kellett a helyzetről és a beérkezett fontosabb hírekről. A vezérkar főnöke és a külügyminiszter között mintegy összekötő szerepem volt. Itt meg kell említenem, hogy Ghyczy Jenő külügyminiszter személyében olyan egyéniségre találtam, akire mindenkor a legnagyobb tisztelettel emlékezhetem vissza. Megfontoltság, nyugalom, korrektség jellemezte. Néhány mondatában több tartalom volt, mint mások órás beszédében. Az ország helyzetét tisztán látta, a háborúból való kiválás lehetőségeit állandóan mérlegelte, és megtett mindent, amit az általános politikai viszonyok mellett megtehetett. Időnként tájékoztatni kellett a miniszterelnököt és a kormányzó katonai irodáját is a helyzetről. Megnagyobbodott az érintkezési felület a belügyminiszterrel (Államvédelmi Központtal) is. A nemzetvédelemi és propagandaminiszterrel az együttműködés megszűnt. Német részről egy Abwehr-ezredes volt az osztályhoz beosztva mint összekötő.

Vagyis az elöljárók és intézkedésre jogosultak köre még nagyobb volt, mint a VKF–6. osztálynál.

Az ügymenet: az osztályvezető dönti el, hogy melyek azok a szakmai ügyek, amelyeket saját hatáskörben elintézhet; ezekre vonatkozóan parancsokat és rendeleteket adhat ki. Ezeket „a vezérkar főnöke rendeletéből" megjegyzéssel aláírja, és kiadja. Ezekért a vezérkar főnökével szemben személyileg felelős. (Ezt nevezték „átruházott hatáskör"-nek. Indoka: a magasabb parancsnok képtelen minden jelentéktelen ügyet személyesen áttekinteni, ezért ezek elintézését az arra hivatott közegére bízza, viszont az általános felelősség ezekért az ügyekért is az övé.) Az osztályvezető azokat az ügyeket, amelyeket úgy ítél meg, hogy jelentőségüknél fogva nem intézheti el személyesen, referálja a hadműveleti csoportfőnöknek; ha az nem intézi el, a vezérkar főnöke helyettesének; ha az nem dönt, nem intézkedik, a vezérkar főnökéhez utasítja az osztályvezetőt. Minden közöttes elöljárónak látni kell azokat az ügydarabokat, amelyek a vezérkar főnöke elé kerülnek, és az úgynevezett „előadó-íven" saját véleményüket kifejezésre juttatják. Az olyan ügyeket, amelyeket az osztályvezető, a közöttes elöljárók vagy a vezérkar főnöke úgy ítél meg, hogy azokról a honvédelmi minisztert vagy annak valamely közegét tájékoztatni kell, az osztályvezető az illetőknek előterjeszti.

A németek kiegyensúlyozták az olaszországi helyzetet, az angolszász offenzíva megrekedt. A magyar politikai és katonai vezetés felocsúdott az első, alapos ijedtségből. „Minden rendbe jött", „hát mégiscsak van erő azokban a németekben": minden ment tovább az eddigi úton, én pedig maradtam a nyakamba akasztott teherrel. A Szombathelyi által jelzett „kiugrás" előkészítésére vonatkozó parancsokat, utasításokat nem kaptam meg, ami az idők folyamán adódott, az nem tervszerű volt, inkább csak bekövetkezett.

21.

Az alábbiakban a VKF–2. osztály vezetésem alatti (1943. augusztus 1–1944. április 16.) működésének lényeges és említésre méltó eseményeiről.

A nyilvántartó alcsoport jellemzője a töméntelen papír. Az alosztály vezetője igyekszik mindent bemutatni, jelentéktelen híreknek gyakran tulajdonít túlzott fontosságot. Nincs szortírozó, selejtező tehetsége. Fontoskodó egyéniség. Megítéléseiben mindig a háború kimenetelére kedvezőnek látszó adatokat domborítja ki. A németektől rendszeresen kapott helyzettájékoztatásokat teljes valóságnak fogadja el, azokban kételkedni eszébe sem jut. Az általános hadihelyzetre kedvezőtlen híreket igyekszik leértékelni. Sokat küszködöm vele, vitatkozom; nagyon lassan törik be.

A híranyag megítélésem szerint nem sokat ért. Az általános nagy helyzet ismeretét én soha nem alapoztam a Nyil. előterjesztéseire, hanem inkább az úgynevezett „Rádió-Figyelő"-ben foglalt adatokra. A Magyar Távirati Irodában működött egy rádióadásokat figyelő szerv (nem tartozott az osztályhoz). Ez felvett minden külföldi rádióadást és hírmagyarázatot minden nyelven, magyarra fordította, és ezt az anyagot a VKF–2. osztály is naponta megkapta. Figyelmes áttanulmányozása útján hamarosan tájékozódtam, hogy melyik adóállomás mikori adása propaganda, és mikor konkrétum. A moszkvai, londoni, svájci stb. adásokból, a

közöltek egybevetéséből mindig helyes képet lehetett kialakítani, és jól lehetett következtetni a várható eseményekre. Ezt a kitűnő hírforrást a Nyil. lebecsülte, nem értékelte, és a Nyil.-vezető sok esetben nem értette meg, hogy összefoglalói után – amelyek közeli német támadásokat jósoltak – megmutattam a térképen, hogy két-három napon belül hová fognak visszamenni. Szombathelyinél is gyakran érveltem az innen vett adatokkal, kértem, olvasson el néhány külföldi rádióhírt. „Vigyed a fenébe ezeket a propagandaadásokat, nem engedem ilyesmikkel befolyásolni az ítéletemet" – válaszolta.

Jellemzésül említem: napokkal az osztály átvétele után a szovjet arcvonal előadója referált a fronthelyzetről. Érdemben nem tudtam hozzászólni a dologhoz. Átadott egy helyzettérképet tanulmányozásra. Utána egy másikat vett elő azzal a megjegyzéssel: „Ez megy a főnök úr elé." Azt hittem, azért, mert szebben van rajzolva. Legnagyobb meglepetésemre az ezredes jelentette, hogy a főnök számára készült térképen a helyzet kedvezőbben van feltüntetve, mint a valóság, mert a vezetést idegesítették az adatok. Ezt elődöm így rendelte el. Szükség esetén szépíteni kellett a helyzetet. Az osztály tehát rendszeresen félrevezette a vezérkar főnökét. Az általam csapott patália során a Nyil.-vezető – személyére vonatkozólag jogosan – a kapott parancsra hivatkozott.

Gyakran kaptam a Nyil.-tól a német propaganda alapján készült, lepedő nagyságú kimutatásokat, a szovjet hadsereg erejének számadataival. Veszteségek, sebesültek, fogságba esettek száma. A szovjet hadsereg majdhogynem úgy állt a kimutatások szerint, hogy Sztálin rövidesen szűkebb törzsével kényszerül védekezésre a Kremlben. Az ilyesmiket a Nyil.-vezető jelenlétében téptem össze és dobtam vissza, hiszen adataikat mindennap cáfolta a szovjet hadsereg térnyerése.

A vezérkar főnöke sokszor kért összefoglaló helyzetképet és helyzetmegítélést, néha csak egy-két óra időt adva elkészítésére. Ilyen munkánál soha nem támaszkodhattam a Nyil. adataira, sőt azoktól függetleníteném kellett magamat. Megítéléseim mindig pesszimistáknak minősültek, egyben személyem is annak. A realitásokat nélkülöző, semmibe vevő áloptimizmusoknak mindig ellensége voltam, az nem optimizmus, hanem illúzió.

A Nyil. – érvényben levő parancsok szerint – időnként helyzettájékoztatást szerkesztett a magasabb parancsnokságok (hadtest) számára. Ezeket a hadműveleti csoportfőnök hagyta jóvá, a hadműveleti osztály véleményezése alapján. A tájékoztatások többnyire hamisak voltak, propaganda-újságcikkhez hasonlítottak. Minden erőmmel igyekeztem ezt a hangot megváltoztatni, de ha azt mondom, hogy tompítani sikerült, már sokat mondtam. Éles viták elöljárómmal, kifejezések, szavak miatt, ám az elöljáró mindig okosabb.

Külföldi katonai attaséink jelentéseit a Nyil. dolgozta fel és értékelte. Az ilyen jelentések helyes mérlegeléséhez elengedhetetlen a jelentést tevő személy egyéniségének ismerete. Ez nálam hiányzott, de aránylag hamar karakterizáltam őket írásaik alapján. Beállítottságuk kitűnt, ha az ember nagyon figyelmesen tanulmányozta híranyagukat. Egy katonai attasé – ha nyitott szemű – nagyon sok mindenről tud jelenteni. Háborús világban vegyesek az értesülései: vannak a saját félre kedvezőek, és vannak kedvezőtlenek. Ha azonban csak – vagy túlnyomólag – a németekre kedvezőket domborítja ki, már megítélhető jelentésének

értéke és a jelentést tevő tendenciája. Attaséinkra még részletesebben rátérek.

A megszálló csapatok I. b. osztályvezetője Padányi Jenő vezérkari alezredes volt. Tájékoztató jelentéseit eleinte sok kétkedéssel olvastam. Padányit ismertem, Debrecenben szolgált, amikor még csapattiszt volt. Egyik budapesti tartózkodása alatt hosszasan elbeszélgettem vele. Nem volt a németek barátja, nem volt a nyilas klikkben, sőt elkeseredetten szemben állott ezekkel. Panaszkodott, hogy hivatalos jelentéseit nem teheti meg saját tetszése szerint: elöljárói kívánságait is figyelembe kell vennie, a német összekötő tiszttől is tartania kell. Megegyeztünk, hogy jelentéseit ezután is írja ugyanúgy, mint eddig, de ezen kívül nevemre címzett magánlevélben írja meg a valóságot, véleményét helyzetükről, és mutasson rá arra, amit esetleg jelentésében elferdített. Így is történt. Szolgálati állásából kifolyólag gyakran megfordult különböző német parancsnokságoknál is, ahonnan igen értékes értesüléseket szerzett és írt meg leveleiben. Hibáztam, hogy ezeket a leveleket a hadműveleti csoportfőnöknek is megmutattam, akiről tudtam, hogy rendíthetetlen németbarát, de úgy éreztem, hogy elsősorban neki és a hadműveleti osztálynak kell a valóságról tájékozottnak lenni. Néhány ilyen levél megérkezte után Padányi azt írta, hogy őt a megszálló csapatok vezérkari főnöke magához rendelte, és közölte vele a hadműveleti csoportfőnök parancsát, amely megtiltja, hogy nekem helyzettájékoztató magánleveleket írjon. Jellemző, hogy ez az intézkedés hátam mögött, tudtom nélkül történt. Az esetet jelentettem Szombathelyinek, aki a Padányi-féle magánleveleket mindig elolvasta, hasznosaknak és jóknak tartotta. Kértem intézkedését. Szombathelyi erélyesen kifogásolta a csoportfőnök eljárását, elrendelte a magán-

levelek további küldését. Közvetlen elöljáróm és köztem a viszony tovább romlott.

Jó és megbízható adatokkal rendelkezett a Nyil a román helyzetet illetőleg. A román hadsereg helyzete, erőcsoportosítása, hangulata, általában belpolitikai és gazdasági helyzete is alaposan ismert volt. A románok magatartása mindig erősen az érdeklődés homlokterében állott: a magyar vezetés tartott attól, hogy a románok az első lehető alkalommal megtámadják Észak-Erdélyt, ezért a felderítés feléjük mindig aktív volt, és eredményes. A román–magyar viszony a német szövetségen belül végig a lehető legfeszültebb volt. A felderítés román részről felénk ugyancsak mindig élénken tevékenykedett, a határokon gyakoriak voltak a súrlódások. Működött egy „vegyes bizottság" is, amelynek német, olasz, román, magyar tagja volt azzal a feladattal, hogy a helyi konfliktusokat a helyszínen vizsgálja ki, és a szükséges békítő intézkedéseket megtegye. A bizottsághoz beosztott magyar vezérkari tiszt – Szentmiklóssy vezérkari őrnagy – nekem volt alárendelve.

Szlovák viszonylatban szintén kölcsönösen működött a felderítés, a szlovák helyzet is jól ismert volt, de kevésbé volt fontos: szlovák akciótól nem kellett tartani.

Déli szomszédunkról, az ottani partizánharcok állásáról csupán német tájékoztatások alapján voltak nagyon kétes értékű adataink. A Balkán többi államának helyzetéről főként attaséjelentések alapján voltak értesüléseink, az adatok hézagosak voltak.

A nyugati hatalmak helyzetének nyilvántartása német források, semleges országban levő katonai attaséink jelentései, külföldi sajtó, rádió hírei alapján történt. Akkori tájékozottságunk szerint a nyugati had-

viselő hatalmak és a Szovjetunió között végső győzelmüket veszélyeztető, a közös erőfeszítést érintő ellentétek nem voltak. Minden konferencia, minden megnyilatkozás mind szovjet, mind nyugati részről ezt bizonyítja. Ma már közismert – és a tényeknek meg is felel –, hogy a magyar államvezetés állandóan abban reménykedett, hogy a szovjet és nyugati ellentétek a háború alatt kiéleződnek, és ez hozza meg Magyarország számára is a menekvést. Sokszor kaptam kérdéseket: nincsenek-e olyan hírek, amelyek ezt a vágyálmot táplálhatnák. Ebben az időben ilyen, megbízhatónak minősíthető hírünk nem volt; amelyik ilyesmire mutatott, legalábbis gyanús volt. Ezt a szappanbuborékot mindig azzal a véleményemmel pukkantottam el, hogy a háború befejeztéig az antifasiszta koalíció megbomlásáról felesleges álmodozni.

A német–magyar katonai megállapodások alapján kötelezve voltunk kölcsönösen a hírcserére. Ami adatot nekünk a németek adtak, annak mi semmi hasznát nem láttuk. Elferdített, megszépített, félrevezető, propagandisztikus hazugságok voltak. Ezzel szemben elődeim a kötelező hírcsere alapján szabad bejárást engedélyeztek a német katonai attasénak a Nyil.-ba, aki ott abba tekintett be, amibe akart. A német légügyi attasé, Fütterer tábornok csaknem mindennapos vendég volt, a beosztottakkal fecsegett, azokat befolyásolta. Ezt azonnal megszüntettem, vállalva a megsértődéseket; csak az általam megjelölt adatok átadását engedélyeztem, állandóan elutasítva a Nyil.-vezető kívánságait, aki minél több általa megjelölt információ átadását kívánta. Amit én engedélyeztem, az nagyon kevés volt. Nem vagyok azonban meggyőződve, hogy a szövetségi hűségtől áthatott beosztottam nem adott át ennél jóval többet.

Összességében áttekintve, a Nyil. munkáját úgy jellemezhetem, hogy adathalmazának túlnyomó része nem jelentett komoly értéket, vagyis a vezetés elhatározásait, helyzetmegítélését nem befolyásolhatta volna döntően. Az általam szerkesztett helyzetmérlegelések sorsa általában az volt, hogy a vezérkar főnöke nem értett velük egyet, hanem saját elképzelése szerint átalakította. Voltak esetek, amikor az én írásomból csupán néhány mondat maradt meg, a többit saját maga írta. Egy jellemző példát említek, amely egyben Szombathelyi kiszámíthatatlanságát is bizonyítja.

1944. januárban a berendelt magyar katonai attasékkal megtartottuk az évenként szokásos „attaséértekezletet". Itt az egyes vezérkari és honvédelmi minisztériumi csoportfőnökök, osztályvezetők, külügyminiszteri osztályvezetők (külügyminiszter helyettese, politikai osztályvezető) és más meghívottak előtt az egyes attasék rövid beszámolót tartottak országuk katonai, politikai és gazdasági helyzetéről. Előadásuk szövegét előzetesen a VKF–2. osztályvezetőnek adták át. Ezeknek felhasználásával a VKF–2. osztályvezető az értekezlet végén összefoglaló helyzetképet volt köteles előadni. Előadásomat elkészítettem. A végkonklúzió az volt, hogy a háborút a németek elvesztik, az összeomlás küszöbön van, ezért az attasék hagyjanak fel minden olyan tevékenységgel, ami a „közös hadviselés" érdekeit szolgálja, és egyes-egyedül a magyar érdekek szolgálatát tartsák szem előtt. Szombathelyi megjegyzések nélkül adta vissza előadásomat, elrendelte, hogy azt a külügyminiszternek mutassam meg, és kérjem ki véleményét. Ghyczy Jenő külügyminiszter írásomra rájegyezte: „Gratulálok, nagyon jó." Amidőn az értekezleten előadásom elhangzott, Szombathelyi emelkedett szólásra. Szónoki hévvel bizonyítgatta,

hogy a németek a végén mégiscsak megnyerik a háborút. S ha ez talán nem is lesz teljes győzelem, a tisztességes békét feltétlen kiharcolják, mert „amíg a német katona áll", ez nem is lehet másként, a német katona pedig az utolsó órákig állni fog. Még az eléggé németbarát beállítású katonai attasékat is meglepte ez a kételyeket kizáró, határozott állásfoglalás. A külügy emberei, Szentmiklóssy Andor, a külügyminiszter helyettese és Szegedy-Maszák Aladár, a politikai osztály vezetője felháborodva jöttek hozzám: „Ez az ember megőrült!" A jelen volt ifj. Horthy Miklós közölte, hogy apjának beszámol Szombathelyi előadásáról. Napokkal később – valószínűsíthetően egy kormányzói kihallgatás után – Szombathelyi előttem is magyarázkodott: ő egyetértett azzal, amiket mondtam, de szükségét látta némileg ellensúlyozni, mert biztosra veszi, hogy az attaséértekezleten elhangzottakról a németek tájékoztatást kapnak, és olyan nyílt megállapítások, mint amilyeneket én tettem, nem lennének előnyünkre. Hát, ha ez áll is: lehetett volna szelídebb fogalmazásban tompítani az általam mondottakat!

A központi offenzív alosztály (Koffa) működése ebben az időben eléggé béna volt. A Szovjetunió felé hírszerzők útján szünetelt a felderítés. Ugyan miért is küldtünk volna hírszerzőket a német arcvonalakon keresztül a szovjet csapatok mögé?

Saját csapataink nem vettek részt nagy hadműveletekben, nem volt érintkezésük a szovjet hadsereggel. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy a Szovjetunió felé nem küldött volna felderítőket az osztály, ha arra szükség és mód lett volna. Feladatához tartozott. A megszálló csapatok partizánfelderítése – mint már említettem – helyszíni feladat volt. Ezt képtelen lett volna Budapestről irányítani. Egyébként eziránt a területileg illetékes helyi német parancsnokságok szervei intézkedtek, beleszólásunk nem volt.

Komoly felderítési tevékenység volt a románoknál. Oda számos hírszerzőt rendelt ki a Koffa. Ezek azonban túlnyomórészt kis „krajcáros kémek" voltak. A jelentős és nagyobb értékű híreket bukaresti katonai attasénk szolgáltatta. Az ő informátorai magasabb román vezető körökből származtak. Az innen küldött hírszerzőinket inkább csak az úgynevezett „bemetszési" feladatokra használtuk (már ismert adat megerősítése). Brassóban, az ottani magyar konzulátushoz beosztott tisztviselőként, tartózkodott egy ezredes, aki ugyancsak értékes katonai hírekkel szolgált. Ennek működésére a román Def.-szolgálat rájött, de úgy látszik, kellő bizonyítékokat nem tudott produkálni. Ezért egy alkalommal embereivel egy nyilvános étteremben verekedést kezdeményezett, ennek során ezredesünket alaposan elverték, de életben maradt, és amíg én osztályvezető voltam, Brassóban tartózkodott. (A verekedés után felkeresett irodámban Zilahi-Sebess Jenő a Külügyminisztériumból, és azt kérte, hogy a kolozsvári román konzult hasonló módon veressem meg. Kikértem magamnak, hogy ilyesmit egyáltalán feltételezni is merészelt rólam. Zilahi-Sebess ajánlatát egyénileg tette meg, sem a külügyminiszter, sem helyettese nem tudott róla.)

Szlovákiában ugyancsak működött a felderítésünk hírszerzőkkel. Különösebb jelentőséget ennek nem tulajdonítottunk. Mint érdekes és személyes tevékenységet említem, hogy 1944 elején a VKF–2. osztályhoz beosztott német ezredes, összekötő tiszt, bejelentette nekem, hogy néhány napra Pozsonyba szándékozik utazni (a bejelentés illendőségi szokás volt). Azt válaszoltam, én is szívesen mennék, szeretném meglátogat-

ni ottani katonai attasénkat. Együtt mentünk az én szolgálati gépkocsimon. A katonai attasé lakásán egyenruhába öltöztem, és attasénk útján kihallgatást kértem Čatloš szlovák hadügyminisztertől. Čatloš – aki tökéletesen beszélt magyarul – nagy meglepetéssel fogadott, mert eddig még Magyarországról jött katonával hivatalosan nem beszélt. A beszélgetést érdeklődéssel kezdtem. Meg van-e elégedve a mi katonai attasénk magatartásával? Majd az általános helyzetre terelődött a beszéd. Sokáig „kerülgettük egymást" kölcsönös banalitásokkal, míg a végén találkoztunk: a németek tulajdonképpen már el is veszítették a háborút, semmi remény sincs arra, hogy akár Magyarország, akár Szlovákia ebből a helyzetből simán kikerülhessen. A német nyomás mindkettőnkre egyformán nehezedik, és a front közeledtével még jobban fokozódni fog. Viszont mi – két kis nemzet – a közös, egyformán nehéz iga alatt, farkasszemet nézünk egymással, holott egyetértve és adott pillanatban együtt cselekedve tehetnénk is valamit. Čatloš sajnálkozva állapította meg, hogy bármennyire is üdvös volna a magyarok és szlovákok között valamiféle kapcsolatot teremteni és ennek alapján adott időpontban közösen cselekedni, kevés erre a remény, mert: „A politikusok vakok, nem lehet velük beszélni, mereven elzárkóznak minden közeledéstől a magyarok felé." Mi, katonák jobban megérthetnénk egymást, feleltem, és talán egy katonai közeledést később a politika is kénytelen lesz követni. Megbeszéltük a katonai közeledés lépcsőit: én elintézem, hogy négy-öt szlovák tiszt meghívót kapjon magyarországi látogatásra kölcsönös helyzettájékoztatás címén, ezt viszonozzák ők magyar tisztek meghívásával, ezt követhetné az ő találkozása Szombathelyivel – a továbbiak alakulását majd meglátjuk. Čatlošnak tet-

szett az elképzelés. Hazatérve beszámoltam Ghyczy külügyminiszternek utamról. Örömmel vette tudomásul. A közeledést későbbi közös magatartásunk szempontjából igen hasznosnak ítélte. Szombathelyi is helyeselte eljárásomat, a szlovák hadügyminisztériumhoz azonnal elment a meghívás. Küldtek is négy szlovák tisztet Budapestre, akikkel ugyan a barátkozáson kívül komoly megbeszélés nem volt, ez későbbi időpontban jöhetett volna szóba. Az „érintkezésvétel" megtörtént, de sajnos, az idő már előrehaladott, és az események miatt folytatásra nem került sor. Látogatásomról természetesen a budapesti szlovák katonai attasé is tudomást szerzett, megsértődött az ő kikapcsolása miatt. Valami indiszkréció is történhetett, mert a látogatás később súlyos vádpont volt ellenem a németeknél, de a Čatlošsal folytatott beszélgetésem részleteit nem tudták, csak feltételezték, hogy a megbeszélésen valami ellenük irányuló akcióról volt szó.

*

A látogatáskor humoros jelenet is adódott. Biztosra vettem, hogy egész pozsonyi tartózkodásom alatt megfigyelés alatt tartanak. Kíséretemben volt Kern Károly vezérkari őrnagy. Sétálgattunk a városban. Kern vásárolni akart, ott olcsóbb volt a fehérnemű. Én nem vettem semmit. Bementünk egy fehérnemű-kereskedésbe, Kern válogatta az ingeket. Bejött egy ember, kézelőgombokat vásárolt; ordított a külsejéről, hogy nyomozó, pislogott felénk. Jól megnéztem. Egyik füle nagyobb volt valamivel, és ferdébb, mint a másik. Betértünk egy drogériába, fogkeféért. Nemsokára megérkezett a megfigyelőnk, ő is vásárolt. Este Čatloš vacsorát adott tiszteletünkre, amelyen szlovák vezérkari tisztek vettek részt (mind beszélt magyarul). Velem szemben

ült a szlovák 2. osztály vezetője, ezredes. Jó hangulat volt, és arról beszéltünk, hogy ellátogatnak Magyarországra. Mondom a 2. osztályos ezredesnek: „Remélem, ezredes úrhoz is lesz szerencsénk." „Ha a miniszter úr engem is kirendel." „Kérem, igazán örömmel látnánk; és előre megígérem, hogy nem fogom figyeltetni." Az ezredes elvörösödik, kényszeredetten nevet. „De ha netán mégis figyeltetném – mondom –, akkor ezt olyan nyomozóval végeztetem, akinek mindkét füle egyforma." Az egész társaság – élén Čatlošsal – jót nevetett.

*

A jugoszláv partizánok elleni háborúban nem volt semmi részünk, ilyen irányú hírszerző-felderítés nem működött. Egy esetről van tudomásom. A szegedi hadtest 2. osztályának egyik embere – nem központi utasítás alapján – lent járt Jugoszláviában. Visszatérte után részletes jelentést küldött útjáról. Beszámolt arról, hogy előbb Mihajlovics Draga egységeinél tartózkodott, onnan átszökött a Tito-csoporthoz, ott harcolt a németek ellen, majd átszökött a németekhez, harcolt a partizánok ellen – a németektől hazaszökött. Jelentésében kalandokat írt meg, kisebb erők fegyverzetét és létszámadatait közölte. Írásának nem tulajdonítottam jelentőséget; kalandregény nívóján állott.

Magyar részről Mihajlovics Draga csoportjával volt valami összeköttetés, ezt azonban sem én, sem az osztály illetékes tisztjei nem ismerték. Egyszer a szegedi 2. osztály kémgyanúval letartóztatott egy Jugoszláviából Szegedre jött embert, aki semmiféle vallomásra nem volt kapható, hanem azt kérte, hogy vezessék Ujszászy tábornok elé. A szegedi 2. osztály ezt jelentette. Szombathelyi utasított, beszéljek Ujszászyval, mert tudomása szerint a kormányzónak van valami összeköttetése Mihajlovics Dragával, a részleteket azonban ő sem ismeri, mindent Ujszászy intéz. Ujszászy kérte, hogy az embert azonnal kísérjék hozzá, jövetelét várta. Velem az ügyről nem beszélt, így a továbbiakról nem tudok.

Egy napon megjelent irodámban egy jugoszláv határon szolgáló rendőr alezredes. Nem ismertem, akkor láttam először. Előadta, hogy ő szabadságát Jugoszláviában töltötte (emlékezetem szerint Crikvenicát említette). A szállodában éjjel álarcos emberek törtek rá a szomszédos szobából, Tito megbízottai. Tito általa üzenetet küldött a magyar vezérkarnak (a vezérkar főnökének), amely szerint ha magyar csapatok nem lépik át a Dráva vonalát, akkor ő partizánjaival magyar területeket nem háborgat. Ha viszont a Dráván túl magyar csapatok jelennek meg, partizánjaival ő is betör az ország déli területeire. Választ kér: van-e szándékában a magyar katonai vezetésnek a Dráván túl csapatokat alkalmazni. A rendőr alezredes elmondta, hogyan, hová kell neki a választ eljuttatni. Ennek részleteire már nem emlékszem. Gyanakodva hallgattam ezt a cvikkeres figurát, sehogyan sem tetszett. Jelentése valószínűtlenül és regényesen hangzott. De hát ebben a szolgálatban minden lehetséges. Jelentettem Szombathelyinek. Latolgatás után mégis szükségesnek látszott megadni a választ – hátha mégis igaz, amit mondott –, és mert ebben az időben nem volt szó arról, hogy tőlünk csapatok menjenek a Balkánra, azt a választ kapta, hogy nincs szándékunkban beavatkozni a németek Jugoszlávia elleni harcába. A rendőr alezredes személyét megérdeklődtem Ujszászy tábornoknál, megemlítve, hogy előttem gyanús, a németek provokatőrjének tartom. Ujszászy igen kedvezően nyi-

latkozott róla, régen dolgozik az osztálynak, értékes ember, figyelmembe ajánlja. Én megmaradtam ösztönömnél, az alezredessel közöltem, hogy szolgálataira semmilyen formában nem tartok igényt. Ma sem tudom, hogy valóságot mondott-e, de ma is hajlok arra, hogy német provokatőr volt, annál is inkább, mert a balkáni akció kérdése ez után az eset után pár héttel már szóba került, később ismertetem.

Ismeretes, hogy a német győzelembe vetett hitet sokan, de leginkább a hatalom, a tőke, a közéleti pozíciók birtokosai a nyugati hatalmak balkáni inváziójának reményével váltották fel. Minden oldalról – hivatalosan és németellenes barátaimtól is – állandóan kaptam a kérdéseket: nincsenek-e olyan híreink, amelyekből arra lehetne következtetni, hogy a partraszállás itt történik, a második front a Balkánon nyílik meg. „Optimista" hadászati zugszakértők fejtegették: nem lehet másként, az angolszászok a Balkánon és Magyarországon át törnek előre, hátába kerülnek a szovjet fronton levő német csapatoknak, s ezzel a háborúnak vége. Magyarország természetesen, amint határainkra érkeznek, azonnal átáll a nyugatiak oldalára. Balkáni invázióra mutató, komolyan vehető hírek azonban nem jöttek, kénytelen voltam a reményeket hervasztani. (A Churchill-féle elképzelésről ez időben semmiféle hírünk nem volt.) Szombathelyi mégis elrendelte, küldjek ki egy megbízható, jó megfigyelőképességű tisztet Görögországba, hogy idejében kaphassunk híreket. Önként jelentkezett a feladatra egy alezredes, aki egy rádióssal mint polgári személy Athénba települt. Kiküldetését a németek előtt titokban tartottuk, nem tudtuk volna kellően megindokolni. Az alezredest azonban a német Abwehr rövid idő múlva mint kémet

elfogta, ismeretlen helyre hurcolta, a rádiós megszökött.

Nyugat felé (Franciaország, Anglia stb.) hírszerzők útján nem volt hírszerzés. Értelmetlen lett volna, távol esett a Nyugat.

A megszálló csapatok I. b. osztály vezetője, Padányi Jenő vezérkari alezredes, akit már említettem, kb. 1944 elején felkeresett, és előadta, hogy a magyar megszálló erők területéről mind több és több ukrán partizánparancsnok keres kapcsolatot vele. Ezek megállapodásra szeretnének jutni a magyarokkal. A magyar csapatok ellen nem kívánnak harcolni, békében hagyják őket, ha nem lépnek fel ellenük fegyveresen. A németek ellen azonban mindvégig kíméletlenül harcolni fognak. Padányi jelentése igen mélyen érintett, szükségesnek tartottam, hogy a kérdéssel foglalkozzunk. Szombathelyi egyetértett velem, Padányit meghallgatta, és hozzájárult ahhoz, hogy három partizánparancsnok tárgyalások végett Budapestre jöjjön. Magyar tiszti egyenruhában meg is érkeztek. A tárgyalásokat Szombathelyi vezette. Megállapodás történt, hogy a magyar megszállók nem indítanak akciókat ellenük, a megszállók parancsnoka ilyen értelmű bizalmas utasítást kapott, viszont az ukránok sem támadják a magyarokat. Az ukrán partizánparancsnoksághoz összekötő tisztet vezényeltünk (úgy emlékszem, egy Marton nevű alezredest), hogy az esetleges helyi súrlódásokat el lehessen simítani. Az ukránok fegyvert és gyógyszert kértek. Csak gyógyszersegítséget kaptak. Mindez természetesen a legnagyobb titokban történt, a németek nem sejthették meg. A megállapodás eredményeként a magyar csapatok egy jelentős területen mentesültek a partizánveszélytől. Ezt mint nagy eredményt könyveltem el. A háború után a Szovjetunió

szervei nem értékelték sokra ezt az elszigetelt ténykedésünket. Véleményem szerint azonban a mi megállapodásunk mégis pozitívan értékelhető tény, németellenes szempontból is, a mi magyar szempontunkból pedig feltétlenül előnyös és hasznos volt: embereink életét kíméltük vele. Példának említem, hogy az egyik megszálló zászlóaljunk parancsnoka – Illés Károly alezredes – Budapesten járva felkeresett, és elbeszélte, hogy zászlóaljával harcba keveredett ukrán partizánokkal, egész zászlóalja ott veszett volna, olyan előnytelen volt a helyzete. Amikor azonban az ukrán parancsnok felismerte, hogy magyarokkal áll szemben, a harcot beszüntette, megvendégelték őket, egész zászlóaljával bántatlanul, épségben elvonulhatott. Ha csak ez az egyetlen eset történt volna meg, akkor is érdemes volt a kérdéssel foglalkoznunk.

*

Osztályvezetőségem ideje alatt a németek különösebben nem szóltak bele az osztály tevékenységébe, sem felderítési, sem defenzív irányban. Utasításokat nem adtak, voltak kívánságaik, de azok teljesítése tőlünk függött. A Nyil. adatai érdekelték őket, de ezen a téren sem voltak követelődzők. Az Abwehr összekötő tiszt teljesen passzív egyéniség volt – jó ideig élt Budapesten –, alig láttam.

Néhány héttel kinevezésem után meglátogatott három-négy Abwehr-tiszt kíséretében Canaris admirális, a német Abwehr vezetője, hogy megismerkedjék velem.

A rejtélyes Canarisnak ma Nyugaton jókora irodalma van, könyvek, filmek foglalkoznak vele. Minden, amit róla olvastam, hallottam, óriási meglepetés számomra. Annyi bizonyos, hogy titkos tevékenységéről, a nácizmussal való állítólagos szembeszállásáról, a Gestapóval és az SS-sel kifejlődött ellentéteiről semmit nem tudtunk. Itteni híre az volt, hogy hosszú éveket töltött a német titkosszolgálatban, ő maga is végzett kémszolgálatot fiatal korában; a legnagyobb szaktekintély, Hitler bizalmasa, és egyike a német birodalom legbefolyásosabb embereinek. Ezeknek tudatában fogadtam. Nem keltett rossz benyomást. Póztalan, közvetlen, száraz humorú, kevés beszédű. Tekintetével szinte átfúrta az embert, látszott, hogy megfeszítetten megfigyel minden szót, mozdulatot, közben előzékeny, rendkívül szerény, semmiféle kívánsága nincs, látogatása csak udvariassági. A háború várható kimeneteléről, az általános helyzetről egyetlen szót sem ejtett. Kérdezte, hogy tájékozott vagyok-e már az osztályról, szerencsét kívánt szolgálatomhoz. Én sem hoztam szóba semmiféle szolgálati kérdést. A szokásoknak megfelelően meghívtam ebédre a Duna-palotába. Az ebéd alatt kedélyesen tréfálkozott, itt sem beszélt szolgálati dolgokról. Csak azt kérdezte, vannak-e politikai barátaim. Kik? Hirtelenében egy-két ismert jobboldali politikus nevét említettem, mire halkan, szinte súgva azt mondta: „Barátkozzék Andorka ezredessel, az egy nagyon okos ember." Ezt az ő szájából nem nagyon értettem: Andorka (nyugdíjas vezérkari ezredes, volt madridi követ) köztudomásúlag antináci, legitimista, angolbarát volt. Ajánlatára egyetlen megjegyzéssel sem válaszoltam, és Andorkával, éppen azért, mert Canaris ajánlotta, soha nem kerestem az érintkezést.

Canaris még egyszer járt Budapesten, 1944 legelején. Akkor sem beszélt sem a háborúról, sem szakdolgokról. Két kérdést említett: a románok elleni hírszerző tevékenységünket és az ukránokat. A románokkal köl-

csönös hírszerzésünkre azt mondta: sem a mi, sem a románok ez irányú tevékenységét nem nézik jó szemmel. Támogatást – értve alatta híreket – egyikünknek sem adnak, viszont hírszerzésünket gátolni sem szándékuk, tudják, hogy hiábavaló lenne, mert közöttünk áthidalhatatlanok az ellentétek. Ukrajna említését viszont nagy gyanúval fogadtam: akkor már létrejött az az előbb említett megegyezés. De csak általánosságokat mondott: a Führer nem érti az ukrán kérdést, nem híve az ukrán–német közeledésnek, pedig ezt ő javasolta. Tűkön ültem, nem ad-e fel kérdéseket a magyar megszállók és az ukránok viszonyáról, de ezt nem tette. Lehet, hogy tőlem várta, nem hozom-e szóba.

Harmadik találkozásunk Münchenben történt. Erről majd később.

Többször járt Budapesten gróf Marogna német ezredes, a bécsi Abwehrstelle vezetője. Nagy meglepetéssel hallottam utóbb, hogy Hitler – tudtommal 1944 májusában – kivégeztette. Bármennyire szimpatikus ember volt is, egészen természetes, hogy őt is, éppen úgy, mint Canarist, a legnagyobb gyanakvással kezeltem. Ki tudta és ki hitte volna akkor, hogy ezek az emberek esetleg mégsem feltétlen hívei a nácizmusnak?

Canaris és az Abwehr történetében olvastam a háború után, hogy Canarisnak Spanyolországon keresztül milyen összeköttetései voltak az angolszászokkal. Talán ezzel függ össze az alábbi eset:

Marogna ezredes előadta nekem, hogy a nyugatiak felé felderítési feladattal két hírszerzőt szándékoznak Spanyolországba juttatni. Mivel azonban ezek útját és működését fokozottan titokban akarják tartani, azt szeretnék, ha Magyarországról egy művészcsoport menne ki turnéra Spanyolországba, és a szereplők között lenne az ő két emberük is. A művészcsoport utazását, összeállítását ők elintézik. Kérte, támogassuk. Nem egyeztem bele. Személyes kihallgatást kért Szombathelyitől, aki az ügyet teljesen jelentéktelennek tartotta – ilyen apróságokkal minek izgatnánk a németeket –, és beleegyezett. Már két nap múlva olvastam az újságban egy hirdetést, hogy művészeket keresnek spanyolországi turnéra, a jelentkezők Zsindelyné Tüdős Klárát keressék fel. (Erre a névre vélek emlékezni, de tökéletes biztonsággal nem állítom. Az biztos, hogy politikus felesége volt.) Felkerestem Szentmiklóssy Andor külügyminiszter-helyettest, aki ekkor a Külügyben a legélesebben szorgalmazta a német kívánságok elutasítását, és tájékoztattam. Szentmiklóssy közbelépett, valamilyen kulturális szervvel kimondatta, hogy a művészcsoport nem üti meg azt a mértéket, ami a magyar művészek hírnevének megfelel. A turnét nem engedélyezték. A két beültetni szándékolt ember személyét nem tudtam megállapítani. Lehet, hogy éppen egy náciellenes akciót akadályoztam meg, akkor viszont annak örültem, hogy egy náci tervet keresztezhettem.

Kb. 1944. február vége felé felkeresett Marogna ezredes. Most azt adta elő, hogy Bulgáriában (Törökországban?) van egy hírszerző állomásuk, amelyik a Szovjetunió felé igen sikeresen dolgozik. Vezetője egy Richard Klatt nevű zsidó ember. A Führer most úgy intézkedett, hogy zsidókat felderítési feladatokra sem szabad igénybe venni. Nem akarják elveszíteni ezt a számukra értékes embert. Megmentését csak úgy látják biztosítottnak, ha Klatt egész agentúrájával áttelepül Budapestre, és innen irányítja felderítő tevékenységét az ő utasításuk szerint, de látszólag mint a magyar VKF 2. osztály szerve. Ez ellen igen erélyesen

tiltakoztam. Rámutattam, hogy elképzelhetetlen az én vezetésem alatt álló osztály kebelében egy olyan személy vagy szerv működése, aki vagy amely felett sem ellenőrzési, sem más hatásköröm nincs, viszont a felelősség érte az enyém. Marogna erőszakoskodott, és ismét Szombathelyi döntött az ő javára, engem pedig utasított, hogy alaposan figyeltessem meg, mivel foglalkoznak, kivel érintkeznek, nem ellenünk akarnak-e adatokat szerezni. Klatt eljött hozzám – kicsit törve, de elég jól beszélt magyarul is –, kimérten fogadtam, és közöltem vele, hogy egy összekötő tisztet rendelek ki mellé. Ezt tudomásul vette. Fogadkozott, hogy kitűnő román híreket fog szolgáltatni. (Ezt csak hízelgő ígéretnek vettem.) Def. alosztályvezetőnket tájékoztattam, és Klatt megfigyelését elrendeltem, összekötő tisztként pedig a Def.-alosztályvezető javaslatára egy (Rózsa nevű?) tartalékos főhadnagyot rendeltem ki, személyesen is kioktatva feladatairól. Ebben az időpontban már fenyegetően éreztem a német megszállás bekövetkeztét, Marogna ezredes előadásából semmit nem hittem el, arra gondoltam, hogy Klatt magyar ügyek felderítésével van megbízva. Az összekötő tiszt figyelmét is erre hívtam fel, de legjobb emlékezetem szerint érdemleges jelentést nem kaptam tőle. Arra emlékszem, hogy Klatt Napóleon-aranyakkal akarta megnyerni, ezt azonnal jelentette, és a pénzt beszolgáltatta. A rövidesen bekövetkezett német megszállás előzményei a Klatt-ügyet háttérbe szorították. (A háború után az esetet ismertettem a Szovjetunió szerveivel. A kihallgatásomat vezető tiszt ismerte Klatt nevét. Közölte hogy Klatt kétkulacsos kém volt, a Szovjetuniónak is végzett hírszerző szolgálatokat, de lebukott, és a németek kivégezték. „Ha mi fogtuk volna el, mi is felakasztottuk volna" – mondotta.)

Ugyancsak 1944. februárban, amikor a szovjet csapatok már nagyon közeledtek a Kárpátokhoz, és Galícia területén folytak a harcok, a hadműveleti csoportfőnök – ekkor már Hankovszky tábornok – parancsot adott, hogy az osztály Galíciában (Sztanyiszlav, Lemberg) toborozzon az ottani lakosságból hírszerzőket, akik vállalkoznak arra, hogy majd a szovjet csapatok háta mögül rádióval jelentenek. Próbáltam lebeszélni: idegen városokban, rövid idő alatt ilyesmire vállalkozó, megbízható embereket szerezni lehetetlen. De a parancs az parancs maradt! Továbbíttatta a kassai IX. hadtest 2. osztályához azzal, hogy „egy erre alkalmas tisztet" rendeljen ki hírszerzők toborzására. Eredmény: rövid időn belül jelentették, hogy a tiszt minden eredmény nélkül visszatért, senkit sem tudott beszervezni. Tovább nem is törődtem az egésszel, s a hadműveleti csoportfőnök sem érdeklődött.

Az osztályvezetőség átvétele után a „Koffa" vezetőjével arról tárgyaltam, hogy szükségesnek látom a németek felé egy jó hírszerzés bevezetését. Vázoltam neki, mennyire fontos volna saját embereinktől híreket kapni a német belső helyzetről, tartalékaikról, a csapatok, a lakosság hangulatáról, egyebekről. Nem vállalta, mert a szövetséges elleni hírszerzés törvénybe ütközik. Ebben igaza volt, törvényellenes tevékenységre parancsot nem adhattam, a tervet el kellett ejteni.

A „Koffa" tevékenységét összefoglalva is csak arról a nyolchónapi időről beszélhetek, amíg az osztályt vezettem. Nem ismerem, hogy milyen módon, milyen mérvben folytattak hírszerzést a Szovjetunió ellen a háborút megelőző időben és az alatt, amíg a 2. hadsereg a Donnál állott. Az elmúlt dolgokkal foglalkozni sem időm, sem kedvem nem volt, hiszen a napi munkám során felmerülő kérdések tömege minden időmet

lefoglalta. Tudom, hogy amikor már Magyarország területén folytak a harcok – főként a Szálasi-idő alatt –, a „Koffa" igen aktívan dolgozott (kopjások, ejtőernyővel az arcvonal mögé ledobott hírszerzők stb.), ezekhez azonban nekem már semmi közöm nem volt.

A „Koffa" osztályvezetőségem alatti működését improduktívnak ítéltem. Még szomszédos (román, jugoszláv, szlovák) viszonylatban sem ért el nagyobb értékű eredményeket. Ezt bizonyítja az is, hogy nincs emlékezetemben egyetlen olyan hír sem, ami jelentőségénél fogva megragadott volna, amire mint valami „szakmai sikerre" lehetne visszagondolni. Ennek talán az is egyik oka, hogy a hírszerzéshez sok pénz kell, elkerülhetetlen a nagyvonalú kockázat, krajcároskodni – mint nálunk szokásban volt – nem lehet. Gyakorlott beszervezőkről sem hallottam; ilyenek nélkül sincs eredmény. Nem voltak agentúrák – amikkel nagyhatalnak dolgoznak –, nem voltak ebben az időben hírszerzők kiképzésére iskolák, tanfolyamok. A „Koffa" irányító beosztottjai között képzett szakember szerintem nem volt.

*

A defenzív alosztály (Def.) működésének szemmel tartására – mint már említettem – utasításokat kaptam. Múltbeli tevékenységét ugyancsak hallomásból ismertem, ezt nem kutattam, felesleges időpocsékolás lett volna. Figyelmemet arra összpontosítottam, hogy a Def. eredeti feladatától ne térjen el, politikai ügyekkel ne foglalkozzék, és törvénytelenséget ne kövessen el. Meg is vagyok győződve, hogy ezt a célt elértem. A Def.-vezetőnek azonnal megtiltottam mindenféle saját hatáskörű letartóztatást. Letartóztatni bárkit csak az én előzetes engedélyem alapján volt szabad. Tettenérés

esetében azonnali jelentéstétellel kellett jóváhagyásomat kikérni. A letartóztatásokhoz utólagosan kértem elöljáróim beleegyezését. Az osztály átvételekor letartóztatásban levők ügyét átvizsgáltam, és ha nem voltak a kémkedést kétségtelenül bizonyító adatok, a gyanúsítottak szabadlábra kerültek. Az alosztály vezetője támogatott, személyével és szolgálatával szemben nem merült fel észrevételem.

Az utasítások értelmében a Def. nem volt büntető hatóság. A kémkedési (hűtlenségi) ügyek a „VKF különbíróság" hatáskörébe tartoztak. Függetlenül a Def. működésétől, ide utalták át az egyes honvéd hadbíróságok is az ilyen ügyeket. A Def. által lefolytatott nyomozások anyagát a VKF ügyésze kapta meg, ezzel a Def. szerepe véget ért, az ítéletekhez nem volt semmi köze. A VKF-ügyész közvetlenül a vezérkar főnökének volt alárendelve, közvetlenül neki tartozott referálni.

Tévedés, hogy a VKF–2. osztálynak börtönei voltak. A kiszabott büntetések végrehajtásához, büntető intézetek felügyeletéhez a Def.-nek semmi köze sem volt. Kizárólag a Hadik-laktanyában volt a Def.-nek letartóztatások céljaira szolgáló fogdahelyisége, ahonnan a foglyot vádemelés után elvitték.

Sokat hallottam és még többet olvastam arról, hogy a Def. kezébe került gyanúsítottakat megkínozták. Ezt nem vonom kétségbe. De azt hiszem, hogy az én osztályvezetőségem ideje alatt ilyenek nem fordultak elő. A Def. vezetőjét ismételten és nyomatékosan figyelmeztettem, semmi okom és adatom nincs feltételeznem, hogy ő a kapott parancsokat megszegte, vagy nem ellenőrizte kellően beosztottait. Egyéniségétől is távol állott minden kegyetlenkedés.

A Def. sok olyan ügyben folytatott megfigyeléseket és nyomozásokat, amely hosszas vizsgálat után nem

bizonyult kémkedésnek. Voltak rejtett utakon folytatott szerelmeskedések, amiket szomszédok, önkéntes megfigyelők jelentettek be, mást gyanítva, voltak közönséges bűncselekményeknek bizonyult esetek. Ezek kivizsgálása sok munkát adott. Háborús időben – kémregények és kémfilmek nem jelentéktelen hatása alatt – meggyarapszanak a „kémgyanús" személyek és a feljelentések. Az pedig szabály az elhárító szolgálatban, hogy jelentéktelennek vagy képtelennek ítélt bejelentés felett sem szabad napirendre térni. (Régi Def.-emberektől hallottam: ha bejelentés érkezik, hogy a római pápa öngyilkossági szándékkal délután ki fog ugrani a Vatikán emeletéről, még erre a hihetetlen hírre is menjen ki két nyomozó, figyelje csak meg, hátha mégis leugrik.) Az óvatosság, az általános bizalmatlanság és a felületesen végzett vizsgálatok miatt 1914 óta rengeteg ártatlan ember vesztette életét. A kémhisztéria világviszonylatban úgy elterjedt, mint a ragály.

Nagyszabású vagy jelentős kémkedési eset az én időm alatt nem volt, vagy nem került felderítésre. A francia katonai attasénak volt egy hírszerző hálózata, ezt felderítették, és néhány embert letartóztattak. A francia attasé azonnal eljött hozzám, kérte, hogy segítsek az emberein. Nem intézkedhettem, hogy bocsássák szabadon őket, de módomban állott az időt húzni: nem is került tárgyalásra az ügy. Örültem annak is, hogy sikerült – a Külügy segítségével, elöljáróim kívánsága ellenére – megakadályoznom a francia katonai attasé visszahívását.

Gyakran kaptam olyan, konkrétumokkal alátámasztott jelentéseket, hogy csendőrnyomozók, a politikai rendőrség emberei visszaélnek a Def. nevével. Ez bizonyos súlyt adott, ijesztően hatott a bajbajutottakra:

kémgyanú, háború, halál stb. Az osztály nevével való visszaélés ellen erélyesen tiltakoztunk. Előfordult például, hogy egy napon Kállay miniszterelnök felháborodottan telefonált: Peyer Károly szociáldemokrata képviselőt a „kémelhárítók" le akarják tartóztatni. Ezt megtiltja. Az esetről fogalmam sem volt; nem hiszem, válaszoltam, hogy a Def. tudtom nélkül ilyesmit merjen csinálni. Majd megállapítottam, hogy Peyert még elődöm idejében, egy elfogott külföldi levél kapcsán, kémkedés gyanújával kikérték a mentelmi bizottságtól, s most – nyilas közreműködéssel – puccsszerűen kiadták. A letartóztatás elő volt készítve, de nem a VKF–2. osztály bevonásával, hanem a budapesti csendőr nyomozó alosztály útján. Ezek akarták lefogni mint „kémelhárítók". Tudomásom szerint nem esett bántódása.

Mint említettem, a megszálló csapatok területén a VKF–2. osztályos szolgálatot – így tehát a Def.-feladatokat is – az egyes ott levő seregtestek I. b. osztályai önállóan végezték. Ebbe a központnak már csak azért sem lehetett beleszólása, mert a seregtestparancsnokok egyben „illetékes parancsnoki jogkörrel" is fel voltak ruházva, ami annyit jelentett, hogy tábori bíróságaik ítélkezéseit ők emelhették jogerőre.

Egy érdekesebb esetre emlékszem. Az egyik megszálló parancsnokság jelentette, hogy egy őrnagyunkat a német Abwehr kémkedés vádjával letartóztatta. Az történt, hogy egy elesett szovjet katona (partizán) zsebében levelet találtak a németek, amely a mi őrnagyunknak volt címezve. A levélben a szovjet parancsnok újabb találkozóra hívta meg, meghatározott időpontban és helyre, hogy a már megkezdett tanácskozást folytassák. Ezt a levelet az ellenséggel való érintkezés, kémkedés bizonyítékának minősítették.

A központi Def.-alosztályvezető egyetértett a németek álláspontjával, elöljáróim szintén. Csupán az volt a kívánságuk, hogy magyar hadbíróság ítélkezzen az őrnagy felett. Sok harcomba került, amíg az őrnagyot sikerült megmenteni. Azzal érveltem, hogy a levél nem bizonyít semmit. Minden fogságba esett katonától meg lehet tudni, ki a parancsnoka. Ha mármost ezt a paranrancsnokot el akarom távolítani – mondjuk „kilőni" –, akkor járőrbe menő embereimnek átadok egy ilyen, nevére címzett levelet. Ha hadifogságba esnek vagy elesnek, a levelet megtaláljuk nálük, és a szembenálló parancsnokot ezzel a trükkel elintézem. Mi bizonyítja, hogy nem ilyen esettel állunk szemben? Hol maradtak az egyéb bizonyítékok? Távozott-e álláspontjáról az őrnagy kíséret nélkül stb.? Nagy vita után győztem. Bajnóczy vezérezredes segítségemre volt, elfogadta érvelésemet. Még meg is dicsért. Az őrnagyot átvettük a németektől, és szabadlábra került.

*

Az „X" alcsoport naponta 8–10 rádióprogramot fogott fel. Ezeket desifrírozta. Az ide beosztott nyugalmazott tábornok valóságos tudósa volt a sifre-kulcsok megfejtésének. A kérdésről kötet vastagságú tanulmányt is mutatott nekem, sajnos nem volt időm áttanulmányozására – ámbár érzékem és érdeklődésem sem. A megfejtett rádiógramok anyaga főként a Budapesten akkreditált külföldi követségeknek, katonai attaséknak szóló utasításokból és ezek jelentéseiből állott. Ezeket nevezték „színes" híreknek (mert az egyes államok szerint különböző színű papírokon terjesztette elő az alcsoport). Az így kapott információk inkább a Külügyminisztériumot érdekelték, mind átadtuk neki. Különösebb jelentőségű ügyek nem maradtak meg emlékezetemben. Arra emlékszem, hogy a Vatikán több ízben utasította a pápai nunciust, keresse fel Horthyt, nyomatékosan figyelmeztesse: ne engedjen a zsidók üldözésére irányuló német kívánságoknak, és a zsidóellenes intézkedésekben tartsa szem előtt az emberiességet.

*

Az „attasé alcsoport" az ide akkreditált külföldi katonai attasék ügyeit intézte. Minden kívánságukat, közlésüket, akár szolgálati, akár magánjellegű volt, itt adták elő. Elődeim az attasékkal nagy előszeretettel foglalkoztak. A kezdeti időkben nálam is naponta jelent meg néhány; fecsegni akartak, mint eddig szokásban volt. Tisztában voltam azzal, hogy elejtett szavak érdeklik őket. Ezért mindig csak tolmács jelenlétében beszéltem velük, még akkor is, ha tudtak németül; majd arra hivatkozva, hogy nyelvi nehézségek miatt nehezemre esik velük érintkezni, felkértem őket, hogy lehetőleg minden ügyükkel az attasé alcsoporthoz forduljanak. Ugyancsak elhárítottam és az elkerülhetetlenül szükséges mértékre szorítottam az addig szokásos vacsorákat. Az attasék számára ez a legjobb alkalom, hogy információkat szerezzenek, ezért előszeretettel rendezik. Azt hiszem, nálam merevebben soha 2. osztályvezető ezek elől nem zárkózott el. Szokásban volt az is, hogy az osztály beosztottjai fogadtak el attasé-meghívásokat – leginkább a németektől –, amiket azután a kincstár számlájára viszonoztak, „a szolgálat érdekében". Ennek is végét vetettem.

Az attasék között a vezető szerepet a német attasé vitte. Előbb Pappenheim tábornok, majd Greiffenberg altábornagy. Magatartásukat viszonylag korrekteknek minősíthetem. Ezzel szemben a német légügyi attasé – Fütterer tábornok – veszedelmes német kém volt, intri-

kus náci. Katonátlan, egyenruhás pojáca, ravasz, hízelgő és alattomos. Mindenről tudott, minden után szimatolt, a magyar tisztikar jelentősebb beosztásban levő tagjait mind ismerte, barátságukat kereste. Nagy társadalmi életet élt. Nyilván számos németbarát tiszt informálta, akiknek az is imponált, hogy a „nagy német szövetséges" katonai attaséjának házában vendégek lehettek. Fütterer igen rossz néven vette a tájékozódását korlátozó intézkedéseimet, nagyon hamar megutált. Az utálat kölcsönös volt, a személyes érintkezést megszakítottuk.

A fungáló olasz fasiszta katonai attasé a maga jelentéktelenségében nem volt alkalmas arra, hogy baráti kört szerezzen a magyar tisztek köréből, pedig tökéletesen beszélt magyarul. Hízelgő fecsegésére senki sem adott.

A bolgár, szlovák, horvát, finn attasék magatartásától sincs különösebb mondandóm. A román attasé saját országa részére folytatott hírszerző tevékenységet. A semleges országok attaséi általában korrektül viselkedtek, egy kivételével. Ez – hazája és neve közömbös – igen ügyetlenül maga is igyekezett katonai adatokat felderíteni. A Def. figyelte. Az „X" alcsoport minden jelentését sikeresen fogta, és desifrírozta. Rengeteget hazudott. „Alkalmam volt tegnap este beható megbeszélést folytatni a vezérkar főnökével" (máskor miniszterekkel, Kállayval), akik így és így nyilatkoztak. Pontosan tudtuk, hogy az említett estét melyik mulatóban töltötte, a megnevezett személyekkel soha nem beszélt. A Def. egyik nyomozója szoros barátságba lépett az attasé női alkalmazottjával, így bejáratos lett a követségre és az attasé lakására. Egyszer feltörte az attasé páncélszekrényét, minden iratot lefényképezett, az ott talált pénzt is elhozta, hogy közönséges betörésnek

lássék a dolog. Az attasé feljelentéssel élt a rendőrségnél: a Def. a rendőrséget értesítette előre, nehogy kinyomozzák a tettest. Egyidejűleg az „X" csoport felfogta a követ hazaküldött jelentését; az esetet önbetörésnek tartotta, mert attaséja ledér életet élt, pénzzavarai voltak. Kérte sürgős visszahívását. Ez meg is történt.

Jó viszony alakult ki köztem és a japán katonai attasé között. A Háromhatalmi Egyezmény attaséja utálta a németeket, és szerette a magyarokat. Törve, de érthetően beszélt németül. A németek közönséges kémnek tartották, engem is figyelmeztettek, ne érintkezzem vele. A lakásán is megfordultam mint vendég, ami náluk különös megtiszteltetés: a hivatalos meghívásokat éttermekben szokták lebonyolítani. Egyszer említettem neki, hogy a németek minket ázsiai barbároknak tartanak. Nagyon dühös lett, és kijelentette, hogy a háború elvesztése után Japánnak mint nagyhatalomnak még mindig lesz annyi szava, hogy az „ázsiai barbár" baráti Magyarország érdekében szót emeljen. Bocsássuk meg ezt a magabiztosságát. A Tengely győzelmében nem hitt.

Az attasé alcsoport beosztottai mind igen járatosak voltak szolgálatukban, nyelvtudás, kifogástalan modor és simulékonyság jellemezte őket. Biztosra veszem, hogy indiszkréciót német vonatkozásban sem követtek el.

*

Saját katonai attaséinkra emlékezve: Németországban Homlok Sándor vezérőrnagy látta el ezt a szolgálatot. Jelentései egyre tárgyilagosabbakká váltak, jó felismeréseket és meglátásokat közöltek – amihez 1944 elején ugyan már igazán nem kellett élesebb megfigyelőképesség. Azt, hogy a németek erőfeszítésük végéhez értek, már csak nálánál ostobább emberek nem akarták belátni.

A katonai attasék nem voltak a követeknek alárendelve, így jelentéseiket sem voltak kötelesek bemutatni, de ezt megtehették. Jelentésük végén feltüntették: „a követ úrnak bemutattam" (vagy „nem mutattam be"). A címzés: „M. kir. honv. Vezérkar Főnökének", alatta zárójelben a „VKF–2. osztályvezető útján". Így az attaséjelentések előbb az én kezemhez jutottak. Homlok olyan jelentéseit, amelyeket a követnek (Sztójaynak) nem mutatott be, mindig elvittem Ghyczy Jenő külügyminiszternek, éppen úgy, mint más attasék hasonló jelzésű jelentéseit is. Egy napon a hadműveleti csoportfőnök azt kérdezte, hogy az ilyen jelzésű attaséjelentéseket bemutatom-e a külügyminiszternek. Igenlő válaszomra eljárásomat felháborodottan kifogásolta: „Vedd tudomásul, hogy a külügyminiszter áruló, és az egész külügyminisztérium az." Megtiltotta az attaséjelentések bemutatását. Közölte azt is, hogy ő már közvetlenül parancsot küldött Homloknak: jelentéseit a jövőben az ő címére küldje. A tendencia világos volt: a sűrűsödő rossz katonai híreket elhallgatni a politikai vezetés elől.

Ebből az esetből köztem és Vörös Géza között kenyértörésre került sor. Parancsát megtagadtam, és ragaszkodtam azokhoz a jogokhoz, amelyek engem szolgálati állásomban megilletnek. Homlok legközelebb érkezett jelentését, amelyet – úgy látszik, szokásból – a VKF–2. osztályvezető címére küldött, felbontottam. Vörös írásban feljelentett. Jelentése – amely egyébként hemzsegett az elferdített tényektől, és visszapillantott a VKF–6. osztályon volt súrlódásokra is – az alábbiakkal végződött: „Fentieket a mellékletben foglaltakkal összevetve jelentem, hogy Kádár ezredessel az ügy érdekében való további együttműködésre nem látok lehetőséget." (Jelentésének fotókópiája birtokomban van.)

Szombathelyi nekem adott igazat, Vörös Gézát rövidedesen felváltották beosztásából. Az elintézés módja ugyancsak jellemző. Az egyik legjelentősebb beosztásban levő tábornok árulónak meri bélyegezni a külügyminisztert, mert az nem eléggé németbarát, a vezérkar főnöke ezt nem torolja meg, hanem kinevezteti a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács vezértitkárának, ahol a legbizalmasabb ügyekről, vitákról, döntésekről tudomást szerezhet.

Érthetetlen, hogy Svájcban nem volt külön katonai attasénk. Pedig Svájc mint semleges ország a legjobb terület volt német befolyástól mentes hírek szerzésére és a másik oldal felé kapcsolatok kiépítésére. Már az első világháborúban is Svájcban volt a legnagyobb hírbörze. Formailag Homlok Sándor volt oda is akkreditálva, ezt a szerepét azonban elhanyagolta. A magyar hadvezetés összekötő tiszti feladatait is végezte, így túlterhelt volt. Javaslatomra került Svájcba csapatbeosztásból Mamusich Loránd alezredes, akit fiatal tiszt kora óta ismertem. Mielőtt elment, hosszasan beszéltem vele. Feladatául adtam, hogy tapogatózzon, hogyan és kivel tudnánk érintkezésbe lépni akár nyugati, akár szovjet külképviseleti emberekkel. Jelezze, hogy szívesen tárgyalnánk velük. Mamusich nem sokáig maradt egyedül, nem is ért el eredményt. Olaszországban ugyanis megszüntették az addigi magyar katonai attaséi állást, és a volt attasé – Rakolcai László vezérkari ezredes – bevonult Budapestre, Szombathelyi pedig őt nevezte ki Svájcba. Rakolcai igen értelmes, eszes, széles látókörű ember volt, világosan látta a bekövetkező német összeomlást. Elindulása előtt vele is tárgyaltam. Tökéletesen egyetértett azzal a megbízatással, amit Mamusichnak adtam. Kb. február közepén eljött Budapestre. Tájékoztatott, hogy már sikeresen tárgyalt

az angol katonai attaséval, de nagyon óvatosnak kell lennie, mivel Svájc hemzseg a német megfigyelőktől és azsanprovokatőröktől. Pénzt kért a további jó kapcsolatok kiépítésére (nagyon okosan egyévi fizetését is előre kérte), amit meg is kapott. Eredményeiről részleteket már nem tudtam meg. Azt hallottam, hogy jóval később – amikor már Vörös János, a német megszállás bekövetkezte utáni vezérkari főnök is kacérkodott az átállás gondolatával – Rakolcai útján kezdeményeztek valamiféle tárgyalásokat az angolokkal. Rakolcait a pénz felvétele óta én nem láttam.

Finnországi katonai attasénk egyidejűleg Stockholmba is akkreditálva volt. Jelentéseit főként a finn 2. osztálytól kapott adatok alapján szerkesztette. Terjedelmes kimutatásokat, táblázatokat küldött, amelyekkel és írásaival azt igyekezett bizonyítani, hogy a Szovjetunió gazdaságilag és katonailag is a kimerüléshez közeledik. Jelentéseinek értékét az állandó szovjet térnyerés határozta meg. Egyébként a finn 2. osztályvezető tökéletesen beszélt magyarul, felesége magyar lány volt, úgy emlékszem, kiskunfélegyházi. Egy ízben Budapestre is ellátogatott. Vitatkoztam vele a háború kimeneteléről. A német végső győzelemben nem hitt, de a szovjet „kimerülést" erősen bizonygatta.

Stockholmban nem volt külön katonai attasénk. Egy őrnagy volt kirendelve mint finn attasénk segédje, németbarát és hangsúlyozottan szovjetellenes ember. Én nem ismertem személyesen, régi VKF–2. osztálybeli ember volt, igen nagyra értékelték. Egy alkalommal finnországi katonai attasénk, aki szervezetszerűen elöljárója volt, Stockholmba látogatott beosztottjának megszemlélésére. Az őrnagy korban jóval idősebb (az első világháborúban vaskoronarenddel kitüntetett) elöljáróját nem fogadta, részére minden felvilágosítást

megtagadott. Feljelentés alapján ezt indokul használtam fel – katonai fegyelmi okokra hivatkozással – hazarendelésére.

Ugyanígy törekedtem spanyolországi katonai attasénk felváltására. Ottani követünk állandóan panaszkodott rá, attasénk pedig hol magánlevelekben, hol hivatalos jelentéseiben a követet az „ellenséggel cimboráló, háborús érdekeink ellen dolgozó" egyénnek jellemezte. Nem sikerült elmozdítani.

Törökországi katonai attasénkat régebbről ismertem. Parancsokat mérlegelés nélkül, lelkiismeretesen és pontosan teljesítő ember volt, mint ilyen – elődöm utasításaihoz híven – akadályozta a Külügy Törökországon át folytatott tárgyalási kísérleteit. Olyannak ismertem, hogy egy-két órai beszélgetéssel át lehetett volna állítani, erre azonban nem került sor (később ismertetendő körülmények miatt), sajnálattal fel kellett menteni.

Bulgáriai katonai attasénk, Hatz (Hátszegi) Ottó szerepéről a kiugrási kísérletekkel kapcsolatban emlékezem meg.

Romániai katonai attasénk kiváló román híranyagot tudott szerezni. Az ő jelentései alapján tudtuk, hogy Románia, amint arra alkalom kínálkozik, kilép a háborúból. Erre mutatott erőcsoportosítása is. Dél-Erdélyben kb. 12 seregteste állomásozott, csaknem egész gyorsan mozgó ereje. Világosan látni lehetett, hogy a kellő pillanatban Magyarország ellen fog támadni. A háború politikai minősítésétől, annak igazságtalan voltától elvonatkoztatva, kizárólagosan magyar és katonai szempontokat szem előtt tartva, meg kell említenem, hogy hadműveleti vezetésünk mindezen fenyegető adatok ismeretében sem tett semmit erdélyi határunk megvédelmezésére. A hadműveleti csoport fel-

fogása az volt, hogy „főellenség az orosz", a románoktól nem kell tartani, „azokra vigyáznak a németek, felénk támadni úgysem engedik". Ismétlem: csak katonai szemmel nézve: legalább olyan könnyelműség volt ez, mint az osztrák–magyar hadvezetésé 1916-ban. Nyakatekert helyzet! A románokról tudtuk, hogy alkalmas pillanatban a Szovjetunió oldalára állnak át, tehát elősegítik a háború befejezését és a fasizmus bukását. Ez eddig jó. De tudtuk azt is, hogy a románok magyargyűlölete semmivel sem kisebb – ha nem nagyobb –, mint a magyaroké velük szemben. Mindkét ország lakosságának túlfűtött nacionalista nevelése ezt eredményezte, és az 1916. évi tapasztalatok alapján előre lehetett látni, hogy Észak-Erdély idecsatolásáért ártatlanok fogják megszenvedni a bosszút. Mélységesen aggódni kellett, hogy milyen megpróbáltatások várnak a magyar lakosságra Erdélyben. Ezek be is következtek. Amikor a román átállás megtörtént, a szovjet csapatok oldalán Erdélybe előnyomuló román hadsereg egyes egységei olyan féktelen megtorlást alkalmaztak a magyar lakosság ellen, hogy a szovjet parancsnokságoknak kellett fékezőleg közbelépni, és védelmükbe venni a magyarokat.

A magyar–román ellenséges viszony némi haszonnal is járt. A németek csapatköveteléseit a román veszedelemmel indokolva is el lehetett utasítani. A románok ugyancsak a magyar veszedelemre hivatkozva térhettek ki a német követelések elől. A feszültségért a németek inkább minket okoltak – nem a románokat, akikben jobban bíztak. A német katonai attasé előttem is több ízben hangoztatta, hogy hagyjunk fel a román veszély emlegetésével, ilyen nincs, és Greiffenberg altábornagy egyszer, romániai útról visszatérve, nagy előadást tartott nekem a románok teljes megbízhatóságáról. Több magas rangú román tábornok barátjára hivatkozott – egy időben ő volt a német összekötő tiszt a románoknál –, azok szerint szó sem lehet arról, hogy kilépjenek a háborúból, vagy minket megtámadjanak. Összpontosítsunk minden erőt a szovjet ellen.

Személyesen felkeresett Sztójay Döme berlini magyar követ is. Súlyos szemrehányásokat tett, hogy a vezérkar főnökét várható román támadásról tájékoztatom. Figyelmeztetett: a német katonai körök személyem számlájára írják, hogy ezzel az indokkal gátolom a csapatok frontra küldését. Ajánlotta, változtassak magatartásomon. Elébe tártam a románok délerdélyi erőcsoportosítását, ezt hamis beállításnak jelentette ki. Berlinből még egy magánlevelet is írt, közölve, hogy adataimat illetékes német szervek valótlannak tartják, és újból arra kért, hogy ne hangsúlyozzam a román veszedelmet. Álláspontomon semmit nem változtattam, Szombathelyinek állandóan hangoztattam, ne engedjen csapatokat a keleti frontra, esetleg saját határaink védelmére lesznek szükségesek.

A horvátországi, teljesen németbarát beállítottságú katonai attasé jelentései szerint a németek többször is „felszámolták" Tito partizánjait. A jugoszláv partizánmozgalom valódi erejéről, a csapatok helyzetéről nem volt tiszta képünk. Az ellenállás nagyságára és a komoly harci tevékenységre inkább csak abból lehetett következtetni, hogy milyen sok német csapat van a területen.

A szlovák katonai attasénak a szlovák helyzetre vonatkozó jelentései nem voltak különösebben érdekesek, kitűnőek voltak viszont az elkövetkező német megszállásról szerzett értesülései, és azt bizonyították, hogy nem áll a németek szolgálatában.

Franciaországi katonai attasénk rendkívül eszes, kitűnő megfigyelőképességű tiszt volt. Személyesen nem volt alkalmam vele közelebbről megismerkedni, jelentései azonban kiemelkedően jók voltak. A nyugati német helyzetet kitűnően ismerte, és világosan kifejezésre juttatta, hogy ott sikeres, tartós német ellenállásra számítani nem lehet. Pontos értesülései voltak a francia „maquis"-mozgalom eredményeiről. Sokat és nyitott szemmel utazott Franciaországban, a német erődvonalak egy részét is bejárta. Beszámolóiban bátran kimondta, hogy a németek helyzete reménytelen. A legjobb képességű attasénak tartottam, híreit nagyra értékeltem.

*

A katonai attasé valójában mégiscsak hírszerző, bár ezt általánosan tagadják. Joga és kötelessége mindenről jelentést tenni, amit lát, hall, tapasztal akár politikai, gazdasági, főként azonban katonai téren. Beszervezett hírszerzőkkel, hírszerzőhálózattal dolgoznia azonban kifejezetten tilos. Ez a betű és ez az elv. A gyakorlat ezzel szemben az, hogy „informátorokat" igyekszik szerezni állomáshelyén. Ügyességétől függ, hogy mit tud meg ezektől. Hogy anyagát hogyan szerzi meg, az ő dolga. Alapjában véve személyében veszélytelenül dolgozik, a diplomáciai immunitás védi. Ha ügyetlen, ha túlmegy a határon, legfeljebb visszahívását kérik mint „persona non gratá"-ét. A mi volt attaséink sem kaptak olyan utasításokat, hogy hírszerzőket alkalmazzanak, de ha bizonyos, előnyösnek látszó kapcsolatok kiépítésére pénzre volt szükségük, azt mindig megkapták. Olyan tisztet, aki a VKF–2. osztályban szolgált, elvileg nem küldtek attasénak, mert az illető állam erre való hivatkozással megtagadhatta az agrément

kiadását (kioktatott hírszerző). Ezt úgy kerülték meg, hogy a kiszemelt attasé hónapokon át „bejárt" a VKF–2. osztály egyes alosztályaira tanulmányokat folytatni. (Erre az én osztályvezetőségem ideje alatt már nem került sor.)

*

A VKF–2. közigaztatási alcsoportjához beosztottak munkája a szokásos adminisztráció volt. Vezetőjük idősebb ezredes, aki egész szolgálati idejét VKF–2. osztály ügykörben töltötte el, így ennek a szolgálatnak részleteit jól ismerte, az adminisztrációs munkát kitűnően ismerte. Azonban: kihasználta az állásával járó előnyöket, minősítvényi táblázatokat kezelt, személyi kérdésekben referált, a pénzgazdálkodást vezette stb. A pécsi 20 pengős Zsolnay-vázára nagyon jól emlékeztem, figyelemmel kísértem az ezredes működését. Hamarosan rájöttem, hogy a vidéki 2. osztályvezetőkkel nagyszabású élelmiszer- és egyéb kereskedelmet bonyolít le, részben a saját, részben az osztályhoz beosztott idősebb tisztek javára. A panamistákat mindig utáltam. Most sem maradtak el az igen erélyes rendszabályok. Tudom, hogy ez többeket fájdalmasan érintett, sokak zsebére ment, népszerűségemet nem emelte. Teljes anarchia jellemezte a személygépkocsik használatát is; mindenki csak gépkocsin akart közlekedni, „a szolgálat érdekében". Bármennyire nem tetszett, ezt is engedélyemhez kötöttem, eredménye 50 százalék üzemanyag-megtakarítás lett. Egyetlen fillért nem utalhatott ki más, csak én. A beosztott tiszteknek megtiltottam, hogy szolgálati idő alatt polgári ruhát viseljenek – kivéve, ha ez mellőzhetetlen volt. Megszüntettem a kényelmes, urizáló VKF–2-es irodai szellemet. Naponta kihallgatást tartottam, és ügyeletes szolgálatokat rendeltem el, mint a csapatnál szokás. Természe-

tesnek tartom, hogy ez a „katonásítás" a szakszolgálatukra hiú tiszteknek ellenszenves volt, talán nevetséges is.

A hadtest (honv. kerület) parancsnokságoknál levő 2. osztály működésének részleteibe nem volt alkalmam alaposabban betekinteni. Időhiány miatt csak azokat az állomáshelyeket tudtam felkeresni, ahol fontosabb ügy fordult elő. Az egyik hadtest 2. osztályán például az osztályvezető személye és magatartása ellen merült fel kifogás, részben német szervekkel tartott szoros barátságok, részben ezekkel együtt folytatott üzletes-kedések miatt. Jugoszláviában szolgáló Abwehr-emberekkel nagyszabású üzleti – főként állatkereskedelmi – akciókat bonyolított le. Felváltattam, és hadbírói eljárást indíttattam ellene. (A német megszállás után visszahelyezték állásába!) Egy másik hadtest 2. osztályvezetője szoros német kapcsolatok miatt, de más indokkal, ugyancsak felváltásra került. A kassai hadtest 2. osztályvezető ellen súlyos panaszokat emelt a Belügyminisztérium. Az egyik konkrétum az volt, hogy egy szociáldemokrata képviselőt, annak kassai tartózkodásakor, politikai szereplése miatt az osztály emberei megvertek. Személyes kihallgatásokat eszközöltem Kassán, de mint ilyenkor rendesen történni szokott, nem tudtam megállapítani a tetteseket, mindenki adta a sértődöttet: róluk ilyesmit csak feltételezni is? Az osztályvezetőt mégis felelőssé tettem, és azonnal felváltottam. Ezért a kassai főispán külön köszönetet mondott. (A német megszállás után őt is visszahelyezték!)

*

Ha elismerjük – és a tények miatt el kell ismernünk –, hogy a világ minden hadseregének lehet, mert volt, van és lesz olyan szerve, mint a VKF–2., akkor nem lehetett és nem lehet igazságosan elítélni azt, hogy a Horthy-hadseregnek is volt. Ha ezt elítéljük, ugyanolyan joggal elítélhetjük akár a repülő-, tüzér-, harckocsi- vagy egyéb egységek és intézmények létezését. Magyarország hadsereget tarthatott, a hadseregnek ezt a szervét nem titkolta, mert a titkolódzásra nemzetközi jog alapján semmi szükség nem volt. A szerv létezését csak akkor lehetne kifogásolni, ha más államok nem rendelkeztek volna sem hírszerző, sem kémelhárító apparátussal, és ilyen szervek fenntartását a maguk számára is megengedhetetlennek ítélték volna. A VKF–2. osztálynak az esetében nem az a kérdés, hogy miért volt, és nem az kifogásolható, amiért volt – ilyen szerve minden vezérkarnak van –, hanem az, hogy jól látta-e el az ügykörébe vágó feladatokat, megmaradt-e az erkölcsi szabályoknál, a tisztességnél és emberségnél, túllépte-e hatáskörét, voltak-e olyan vezetői, akik egyéni magatartásuk, parancsaik, intézkedéseik révén visszaéltek kivételes helyzetükkel, és alárendeltjeik túlkapásait, törvénytelenségeit megengedték, támogatták vagy leplezték.

Elődeim mind „vezérkari nagyságok" voltak. A beosztás a további személyi érvényesüléshez kitűnő ugródeszka. Aki ezt tartotta szem előtt, az a felmerülő ügyek feszes kézbentartására kevesebb gondot fordított. A szolgálati állás alkalmas volt előnyös „pofafürdők"-re minisztereknél, magas állású politikai funkcionáriusoknál, legmagasabb rangú katonáknál, külföldi attaséknál és követeknél. Ennek természetes következménye volt, hogy az igazi irányítás és felügyelet ezeknél alsóbb szintre szállt. Az egyes alosztályvezető vezérkari tisztek általában minden különösebb előtanulmány, szakismeret nélkül kerültek beosztásukba, hosszú ideig kiszolgáltatva járatos alárendeltjeiknek.

Így tehát tág lehetőségek adódtak az egyes „szakszolgálatos" beosztottak esetlegesen helytelen és káros cselekedeteire.

Az elhárítás annyi, mint védekezés. Ehhez mindenkinek joga van. A kémek közismerten két nagy csoportba oszthatók: vagy pénzért megvásároltak, vagy valamilyen meggyőződés vezeti őket (hazafiság, eszme, esetleg csak kalandvágy). A pénzért végzett kémkedés üzlet, és mert a kém meggyőződését kikapcsolja, erkölcstelen. A hazát vagy eszmét szolgálóknak viszont minden joguk megvan arra, hogy az, akinek szolgálatában állnak, megbecsülésben részesítse őket. Ezzel szemben senki sem tarthatja indokolatlannak, igazságtalannak, ha a másik fél, aki ellen cselekszenek, üldözi és bünteti őket. Ehhez a nemzetközi jog is megadja a lehetőséget (ha az ismertetett körülmények fennállnak). Azt tehát, hogy a Def. üldözte a kémeket, kémelhárítással foglalkozott, nem lehet kifogásolni. De az ellenforradalmi rendszerrel szemben állók politikai tevékenységéhez a katonai Def.-szolgálatnak semmi köze nem lehetett volna. Ezzel szemben – különösen Ruszkay Jenő osztályvezetősége idején – tobzódott a kommunisták és más haladó egyének féktelen, gyűlölködő üldözésében. Ekkor működött az osztálynál külön beosztott hadbíró, „csendőr nyomozó alosztály". Többnyire akkor voltak a verések, kínzások, innen a VKF–2. Def. okkal rossz híre. Minden törekvésem az volt, hogy ezen a csúnya múltú osztályon minden téren biztosítsam a tisztességes magatartást és az emberséges ügyintézést. Azt hiszem, némi eredményt el is értem. Annyit, amennyit a rövid idő lehetővé tett.

*

A személyi állományra vonatkozólag: helyettesemül olyan vezérkari tisztet kértem, akit ismertem. Az osztályvezető segédtisztje számos elődömnél egy ezredes volt. Felváltottam, azzal az indokkal, hogy ezredes előszobájában nem ülhet ezredes mint segédtiszt. Valójában azért tettem, mert tudtam, hogy a volt osztályvezetők idejében igen jó barátságban volt a németekkel. Bár semmi adatom nem volt, hogy kapcsolatai révén valamilyen adatokat is szolgáltat a németek számára, mégis biztonságosabbnak láttam, ha helyette olyan tiszt látja el ezt a szolgálatot, aki nem tud németül.

Az osztálynak túlméretezett volt a tiszti állománya. Legfeljebb 10–15 százaléka végzett érdemi munkát, a többi töltelék volt, gyarapította a papírtömeget. Szakemberek dolgában szegényesen álltunk, a kevés szakember is inkább hosszú osztálybeli szolgálat tapasztalatából szerzett gyakorlati ismeretekkel rendelkezett, nem pedig komoly és korszerű szakképzettséggel. Más államokban hosszú ideig tartó alapos iskolázás után alkalmaznak embereket ilyen munkakörben. Téves az a hiedelem, hogy a VKF–2. osztályba beosztottak mind különleges képességű, elszánt, vakmerő egyének voltak. Kár ennyire felértékelni őket! Kevés kivételtől eltekintve bürokraták voltak, legföljebb a szájuk volt nagy, ez is hozzájárult későbbi megítélésükhöz. Szerettek azzal hencegni, hogy ők a „titkosszolgálat" emberei, rejtélyes és titokzatos arccal jártak-keltek, fecsegtek a világban, ami a detektív- és kémromantikára hajlamos közvéleménynek imponált. Mint a közhiedelmet példázó anekdotát említem:

Később, szovjet hadifogságban találkoztam egy fiatalemberrel. Abba a lágerba érkezett meg, ahol én voltam, fogalma sem volt arról, hogy ki vagyok. Kér-

deztem tőle, hogy miért került oda. Önérzetesen válaszolta: „Mert bent voltam a vékáefben. Tudja maga, öreg, mi volt az a vékáef?" Mondtam, hogy hallottam valamit róla, de nem tudom, micsoda. Szemem-szám elállt attól, amit az ember mesélt. Hogy ők, a VKF-tagok voltak a háború alatt a kiválogatott, legbátrabb emberek. Hogy állandó életveszélyben hányszor és hogyan csúszott keresztül a szovjet csapatok arcvonalán. Hogy álruhában derített fel, hogy mennyit robbantott. Amikor jól kibeszélte magát, rápirítottam. Nagyon szégyenkezett. Soha fronton nem járt, katona sem volt. Egy másik fiatalember, amíg abba a lágerbe nem érkeztem, ahol ő volt, VKF–2. osztályos vezérkari századosnak mondta magát a fogolytársaknak. Megérkezésem után tartalékos főhadnaggyá fokozta le magát. Neki is szép kalandjai voltak. Ő sem volt soha katona. Rikkancs volt Pécsett. Tekintélye volt.

A VKF–2. osztály tisztjei közül azokról, akik nem csupán adminisztrációval foglalkoztak, és hoszú évekig a hírszerzés vagy elhárítás terén működtek, általános erkölcsi szint szempontjából eleve nem voltam nagy véleménnyel. Ebben a szolgálatban csak nagyon erős egyéniség tud megmaradni az emberség és tisztesség útján. Valamikor mi, csapattisztek, az ide beosztottakat magunk között csak „szimat"-nak hívtuk. Elismertük, hogy kell a munkájuk, de „csinálja más".

A VKF–2. pénzkezelését az ellenőrző hadbiztos csak olyan mértékben vizsgálhatta felül, hogy az számszerűleg rendben van-e. A pénzek hováfordítása az osztályvezető korlátlan hatáskörébe tartozott. Ha pedig ez nem törődött ezzel eléggé, vagy esetleg a saját javára is utalványozott, szabaddá vált a vásár. A megszokott lazaság felszámolására törekedve többek ellen indíttattam eljárást. Az egyik tiszt a szeretőjét úgy tartatta

nyilván a „Koffá"-ban, mint „hírszerzőt", szép összegeket juttatott neki. A másik elszámolta, de nem fizette ki a vásárolt híradástechnikai cikkeket. És egyebek. A konkrétumokra csak „menet közben", inkább véletlenül jött rá az ember, és nyilván korántsem mindre.

A Def. nyomozói és kihallgatói megítélésénél a gyanakvó embernek figyelembe kell vennie, hogy ilyen szolgálatba gyakran furakodnak be szadista hajlamú egyének. Ilyen munkakörben adódik a legtöbb alkalom hajlamaik kielégítésére. Kegyetlenkedők, embertelen rongyok pedig semmilyen hatalomnak, rendszernek nem támaszai, védelmezői, hanem lejáratói. Van viszont a Def.-szolgálat téves megítélésének egy másik oka is. A felelősségre vontak, bűnösnek minősítettek vagy egyszerűen csak kihallgatottak egy része, éppen a jelentéktelenebbje, az idők múltával előszeretettel hazudozik összevissza minden badarságot. Félig agyonverték, csodával határos, hogy életben maradt. Mégsem vallott semmit, keményen odamondott, levert veséje meg sem kottyant neki. Sajnáltatja magát, féktelenül tetszeleg a mártírság pózában. Váltakozó korunkban sok ilyennel is találkozhattunk, írásban és szóban, fasiszták által üldözöttek és ÁVO-áldozatok között egyaránt. Emlékeztetek az 1956-os ellenforradalom egyhetes uralma alatt megjelent újságcikkekre is: a titkos föld alatti cellákból kopogással segélyt kérő emberekről, akiket nem sikerült megtalálni, és hasonló dolgokról. Minden effajta élményt fenntartással kell fogadni, még akkor is, ha tudjuk, hogy az emberi méltóságot súlyosan sértő bántalmazások minden ilyen szervnél valóban előfordultak. A VKF–2. osztálynak – nyolchónapos tapasztalatom alapján állíthatom – sokszorosan nagyobb volt a híre és gőze, mint az ereje és értéke.

Az egész elrontott, születése óta hibás intézmény megreformálásához több év – éspedig békeév – kellett volna. Amikor én odakerültem, a nehéz és súlyos problémák közepette már nem tudtam a megreformálás érdekében sokat tenni.

*

A Magyarországon abban az időben – tehát 1944. március 19-e előtt – tartózkodó német „Abwehrstellé"-k működéséről nem tudok pontos és kimerítő képet adni. Ezekkel semminemű személyes kapcsolatom nem volt. Hibámnak és mulasztásomnak tartom. Vezetőik soha nem jártak nálam, csupán a Def.-vezető egyes referátumaiból értesültem, hogy néhány ilyen szerv működik. Megelégedtem a német összekötő tiszt időszakos megjelenésével, számunkra előnyös passzivitásával. Örömmel láttam, hogy nem sokat törődik a dolgokkal, nem követelődzik, kívánságai sincsenek. (El is fogták a német megszállás bekövetkeztekor.)

Az egyik „Abwehrstelle" vezetője egy őrnagy volt. Ezt sem láttam sohasem. Sombor-Schweinitzer, a politikai rendőrség főnöke értesített, hogy baloldali politikusok intenzív megfigyelésével foglalkozik, ezenfelül társtulajdonosa egy „előkelő" bordélyháznak Pasaréten, és valutával is üzletel. A konkrét bizonyítékok igen jól jöttek számomra. Az adatokat a német összekötő tiszt elé tártam, és követeltem, hogy az őrnagy 48 órán belül hagyja el Magyarországot. Azonnal intézkedett, az őrnagy távozott. Napok múlva felkeresett egy Bécsből érkezett német hadbíró alezredes, és impertinens hangon ki akart hallgatni mint vádlottat, mert én „a német hadsereg egyik tisztjét becsületében súlyosan megsértettem". Olyan gorombaságokat kapott tőlem, hogy azonnal távozott.

*

Ebben a beosztásban is sok bajba jutott emberen sikerült segítenem. Lengyel foglyoknak adattam hamis útleveleket. (Érdekes úton intéztem ezt: Csicseri-Rónai István jobboldali beállítottságú MÉP-képviselő baloldali mentalitású fia útján. Ő hozta hozzám azoknak a neveit, akik szökni akartak az országból.) Több zsidónak adtam mentesítésre alkalmas papírt: „A VKF–2. szolgálatában áll", vagy „ügyét átvizsgálva megállapíttatott, hogy" (legtöbbször felnagyított vagy kitalált) „hazafias cselekedetével érdemessé tette magát a kivételezésre". Nem tudok neveket, értelme sem volna, hogy ilyeneket – mintegy javamra – elősoroljak. Örülök, hogy segíthettem. Sajnálom, hogy nem többet.

*

Aligha szükséges bővebben bizonyítanom, hogy ez a beosztásom mennyi időt vett igénybe. A napok akkor is csak huszonnégy órából állottak, és csak az egyes referálásokra való várakozás, előszobázás is fél délelőttöket vett el.

Semmiféle ellenállási szervezkedésben, mozgalomban aktív részem nem volt. Ezeket nem ismertem, nem is érdeklődtem irántuk. Ilyen szervezkedések vezetői nem kerestek velem kapcsolatokat. Furcsa is lett volna, ha, mondjuk, a földalatti kommunista párt éppen a VKF–2. osztály ismeretlen vezetőjét tiszteli meg bizalmával. Csak hatásköröm keretein belül küzdhettem, nem láthatóan, nem látványosan. A cél érdekében többször kellett magamat álcáznom, nyilatkozatokkal helyrebillentenem az ingatag bizalmat, tettekkel nem.

Szívesen ismertetnék kémtörténeteket, kalandos utakon érkezett, döntő értékű jelentéseket, emlékeznék ügyes, okos, ravasz felderítők izgalmas működésére

(Kloss kapitány!), vagy írhatnék valóban nagy hírszerzők tevékenységéről (Sorge): harmincnégy év elmúltával bármelyiket mindenre tekintet nélkül megtehetném. Ha lettek volna. Szolgálatom alatt egyetlen hírszerző személye sem keltette fel érdeklődésemet, a Def. egyetlen kihallgatásán sem vettem részt. Ha jelentős ügyek és egyéniségek lettek volna, biztosan foglalkoztam volna velük.

22.

Ezek után rátérek azokra az eseményekre, amelyekben szerepem már inkább személyi és többé-kevésbé elkülöníthető a szabályozott osztályvezetői ügykörtől.

Először a „kiugrási" kísérletről emlékezem meg. Ezeknek politikai részleteit az adott időpontban csak nagyon felületesen ismertem, inkább csak annyit tudtam, hogy vannak tárgyalások. A háború utáni dokumentumok alapján a kérdéssel irodalmunk alaposan foglalkozott. Kiválóan és tárgyilagosan ismerteti Juhász Gyula Magyarország külpolitikája 1919–1945 című könyvében.

Csak személyes élményeimet említhetem, azonban a kísérletek általános jellemzését nem mellőzhetem.

Kállay már 1942 őszétől a nyugati hatalmak felé tapogatozó lépések megtételére adott politikusoknak, követségeknek és magánszemélyeknek megbízást, amelyeket hivatalos meghatalmazással nem támasztott alá. Ezeknek a lépéseknek célja tudatosítani: Magyarország csak a Szovjetunió és ezzel a bolsevizmus ellen visel háborút, azt is inkább kényszerből. A nyugati hatalmak ellen harcolni nem hajlandó, adott pillanatban velük szemben kapitulál; a német követeléseknek a lehetőség határain belül ellenáll. Megtudni: Magyarország mire számíthat a szövetséges hatalmak győzelme esetén, megtarthatja-e megnagyobbodott területét, ha alkalmas pillanatban szembefordul a németekkel, és erre milyen támogatásra számíthat a nyugati hatalmak részéről. A Szovjetunió felé semmiféle kapcsolatkeresés nincs.

Ezeknek a tapogató lépéseknek gyakorlati eredménye nem volt. A 2. hadsereg pusztulása, majd az olaszországi események után a tapogatózások tárgyalás jellegét öltötték. Különösen Ghyczy Jenő külügyminiszter fejtett ki aktív tevékenységet a háborúból való kiválás útkeresésében. Törökországban, Stockholmban, Svájcban folytak tárgyalások.

A magyar politika elképzelésének alapjait a következőkben látom: a kommunizmus európai elterjedésének megakadályozása érdekében a nyugati hatalmak nem engedhetik meg, hogy Magyarország területére szovjet csapatok lépjenek. Ezt vagy diplomáciai úton fogják megakadályozni, vagy a németek ellen magyar területen át (balkáni második front) folytatott hadműveletekkel elébe vágnak a szovjet előnyomulásnak. Vagyis: Magyarország nem kényszerül tevőlegesen cselekedni, a nyugati hatalmak általános érdeke őket fogja kényszeríteni, hogy helyettünk cselekedjenek. Részünkről elég kinyilatkoztatni, hogy várjuk őket. Ha határainkhoz érnek, nem fogunk ellenállni, addig azonban a németeket – bizonyos veszélytelenül végrehajtható visszahúzódással – éppen úgy kiszolgáljuk, mint eddig. Várunk és bízunk. Várunk, és ha elérkezik a remélt pillanat, lobogó zászlókkal énekeljük: „Mennyből az angol, leszállt hozzátok, magyarok, magyarok."

Mindent, ami a hivatalos politika részéről történt, ennek a hibás feltételezésen alapuló és be nem vált elképzelésnek szem előtt tartásával kell megítélnünk.

*

Kb. 1943 szeptemberében – tehát jó egy hónappal az osztályvezetőség átvétele után – a bulgáriai katonai attasé, Hatz (Hátszegi) Ottó írásban engedélyt kért arra, hogy elmehessen az Izmirben rendezendő nemzetközi vásárra. Kérelmét azzal indokolta, hogy ott mindenféle ember megfordul, és alkalma lehet értékes értesüléseket szerezni. Az engedélyt megkapta. Néhány nap elteltével Hatz Ottó személyesen felkeresett irodámban, kezében egy vulkánfiber táskával. Korábbról is személyesen ismertem, jó viszonyban voltam vele, de politikai beállítottságát pontosan nem tudtam. Igen jó kedélyű, kitűnő megjelenésű, megnyerő modorú, nem vitatkozó hajlamú, komoly kérdések elől tréfákkal kitérő egyéniségnek ismertem, és úgy tudtam, hogy a jobboldali tisztek nem tartják ellenfelüknek. Elbeszélgettünk a Bulgáriában és az izmiri vásáron szerzett tapasztalatairól, majd a háború várható kimenetelének latolgatására került a szó. Hatz nem hitt a győzelemben (a magasabb rendfokozatú vezérkari tisztek többsége, sajnos, ekkor még rendületlenül hitt!). Örömmel láttam, hogy megítélései találkoznak az enyéimmel. Ezek után elmondta, hogy ő a vásáron Ankarában állomásozó amerikai tisztekkel barátkozott össze. Ezek még jobban meggyőzték arról, hogy a németek elveszítik a háborút, szerintük elkövetkezett az idő, amikor Magyarországnak komoly lépéseket kell tennie a háborúból való kilépés érdekében. „Nem bánom, ha letartóztatsz is – folytatta –, de el kell mondanom, hogy én ezekkel az amerikaiakkal megegyezésre jutottam." Odalépett a táskájához, és azt kinyitva megmutatta, hogy egy rádiókészüléket hozott, amit az amerikaiaktól kapott, és ezzel a készülékkel „a kormányzó is közvetlen érintkezésbe léphet Roosevelt amerikai elnökkel". Az amerikai tisztekkel abban állapodott meg, hogy ha a magyar kormány vagy a magyar vezérkar főnöke hajlandó a tárgyalások felvételére, a hivatalos Magyar Rádió a minden este szokásos 20 órai adásában, három nap egymás után, a hírek között adjon le olyan közleményt, amelyben ez a két szó: „izmiri vásár", benne van. Ezzel egyben azt is biztosítva látnák, hogy ajánlatuk valóban olyan szerv elé jutott, amely a Magyar Rádiót a hírközlésre utasítani tudta. Viszont az amerikai rádió három nap egymás után, meghatározott időben, ugyancsak megbeszélt szövegű adást közöl, ami számunkra szolgálhat biztosítékul. (A szövegre és az időpontra már nem emlékszem.) Hatz előadását meghallgatva közöltem: egyetértek azzal, hogy szükséges az amerikaiakkal érintkezésbe lépni, aggályaim vannak azonban, hogy nem ázsanprovokatőrökkel tárgyal-e, avagy csak amerikai hírszerzőkkel, akikkel ilyen nagy jelentőségű ügyet megbeszélni nem lehet. Hatz mindkét aggodalmamra megnyugtató választ adott.

Miután az ügy messze meghaladta hatáskörömet – érdemben egyénileg különben nem tehettem semmit –, Hatzcal együtt Szombathelyihez mentünk, meglehetősen tartva a fogadtatástól. Tudtuk, hogy Szombathelyi kiszámíthatatlan. De nagy figyelemmel hallgatta Hatz előadását, majd: „Hála istennek, végrevalahára itt az alkalom, hogy érintkezésbe lépjünk! Mindig törtem a fejemet, hogyan tudnék kapcsolatot teremteni, hogy tudnék ebben a borzasztó sötétségben ablakot nyitni a másik oldal felé! És most itt van!"

Tovább beszélve javasoltam, hogy a külügyminisztert, a miniszterelnököt és a kormányzót is tájékoztatni kellene, nélkülük nem lehet érvényes megállapodásokra jutni. Szombathelyi elrendelte: menjünk át együtt a külügyminiszterhez, Kállayval és a kormányzóval ő fog beszélni. A külügyminiszter Szentmiklóssy Andor külügyminiszter-helyettest bízta meg az ügy további intézésével. Szentmiklóssy közölte: a kérdést ők még politikailag megbeszélik, a döntésről értesíteni fog. Megjegyezte: „Majd előbb a mi vonalunkon megérdeklődjük a dolgot az amerikaiaknál." Másnap Szombathelyi közölte velem, hogy beszélt az illetékesekkel, mindenben a Külügy utasításai szerint kell eljárni. Ez pedig az volt, hogy a magyar rádió három napon át adja le a kívánt közléseket, viszont nem szabad működtetni a hozott rádiót. A további tárgyalások Hatz személyes érintkezése útján folytathatók, az utasításokat erre vonatkozólag Szentmiklóssytól fogom megkapni. A rádiókészüléket átvettem, és, miután a VKF–2. osztály közegeihez nem volt bizalmam, a VKF–6. osztály egyik tartalékos tisztjének közreműködésével a VKF–6. osztály épületének (Fortuna utca) padlásán elrejtettük.

Az „izmiri vásár" szavakat tartalmazó közleményeket magam fogalmaztam, és személyesen adtam át Náray Antalnak, a Rádió vezérigazgatójának, aki leadatta őket (fogalma sem volt, mire kellettek). Megkaptuk a választ is, az amerikaiak fedőszövegét.

Hatz Ottó Szófiából nehezen tudott volna feltűnés nélkül gyakrabban Ankarába utazni a személyes tárgyalások végett. Ezért át kellett helyezni Ankarába katonai attasénak, amit rövid időn belül meg is valósítottunk. Szófiába katonai attasénak Szőke Endre vezérkari alezredest nevezték ki, aki nem volt német-

barát. Útbaindulása előtt kértem, hogy ha Hatz valamilyen ügyben segítségét kérné, teljesítse.

Hatz Ankarában több ízben tárgyalt az amerikaiakkal. Minden egyes tárgyalását vagy személyesen szóban, vagy nevemre címzett, diplomáciai futárpostával küldött magánlevélben jelentette. Természetesen mind Szombathelyit, mind Szentmiklóssyt tájékoztattam. Hatz első megbeszélései nem tartalmaztak konkrét ajánlatokat, megállapodásokat, inkább amolyan helyzetismertető jellegűek voltak. Az amerikaiak hangsúlyozták, hogy tárgyalni csak abban az esetben hajlandók, ha teljes őszinteséggel találkoznak. Az nem baj, ha kívánságaik közül valamit nem akarunk vagy nem tudunk teljesíteni, és ezt nyíltan megmondjuk, de ha félre akarjuk vezetni őket, ezt a háború befejezte után a félrevezetőn megtorolják. Ameddig a tárgyalások folynak, Magyarország mentesül a légi bombázásoktól. Az országot úgy tekintik, hogy a háborút most már csak kényszerből folytatja. Közölték, a szövetséges hatalmaknak nem érdeke, hogy Magyarország német megszállás alá kerüljön, ezért a németekkel szembeni provokatív magatartástól tartózkodjunk.

1943. december 31-én délelőtt Hatz Ottó személyesen, írásban kívánalmakat hozott. Éspedig:

– Magyarország adja ki részükre mindazon katonai és gazdasági adatokat, amiket a németekről tud. (Tehát német csapatok helyzete, ereje, hátsó csoportosítások stb.)

– Vonja vissza az ország határain kívül levő, a keleti fronton alkalmazott csapatait.

– Kezdjen illegális partizántevékenységet az ország területén átvonuló német szállítmányok ellen.

– Kívánságaik teljesítését a békeszerződés megköté-

sekor, a teljesítés mérvéhez viszonyítva, megfelelően honorálni fogják. (Konkrét ígéret nem volt.)

A javaslatot Szombathelyi adta elő a kormányzónak. Én parancsot kaptam, hogy Kállay miniszterelnököt személyesen tájékoztassam.

Kállay – mikor nála jelentkeztem – éppen feketekávét ivott, és a szokott barátságossággal fogadott. Amikor azonban elmondtam az üzenetet, csaknem idegrohamot kapott. Magából kikelve kiabált: „Mibe vittetek bele engem, ti katonák! Beleütöttétek az orrotokat a politikába! Eddig még sikerült az én tárgyalásaim során elkerülni, hogy konkrét kívánságokkal jöjjenek. Most itt van, ti meghoztátok! Ezzel teljesen lehetetlen helyzetbe kerülök. A kívánságokat a németek miatt nem teljesíthetem, és ha a tárgyalásokat megszakítjuk, megkapjuk a bombázásokat!" (Utólag tudom, hogy 1943. augusztusban Anglia ankarai nagykövetével Kállay megbízásából Veress László mintegy előzetes fegyverszüneti szerződést kötött. Nem az amerikaiakkal. Ebben a szerződésben azonban Magyarország részére inkább egy elkövetkezendő „adott pillanatban" foganatosítandó kötelezettségek vannak, addig lényegében az a kívánalom, hogy Magyarország fokozatosan vonja vissza csapatait a Szovjetunió területéről, csökkentse az együttműködést a németekkel, korlátozza a gazdasági segítséget, és álljon ellen a német megszállásnak. A megállapodásban tehát nincsenek olyan, azonnali cselekvést kívánó feltételek, mint a Hatz által átadott amerikai jegyzékben.)

Kállay kitörésére azzal válaszoltam, hogy „mi katonák" nem vittük bele őt semmibe, minden lépésünkről tudott, mindenről tájékoztattuk. Most úgy fest a dolog, mint amikor a legény udvarol a lánynak, de amikor az hajlandónak mutatkozik, hogy magát odaadja, a legény elszalad. Kállay hamar összeszedte magát, és elrendelte, hogy délután ötre Szombathelyi, Hatz és én menjünk hozzá, addig még átgondolja és az arra hivatottakkal megbeszéli a dolgot.

A délutáni megbeszélésen Hatz azt az utasítást kapta, hogy értesse meg az amerikaiakkal: kívánságaikat nem tudjuk teljesíteni, mert:

– a német adatok kiszolgáltatása „közönséges árulás" lenne, ezt a kormányzó és a kormány visszautasítja, mert sem hozzájuk, sem a magyar nemzethez „nem lenne méltó";

– elsősorban politikai lépésről van szó: Magyarország megelégelte a háborút, tisztességesen ki akar lépni az eddigi szövetség keretéből, ehhez azonban segítségre volna szüksége;

– az országhatáron kívül levő csapatokat kész örömmel visszahoznánk, ez azonban technikailag kivihetetlen, mert ha ilyen parancsot adnánk ki, végrehajtását a németek megakadályoznák;

– partizánmozgalmat kezdeményezni nem tudunk, az ország kicsi, a terepviszonyok nem alkalmasak, megfelelő megbízható embereket nem lehetne találni, és a kormány nem tudná a németekkel elhitetni, hogy a partizántevékenységeket nem tudja felszámolni.

Hatz igyekezzék elérni: a tárgyalások ne szakadjanak meg. Kérje, hogy a különleges magyar helyzet részletes ismertetése céljából és a számunkra okvetlenül szükséges katonai segítség megbeszélésére jöjjön Magyarországra meghatalmazott megbízott.

Közbevetőleg említem, hogy a Hatz-féle tárgyalások minden anyagát mindig ismertettem ifj. Horthy Miklóssal. Ezt szükségesnek tartottam azért, mert így biztosítottnak láttam, hogy apja a teljes valóságot megismeri, és hogy az egyes észrevételek és döntések apja

tudtával történnek. Most is azonnal tájékoztattam. Kállay utasítása a kormányzó intencióinak megfelelően történt.

Alighogy Hatz visszautazott, megérkezett Homlok Sándor berlini katonai attasé jelentése, amelyben közölte, hogy német katonai körökben szerzett értesülései szerint Magyarország kiugrásra készül, és Törökországban, katonák közreműködésével különbéke-tárgyalásokat folytat!

Jelentése meglehetősen nagy konsternációt keltett. Ekkor már híreink voltak arról, hogy a németek megszállásra készülnek; ezeket nem nagyon akarták ugyan elhinni, félő volt azonban, hogy ha a németek a tárgyalásokról konkrét adatokat szereznek, ez indokul szolgálhat számukra a megszállás végrehajtására. Ezért Hatzot telefonon azonnal Budapestre rendeltük.

Szombathelyi előttem és Hatz előtt a következő szép kijelentést tette: „Nekünk feltétlenül utat kell találnunk, hogy kikerüljünk a háborúból, tovább kell tárgyalni, hogy segítséget kapjunk. Ezért én mint a vezérkar főnöke személyemben vállalom a felelősséget. És ha rajtavesztek, emelt fővel megyek a bitófa alá, mert később ezt a tettemet a nemzet igazolni fogja." Szépen hangzott, csak később, ahogy látni fogjuk, már másképpen nézett ki a dolog.

De mit lehessen tenni az adott helyzetben? Tárgyalni is szükséges, és a gyanút is el kellene hárítani valahogyan. Hosszas latolgatás után az alábbi terv alakult ki, és ennek végrehajtására kaptunk parancsot:

Hatz és én menjünk el Canarishoz, a német Abwehr főnökéhez Hatz – akit állítása szerint Canaris régebbről ismert és rokonszenvvel kezelt – adja elő, hogy neki mint attasénak alkalma nyílott amerikai tisztekkel megismerkedni, megvan a lehetősége, hogy velük összebarátkozzék. Canaris adjon engedélyt arra, hogy ezeket a kapcsolatokat elmélyíthesse. Az érintkezések révén remény van arra, hogy az amerikaiaktól értékes híreket kapjon – esetleg az invázió időpontjára és irányára vonatkozólag is. Ha Canaris az engedélyt megadja, biztosítva vagyunk a németek felé, és a tárgyalásokat folytatni lehet.

Ezek után a német összekötő tiszt útján Canarist kértem: fogadjon bennünket. Münchent jelölte meg, ahol várni fog reánk. Gépkocsin mentünk. Canarisnak Hatz igen meggyőzően adta elő mondanivalóját. Canaris némán, hol engem, hol Hatzot méregetve, arcizomrándulás nélkül hallgatott. A végén közölte: ilyesminek engedélyezéséről szó sem lehet, elképzelésünk naiv, az amerikaiak vannak olyan ravaszok és eszesek, hogy semmit el nem árulnak, az érintkezésből csak az származnék, hogy mi kerülünk kémkedés gyanújába, aminek beláthatatlan következményei lehetnének.

A müncheni útnak még volt egy érdekes epizódja. Canaris velünk vacsorázott, és este fél 10 körül elment lefeküdni. (A kíséretében levő német tisztek említették, hogy ez a szokása, ez időn túl soha nem marad fent.) Meghívtak bennünket a szálloda egyik különszobájába. Négy-öt Abwehr-tiszt volt jelen, magasabb rangúak. Arról nem érdeklődtek, mit tárgyaltunk Canarisszal. Egyikük – azt hiszem, vezérőrnagy (civilben voltak) – bőbeszédűen bizonyítgatta a végső győzelmet: stratégiai erőjáték, szándékos visszavonulások, a Szovjet kimerült, a nyugati fal erős, csodafegyver – és a többi jól ismert maszlag. Hagytuk magunkat meggyőzni. Egyszer csak félrehívott egy magas termetű, keskeny, intelligens arcú tiszt, azt hiszem, ezredes: „Hiszi ön azokat, amiket az előbb hallott?" „Természetesen – feleltem –, mi is így ítéljük meg a helyzetet."

„Kérem, ezredes úr, ne tettesse magát, ezeket nem hiheti. Ezek ostobaságok. A háborút mi már elveszítettük, legfeljebb addig húzhatjuk még, amíg az invázió megindul. Ha nyugaton is ránk zúdulnak a támadások, az oroszokat már nem tudjuk feltartóztatni, napok alatt összeomlunk, ezeknek a hazugságoknak vége. Nem így látja?" Gondolkoztam: mit tudom én, kicsoda ez az ember. Német és Abwehr. Inkább nézzen butának, mint hogy valami „véletlen szerencsétlenség" folytán itt maradjak. Szajkóztam az előbb hallottakat; én hiszek a győzelemben. Meglehetősen lesújtó pillantással otthagyott.

Útunk tehát eredménytelen volt, sőt most már határozott tilalommal állottunk szemben. Itthon újabb megbeszélések után arra az eredményre jutottunk, hogy a tárgyalásokat mégsem szabad abbahagyni, főként azért, mert a légitámadások megindulhatnak. Hatz javaslatára Szombathelyi úgy intézkedett, hogy Hatz személyesen többé ne érintkezzék az amerikaiakkal, hanem egy közbeiktatott személy útján. Ankarában tartózkodott – ugyancsak Hatz szerint – egy Köves Lothár nevű kereskedelmi utazó, Hatz ezt ajánlotta mint teljesen megbízható barátját. Kövest felhívattam Budapestre, tárgyaltam vele, reám is kedvező benyomást tett, és mindenre vállalkozott. Így egy igen komplikált módszer alakult ki. Hatz rajtam keresztül kapta az utasításokat, ezt továbbadta Kövesnek, aki hallomásom szerint valamilyen jezsuita kolostorban találkozott az amerikaiakkal. A válasz ugyanezen az úton jött vissza. Minden innen küldött utasítás azt hangoztatta: minél előbb jöjjön ide amerikai megbízott.

Hatz legutolsó jelentésére – kb. 1944. március első napjaiban érkezett – határozottan emlékszem: Magyarország forduljon a Szovjetunióhoz.

A kormány (Külügy) részéről folytatott tárgyalásokról tájékoztatást nem kaptam. Szentmiklóssy külügyminiszter-helyettes és Ghyczy Jenő külügyminiszter bizalommal voltak ugyan hozzám, de semmi lényegest nem közöltek. Ilyen ügyekről jobb is, ha minél kevesebb ember tud. Egy ízben jelentést kaptam a Def.-vezetőtől, hogy bemetszettek néhány titkos adót, amit a Külügyminisztérium működtetett. Erről azonnal értesítettem Szentmiklóssyt az adóállomások áthelyezése érdekében, a Def.-vezetőnek pedig megmagyaráztam, hogy külpolitikai tevékenységek figyelése nem tartozik hatáskörünkbe. Szentmiklóssy többször kérte a Balkánon levő német csapatokról az általunk ismert helyzetképet, amit én minden további kérdezősködés nélkül átadtam neki. Voltak olyan értesüléseim is, hogy Szegedy-Maszák Aladárnak, a Külügyminisztérium politikai osztálya vezetőjének lakásán is működik egy leadókészülék. Nem engedtem háborgatni.

A német megszállás végét vetette a Kállay-korszak alatt történteknek, így ennek a kísérletezésnek is.

Én akkor nem láttam különbséget abban a tekintetben, hogy milyen segítséggel rázhatnánk le nyakunkról a németeket. A politikai háttér nem érdekelt. Szemembena Szovjetunió és a nyugati nagyhatalmak szövetségesek voltak, közös célra törekedtek. Ez Hatz tárgyalási anyagaiból is kiviláglott. Egyébként nem politikus voltam, hanem katonai közeg. S ha úgy alakult volna, hogy a Szovjetunió felé tapogatódzva kell valamiképpen közreműködnöm, ezt ugyanolyan készségesen megtettem volna.

A Hatz Ottó-féle tárgyalásokat mindenki a fentebb leírtak szerint ismerte és értékelte. Semmiféle gyanúnk nem merült fel Hatz Ottó személyével kapcsolatban, mindannyian tökéletesen megbíztunk benne. Most utó-

lag, más megvilágítás alapján, szükséges még foglalkoznom az esettel.

1962. december 15-én a Magyar Nemzetben egy cikk jelent meg, Ránki György történész tollából. Ezt idézem:

„...Volt azonban egy közvetlenebb útja is annak, hogy a németek tudomást szerezhettek Kállayék nyugati próbálkozásáról. Mégpedig közvetlenül a magyar kormány által tárgyalni kiküldött ügynökök. Így például Hátszegi-Hatz, a vezérkar kémelhárító osztályának beosztottja, volt szófiai katonai attasé 1944 elején Isztambulban tárgyalt. Feladata végeztével, visszatérőben Magyarországra, Szófiában megszakította útját, s részletesen tájékoztatta az ottani német követet tárgyalásainak eredményéről, az angolok által megszabott feltételekről stb. Pár nap múlva már a német külügyminisztériumban feküdt a szófiai német követ jelentése az egész ügyről..."

A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének szerkesztésében 1968-ban megjelent dokumentumkötet, A Wilhelmstrasse és Magyarország tartalmazza a háború után előkerült, Magyarországgal foglalkozó német okmányokat. Ebben a Hatz-féle tárgyalásokról az alábbiak vannak.

1943. december 22-én Beckerle szófiai német követ jelenti a külügyminiszternek Delius német ezredestől, a katonai elhárítás ottani vezetőjétől kapott információt. Ezek lényege: Hatz közölte Deliusszal, hogy az amerikaiakkal tárgyalásokat folytat. Az amerikaiak szerint a németek a háborút elvesztik, nem elég, hogy Magyarország passzívan vesz részt a háborúban, aktív ellenséges magatartást kell tanúsítania a német birodalommal szemben. Hatz közölte velük, hogy Magyarország sem aktív kémkedést nem hajlandó folytatni, sem szembefordulni nem akar, a németek bolsevizmus elleni harcát továbbra is támogatja. Erre az amerikaiak a tárgyalásokat megszakították, és kijelentették, hogy az amerikai bombázók meg fognak jelenni Magyarország felett:

1944. február 1-én Beckerle újból jelent (szó szerint): „Hatz ezredes, átutazóban Isztambulból Budapestre, ma felkereste a katonai elhárítás vezetőjét. Elmondta, hogy január 9-én Münchenben a magyar vezérkari főnök az ő jelenlétében tájékoztatta ugyan Canaris tengernagy urat az ügyről, de megütközésére nem tett említést a legfontosabb részletekről." (Tévedés, mert a vezérkar főnöke nem volt Münchenben, és nem tárgyalt Canarisszal. Münchenben én voltam.)

A továbbiakban Beckerle jelenti Delius Abwehrezredes és Hatz beszélgetését, Delius jelentése alapján. (Lényegében.)

1. 1944. január 9-én Kádár ezredes, a magyar hírszerző szolgálat főnöke és Hatz ezredes tájékoztatták Münchenben Canaris admirális urat, a vezérkar kémelhárító osztályának főnökét az angolokkal és amerikaiakkal történt kapcsolatfelvételről.

2. E müncheni megbeszélés után a magyar vezérkar főnöke úgy rendelkezett, hogy Hatz ezredes az amerikaiakkal kezdett kapcsolatokat szakítsa meg. Mégis engedélyt kapott arra, hogy az amerikaiakkal Isztambulban még egyszer felvegye az érintkezést, hogy a kapcsolatot Magyarország állásfoglalásának közlésével lezárja.

3. 1944. január 19-én és 22-én találkozott Hatz ezredes Isztambulban a szövetséges főhadiszállás megbízottaival, éspedig:

a) egy bizonyos Robertsszel, alias Randow-val, aki

Hatz megítélése szerint egy Schwarcz nevű prágai zsidó, a szövetségesek délkelet-európai hírszerzője;

b) egy amerikaival, név szerint Colmannal, aki az USA titkosszolgálatának tagja, és a délkeleti ellenállási csoportok specialistája.

4. Az amerikaiak hangsúlyozták Hatz ezredesnek, hogy minden körülmények között csak katonai személyekkel és nem magyar politikusokkal akarnak tárgyalni. Az a követelésük, hogy Magyarország, illetve a magyar hadsereg a Birodalom ellen aktív kémkedést folytasson, és minden katonai előkészületet megtegyen, hogy a magyar hadsereg adott órában a Birodalom ellen aktívan harcolhasson. A tárgyalás csak e két pont körül forgott. Magyarország ilyen segítségnyújtása az elkövetkezendő béketárgyalásokon javára írható lesz, de a szövetségeseknek nyújtandó szolgálatait majd csak a szövetségesek végső győzelme után lehet értékelni.

Hatz ezredes az utasításnak megfelelően rámutatott arra, hogy Magyarország a Birodalom ellen soha nem emelne fegyvert, és nem lenne hajlandó a Birodalom ellen kémtevékenységet folytatni. Az amerikaiak erre kijelentették, hogy a követelések elutasítása esetén minden további megbeszélés céltalan. Ragaszkodtak ahhoz, hogy Magyarország 1944. február elejéig végleg döntsön: későbbi tárgyalásokra nincs mód, mivel a szövetségesek haditerve sem időben, sem katonailag nem halasztható, nem változtatható meg.

Hatz felhívta az amerikaiak figyelmét arra, hogy Magyarország a bolsevizmust halálos veszedelemnek tartja, és ez ellen teljes határozottsággal Németország szövetségese marad. A szövetségeseknek Magyarország e lényeges álláspontját számításba kell venniük.

Az amerikaiak azt válaszolták, hogy részükről egy kettős játék a Szovjet ellen teljesen kizárt, mivel a

Szovjet a szövetséges nagyvezérkarban teljesen egyenjogú, a hadvezetés minden döntésében részt vesz. Ha tehát a Szovjet egy közös szövetséges hadművelet során európai országokat – mint például Magyarország – száll meg, akkor ezeknek az országoknak a lakosságán múlik majd, hogy a megszállást követően bolsevista politikai befolyás alá kerülnek-e vagy sem.

5. Az amerikai megbízottak azt mondták Hatz ezredesnek, hogy Washington óvta őket tőle, Washingtonban kétkulacsosnak tartják. Ezt a figyelmeztetést állítólag Washington német forrásból kapta.

A jelentés szerint Hatz beismerte az amerikaiaknak, hogy személyi biztonsága érdekében valóban közölt egyes lényegtelen dolgokat a németekkel. Neki – Deliusnak – viszont fogadkozott, hogy ezentúl is híven tájékoztatja a német szerveket; Hatz szerint a magyar kormány és a törökországi angolszász szervek között a kapcsolatokat főleg zsidók szövögetik.

Hatz ellen szól, hogy nem volt megbízatása arra, hogy német szerveket bármilyen formában és mértékben tájékoztasson, és hogy erről utólag sem tett jelentést. (Ha tett volna, a Canaris-tárgyalás, az engedélykérő akció elmarad.) Delius ezredes jelentéséből viszont nem tűnik ki, hogy Hatz a tárgyalásokat felettes hatóságának megbízása alapján folytatta, a háborúból való kiválás érdekében, hanem mintha csupán a katonai attasék egy szokásos megkörnyékezésébe bocsátkozott volna bele, amit természetesen jelentett, és a németekre kedvező hivatalos választ adott. Nem tűnik ki az sem, hogy a Canarisszal folytatott tárgyalás félrevezető szándékkal történt, és Hatz az átvett rádiókészülékről és a tárgyalási készségre vállalkozó rádióüzenetről sem beszélt. Vagyis Hatz nem közölt Deliusszal minden tényt.

Az 1944. márciusi megszállás előtt, amikor Hitler Klessheimbe hívta Horthyt, a német külügyminisztérium elkészítette a magyarok „bűnlistáját”. Ez a dokumentum is előkerült. Ebben szerepel: (Hatz) „...Tárgyalásainak lefolyásáról bizalmas közlésben tájékoztatta ugyan a szófiai német elhárítás vezetőjét, a birodalmi kormánynak mégis olyan eljárással kell szembenéznie, amelynek komoly jelentőséget tulajdonít. Hatz alezredes bizalmas közlései ugyanis ellentmondást tartalmaznak, és ugyanakkor olyan képet adnak a tárgyalások lefolyásáról, amely több szempontból is valószínűtlennek tűnik. Emellett a birodalmi kormány afelől sem lehet biztos, hogy a német elhárítótiszt tájékoztatása vajon nem azt a célt szolgálta-e, hogy azzal alibiről gondoskodjanak, és a tárgyalások menetének legfontosabb mozzanatait elhallgatták. Ilyen feltevésre okunk van annál is inkább, mert az első tájékoztatásra két hónappal a tárgyalások felvétele után került csak sor. De hallatlan eset elsősorban maga az a tény, hogy egy magyar katonai attasé, kormánya megbízásából, a szövetséges német birodalom háta mögött, Törökországban közvetlen kapcsolatba lép az ellenséges oldallal.”

Ebből a dokumentumból látható, hogy a németek nagyon is kiértékelték Hatz tájékoztatását, és nincs egyértelműleg kizárva, hogy a lényeget ismerték fel. Hatz később azzal magyarázta eljárását, hogy ő mindenképpen biztosítani akarta saját személyét is a megfigyelések elől, egyben magát a tárgyalást is. És kétségtelen, hogy a hírszerző és a titkosszolgálatnak mindig vannak olyan részletei, amelyekre szinte lehetetlen teljes fényt deríteni. Konspirációs tevékenységet nem lehet leplező eszközök nélkül folytatni. A játék olyan, hogy egyes akciók után tág tere van a megítélés változatainak.

Rendkívül érdekes azonban a Delius-féle jelentés azon része, amely szerint a tárgyaló amerikaiakat Washington óvta Hatz személyétől, és erre az óvatosságra német oldalról kaptak inspirációt. Ma már ismerjük Canaris és szűkebb körének a Nyugat felé folytatott játékát, így azt sem zárhatjuk ki, hogy éppen Canaristól – vagy környezetéből – származott az amerikaiak figyelmeztetése.

Amikor a megszállás után a németek letartóztattak, számos ellenem emelt vádjuk között az egyik legsúlyosabb a Hatz-ügy volt. Az életemet is fenyegető szorításból akkor előttem érthetetlen hirtelenséggel szabadultam, az egész ügyet levették a napirendről, és a többi vádak alapján faggattak. Később tudtam meg Hatztól, hogy ez az ő Deliusszal való összeköttetésének volt köszönhető. Nem hallgathatom el, hogy akkor, a részletek ismerete nélkül, Hatz eljárását szinte zseniálisnak tartottam, és hálát éreztem iránta. És az igazság kedvéért kell megmondanom, hogy Hatznak a magyar kormány álláspontjáról a németeknek adott tájékoztatása – a lényeget tekintve – sajnos megfelelt a valóságnak.

A kormányzó és a kormány ebben az időben a Szovjetunióval még nem keresett kapcsolatot, mereven elzárkózott ettől.

Amikor a románok kiugrási előkészületeiről megbízhatónak látszó híreink voltak – kb. 1944. január végén –, egy emlékiratot szerkesztettem, ezt Szombathelyinek adtam át. Ebben javasoltam: keressünk kapcsolatot a háborúellenes román körökkel, és alkalmas időpontban velük együtt, összehangoltan cselekedjünk. Elképzelésemet elutasította. Hangoztattam, hogy sorsunk attól függ: együtt cselekszünk-e a románokkal, egyszerre, esetleg megelőzzük-e őket legalább 24 órával.

23.

1943. szeptember elején Szombathelyi közölte velem: a németek azt kívánják, hogy Magyarország adjon három hadosztályt a Tito-partizánok elleni hadműveletekhez a Balkánra, ők viszont hat megszálló magyar hadosztályt visszaengednek a hátországba. Ő ehhez hozzájárult. Ezt Pappenheim tábornok, a német katonai attasé már jelentette is a főhadiszállásnak. Szombathelyi megindokolta határozatát: hat hadosztályt visszakapunk, így nyerünk hármat; a Balkánra küldendő három hadosztályos hadseregcsoport parancsnokául Náday István vezérezredest szándékszik kineveztetni – aki a tábornoki karban a legnémetellenesebb beállítottságú – azzal a bizalmas megbízatással, hogy ha az angolszász partraszállás megindul a Balkánon, azonnal álljon át. Így készen kapjuk az új magyar hadsereg magvát. Panaszkodott, hogy a kormányzónál és Kállaynál a leghevesebb ellenállásra talált. Ezek álláspontja az volt, hogy a magyar csapatok a terep miatt is sokkal súlyosabb veszteségeket szenvednének a balkáni partizánharcokban, mint a keleti megszállás alatt; a magyar csapatok megjelenése Jugoszláviában új érdekeltséget jelentene, amit igen súlyosan ítélnének meg a nyugati hatalmak; semmi konkrét adat nincs arra, hogy az angolszászok valóban partra szállnak a Balkánon. Határozott parancsot kapott, hogy a német kérést tagadja meg. Rövidesen a főhadiszállásra megy, ahol a balkáni csapatkiküldés és a megszálló csapatok egy részének visszaengedése ügyében fog tárgyalni. Elrendelte, hogy útjára kísérjem el. Indulásunk előtti este Kállay magához hívatott. Elmondta a fentebb ismertetett álláspontot; nyomatékosan hangsúlyozta, hogy a kormányzó és a kormány semmi

szín alatt nem járul hozzá a balkáni akcióhoz, majd így folytatta: „A kormányzó úr és én megbízunk Szombathelyiben, hisszük, hogy akaratunk ellenére nem tesz ígéreteket. De téged megbízunk azzal, hogy nagyon légy résen, nehogy Szombathelyit a főhadiszálláson befolyásolják. Ha mégis bármiféle ígéretet tenne, bármikor érkeznétek vissza, azonnal közöld velem." Egyidejűleg még átadott egy levelet azonnali kézbesítésre Szombathelyinek. Ebben a kormányzó nevében még egyszer írásban is megtiltotta a csapatok odaígérését.

Másnap reggel, amint vonatunk elindult, Szombathelyi fülkéjébe hívatta a kíséretünkben utazó német katonai attasét, Pappenheim tábornokot négyszemközti beszélgetésre. Rövid idő múlva láttam, hogy Pappenheim lángvörösen elhagyja a fülkét. Szombathelyi elmondta beszélgetésüket: Pappenheimmal közölte, hogy nem adunk erőket a Balkánra. Ez felugrott ültéből, és idegesen válaszolta: „Ha nagyméltóságod ezt nekem a vonat indulása előtt öt perccel megmondja, akkor ez az utazás elmarad. Hogy fogok én most a Führer előtt állani, amiért félrevezettem." Ő megmagyarázta, hogy személyében mellette volt a kérés teljesítésének, de kezét megkötötték, a kormányzót és a kormányt nem tudta meggyőzni. Már ekkor éreztem, hogy Szombathelyi magyarázata nem volt helyénvaló, mert mint a vezérkar főnöke nem azonosította magát az államvezetés kívánságával, a határozat egész ódiumát áthárította.

Úgy látszik, a németek nagy súlyt helyeztek a „megnyerésre". Minden nagyobb állomáson katonai küldöttség tisztelgett, Pappenheim pedig már Bécsben idegesen futkározott: gondoltam, jelentéseket ad a főhadiszállásnak.

A német főhadiszállás ekkor a Mazuri-tavaknál volt,

a Rastenburg környékén levő erdőkben. Gondosan rejtették. Teljesen elhagyatott kis vasútállomáson szálltunk ki, és gépkocsin mentünk az erdőben szétszórtan levő barakktáborba. Itt minden osztálynak megvolt a maga fabarakkja, a beosztottak lakásával és irodájával. Megérkezésünk után Hitler azonnal fogadta Szombathelyit. Egyetlen szóval sem említette azonban a Balkánra küldendő csapatok kérdését, a megszálló erők csökkentésébe pedig nem egyezett bele. Propagandabeszédet tartott a végső győzelemről. Az olasz eseményeket ostorozta: az árulók becsapták, kegyetlenül elbánik velük és mindenki mással, aki áruló lesz; a nemzeteket kemény kézzel kell vezetni; a nagy cél érdekében semmitől nem riad vissza. Példaként említette, hogy egy orosz városnál három német hadosztály volt védelemben, a támadást nem tudták feltartóztatni, visszavonultak. Mind a három hadosztályparancsnokot magához rendelte, és mert nem tudták kellően megindokolni a visszavonulásra kiadott parancsaikat, félórával a kihallgatás után agyonlövette őket.

Amíg Szombathelyi Hitlernél volt, elbeszélgettem néhány tiszttel. Nem az volt a benyomásom, hogy a végső győzelmet olyan biztosra veszik! Állandóan azt emlegették, hogy segítségre van szükségük.

Szombathelyi a hitleri kihallgatás után hosszabb ideig négyszemközt tárgyalt a keleti arcvonal vezérkari főnökével, Zeitzler vezérezredessel. Beszélgetését elmondta nekem. A német vezérezredes – aki a régi porosz vezérkari tiszt típusának látszott, mozgékony, eszes ember benyomását keltette – panaszkodott Szombathelyinek nehéz helyzetéről. Szerinte a Hitler–Keitel-féle hadászati elképzelés az, hogy a háború első időszakában megszerzett területnyereség adja meg a győzelmes befejezés lehetőségét. A megszerzett területeket csak súlyos harcok árán, lépésről lépésre, halogató védelemmel, közbeiktatott támadásokkal késleltetve adják fel. Ez a Szovjetuniónak sok veszteségébe kerül, és hosszú ideig tart. A visszavonuló harcok a német határig tarthatnak, az időt tehát a terület biztosítja. Ez idő alatt meg kell indulnia a nyugati inváziónak, az pedig feltétlenül kudarccal végződik az angolszászok számára, mert támadásuk elhárítására alaposan felkészültek. A kudarcot az angol–amerikaiak politikailag súlyosan megsínylik, remélhető, hogy hajlandók lesznek béketárgyalásokra. Amint nyugaton befejeződnek a harcok, a német csapatok zömét átdobják keletre, offenzívába mennek át, és a szovjet erőkkel szemben fölénybe kerülve győznek. Ennek az elképzelésnek alapján Hitler és Keitel nem adnak a keleti frontra újabb csapatokat, egyetlen hadosztályt sem hajlandók nyugatról elvonni, ott pedig az angolok csak játszanak velük, jövünk, nem jövünk. És amíg a keleti csapatok lassan-lassan egészen felmorzsolódnak, nyugaton lábhoz tett fegyverrel áll a jól felszerelt és kiképzett sereg. Szombathelyi szerint Zeitzler vezérezredes cseppet sem volt optimista a következő idők megítélésében. A Hitler–Keitel-elmélettel nem értett egyet, és amennyire ezt egy idegen állam vezérkari főnökének megmondhatta, meg is mondta. Beszéd közben olyan megjegyzést is tett, kezével Hitler barakkja irányába mutatva: „E miatt az ostobaság miatt elveszítjük a háborút."

Mindezekből azt a benyomást szereztem, hogy a német főhadiszálláson nincs egyetértés: Zeitzler törzse szemben áll a Hitler–Keitel-elgondolással. Ez csak gyorsítja a vereséget.

Ebédre Keitel vezérezredes látott vendégül bennünket. Nagy luxussal berendezett, vasúti kocsikból ala-

kított lakosztálya volt, amely vasúti sínen állott, előtte mozdonnyal. Ebédlőkocsijában süppedő szőnyegek, a falakon értékes festmények. Keitel igen kellemetlen jelenség volt, pohos testű, nagyhangú, ordítóan ellenszenves. Az egész ebéd alatt jóformán csak ő beszélt, féktelenül szidta az olaszokat: „A mandolin-hadsereg elárult bennünket. Ha nem akartak harcolni, most majd gondoskodunk, hogy megdögöljenek a munkában Németországban." Az árulók folytonos szidalmazása, a velük szembeni megtorlás hangoztatása mintha bennünket figyelmeztető hatást célzott volna meg.

Hazaérkezve beszámoltam Kállaynak és a fiatal Horthynak megfigyeléseimről és következtetéseimről.

A balkáni akció dokumentumai eltérnek Szombathelyi nekem adott tájékoztatásáról. Éspedig: ez a német kérés nemcsak ebben az időpontban, hanem már 1943. márciusban felmerült, a magyar kormány akkor sem egyezett bele; 1943. szeptember 6-án Pappenheim német katonai attasé azt jelentette, hogy a kormányzó hozzájárult a balkáni csapatküldéshez. 1943. szeptember 15-én pedig jelenti, hogy „a magyar vezérkartól[!] szerzett értesülések szerint a kormány polgári tagjainak befolyására a kormányzó megváltoztatta elhatározását, Szombathelyinek nincs felhatalmazása, hogy erről a kérdésről a főhadiszálláson tárgyaljon, Csatay honvédelmi miniszter és Szombathelyi fel vannak háborodva a kormány gyávaságán".

Ezeknek ismeretében arra gondolok, hogy a vasúti fülkében történt megbeszélésen inkább a magyar kormány elutasító álláspontjának ismertetése és valószínű kommentálása háborította fel Pappenheim tábornokot. A dokumentumok bizonyítják, hogy az utazáskor már tudta kérelmük elutasítását.

Pappenheim tábornok nyilván az ő közvetítő tevékenysége kudarcának hatása alatt egy összefoglaló helyzettájékoztatást szerkesztett, amelyben kifejtette, hogy a magyarok megbízhatatlanok, kormányzatuk arra spekulál, hogy adott pillanatban átálljon az ellenséghez. Ezért javasolja, kísérjék fokozott figyelemmel a magyar megszálló csapatok magatartását, mert azok – ha erre alkalmuk nyílik – átmennek szovjet oldalra. Felhívta a főhadiszállás figyelmét: az esetleges visszavonulások alkalmával célszerű a magyar csapatokat úgy irányítani, hogy azok minél messzebb kerüljenek a Kárpátoktól, és mindig német csapatok közé beékelten alkalmaztassanak. A magyar kormány megbízhatatlanságának bizonyítására felhozta azt is, hogy bár a magyar vezérkar főnöke a balkáni akció mellett volt, és a német vezetés kívánságának eleget akart tenni, ezt a kormány nem engedélyezte.

Pappenheim ezt a jelentését egyidejűleg a magyar megszálló csapatok parancsnokságánál beosztott német összekötő tábornoknak is megküldte, „tudomásul". A borítékot azonban fatális véletlen folytán elcímezte a magyar megszálló csapatok parancsnokának. Így az irat Lakatos vezérezredes kezébe került, aki Pappenheim iratát másolatban felterjesztette Szombathelyinek, és felháborodottan követelte Pappenheim azonnali eltávolításának kieszközlését, mert az súlyosan megsértette őt és a parancsnoksága alatt álló csapatokat katonai becsületében.

Szombathelyit Lakatos jelentése rendkívül kellemetlenül érintette. Írásba foglaltan állott benne az ő illojális magatartása. Órákon keresztül beszélt velem az ügyről. Pappenheim felváltását nem kérheti, erre nincs elegendő indoka, ha marad, Lakatos nem nyugszik, a kormányzóhoz fordul elégtételért, és akkor ő igen

kellemetlen helyzetbe kerül. Javasoltam: várjon. Bizton feltételezhető, hogy a megszállóknál levő német összekötő tábornok az esetet jelenteni fogja a főhadiszállásnak, hiszen Lakatos átadta neki Pappenheim írását. Ezt a hibát a németek nem fogják Pappenheimnak elnézni, minden közbelépés nélkül is visszahívják. Így az elégtétel önmagától bekövetkezik, ő pedig azután jelentse meg a kormányzónak őszintén a történteket.

Minden úgy történt, mint előre láttam. Nyolc-tíz nap elmúltával Pappenheimot felváltották. Szombathelyi „meggyónt" a kormányzónak, aki az esetet egyszerűen tudomásul vette. Peppenheim utóda Greiffenberg altábornagy lett.

24.

Körülbelül ezekkel az eseményekkel egy időben – tehát 1943. októberben – egy szigorúan bizalmas magánlevelet kaptam a pozsonyi magyar katonai attasétól, Lipcsey-Magyar Sándor vezérkari alezredestől. Közölte velem, hogy van egy német ismerőse, akinek jó összeköttetései vannak a német náci pártban. Ez az ember a napokban Pozsonyban volt, és elmondta neki, hogy elhatározták Magyarország megszállását, amit 1944. február végére vagy március elejére terveznek.

A levélben foglaltakat azonnal jelentettem mindazoknak, akiket szükségesnek láttam értesíteni. Közöltem a fiatal Horthyval is, hogy tájékoztassa apját.

A magam részéről mindenestül elhittem a levélben foglalt hírt. A fronthelyzet a németek számára egyre aggasztóbb lett. Biztosra vettem, hogy a szovjet csapatok feltartóztathatatlanul jönnek előre, el fogják érni a magyar határokat, a németek a magyar térségben – mint a német határok előterében – szívósan védekezni fognak. Ha tehát ez a terület hadszíntérré válik, vagy átmenetileg még csak hadtápterületté, akkor nekik ezt a részt a maguk számára „megbízhatóbbá" kell tenniük. A tervezett megszállásnak tehát megvan a száraz, katonai indoka.

A magyar szélsőjobboldalról gyakran lehetett hallani, hogy „az lenne a helyes, ha megszállnának a németek, mert akkor rendet teremtenének, Magyarország is egész erejével részt vehetne a háborúban". A kormányzó és Kállay állandó leszólása ezekben a körökben napirenden volt: „árulók", „paktálnak az ellenséggel", „nem oldják meg a zsidókérdést", „elszabotálják a háborút" – ezek a körök és hangjaik szinte ajánlották a németeknek az ország megszállását, de aligha tévedek, ha azt tartom, hogy nemcsak felelőtlen beszélgetések formájában, újságcikkekben és más közvetett módon. Ma is meggyőződésem, hogy Imrédy Szálasi és egyéb honmentők vagy jó német összeköttetésekkel rendelkező emberek sürgették, talán kérték is ezt a megszállást. Tábornokaink és magasabb rangú vezérkari tisztjeink közül többen ugyancsak a német „rendcsinálásnak" voltak a hívei. Az egyik tábornok például jelenlétemben tette a következő kijelentést tábornoktársainak: „Kénytelen vagyok azt tanácsolni tisztjeimnek, hogy lépjenek be az SS-be, hogy a német hadseregben védhessék meg hazájukat, mert a mi vezetésünk szabotálja a háborút." Hátországi hadosztályparancsnok volt. Feljelentettem. Kérdőre sem vonták.

A magyar politikai élet kuszáltságát jellemzi, hogy voltak olyan határozottan németellenes beállítású és a háborútól szabadulni akaró emberek is, akik szintén a német megszállást kívánták. Idézem Feine német kö-

vetségi tanácsos 1943. szeptemberi helyzetjelentésének egy részét: „Bizonyos magyar politikusok, köztük gróf Eszterházy Móric volt magyar miniszterelnök, most azt a nézetet képviselik, hogy a jelenlegi körülmények között Magyarország szempontjából az lenne a legcélszerűbb, ha valamilyen ürüggyel szakítana Németországgal, és így provokálná ki, hogy Magyarországot német csapatok szállják meg. Így gondolják kiérdemelni a szövetségesek jóindulatát."

Az általam bemutatott levélnek és hozzá fűzött állásfoglalásomnak nem volt semmi hatása. Latolgatták ugyan, de nem hitték. Keresztes-Fischer belügyminiszter szinte egyedülállóan vette a hírt nagyon komolyan, és megígérte, hogy saját szervei útján is igyekezni fog további információkat szerezni, és mindent megtesz, hogy a kormány komolyabban foglalkozzék a kérdéssel.

Szombathelyi sem adott sok hitelt a hírnek. Csak utasított: írjak Lipcsey-Magyar alezredesnek, hogy emberével tartson továbbra is összeköttetést, és azonnal értesítsen, ha még valami bizonyosat megtud.

Lipcsey első levelét rövidesen egy második követte. Ebben azt írta, hogy informátora szerint egy német megbízott a közeli napokban Budapestre fog érkezni, a Hungária-szállóban száll meg. Kéri Kálmán vezérkari ezredessel – a honvédelmi miniszter szárnysegédével – akar beszélni, akit még pozsonyi katonai attasé korából ismer. Feladata az, hogy Kéritől olyan tábornokok és magasabb rendfokozatú vezérkari tisztek nevét tudakolja meg, akik a német megszállás után a honvédség kulcspozícióinak betöltésére németbarátságuk révén alkalmasak. A levéllel ugyanazon utakat jártam végig, mint az előzővel. Mindenütt hangoztattam, hogy ez olyan konkrétum, amit már nem lehet félvállról kezelni. Most sem találtam nagyobb megértésre.

Szombathelyi úgy rendelkezett, hogy a németet figyeltessem meg. Hagyjam, találkozzék Kérivel. Ha Kéri nem tesz jelentést a találkozásról és a tárgyalásról, le fogja tartóztatni. A lényeggel tehát nem foglalkozott. Jelentettem, hogy Kéri Kálmán megbízható, magyar érzelmű, nem németbarát és nem szélsőjobboldali gondolkodású tiszt, nem tartom helyénvalónak, hogy őt előkészületlenül ilyen helyzet elé állítsuk. Nem az a fontos, hogy Kéri jelenti-e, vagy sem, hanem az, hogy a találkozóra felkészülten menjen, és úgy beszéljen, ahogyan számunkra fontos. Szombathelyi egyetértett, és megbízott, hogy tájékoztassam Kérit. Közöltem vele Lipcsey levelét. Megbeszéltük, hogy kitér az egyenes válasz elől – ilyen kérdésre nem tudhat azonnal válaszolni, a felelősséget nem vállalhatná a megnevezett személyekért stb. Ellenben igyekezni fog minél több adatot szerezni beszélgetés közben a megszállásra vonatkozólag. Keresztes-Fischert is értesítettem, aki egész detektívhadat mozgósított a német megfigyelésére. Amint a határt átlépte, minden lépését figyelte a politikai rendőrség.

Mert a német tényleg megérkezett, tényleg a Hungária-szállóban szállt meg, kérette Kéri Kálmánt. Kéri a beszélgetést jelentette: a feltett kérdések elől, megbeszélésünk szerint, kitért, semmiféle nevet nem említett, a német nem tagadta, hogy a megszállás be fog következni.

Mégsem történt részünkről semmi. Nemhogy valamiféle ellenállásra készültek volna, de még továbbra sem voltak hajlandók elhinni a veszélyt. Amikor csak alkalmam volt magasállásúakkal beszélni, minden alkalommal hangoztattam, hogy a német megszállás kü-

szöbön van. Minden fáradozásom, érvelésem hiábavaló volt. Egyszerűen közömbösek voltak. Csatay honvédelmi miniszter egyenesen kinevetett: „Ugyan, ugyan, dehogy fognak megszállni, van a németeknek elég más gondjuk, minden emberükre szükség van a fronton." Kállay: „Nem szabad őket ingerelni, hangoztatnunk kell, hogy kitartunk mellettük." Vagy: „Beszélni se szabad róla, nehogy a németek fülébe jusson, hogy mi magunk is gondolunk ilyesmire." Szombathelyi napi hangulata szerint hol lehetségesnek tartotta, hol kizártnak. Keresztes-Fischer biztosra vette a megszállást. Információi voltak, amelyek szerint egyre több és több német szivárog be az országba különböző címeken. Ezek mindenről tájékozódnak, személyekről, gazdasági helyzetről, hangulatról. A német követségen gyakran jelennek meg magas rangú magyar tisztek. Tudomása volt arról, hogy a Standard-gyár egyik tisztviselője politikai vacsorákat rendez, ahol az Imrédy-klikk emberei, gyakran Vörös János, Rátz Jenő és más tábornokok is megjelennek. Nekem is voltak értesüléseim. Személyesen és gyakran informált például egy Lábos Ede nevű, állítólag 1919-es kommunista párttag, aki a Révai Könyvkiadó Vállalat alkalmazottja volt. Ő és barátai a német követséget állandó megfigyelés alatt tartották, mindig közölte velem azok nevét – köztük több magas rangú tisztét –, akik sűrűbben jártak oda. Hiába minden! Hiába mondtam fáradhatatlanul, hogy ideje cselekedni, védekezésre készülni. Szinte egyedül állottam „mániámmal", nem hittek nekem. Keresztes-Fischer rendelt magához, és mondta el, mennyit töpreng: mit lehetne tenni? Kérdezte, mi a véleményem elképzeléséről, amely szerint a magyar kormány, élén a kormányzóval, repülőgépen elhagyná az országot, és Nyugaton mint ellenkormány működnék, Magyarországon pedig Szombathelyi vezetésével katonai diktatúra venné át a hatalmat, amellyel ők titokban összeköttetésben maradnának, és Szombathelyi utasításaik szerint járna el. Az elképzelést gyakorlatilag értéktelennek minősítettem. A süllyedő hajóról elmenekült vezetők szavára senki nem adna, Szombathelyi pedig a németek szoros felügyelete mellett tehetetlen lenne. Beszéltünk a munkásságról is. Keresztes-Fischer szerint a munkásság körében is erősebb a nyilas fertőzés, semhogy ezt ellensúlyozni tudnánk, a munkásság egy ellenállás esetén nem követné a kormányt. Hangsúlyozta, hogy megbízható értesülései szerint a kommunisták „időnként kisebb csoportokban megbeszéléseket folytatnak, de nem csinálnak semmit. Mindenütt ott vannak az embereim, minden lépésükről tudok. Veszélytelenek, tervezgetnek, álmodoznak".

A német megszállás más forrásokból is erősbödő hírére sem történt semmi intézkedés, még annyi sem, hogy a honvédség közismert németbarát vezetőségében némi változtatást eszközöltek volna. Sőt: Vörös János altábornagy, aki ekkor a honvédelmi minisztérium anyagi főcsoportfőnöke volt, emlékiratot intézett a vezérkar főnökéhez – magam is olvastam, Szombathelyi megmutatta –, ebben azt fejtegette – 1944. január végén –, hogy semmi kétség nem lehet: a németek a háborút megnyerik, az átmeneti nehézségeket le fogják küzdeni, az új fegyverek bevetése rövid idő kérdése. Ezzel szemben mély sajnálattal állapította meg Vörös János, hogy a magyar kormány mind jobban és jobban eltávolodik a németbarátságtól, és nem vesz részt olyan erővel a háborúban, amilyenre képes. Bár tudatában van annak, írta, hogy a vezérkar főnöke a politika irányváltozásáért nem felelős, mégis kötelesség-

szerűen figyelmezteti, hogy a balratolódásért a végén ő is felelni fog. Felkérte a vezérkar főnökét: vesse latba befolyását, hogy a magyar politika ne térjen le a nemzet jövője szempontjából egyedül helyes útról.

Szombathelyi szerint: „E mögött az emlékirat mögött Rátz Jenő és a németek állanak. Akármit válaszolok, az huszonnégy órán belül a németek kezében van." Megmutatta válasza fogalmazványát: „Örömmel vettem volna, ha Nagyméltóságod szolgálati állásának ügykörére vonatkozólag adott volna nekem tanácsokat, politikai vonatkozású megállapításai azonban túlesnek hatáskörén." „Ezzel elmehet Vörös a németekhez" – fűzte hozzá.

Vörös a válasz miatt megsértődött. Orvosi bizonyítvány alapján háromhónapi egészségügyi szabadságot kért. Kérelmét személyesen adta elő, valószínűleg abban a reményben, hogy a kihallgatáskor módjában lesz emlékiratáról beszélni. Szombathelyi azonban mereven fogadta, emlékiratát nem hozta szóba, egyszerűen engedélyezte a szabadságot. (Szombathelyi egyéniségének jellemzésére említem, hogy Vörös János a német megszállás előtt kb. egy hónappal hirtelen meggyógyult, szabadságidejének lejárta előtt újból jelentkezett szolgálattételre, és kinevezték a székesfehérvári hadtest parancsnokává, Szombathelyivel kibékült.)

Kire támaszkodva lehetett itt fegyveres ellenállásra gondolni?

25.

Részben a Szovjetunió csapatainak állandó közeledése miatt, részben a nyugati tapogatózásokra kapott válaszok hatása alatt, részben azért, mert a németek megszálló csapatainkat láthatóan nem a magyar határok

felé vonták vissza, Szombathelyi a kormányzó és a kormány megbízásából 1944. február elején kiutazott a német főhadiszállásra. Kíséretében Homlok Sándor tábornok, berlini katonai attasé, Hankovszky Gyula tábornok, hadműveleti csoportfőnök, Nádas Lajos vezérkari ezredes, a hadműveleti osztály vezetője, Henkey János vezérkari ezredes, az anyagi osztály vezetője és én mentünk. Szombathelyi megbízatása: kérje meg Hitlert, hogy a magyar megszálló csapatok a Kárpátokra vonulhassanak vissza, mert ha a szovjet csapatok elérik a Kárpátokat, itt akar az egész magyar hadsereg védekezni. Elindulásunk előtt beszéltem Kállayval. Elmondta: fő törekvése, hogy a magyar csapatok visszakerüljenek az országba. Szombathelyivel megbeszélte, hogy a Kárpátokon ajánlott ellenállást úgy tüntesse fel, mint egy „cadeau"-t (ajándékot – ezt a francia szót használta), hogy Hitler annál inkább hajlandó legyen a kérést teljesíteni. Ha ez megtörténnék, a magyar csapatok kikerülnének a német vezetés szoros felügyelete alól, és a német csapatok közé ékeltségük megszűnne, cselekvési szabadságunk megnőne. Kállay bízott abban, hogy a Kárpátok védelme címén sikerül kivonni a magyar csapatokat a szovjet területről. Úgy vélte, hogy ezzel bizonyos mértékig eleget tesz a nyugati hatalmak kívánságának is. A külföldi magyar követeknek politikáját magyarázó tájékoztatást küldött. Ennek egy mondata: „A magyar hadsereg meg tudja védeni a Kárpátokat a szovjet hadsereg előnyomulásával szemben, hacsak a szovjet seregek nem akarnak mindenáron áttörni." Ez a mondat nevetségesen hangzik. Magyarázata az, hogy Kállay Szombathelyi feltevéseken alapuló hadászati elgondolását fogadta el, amely szerint a szovjet hadsereg elsődleges célja nem Magyarország területének elfoglalása, hanem a harcok Németország

területén való folytatása, ezzel a német hadsereg mielőbbi megsemmisítése. A döntő, nagy szovjet támadásnak kedvezőbb a hadászati iránya a Kárpátoktól északra, mint a Kárpátokon át. Berlin közelebb van a Visztula vonalától Varsó–Posenson vagy Breslaun át, mint Magyarországon keresztül. A Kárpátokon való átvonulás időveszteséggel jár, a gyorsan mozgó páncélos seregtestek mozgási lehetősége kisebb, mint a Kárpátoktól északra eső, természetes terepakadályoktól mentesebb területen. Ezért valószínűsíthető, hogy a szovjet főerők támadása nem a Kárpátokra zúdul, és remélhető, hogy a kisebb szovjet erőket a teljes magyar hadsereg fel tudja tartóztatni. Ezzel elkerülhetővé válik, hogy az ország harctérré legyen. „Hacsak a szovjet seregek nem akarnak mindenáron áttörni."

Elméletileg – de csak elméletileg – mégis van némi pozitívum az elképzelésben. Még tisztességesnek is lehetne tartani, ha az a hátsó szándék állana mögötte, hogy amikor a szovjet csapatok elérik a Kárpátokat, az egész magyar hadsereg azonnal átáll. Ez a hátsó szándék azonban hiányzott. Ettől függetlenül irreális az elképzelés, mert a németek nem egyeztek volna bele a gyanús magyar politikai vezetés önállósított hadvezetésébe; a magyar hadsereg a szovjet hadsereg kisebb részeivel szemben sem tudta volna tartani a Kárpátok vonalát; délen pedig a vonal nem magyar, hanem román kézben volt, és a román átállást biztosra lehetett venni.

Elindultunk a főhadiszállásra. Megérkezésünk után Szombathelyi Hitlerhez ment, Homlok Sándor tábornok és én a vezérkar helyzetnyilvántartó osztályába. Itt egy német vezérkari ezredes fogadott bennünket, és tájékoztatott az általános helyzetről. Az ezredes rendkívül komolyan, tárgyilagosan ismertette a front jelentősebb eseményeit. Őszintén rámutatott erejük elégtelenségére; a széles kiterjedéseket nem tudják uralni, további visszavonulással kell számolni. Levert hang, előadásban semmi optimizmus.

Szombathelyit a hitleri kihallgatás után felvillanyozott, elégedett hangulatban láttuk viszont. Elmondta: Hitlernek előadta a magyar kívánságot, amire az nagy beszédbe kezdett. Fölényesen kijelentette, hogy ez jellemző a magyar kishitűségre; „holott, ha én a Kárpátokig engedném az oroszokat, elveszíteném a háborút. Erről szó sincs." Ötven hadosztály tartaléka áll kiképzés alatt, ezekkel tavasszal megindítja az ellentámadást, és a háborút keleten befejezi. Beszélt az új fegyverekről, amiket a támadás megindulásakor azonnal alkalmazni fog. Neki ennél az offenzívánál semmi szüksége a magyar csapatokra. A magyarok lássák el a megszálló szolgálatot, és segítsék őt gazdaságilag. „Nincs hát semmi baj" – mondta Szombathelyi. Homlok tábornokkal együtt elmondtuk, amit a helyzetnyilvántartóban hallottunk, hozzátéve, hogy Hitler állításaiból egyetlen szót sem tartunk igaznak. Kizártnak tartjuk, hogy a komoly német vezérkari tiszt ezekről a tartalékokról ne tett volna említést, hiszen ha ilyen lehetőségek lennének, hangulata bizakodóbb lett volna, és nem nyilatkozik olyan sötéten egy idegen hadsereg tisztjei előtt. Kértük Szombathelyit, ne higgyen Hitlernek. Elgondolkozott, majd azt felelte, hogy neki a kormányzónak és a Legfelsőbb Honvédelmi Tanácsnak be kell számolnia útjáról, elsősorban arról, amit Hitler mint német államfő mondott. „Nem tarthatok olyan beszámolót, hogy Hitler ezt és ezt mondta, de Homlok meg Kádár azt állítják, ez nem igaz." Véleménye szerint, ha Hitler el is túlozza erejét, annyi biztosan igaz: tavasszal offenzívát kezd, és nem kíván harcoló magyar csapatokat.

Este vacsora volt a főhadiszálláson. Nagyon szegényes, csak innivaló volt bőven, francia pezsgő és konyak. Vacsora után Wagner német vezérezredessel, a Wehrmacht anyagi főcsoportfőnökével kerültem össze. Jó humorú, közvetlen egyéniség volt, és sokat ivott, ez megnyitotta a száját. Sem a végső győzelemben, sem a háborút eldöntő új fegyverekben nem hitt („elhiheti, hogy ha valaki, úgy én tudnék róla, ha ilyenek bevetésre készen volnának"). Mindenre lemondóan legyintett. Később a Hitler elleni összeesküvés egyik tagja volt, és amikor a Gestapo le akarta tartóztatni, főbe lőtte magát.

Hazafelé jövet korán reggel a breslaui állomáson állott a vonatunk. Szombathelyi odahívott az ablakhoz. A pályaudvaron kb. negyven-ötven német katona menetelt szép rendben, hangtalanul, fegyelmezetten. Fegyvertelenek voltak, valószínűleg szabadságra mentek. „Nézd ezeket a katonákat, nézd ezt a rendet – mondta Szombathelyi. – Hát elveszítheti az a nemzet a háborút, amelynek ilyen katonái vannak? Nem és nem! A magyar katonák, ha szabadságra mennek, részegek, ordítoznak, fegyelmezetlenek; a német igazi katona, csak győzhet." Én elismertem, hogy jó katonák, fegyelmezettek, de figyelmeztettem, hogy az erő a másik oldalon van. „Elfelejted – volt a válasz –, hogy emellett még Isten is van a világon." „Napóleon azt mondta – feleltem rá –, hogy az Isten is az erősebb zászlóaljakat segíti."

Hazaérkezésünk után mindenütt beszámoltam benyomásaimról, ahol szükségesnek tartottam. Azt nem tudom, hogy Szombathelyi hol, hogyan ismertette az út eredményét, tény azonban az, hogy Magyarország felső köreiben valami ostoba bizakodással emlegették a tavaszi döntő offenzívát. Ebből következtettem,

hogy Szombathelyi beszámolója mégiscsak a hitleri tájékoztatáson alapult.

Sok minden összejött: ez a bizakodás, a Hatz-féle tárgyalások sikertelensége, a szélsőjobboldaliak egyre merészebb hangja. A német megszállás jelzett időpontja vészesen közeledett. Mindezekről sokat beszélgettem a fiatal Horthyval. Megkértem, eszközöljön ki számomra apjánál négyszemközti kihallgatást, hogy őszintén előadhassam aggodalmaimat. Értesítést kaptam, hogy egy vasárnap délelőtt fogad a kormányzó. Jól felkészültem, elhatároztam, hogy teljes nyíltsággal elmondok mindent. A kihallgatás azonban nem úgy sikerült, mint reméltem.

Horthy nagyon barátságosan fogadott. Lehet, hogy fia már tájékoztatta, miről akarok beszélni. Alig engedett szóhoz jutni. A kiugrással kapcsolatban azt tartotta, hogy a gyakorlati magvalósításnak még nincsenek meg a feltételei; amíg segítséget nem kap, nincs értelme. Ő nem fél, neki Roosevelthez is megvannak a jó kapcsolatai, személyesen is ismeri. Ha elérkezik az idő, cselekedni fog. Hitlerről gyűlölettel beszélt, szinte komikus apróságokon is dühöngve: „Jachtot küldött nekem, mi a fenét csináljak vele? Menjek át vele Pestre? Azt hiszi, engem személyes ajándékokkal lekenyerez? Aztán mivel viszonozzam? Ha úr volna, küldenék neki hátaslovat vagy fogatot, de ennek a hülye szobafestőnek olyasmi nem való." Imrédyt szidta. „Ez a veszedelmes ember, nem Szálasi. Szálasi mellett csak csőcselék áll, de Imrédynek hisznek, a magyar értelmiség egy része felsorakozik mögé." S a német megszállás kérdését sebtében elintézte: „Ha meg akarnak szállni, ellenállok. Magam fogok a csapatok élére állni. Tudom, levernek bennünket, de ha az ellenállás csak két napig tart is, hasznos lesz a nemzet jövőjére."

Aggodalommal hallgattam. Mi az, hogy élére áll a csapatoknak? Melyeknek? Mondtam, hogy az ellenállást elő kellene készíteni; a hadsereg aligha követné parancsait, igen erős a németbarát szellem a tisztikarban. Láthatólag meglepődött, azt kérdezte, miből gondolom, hogy a hadsereg tisztjei nem engedelmeskednének parancsainak. Jelentettem, hogy megítélésem szerint a tisztikar jó része eltávolodott tőle, mert nagyon elzárkózva él. Kérdezte, mit lehetne tenni. Személycseréket ajánlottam: magasabb parancsnoki beosztásokban a rangviszonyok szigorú betartása nélkül minél előbb változtatásokat kellene végrehajtani. A várható német megszállás ellen terveket kellene készíteni. Saját személyét közelebb kellene hozni a tisztikarhoz. Közbeszólt: „Hogyan?" Talán úgy – feleltem –, hogy időnként több tisztet hívna magához, de nemcsak tábornokokat, hanem alsóbb rendfokozatúakat is, akikre személyes beszélgetésekkel hatni tudna. Azt válaszolta: késő, háború van, eddig nem tette, úgy nézne ki, mintha most hízelegni akarna az embereknek.

Beszélt egyes tábornokokról, Szombathelyiről. („Igen, igen, megbízom benne, de tudod, ő is csak sváb.") Ismét dicsérte Kállayt („eszes, ügyes politikus"). Beszélt a zsidókérdésről: nem enged a németek kívánságainak, az embertelenség nem magyar tulajdonság. Beszélt a fiáról: félti, olyan dolgokba lovalja bele magát, amiből baja lehet. Beszélt az unokájáról: nem tűri azt a hangot, hogy ő az unokából királyt akarna csinálni („megölnék a gyereket"). Szidta Albrecht főherceget. A németek bábja, jellemtelen, megint válni akar, és újból nősülni. Nem áll szóba vele, legutóbb már nem is fogadta. Beszélt, beszélt, megállíthatatlanul. Végeredményben két és fél óra alatt alig tudtam valamit elmondani abból, amit akartam. Tisztán éreztem, hogy a nemzet élén egy öreg ember áll, aki szívesen szakítana az addigi baráttal, de már csak az események fogják sodorni és menthetetlenül elsöpörni. Az egyetlen reális lehetőség – a Szovjetunió felé utat keresni – szóba sem került. Amikor azt mondtam, hogy a románok komoly előkészületeket tesznek az elszakadásra, és előnyös lehetne velük kapcsolatot keresni, felcsattant: „Erről szó sem lehet, egyet jelentene az orosz megszállással." Kérdezte, Szombathelyi tudja-e, hogy engem fogadott. Igenlő válaszomra azt kérte, ne említsek semmit abból, amit beszéltünk, mondjam azt, hogy a hadifoglyokkal való emberséges bánásmódról beszélt.

Nagyon deprimáltan távoztam. Igazán nem enyhített a gondomon az a megjegyzés, hogy: „Milyen kár, hogy nem előbb kerültél jobban a közelembe, gyere, amikor akarsz. És nem is kell ilyen szépen felöltöznöd."

26.

1944. január vége felé történt: a fiatal Horthyval való egyik beszélgetésem alkalmával egyetértettünk abban, hogy mégiscsak a Szovjetunió felé kellene tapogatózni; Magyarország határait előbb-utóbb elérik. Ez után a beszélgetés után néhány nappal közölte: neki van egy embere, aki vállalkozik arra, hogy kellő segítség mellett a Szovjetunióba menjen, és tárgyalásokba kezdjen. Az illető Tyimosenko marsall „jó barátja". Lókereskedő, és a Szovjetunió lóvásárlásai kapcsán került még a békeévekben összeköttetésbe a marsallal. Kértem, hogy az illetőt hozza el hozzám. El is jöttek. Nem emlékszem már pontosan a nevére, talán Friedmann-nak hívták, 50-55 éves lehetett. Elbeszélgettem vele. Nagyon kihangsúlyozta a „barátság"-ot, vállalkozott is

mindenre. Nem volt bizalmam hozzá. Összegyéniségét sem láttam alkalmasnak ilyen tárgyalásokra, és nem utolsósorban arra is gondoltam, hogy sértésszámba menne a Szovjetunióban, ha ilyen kapacitású embert küldünk ország dolgában tárgyalni. A jóakaratot megköszöntem, a fiatal Horthyval közöltem véleményemet, azzal, hogy próbáljon másvalakit keresni, lehetőleg olyat, aki apja részéről is kaphatna valami meghatalmazást. Erre azonban nem került sor. (1966-ban véletlenül találkoztam Bornemissza Félixszel, aki barátságban volt a fiatal Horthyval. Elmondta, hogy Friedmannt [?] mégis útnak indították, de az arcvonalon nem tudott átjutni, és visszatért Budapestre. Erről akkor nem tudtam.)

Ullein-Reviczky Antalt 1943 őszén kinevezték Stockholmba követnek. Elindulása előtt hosszasan beszélgettem vele. Véleménye az volt, hogy a háborúból való kiválás útját nyugat felé céltalan tovább keresni, a Szovjetunió felé kell orientálódni. Ez az abszolút nyugatbarát politikus ekkor már számolt a reális lehetőségekkel. Elmondta, hogy szándékában áll a Szovjetunió stockholmi követével, Kollontaj asszonnyal érintkezésbe lépni, feltárni a magyar helyzetet és egyengetni a Szovjetunióval való tárgyalás útját. Az elért eredményeket azonban nem akarja a Külügy szervei vagy rádiója útján hazajuttatni, hanem a stockholmi magyar katonai attaséval fogja rádión leadatni, nevemre. Nem a hivatalos sifre-kulcsot használja. Megállapodtunk egy megbeszélt könyv meghatározott oldalának szavain alapuló sifrében, amely megfejthetetlen annak a számára, aki a könyvet és a használatos oldalt nem ismeri. Kívánsága az volt, hogy az így érkezett rádiótáviratokat kizárólag Ghyczy Jenő külügyminiszternek mutassam

meg, másnak senkinek, és annak válaszát közöljem vele ugyanilyen módon.

Február végén érkezett az első közlés. Eszerint: Madame Kollontaj a legnagyobb jóakarattal van a magyar ügy iránt. Ha a magyarok szembefordulnak a németekkel, a Szovjetuniótól minden támogatást megkapnak, az ország fennálló társadalmi rendjébe beavatkozni nem kívánnak, az ország területi épségét biztosítják, ideértve egyes magyarlakta területeket is. Ghyczy Jenőnek átadtam a szöveget. Azt felelte: „Ez nagyon szép, csak az a kérdés, hogy ez vajon a szovjet kormány álláspontja-e, vagy csupán Madame Kollontaj magánvéleménye. Ezt feltétlenül tudni kell." Ilyen értelmű kérdés ment Ullein-Reviczkynek – de erre már a bekövetkezett német megszállás miatt nem érkezett válasz.

A Szovjetunió felé való útkeresés kívánsága 1944 elejétől már érezhető volt a németellenes értelmiség egy részének körében is. Sajnos, a kormányzó, az állam és hadsereg felső vezetésének az a kisebbik része, amelyik a németekből már kiábrándult, csak a nyugati hatalmak felé keresgélte a kapcsolatokat, és azok segítségében bízott. Tagadhatatlanul a kommunizmustól félve. Ha a Szovjetunió társadalmi rendszere olyan lett volna, mint a cári Oroszországé, már régen ott nyüzsögtek volna a magyar kormány megbízottai.

*

A tisztikar egy részének – eléggé jelentős részének – szélsőséges náci szellemével nem lehetett megbirkózni. Mintha teljesen elveszítették volna józan eszüket. 1944. februárban a szokásos tiszti gyűlést tartottam, ahol a vidéki 2. osztályokba beosztott törzstisztek is jelen voltak. Többek között arról is beszéltem, hogy a zsidó munkaszolgálatosokkal való bánásmód embertelen, a

beosztott keresztény tiszti és legénységi keret korrupt, hatalmával visszaél; ha ilyesmi tudomásukra jut, erélyesen járjanak el, és az eseteket jelentsék. Szavaim után felállott egy Debrecenben szolgáló alezredes: „Szabad kérdeznem, az ezredes úr miért védi a zsidókat?" Türtőztettem magam, igyekeztem meggyőzni, annál szemtelenebb lett. Kérdeztem: „Talán úgy képzeli a zsidókérdés megoldását, hogy 7-800 000 embert meg kell ölni?" „Igenis, úgy" - válaszolta. Erre elvesztettem a türelmemet, válogatatlan szavakkal lehordtam, lemarháztam. Hosszú lére eresztetten írásban emelt panaszt ellenem. Szombathelyi kifogásolta ugyan egy törzstiszt lemarházását, de elrendelte, hogy telefonáljak a debreceni hadtest vezérkari főnökének, hogy az alezredest azonnal váltsa fel beosztásából.

A hadtest vezérkari főnökének válasza: „Hát nem váltom fel! Majd Farkas kegyelmes úr (kisbarnaki Farkas altábornagy volt a hadtestparancsnok) megadja nektek a választ." Lecsapta a telefonkagylót.

Farkas felutazott, beszélt Szombathelyivel, majd felkeresett. Szavait idézem: „Barátilag figyelmeztetlek: jó lesz abbahagyni ezeket a kiállásokat a zsidóság mellett; nagyon súlyos következményei lesznek rád nézve."

Szombathelyi a panaszt elutasította, az alezredes más beosztásba került, egyéb nem történt.

27.

Körülbelül 1943. októberben Grassy József tábornokot kinevezték a Honvédelmi Minisztérium kiképzési csoportfőnökének. A kinevezés Szombathelyi javaslatára, Horthy jóváhagyásával történt. Az előírásoknak

megfelelően Grassy írásban kérte a „legfelsőbb kihallgatás"-t, ahol jelenteni kellett új, magas szolgálati állásának átvételét. Hetek múlva kapta meg a kormányzó katonai irodájának válaszát: „Őfőméltósága nem kívánja fogadni."

Eddig ilyen még nem volt.

Az Újvidéken történt kegyetlenkedésekről és rablásokról csak az események után érkeztek hírek, de akkor sem katonai, hanem polgári oldalról. Már említettem, hogy a polgári ellenzék Bajcsy-Zsilinszkyvel az élen, sőt egyes mértéktartóbb jobboldali politikusok és közéleti személyiségek is, elsősorban Keresztes-Fischer belügyminiszter, vizsgálat megindítását és felelősségre vonást követeltek. Tudtommal Horthy egy ízben Szombathelyit és Keresztes-Fischert egyszerre fogadta ebben az ügyben, ekkor Keresztes-Fischer vádjaival szemben Szombathelyi megvédte az újvidéki parancsnokokat; Horthy Szombathelyi álláspontját fogadta el.

A tisztességesen gondolkodó és befolyásos polgári elemek azonban nem nyugodtak. A kérdést, követelésüket továbbra is felszínen tartották. Vannak vélemények és egyes dokumentumok is említik, hogy végül az eljárást azért indították meg, mert a hintapolitika valamit törleszteni akart a múlt bűneiből, és „jó pontot" remélt. Szerintem – ha közrejátszott is ilyesmi – nem ez volt a döntő. A nyugatiakat nem nagyon érdekelte, hogy mi történt Újvidéken, más országokban történt, ennél jóval nagyobb és gyakoribb kegyetlenkedésekkel sem sokat törődtek. A magyar kormány is tisztában volt azzal, hogy a felelősségre vonással sokat ugyan nem törleszt. Sajnos, Újvidéket egyébként sem lehetett volna a németek számlájára írni. Ez magyar ügy volt, a németek köze hozzá kevés, tevőlegesen nem vettek

részt; legfeljebb inspirációkkal lehet őket vádolni, azzal, hogy a kegyetlen, kíméletlen, embertelen szellem az ő ideológiájukkal szivárgott be hozzánk...

A kormányzói kihallgatás elutasítása után Grassy felkeresett irodámban.

Elfeledve a közöttünk Pécsett lejátszódottakat, igen alázatos volt. „Tudom, hogy a főnök úrral és a főméltóságú úr fiával bizalmas viszonyban vagy, kérlek szépen, légy szíves közbenjárni érdekemben. Mindenféle hazug váddal illetnek, nem tudom tisztázni magam. Végtelenül bánt, hogy a legfelsőbb hadúr nem akar fogadni." Nem voltam szégyenlős: szemébe mondtam, hogy tudomásom szerint a vérengzésekre ő adott parancsot, hogy az első napi razzia után lehordta a tiszteket, mert nem volt fegyverhasználat; hogy az egész idő alatt, amíg a kegyetlenkedések folytak, ki sem mozdult szállásáról, hanem tökrészeg volt. Ezért készséggel tolmácsolom kívánságát: folytassák le ellene az eljárást. Grassy leforrázva hebegett, védekezett: semmi nem igaz. Másnap jelentettem beszélgetésemet Szombathelyinek azzal, hogy tegyen eleget Grassy kérésének. Válasza: „Mondd meg neki, üljön a seggére, alig tudom már védeni."

Eljárást indítani még most sem akart. A kormányzó is megelégedett azzal, hogy nem fogadta.

Végül azonban mégsem lehetett kitérni. Most már olyan erős lett minden oldalról – a kormánypolitikusok oldaláról is – a követelés, amihez Grassy kinevezése is lökést adott, hogy Szombathelyi novemberben kénytelen volt bizottságot kirendelni Újvidékre a történtek kivizsgálására. Jó két évvel a történtek után.

A bizottság több száz oldalas jelentése megrendítő volt. Magam is olvastam. Minden rémregény eltörpül mellette. Szombathelyi beleszédült: most már ő ragaszkodott legjobban a haditörvényszéki eljáráshoz. Nem rendelte el azonban a terheltek előzetes letartóztatását – ezt a súlyos mulasztást azzal indokolta, hogy nagy nyugtalanságot okozna a hadsereg tisztikarában ilyen magas rangú tisztek letartóztatása –, hanem szabadlábon védekezhettek. Tiszti gyűlést rendelt az Országos Tiszti Kaszinó nagytermében, ahol az összes magasabb és csapatparancsnokok előtt felolvasta a bizottság jelentését, és felháborodottan ostorozta a szereplők magatartását katonailag és emberileg. A tiszti gyűlés után véletlenül fültanúja voltam egy beszélgetésnek. A szót kisbarnaki Farkas Ferenc altábornagy hadtestparancsnok vitte, körülötte néhány tábornok. Farkas hangoskodott: „Az egész szemenszedett hazugság. Azok hordaléka, akiknek befolyása alá került Szombathelyi. Szégyen, gyalázat, hogy a vezérkar főnöke ilyesmikkel kiáll a tisztikar elé." A többiek helyeseltek, amikor engem észrevettek, a beszélgetés abbamaradt.

Az Újvidéken történt borzalmak ismertetését feleslegesnek tartom. Eleget olvashattunk és hallhattunk róluk a háború után. Csak Szombathelyi tájékoztatásával és a magam ismereteivel bővítem az anyagát.

Újvidékről és környékéről 1941 végén és 1942 elején számos olyan jelentés érkezett, hogy ott partizántevékenység folyik, gépkocsikat, polgári és katonai személyeket, egyes objektumokat támadnak meg. A csendőrség nem tud megbirkózni az erősbödő mozgalommal. A polgári közigazgatás – végső soron a belügyminiszter – katonai karhatalom kirendelését kérte. Szombathelyi ennek alapján küldött csapatokat a területre. A karhatalom parancsnoka: Grassy József tábornok, hadosztályparancsnok. Közvetlen felettese: Feketehalmy-Czeydner altábornagy, a szegedi hadtest parancsnoka. Ismerve Szombathelyi egyéniségét, biztosra veszem,

hogy a karhatalom parancsnokát – vagy a fölötte álló hadtestparancsnokot – az útbaindítás előtt nyakon öntötte a szokásos katonai frázisokkal: erély, fegyverbecsület, nem okoskodunk, hanem cselekszünk stb. stb. Meggyőződésem azonban, hogy fegyvertelenek, ellent nem állók, asszonyok, gyermekek, polgárok, zsidók vagy szerbek irtására nemcsak parancsot nem adott, hanem ilyesmire nem is gondolt. Amikor a karhatalom kegyetlenségeiről az első híreket megkapta, azonnal parancsot adott a túlkapások megszüntetésére. De csak telefonon és távirati úton, ahelyett hogy gépkocsiba ült volna, és órák alatt Újvidéken saját maga szerzett volna tapasztalatokat. Ezt a nagyvonalúságot és mulasztást a vezérkar főnökének sokoldalú elfoglaltsága sem mentheti. A karhatalmi csapatok visszarendelése után Feketehalmy-Czeydnerrel ismertette a belügyminiszter átiratát, amelyben a kegyetlenkedések és túlkapások részletezve voltak. Feketehalmy mindent hazugságnak, a zsidóság és a baloldaliak honvédség elleni rágalomhadjáratának minősített, amelynek egyik támogatója maga a belügyminiszter. Ő személyesen ott volt Újvidéken, felelősséggel állítja, csak azokat végezték ki, akiket fegyverrel a kézben találtak. Szombathelyi teljesen bedőlt ennek a hazugságnak, később előttem is említette: „Hát hogy tételezhettem volna fel egy altábornagyról, régi vezérkari társamról, akivel együtt voltam tanár a hadiakadémián, hogy hazudik nekem? Hát kinek higgyek, ha neki sem?" (Feketehalmy-Czeydnernek igen jó híre volt a vezérkarban. Józan, nyugodt, kiváló képességű tábornoknak tartották.) A részletes kivizsgálás ekkor elmaradt, néhány rablással és fosztogatással vádolt csendőr ellen eljárás indult. A gyilkosságok főbűnösei bántatlanok maradtak.

Az 1943-ban történt részletes vizsgálatoknál megállapították, hogy mind Feketehalmy-Czeydner, mind Grassy elégedetlenek voltak, mert a razzia első napján nem volt elég áldozat. Másnapra rumot osztottak ki a legénységnek, álsebesültek bemutatásával ingerelték az embereket. Grassy ki sem mozdult szállásáról, ivott.

De nemcsak „főbűnösök" voltak! Egy csapattestnél nem a parancsnok az egyetlen tiszt, vannak ott alparancsnokok is, alezredesek, őrnagyok, századosok stb. Hol voltak ezek? Egy sem merte felemelni szavát, egy sem tartotta kézben alakulatát, egy sem akadályozta meg a tombolást? És hol voltak az altisztjeink, a járőrparancsnokok, és hol maradt a legénységünk embersége?

Egyik, fogságban velem volt csendőr őrmester, aki ott volt Újvidéken, beszélte, hogy csendőrtiszt parancsnoka úgy biztatta őket: „Fiúk, öljetek meg mindenkit, aki nem magyar, mert az mind ellenség." Az ilyen szellem sugallói éppen úgy a „főbűnösök" mellé valók, mint a kötelességüket elhanyagoló alparancsnokok. A megcsodált hitleri németek jelszavainak ostoba majmolása: a „kiirtunk, megsemmisítünk, megtorlunk, uralkodunk" penetráns fertőzése eredményezte ezt a szégyenünket.

A hadbírói vizsgálat hosszadalmas kihallgatásokkal megindult. A vádlottak látták: olyan bizonyítékok tömege van ellenük, hogy elítélésük elkerülhetetlennek látszik. Megszöktek.

Egyes írások azt állítják, hogy szökésüket hivatalos szervek segítségével, sőt a kormányzó tudtával hajtották végre. Ez nem felel meg a valóságnak. Szombathelyi a hír vétele után valósággal kétségbe esett. Saját kezűleg fogalmazott egy újságcikket, amelyben keményen

megbélyegezte a szökevényeket. A kormányzó katonai irodájától szigorú utasítás érkezett: az ország minden nyomozó szerve teljes energiával igyekezzék felderíteni a szökevények tartózkodási helyét és a szökés körülményeit.

Én is utasítottam a Def. vezetőjét a nyomozás megindítására. Napok teltek el, semmiféle nyomozó szerv nem talált nyomra. Mintha az olyan híres magyar politikai rendőrség, csendőrnyomozók csődöt mondtak volna. Végre három-négy nappal a szökés után jelentette a Def.-vezető, hogy egyik nyomozója Magyaróváron egy vendéglőben olyan értesüléseket szerzett, hogy a szökevények Albrecht főherceg féltoronyi (Halbturm) birtokán át mentek Ausztriába. Az adatokat azonnal közöltem Keresztes-Fischerrel, aki ezen a nyomon elindította a Belügy szerveit, és rövidesen értesített: a szöktetés Albrecht főherceg személyes közreműködésével és segítségével történt. A szökevényeket Ausztriában német tisztek gépkocsikkal várták, és ünnepélyesen fogadták. A kormányzó Albrecht ellen elrendelte az eljárás megindítását. De hát nagy urakkal szemben jogállam voltunk: Albrechtet – mint főherceget, a Habsburg-ház tagját – közönséges bíróság nem vonhatta felelősségre, csak az úgynevezett „főudvarnagyi bíróság". Ilyen bíróság viszont nem volt. Összeültek a jogtudósok: kikből, hogyan kell ezt a bíróságot összeállítani?

Tárgyalgattak. Keresztes-Fischer közben levelet írt Albrechtnek, amelyben tudatta: teljesen megbízható értesülései vannak, hogy részese és segítője volt az újvidéki per vádlottai megszöktetésének, s erre magyarázatot kért.

Albrecht írásban válaszolt. Keresztes-Fischer elolvasásra átadta nekem. Így hangzott: „Nagyméltóságod által hozzám intézett kérdésekre rövid időn belül egy nagyhatalom fogja Önnek a választ megadni. Tisztelettel Albrecht főherceg."

A válasz március 19-én megérkezett.

28.

1944. március 10-én a késő délutáni órákban Szentmiklóssy Andor külügyminiszter-helyettes telefonált, hogy azonnal keressem fel irodájában. Kezében egy iratot tartva elmondta, hogy most érkezett bizalmas úton Svájcból az értesítés: a háborúból való kiválásunk részleteinek megbeszélésére Magyarországra jön egy magas rangú amerikai tiszt. Repülőgépen jön, ejtőernyővel fog leugrani. A kezében levő papírról felolvasta a leugrás hosszúsági és szélességi fokkal meghatározott helyét, kérve, hogy később állapítsam meg, ez hol van. Közölte, hogy az érkezőt a helyszínen várni kell, látszólag letartóztatni, érkezését a németeknek bejelenteni. A németek el fogják vinni kihallgatásra, utána visszaadják magyar fogságba. (Ugyanis volt egy régebbi és érvényben levő magyar–német megállapodás, amely szerint minden, repülőgépről földre került egyént magyar felügyelet mellett kötelesek voltunk kihallgatás végett átadni a németeknek, mert az ellenséges repülőadatok a németek birtokában voltak, így a kihallgatott által mondottakat ők tudták ellenőrizni. De a megállapodás szerint a magyar földre érkezetteket a kihallgatás után visszaadták magyar fogságba.) Az amerikaival való tárgyalásokra a német kihallgatás után kerül sor. Az egész eljárás így van megbeszélve az amerikaiakkal. A leugró amerikai tiszt a németeknél azt fogja

vallani, hogy ő Tito marsallhoz volt útban, eltévedtek, és ugrani kényszerült.

Túlságosan regényesnek és komplikáltnak láttam az ügyet. Ezt azonnal meg is mondtam. Nem értettem, miért kell az amerikainak ilyen módon érkeznie, hiszen megfelelő papírokkal ellátva földi úton sokkal egyszerűbben ideérhetne. Kérdeztem azt is, hogy megbízható helyről érkezett-e ez az értesítés? Szentmiklóssy szerint a svájci magyar követség közreműködésével a Külügy megbízottai jutottak megállapodásra, az ügy megbízhatóságához és komolyságához kétség sem férhet. Az amerikai hatóságok kívánsága szerint történik ilyen módon minden; mindaz, amit nekem elmondott, így van megtárgyalva. A németeket azért kell értesíteni, mert a berepülésről és a leugrásról is biztosan értesülnének figyelő szerveik útján. Így viszont elkerülünk minden gyanút. Ezek után megkért, rendeljek ki megbízható, angolul jól beszélő tisztet az amerikai fogadására, ez hozza fel gépkocsin Budapestre. A Hadik-laktanyában (Def.) rendezzünk be számára helyiséget, és nyilvánítsuk fogolynak. A Külügyminisztérium csak ennek az előzetes játéknak lefolyása után fog bekapcsolódni és tárgyalni. Kérdeztem: elöljáróimnak, Szombathelyinek jelentsem-e megbízatásomat, vagy az egész ügyet személyemnek szóló bizalmi feladatnak tekintsem. Szentmiklóssy hangsúlyozta, hogy okvetlen ismertessek mindent Szombathelyivel, mert a későbbi tárgyalásokon neki is részt kell vennie.

Másnap – mielőtt Szombathelyinek jelentést tettem volna – óvatosságból előbb még beszéltem Ghyczy külügyminiszterrel, és neki is előadtam aggályaimat, úgy mint Szentmiklóssynak. Ghyczy utasított, mindent úgy csináljak, mint Szentmiklóssy mondta. Szombathelyi, amikor neki jelentést tettem, az egészre nem

helyezett különösebb súlyt. Elrendelte, hogy mindenben hajtsam végre a Külügy kívánságait.

Ezután a Def. vezetőjével, Kern Károly vezérkari őrnaggyal beszéltem meg a teendőket, őt azonban már csak a legszükségesebb mértékben tájékoztattam, inkább olyan értelemben, hogy értesüléseim szerint egy amerikai tiszt fog érkezni, vele hogyan kell bánni, hogy kell fogadni stb. Kern a fogadásra Király Kornél Def.-hez beosztott alezredest ajánlotta, akit mindenben megfelelőnek jellemzett a feladatra. Én Király alezredest nem ismertem közelebbről. Kioktattam, de a valódi célokat vele sem közöltem. A leugrás helye, térképen meghatározva, Csáktornyától északra egy szőlő területére esett. Király elindult gépkocsival várni az amerikai érkezését. Két napig semmi nem történt. Március 16-án reggel kaptam meg Király alezredes jelentését, hogy három – és nem egy – amerikai tiszt szerencsésen megérkezett, elindult velük Budapestre. Ebben az időpontban nagyon kritikus napokat éltünk. A német megszállás küszöbén voltunk.

Az amerikaiak megérkezését azonnal közöltem Szentmiklóssyval. Lényegesnek tartom nyomatékosan hangsúlyozni válaszát, amire egészen pontosan emlékszem: „Ejnye, hát mégis megérkeztek! Pedig értesítést küldtünk, hogy most, amíg ez a megszállási história nem tisztázódik, ne jöjjenek. És hárman jöttek? Csak egyről volt szó! Na, mindegy, ha már itt vannak, úgy kell eljárni, amint azt megbeszéltük."

Alighogy ez a telefonbeszélgetés elhangzott, váratlanul megjelent irodámban Hatz Ottó. Azzal fogadtam: „Az ejtőernyősök ügyében jöttél?" Feltételeztem, hogy a Hatz-féle tárgyalások és az ejtőernyősök idejövetele között összefüggés van, és Hatz tud ezek küldetéséről.

Meglepetésemre Hatz semmiről nem tudott, sőt

amikor ismertettem vele a történteket, közölte: őt az amerikaiak úgy informálták, hogy Magyarországgal kapcsolatban minden ügyet Kairóban székelő kirendeltségük intéz, akikkel ő tárgyalt, ennek a beosztottjai voltak. Figyelmeztették arra is, hogy Magyarország ne tárgyaljon más amerikai szervekkel. Hatz megjegyezte: neki sehogy sem tetszik ez az ejtőernyős-ügy.

Hatzcal együtt azonnal elmentünk Szentmiklóssyhoz. Ő megnyugtatott: minden rendben van, az ejtőernyősök ideküldését teljesen megbízható amerikaiakkal tárgyalták meg Svájcban, ne legyenek aggályaink. Kérte, hogy az ideérkezetteket formálisan hallgattassam ki, azok a megbeszélt Tito-mesét fogják előadni, és ez legyen a németeknek küldendő értesítésben. A kihallgatással Ujszászy tábornokot bízzuk meg, mert ő jól beszél nyelveket.

Ujszászy csak a megbízatáskor értesült az egész ügyről. Aznap délután fel is kereste a három embert a Hadik-laktanyában. Szóról szóra azt mondták, amit Szentmiklóssy közölt. Ennek alapján pár soros értesítést küldtünk a német katonai attasénak: mikor, hol ért földet három amerikai tiszt, kihallgatásukkor mit adtak elő, a további kihallgatásra rendelkezésre állnak.

A németektől azonban semmi válasz nem érkezett. Ezt gyanúsnak találtam. Gyanúmat növelte az is, hogy amikor már tudtam az ejtőernyősök érkezéséről, de azok tényleg még nem voltak itt, a Nyil.-vezető jelentette: Fütterer tábornok német légügyi attasé szemrehányást tett neki, amiért nem értesítette a Dunántúlon történt ejtőernyős-leugrásról. Miután Fütbererrel én már hosszabb idő óta minden érintkezést megszüntettem, utasítottam a Nyil.-vezetőt, erélyesen utasítsa vissza nevemben Fütterer vádjait, közölje vele, hogy mi

a megállapodásokat be szoktuk tartani; ha érkezett volna ejtőernyős, azt közöltük volna.

Az amerikai tiszteket csak a megszállás befejezte után, március 24-én vették át a németek, és nem adták vissza magyar fogságba. Az akció ekkor már egyébként is tárgytalanná vált.

Később sokáig gyanakodtam, hogy ezek az amerikai tisztek német hadifogságban beszervezett provokatőrök voltak, akik külügyi megbízottainkat beugratták. Nem egy esetben alkalmazták a németek ezt a módszert. Gyanúmat sok minden alátámasztotta: az érkezés időpontja (közvetlenül a német megszállás bekövetkezte előtt), a kalandos, ésszerűtlen mód, Szentmiklóssy közlései (értesítést küldtek: ne jöjjenek), Hatz ezredes állítása, valamint az, hogy elgondolásom szerint a német megszállásra konkrét ok kellett a közvélemény előtt. Ezt látszott bizonyítani később a németek által ebben az ügyben ellenem emelt vádirat is, amelyben szó szerint ez van (Az esemény ismertetése, majd, hogy az én kötelességszegésemből...): „háború idején a szolgálatra az a hátrány származott, hogy a német Véderő Magyarországra bevonulni és itt a honvédséggel szemben kényszerintézkedéseket foganatosítani kényszerült".

Gyanúm csak jóval a háború után, a megjelent dokumentumok megismerése révén, valamint az amerikai küldöttség vezetőjével való találkozás után oszlott el.

1968 nyarán dr. Ránki György, a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének igazgatóhelyettese arról értesített, hogy Florimond Duke amerikai ezredes – aki 1944-ben ejtőernyővel leugrott – feleségével együtt itt van, beszélni szeretne velem, és meghív ebédre a Gellért-szállóba. Itt a történteket megbeszéltük.

Az ezredes említette, hogy kalandjairól könyvet fog

írni, és abból részemre is küld egy példányt. A könyvet nem kaptam meg. Hallomásom szerint az ezredest gépkocsi-szerencsétlenség érte Amerikában, és feleségével együtt elpusztult. Megkaptam azonban az Új Látóhatár című, Münchenben megjelenő lap egy különlenyomatát, amelyben Kovács Imre (író és volt parasztpárti politikus) ismerteti Duke ezredessel folytatott beszélgetését.

Duke ezredes előadta neki, hogy kiküldetését „Sparrow Mission" („Veréb misszió") elnevezéssel az amerikai vezérkari főnökség hagyta jóvá, a magyar kormánymegbízottaknak Bernben, Allen Dullesszal, az OSS (Office of Strategic Services) európai igazgatójával történt megbeszélése után. (Eszerint tehát a magyar megbízottak nem politikai faktorokkal, hanem az egyik amerikai kémszervezet vezetőjével tárgyaltak.) Az említett cikkben azonban a kiküldetés részleteinek ismertetése számos valótlan állítást tartalmaz. A jelentősebbek:

– Duke szerint fogadtatásuk előkészítését Kállay Szombathelyire bízta. Nem így történt, hanem ahogy ismertettem.

– Sehol nem említi azt a nagyon lényeges körülményt, hogy a megállapodás szerint őket előbb a németek hallgatják ki. Úgy állítja be a történteket, mintha a németek csak a magyar árulás következtében szereztek volna tudomást az ő érkezésükről, és ennek következtében kerültek a németek kezébe.

– Ha nem lett volna az előzetes megállapodás során a német kihallgatásról megegyezés, akkor nem kellett volna őket formális letartóztatásba helyezni, hanem elrejtettük volna magánlakásban vagy máshol, de semmi esetre sem a katonai elhárítás épületében. A külügyminiszter és Kállay nagyon komolyan számítottak ezekre a tárgyalásokra: az igazán nem feltételezhető, hogy maguktól rendelték el az őrizetbevételt és a németek értesítését. Még kevésbé tehetjük fel, hogy akár a vezérkar főnöke, akár bármilyen katonai szerv önhatalmúlag járt el az ideérkezettekkel, hiszen ez ellen a Külügyminisztérium azonnal élesen tiltakozott volna.

– Túlszínezett a leszállás utáni elfogatás története. Duke ezredes előadása szerint Nagykanizsáról érkezett százados parancsnoksága alatt egy szakasz katona (Nagykanizsa és a leszállási hely között légvonalban 60 kilométer a távolság), a parancsnok revolvert előrántva vonta kérdőre, majd „újabb és újabb katonai egységek érkeztek, több nehézfegyverrel és mind magasabb parancsnokokkal". Ezzel szemben Király alezredes akkor tett jelentése szerint semmi különös cirkusz nem volt, ő egy kunyhóban várta érkezésüket, egy polgári egyéntől értesült a leszállás helyéről, telefonált Budapestre, gépkocsiba ültek, és jöttek. Semmiféle katonai parancsnokságtól sem érkezett jelentés arról, hogy ejtőernyősök érkeztek, tehát erről nem tudtak.

– Duke ezredes állítása szerint a magukkal hozott rádiót a helyszínen elásták, csak később mentek érte a küldöttség egyik tagjával. Tudtommal a rádiót Király alezredes magával hozta.

– Azt állítja Duke ezredes, hogy az őket őrizetbe vevő tisztek és katonák a magukkal hozott nylonharisnyákat, golyóstollakat, karórákat, konzervkülönlegességeket elkapkodták, csak személyes holmijukat hagyták meg. Ha még elhinném is, hogy fontos diplomáciai és katonai tárgyalásokra egy vegyeskereskedés áruival jöttek, és Kállaynak talán nylonharisnyát akartak ajándékozni, azt tudom, hogy a történetből egyetlen szó sem igaz.

– Az ismertetés szerint, amikor őket megérkezésük

után Ujszászy kihallgatta, követelték, hogy azonnal vezessék őket a kormányzó, Kállay vagy Szombathelyi elé, mert Roosevelt személyes üzenetét hozták. (Magáról a Roosevelttől kapott megbízatásról viszont nem tesz említést, ami pedig az egész ügy leglényegesebb része lenne. Nem is hiszem, hogy volt ilyen; ők egy kémagentúra alkalmazottai voltak.) Ujszászy ezt megtagadta. S ilyen kérelemmel nem állhattak elő, mert tudniuk kellett, hogy előbb német kihallgatáson fognak átesni. Ujszászy a kihallgatás lefolyását jelentette. Pár percig tartott, mosolyogva előadták a Tito-mesét, másról nem volt szó.

– Duke ezredes szerint a Falk Miksa utcai (Néphadsereg utcai) laktanyában voltak fogva. Nem ott, hanem a Hadik-laktanyában (Bartók Béla út), a Def. épületében, részükre a földszinten berendezett szobában. Vendéglőből, étlap szerint étkeztek. Nem igaz az az állítás sem, hogy priccsen feküdtek, és ruhástul.

– Igaz viszont az az állítás, hogy március 19-én hajnalban Ujszászy felkereste őket, és közölte, hogy az országot megszállták a németek. Duke szerint ekkor szemrehányásokat tettek, hogy a magyarok miért nem értesítették a berni OSS-irodát, hogy most ne jöjjenek. (Szentmiklóssy szerint ez az értesítés megtörtént. Ujszászy azért ment, hogy a rádiójukat elvegye, az ne kerüljön német kézre. Később hallottam, hogy amikor a németek átvették őket, követelték Ujszászytól a rádió átadását.)

– Duke szerint március 20-án reggel „egy német szakasz" rontott be cellájukba. Ez sem igaz. Nem 20-án, hanem 24-én vették át őket, két SS-tiszt és néhány kísérő katona. .

– Duke azzal vádolja Ujszászyt, hogy ő árulta el a németeknek az érkezésüket. Ezt azzal is bizonyítja, hogy amikor a németek kihallgatták, elébe tárták Ujszászy vallomását. Ez sem felel meg a valóságnak. Mint már említettem, megérkezésüket – a megbeszélt Tito-mesével – hivatalosan közöltük a németekkel, a valóságot elhallgatva. Elárulni csak azt kellett, hogy miért jöttek. Ezt nem Ujszászy árulta el. Az előkerült dokumentumokban olvashatjuk Veesenmayer táviratát Ribbentrop külügyminiszternek: „Az amerikaiakat átadtuk a biztonsági szolgálatnak, ez idő szerint Berlinben vannak. Az eseményekről becsületes magyar tisztek tájékoztatták a biztonsági szolgálatot, miután már összehoztam Winckelmannt egy bizalmi emberemmel, aki részletesen ismertette az egész ügyet. ...Ma már számos tanúvallomás támasztja alá a hazaárulás tagadhatatlan tényét." Ujszászy nem tartozott ezek közé a „becsületes magyar tisztek" közé: a németek gyűlölték, és letartóztatták. Még kevésbé volt Veesenmayer bizalmi embere.

Ezt a dokumentumot Duke ezredesnek felolvastam, amikor itt járt. Egyben közöltem vele azt is, hogy amikor ebben az ügyben a németek kihallgattak, és nem mondtam el nekik a valóságot, felolvasták az ő vallomását, amelyben minden részletesen ismertetve volt.

– Igaz, hogy március 20-án reggel a náluk levő pénzt – Duke ezredes előttem tett kijelentése szerint 6000 dollárt – Király alezredes magához vette, de ezt a pénzt a háború után a megszálló amerikai hatóságoknak beszolgáltatta, és Duke ezredes beszélgetésünkkor elismerte, hogy ezt meg is kapta.

Ez az ejtőernyősök története.

Rossz időben rosszul szervezett kísérlet. Meggyőződésem szerint akkor sem járt volna konkrét eredménnyel, ha minden úgy sikerül, amint eltervezték. Duke

tarsolyában golyóstollak lehettek, hadosztályok nem voltak. A Szovjetunióval való tárgyalásokat meg – ha javasolta volna – egész biztosan éppen úgy nem fogadták volna el, mint az addigi hasonló javaslatokat.

29.

Az ejtőernyős amerikaiak érkezéséről kapott külügyi értesüléssel csaknem egy időben a szombathelyi III. hadtest 2. osztályától egyre-másra érkeztek a jelentések, hogy határaink mentén, általában Bécstől délre eső területen, élénk csapatmozgások és csapatgyülekezések észlelhetők. Több hadosztály erőre becsülik. Osztrák vasutasok és a lakosság szerint a német katonák és tisztek azt beszélik, jönnek Magyaroszágot megszállni. Szinte megdöbbentő volt, hogy ezek a hírek nem váltottak ki különösebb érdeklődést, aggodalmat a vezérkar főnökénél, de a kormányzóságon és máshol sem. Pedig mindenhová elmentem, mindenütt közöltem, hogy a német megszállás napokon belül várható.

Néhány nap múlva Bakay Szilárd altábornagy, szombathelyi hadtestparancsnok hughes-táviratot küldött a vezérkar főnökének, amelyben határozottan jelentette, hogy a német csapatok országunk megszállása céljából gyülekeznek, egy német távíróépítő osztag máris át akarta lépni a határt vezetéképítés miatt, és amikor feltartóztatták, a parancsnok azt mondta: „Pár nap múlva úgyis megyünk." Bakaynak olvastam még egy gúnyos táviratát: „Előttünk az orosz, hátunkban a német, fejünk felett az angol, intézkedést kérek a továbbiakra." Intézkedést nem kapott!

Szombathelyi csődöt mondott. Egyik pillanatban fogadkozott: „ha megszállnak a németek, én leszek az első partizán", a másik pillanatban kizártnak tartotta, hogy a németek ezt az „ostobaságot" elkövessék – az egész csak vaklárma. Érveléseim hiábavalók voltak. Miután semmiféle intézkedés nem történt, kértem: legalább annyit tegyenek meg, hogy ő a katonai attasétól, Kállay pedig a német követtől kérjen magyarázatot. Szombathelyi előttem hívta fel telefonon Kállayt. Kállay azt válaszolta, beszélni fog Jagow német követtel, de azt nem fogja említeni, hogy megszállásra gondolunk, úgy kell feltüntetni, mintha ilyennek bekövetkeztét eleve abszurdumnak tartanánk. Nem szabad nekünk magunknak mintegy az események elébe menni.

Szombathelyi nem beszélt személyesen a német katonai attaséval, hanem ezzel Bajnóczy vezérezredest, helyettesét bízta meg. Greiffenberg altábornagy katonai attasé nem volt Budapesten (valószínűleg már utasítások átvétele miatt volt Berlinben), így Fütterer légügyi attaséval tárgyalt Bajnóczy.

Fütterer meglepetést színlelt. Ő nem tud semmiről semmit, de kérdést intéz Berlinhez, a választ azonnal közölni fogja.

Kállay beszélt Jagowval. (Az előkerült dokumentumok szerint nem személyesen.) Szombathelyit a beszélgetésről úgy tájékoztatta (néhány perccel tájékoztatása után közölte ezt velem Szombathelyi), hogy ő – Kállay – megmondta Jagownak: „Mi politikusok semmiféle megszállásra nem gondolunk, de a katonák mindig izgulnak, ha csapatgyülekezésekről hallanak."

Jagow ugyanúgy nyilatkozott, mint Fütterer. „Kizártnak tartott" egy erőszakos lépést. Ez megnyugtatta Kállayt! Szombathelyit is!

Ezek a beszélgetések a délelőtti órákban történtek. A nap folyamán semmiféle válasz nem érkezett Fütterertől. Másnap figyelmeztettem Szombathelyit, hogy

a megszállás most már kétségtelenül bizonyosra vehető, mert ha a csapatösszevonásoknak nem ez lenne az oka, már régen választ kaptunk volna Fütterer tábornoktól. Közvetlen távbeszélő vonala van Berlinnel, onnan rögtön megadták volna a megnyugtató választ. Most törik a fejüket valami hazugságon, húzzák az időt. Ezért szükségesnek tartom azonnali intézkedését a saját csapatok megtartására. Dönteni kell az ellenállás kérdésében. Szombathelyi válasza: „Várjunk még délig türelemmel, ha addig nem jön válasz, újból jöjjön ide a német attasé."

Végre dél felé jelentkezett Fütterer, és átadta írásban a választ. Nagyon jól emlékszem, így hangzott: „A német vezérkar csodálkozással veszi tudomásul a magyar vezérkarnak azt a feltételezését, hogy a Wientől délre történő csapatösszevonások Magyarország ellen irányulnak. Erről szó sincs. Csupán egy nagyobb szabású harcgyakorlat és azt követő csapatszemle előkészületei vannak folyamatban. A német vezérkar súlyt helyez arra, hogy a magyar vezérkar rendelkezésére bocsássa mindazon adatokat, amelyekből ezt a téves következtetést levonta." (Az iratot Bajnóczy vezérezredes nekem adta át megőrzésre később. Sajnos a megszállás reggelén – más iratokkal együtt – ezt is elégettem.)

Szombathelyi fellélegzett. Alapos „fejmosást" kaptam: bedűlök mindenféle kósza hírnek, pesszimizmusommal befolyásolom az embereket. Most is fellármáztam kormányzót, kormányt, és íme, itt van: az egész csak vaklárma. Most egyem meg, amit főztem. Szerkesszem meg a választ a németek számára, és ezzel az egész ügy be van fejezve. Nem hagytam magam. Továbbra is állítottam, meg fognak szállni. Bizonyítottam a hírekkel, a németek általános katonai helyzetével – hiába! Szombathelyi azonnal megtelefonálta a kormányzó katonai irodájának és Kállaynak Fütterer válaszát, közölve, hogy megszállástól nem kell tartani.

A németek számára elkészítettem a kért választ, tele közhelyekkel, konkrétumok nélkül, „azt beszélik" stílusban.

*

A német megszállás letagadása után hamarosan értesültem, hogy megérkezett Hitler „meghívása". Akkor úgy hallottam, név szerint megjelölve a kormányzót, Szombathelyit, Csatayt és Ghyczy külügyminisztert. Szombathelyitől tudom, hogy a kormányzó ebben az ügyben a miniszterekkel és a meghívottakkal értekezett, és kijelentette: nincs szándékában elmenni. Ezt az álláspontját Kállay és Keresztes-Fischer helyeselte. Szombathelyi – saját elbeszélése szerint – meggyőzte a jelenvoltakat, hogy megszállásról nincs szó – ezt a németek írásos válasza is alátámasztja. Nekem, amikor a tanácskozást ismertette, ezt még azzal is erősítgette, hogy a németek, ha a megszállás szándékukban állana, nem lennének bolondok ilyen írást kiadni a kezükből. Ő kifejtette a kormányzónak: az első vonalban nincsenek harcoló csapataink, Hitler valószínűleg ilyen csapatokat kér, vagy nagyobb mérvű gazdasági segítséget. A Bécs környéki csapatösszevonások tehát nem egyebek, mint a zsarolás támasztékai. Tehát alkudozásokra kerül a sor. Az alkunál legnagyobb súlylyal a kormányzó személye és tekintélye jöhet számításba, ha ő tárgyal, remélhető, hogy kevesebbet kell adni, többet lehet lealkudni. A meghívottak elutazását elhatározták.

Be kell vallanom, Szombathelyi érvelése engem is megingatott abban a meggyőződésemben, hogy a meg-

szállás most fog bekövetkezni. Bár semmi befolyásom nem volt és nem is lehetett arra, hogy a magas méltóságok utazzanak-e, vagy sem, mégis szégyenkezem, hogy tisztánlátásomat azokban az órákban elveszítettem, és a kormányzó utazását helyesnek tartottam.

A klessheimi találkozón történtek hiteles dokumentumok alapján annyira ismertek, hogy azokra itt kitérni felesleges. Március 18-án 17 órakor a német alakulatok és szállítmányok megindultak Magyarország megszállására. Horthy előbb megpróbált szembehelyezkedni Hitlerrel, a végén azonban 21 órakor tudomásul vette az elkövetkezendőket, nem kis mértékben környezete egyes tagjainak közbenjárására és tanácsára. A „megegyezés"-nek sarkalatos pontjai: teljesen megbízható, németek által kívánt, illetve jóváhagyott személyekkel új kormány alakítása, a magyar hadsereg teljes felhasználása, a zsidókérdés megoldása.

A tárgyalásokról Szombathelyi részletes feljegyzést készített, később ezt eredetiben magam is olvastam. (Minden, a kérdéssel foglalkozó irodalomban szó szerint le van közölve.) Ehhez csak azt fűzöm hozzá, hogy Szombathelyi akkori elbeszélése szerint Hitler határozottan megígérte: Magyarországon rendőri intézkedésekre részükről nem kerül sor. Nincs másról szó, mint egy tisztán katonai jellegű megszállásról, amely addig tart, amíg az ő teljes bizalmát élvező kormány meg nem alakul. Szombathelyi szerint ő ajánlotta a kormányzónak Sztójay Dömét miniszterelnöknek, és Sztójay, egészségi állapotára is hivatkozva, szabadkozott. Hitler azért javasolta, mert mint katonára a kormányzó könyebben hatást gyakorolhat rá, és a németeknél is persona grata. A németek Imrédyt akarták, ebbe Horthy nem egyezett bele. Sztójayt a németek elfogadták.

Március 18-án este a horvát katonai attasénál voltam vacsorán, kb. nyolc nappal korábbi meghívása alapján. Délután telefonált Somogyi Béla: okvetlen menjek a lakására, amint csak lehet, mert Bajcsy-Zsilinszky Endre találkozni akar velem. A horvátok vacsorájáról elég hamar elmentem.

Bajcsy-Zsilinszky mérlegelte a helyzetet. A németek megszállnak. Ez most már biztos. Mit lehetne tenni? Milyen lehetőségek vannak a katonai ellenállásra? Szóba jöhet-e egy nemzeti felkelés? Latolgattuk a helyzetet. Én megjegyeztem, hogy talán-talán mégis sikerül a kormányzónak valamit elérni Klessheimben, talán nem most szállnak meg. A katonai ellenállás szerintem teljesen kizárt volt – ugyan kinek a parancsára történnék meg ez? Talán a németbarát tábornokaink adnának ki ilyen parancsot? Ha megszállnak – elkéstünk! Nemzeti felkelés? Előkészítetlenül, fegyverek nélkül? Bajcsy dühös lett. „Hát vedd tudomásul, ha bejönnek, mi magyarok, ha mással nem, őseink csontjával verjük ki őket!" Nyugodtan érveltem: „Ez szép. De az ősök csontja fenét sem ér a harckocsik ellen." Lecsillapodott. Mi hát a teendő? Megismételtem: elkéstünk; ha megszállnak, pillanatnyilag le kell nyelni. Véleményem szerint egy-két hónap alatt a magyar közvélemény németbarát része is ki fog ábrándulni belőlük, biztos, hogy magatartásuk gyűlöletes lesz, így szélesebb bázisra épülhet egy ellenállási akció, amit titokban az idő alatt elő lehet készíteni. A szovjet csapatok is állandóan közelednek, ez is józanítólag hat. Most, ebben a pillanatban tehetetlenek vagyunk. Bajcsy heveskedett, sokáig vitatkoztunk, aztán sok mindent belátott azokból, amiket mondtam.

Somogyi Béla vitt haza bennünket gépkocsiján, Kapuja előtt megöleltük egymást. Utolsó ölelés volt.

Amint lakásomra értem, azzal fogadtak, hogy több ízben telefonáltak a Miniszterelnökségről, azonnal menjek Kállayhoz.

Éreztem, hogy mindennek vége.

A miniszterelnök szobája előtti nagy teremben ott láttam a tábornoki kar jó néhány németbarát tagját, közöttük Vörös Jánost Székesfehérvárról. Ott volt viszont a fiatal Horthy, Lázár Károly testőrparancsnok, Bajnóczy vezérezredes is. Vörös Jánosnak egy kis éllel azt mondtam: „Na, talán mégis harcolunk." Egyetlen szóval sem válaszolt. Sötét tekintetek kísértek, senki nem szólt hozzám. A miniszterelnöki titkár bejelentett Kállaynak. Azonnal fogadott: „Hála Istennek, hogy itt vagy, már féltem, hogy elfogtak a németek, mondd, mit csináljunk?" Közölte, hogy a német csapatok özönlenek Magyarország területére, Budapest körül van véve. (Nagyon jellemző, hogy én a híres VKF-2. osztály ügyeletes tisztjétől semmiféle jelentést nem kaptam, pedig tudta, hol vagyok található! Állítása szerint sehonnan semmi jelentést nem kapott.) „A kint levő tábornokokra nem tudok számítani – mondta Kállay. – Te mit tanácsolsz?" Egy nagyon összetört ember állott előttem. Azt válaszoltam, hogy én most már semmit sem tudok tanácsolni. A kint levő tábornokok az ő ellenállásra esetleg kiadott parancsát nem teljesítenék, efelől biztos vagyok. A cselekvésre rendelkezésre álló idő elpocsékolódott, most egyelőre nem marad más hátra: le kell nyelni a békát. Kállay még mindig az angolszászokban reménykedett: az ideérkezett ejtőernyősök rádióján adassam le, hogy megszállták a németek. „Mi értelme lenne ennek? – kérdeztem. – Az angolszászok nem jönnének a segítségünkre, legfeljebb jól megbombáznak bennünket." Kállay magába roskadtan hallgatott.

Neves jelenlegi történészeink könyvében is olvasom, hogy a német megszállásnak fegyveresen ellen lehetett volna állni. Megrovólag említik, hogy Kállaynak olyan tanácsokat adtak a tábornokok március 19-én, hogy nem kell ellenállni. Számadatokat közölnek, mennyi volt a magyar hadsereg honi részének létszáma, hány magyar hadosztály állott rendelkezésre, aránylag milyen kevés volt a német megszálló erő stb. Függetlenül attól, hogy én is azt mondtam Kállaynak, a katonai ellenállás lehetetlen, pusztán a tárgyilagosság okán és az akkori helyzet átélt ismeretében vitába kell szállnom ezekkel a történészekkel.

Ma is állítom: március 19-én adott parancsok alapján már nem lehetett ellenállni.

A történészek erőmérlegelése nem helytálló. A felsorolt hadrendi alakulatok megvoltak ugyan papíron, de létszámon alul és alig felfegyverzetten. Tüzéralakulatok harcra használható löveganyag nélkül. A hátországi gyalogságnak alig voltak nehézfegyverei. Az egyes csapattestek nem voltak összevonva. Az ország területén egy-két zászlóaljnyi, ütegnyi erőben szétszórva, a békehelyőrségekben állomásoztak, és békésen aludtak. Ezzel szemben a német csapatok harckész állapotban, jól felfegyverzetten, zárt kötelékekben, előre elkészített, szabályszerű hadműveleti terv alapján mozgatva érkeztek három különböző irányból. Nincs olyan, csak parányi fantáziával rendelkező és felelősséget is érző katona, aki csapatainkat ellenállási harcra alkalmasnak minősíthetné. Mennyi éleslőszer volt a csapatoknál? Mennyi idő szükséges a riadóztatásra, tájékozódásra (hová, merre kell menniök) stb.? Ezenkívül a hadsereg mindig parancsnokainak parancsára harcol. Milyenek voltak a parancsadásra hivatott parancsnokok? Azt hiszi valaki, hogy az a tábornok hadosztályparancsnok,

aki az SS-be való belépésre nógatta tisztjeit, vagy egy Vörös János hadtestparancsnok, aki pár héttel ezelőtt még emlékiratot szerkeszt, és felpanaszolja, hogy a politika eltávolodik a németbarátságtól, vagy egy Beregffy-Berger hadtestparancsnok, aki a tiszteket a nyilas pártba való belépésre csábítgatja, vagy egy Farkas Ferenc hadtestparancsnok, aki a zsidók kiirtásával egyetért – és oldalszám felsorolható más, vadul németbarát magasabb parancsnok – egyszerűen engedelmeskedik egy Kállaynak, vagy magának a kormányzónak, és kiadja a parancsot az ellenállásra? És a sok-sok alacsonyabb rangú, megbolondított tiszt fegyvert fog a „nagy szövetséges" ellen, amelyik „végre valahára rendet teremt Magyarországon"? Ne mondjunk véleményt tények reális mérlegelése nélkül.

A hadseregre támaszkodó ellenállásra csak gondos, idejekorán végrehajtott előkészületek után lehetett volna számítani. Személycserék után, a vezető és magasabb vezénylő parancsnokságokban. Csapatösszevonások után. A csapatok alkalmazásának és az elkövetkezendő harcok anyagi megalapozásának részletes tervei birtokában. Sikeres ellenállással – mondjuk győzelmes ellenállással – még így sem lehetett volna számolni, hiszen ma már tudjuk azt is, hogy Hitler szomszédainkkal is számolt, nekünk ugratta volna őket, ha arra szüksége van. Német repülőerők is bevetésre készen álltak.

Azt is állíthatjuk viszont, és aligha tévedünk: ha Hitler idejekorán értesül egy komoly katonai ellenállás előkészületeiről, nagyon is meggondolja a hátsó vonalait veszélyeztető harcot. Amikor első híre jött a német megszállásnak, nem sunyítani kellett volna, hanem bátran megmondani, hogy ha ezt végrehajtják, az utolsó töltényig védekezünk.

Sokat lehetett volna tehát a megszállás elhárítására tenni – de nem március 19-én reggel, hanem jóval előbb!

Kállay hamis érvekkel takarózik emlékirataiban, amikor azt mondja, hogy azért nem rendelte el az ellenállást, mert a katonai vezetők március 19-én hajnalban ezt nem tanácsolták. Arról hallgat, hogy miért nem foglalkozott ezzel a kérdéssel előbb. Hogy nem akart vagy enyhítetten: nem mert – szakítani a német szövetségessel!

Március 19-nek csak a dátuma volt meglepetés.

Sokszor gondolok arra is: miért kezelte ezt a veszedelmet olyan nemtörődömséggel a kormányzó, Kállay, Szombathelyi? Felmerül bennem az a gyanú, hogy talán azért, mert már nem hittek a német győzelemben, s azt gondolták, a német megszállás expiálni fogja a háborúba lépés bűnét, és személyes felelősségüket csökkenti.

Nemzeti felkelés március 19-én? Előkészületlenül, fegyverek nélkül, németekhez húzó értelmiséggel? Imrédy és Szálasi által inficiált tömegekkel? Képtelenség. Egy egész szellemiség-átalakulásra lett volna szükség! Ne tévesszen meg senkit a háború utáni locsogás, amikor máról holnapra mindenki „már régen megmondta és megjósolta, hogy a németek elveszítik a háborút, és németellenes, háborúellenes, ellenálló volt". Ha annyi „ellenálló" lett volna 1944. március 19-e előtt, mint 1945. májusban és később, Hitler nem kockáztatta volna meg az ország megszállását, mert tartott volna attól, hogy megbénul a termelés, a szállítás, a fegyver alá kényszerítés. Hitler jól volt informálva a magyar belső viszonyokról, biztosra jött!

Még valamiről nem szabad megfeledkezni: 1944. februárban – a megszállás előtt egy hónappal – Horthy és Kállay még a Kárpát-védelem gondolatával foglalkozik, és nem azzal, hogy a Szovjetunióval keressen

kapcsolatokat. Vagyis a Szovjetunió elleni háborút folytatni akarják. Ennek következtében egy március 19-én megindított fegyveres ellenállás csak teljesen elszigetelt akció lett volna. A Szovjetunióval tovább harcolni és ugyanakkor bevonuló németeket megtámadni képtelenség.

Szép, de tragikus eseménye lett volna a magyar történelemnek a fegyveres ellenállás. Szovjet támogatás nélkül semmi haszna, semmi értelme nem lett volna.

*

Alig vártam, hogy távozhassak a miniszterelnökségről. Attól féltem, hogy már nem jutok be az irodámba, a VKF–2. osztály helyiségeit talán már birtokba is vették. Ma is csodálkozom, hogy nem tették, hiszen tudhatták, hogy ebben az osztályban részükre értékes adatokhoz juthatnak. Szerencsésen megérkeztem. Azonnal égetni kezdtem a páncélszekrényemben őrzött összes feljegyzéseket, bizalmas tárgyalásokról készült iratokat, leveleket, mindent, amiről úgy gondoltam, hogy a németek kezébe jutva emberek baját okozhatja, és nekem is súlyos ártalmamra lenne. Naplót nem vezettem, de minden fontos eseményt, tárgyalást, parancsot stb. feljegyzés formájában rögzítettem. Ezeknek megsemmisítése ostobaság volt részemről, valahová el kellett volna rejteni, de hát amikor az ember csak percekkel számol, nincs idő a megfontolásokra. Így is minden zajra figyelni kellett, még az elégetett iratok hamuját is szétdörzsöltem.

Utána – már megnyugodva – visszamentem a Miniszterelnökségre. Itt hallottam Bajnóczy vezérezredestől, hogy távirat érkezett a vezérkar főnökétől: a német csapatokkal szemben semmiféle ellenállás nem lehet, barátságosan kell őket fogadni. (Itt jegyzem meg: Kállay

emlékirataiban azt írja, hogy Bajnóczy „enyhén szólva hasznavehetetlen" volt. Ezt úgy értelmezték: részeg volt. Nem volt az. Bajnóczy nem szerette az italt. A „hasznavehetetlenségben" pedig a tehetetlen, magába roskadt Kállay vezetett.)

Hajnalban a Miniszterelnökségre érkezett két német. Az egyik civilben volt, a másik Gestapo-egyenruhában. Kállayval akartak beszélni, a titkár bejelentette őket. Éppen az ajtónál állottam, beléptem én is velük. Az egyik német megszólalt: „Gróf Bethlen István urat keressük." (Honnan tudhatták, hogy ott van?) Bethlen halálsápadtan állt Kállay mellett. Kállay remegő hangon válaszolt. „Itt van a gróf úr, aki azonban az én vendégem." (A tragédiában is komikusan hangzott ez a gentleman-stílus – „a vendég védelme".) A német odafordult Bethlenhez erélyes hangon: „Gróf úr, azonnal jöjjön velünk a német követségre!" Bethlen nyugalmat erőltetett magára, ránézett karórájára, és tagoltan, nyomatékosan válaszolt: „Most reggel fél öt van. Nekem nincs semmi megbeszélnivalóm a német követ úrral, de ha a követ úr óhajt tőlem valamit, itt szívesen rendelkezésére állok." A német meghökkent, ezt a választ nem várta. Pillanatig csend. Azután egy karlendítés: „Heil Hitler" – és távoztak. Hárman maradtunk a szobában. Sem Kállay, sem Bethlen egyetlen szót sem szólt. Mondtam Bethlennek, meneküljön, mert amint kilép a Miniszterelnökség kapuján, biztosan azonnal letartóztatják. „Meneküljek – de hogyan?" – kérdezte. Egyetlen lehetőség volt: a Miniszterelnökség alagútján át a Várba menni, ott majd Lázár Károly testőr altábornagy elintézi a többit. Bethlen és Kállay hálásan vették az ötletet. Bethlen ezen az úton távozott.

*

Reggel első dolgom volt összehívni a VKF–2. csoportvezetőit. Meghagytam, hogy azonnal égessenek el minden olyan iratot, feljegyzést, ami bárkire is kompromittáló lehetne. Utaltam magyarságukra. Azt, hogy hogyan hajtották végre a parancsot, lehetetlen volt ellenőrizni. Tény azonban, hogy ez az intézkedésem is, az én iratégetésem is, később, amikor letartóztattak, tudott volt a németek előtt, és faggattak, miért volt erre szükség.

Már a délelőtt folyamán hírek érkeztek a városban történt letartóztatásokról. Több ismerősöm hozzátartozója keresett fel: segítsek. Greiffenberg német katonai attasé ott ögyelgett a Vezérkari Főnökség épületében. Beszéltem vele „mint katona a katonával", kértem a segítségét. Alakoskodott. Elővette noteszát, neveket írt fel, és sajnálkozott a „Gestapo túlkapásán", ígérte, hogy intézkedni fog. Nem történt semmi. Vagy semmit sem csinált, vagy a Gestapo nem adott a szavára.

Kállay a török követségre menekült. Keresztes-Fischer összehívta a belügy vezető tisztviselőit, hallomásom szerint rövid, drámai beszédet tartott: „Elképzelhetetlen nehéz napok jönnek. Minden körülmények között maradjatok magyarok. Amint én ebből az épületből kilépek, elfognak. Vállalom a sorsomat." Rögtön le is tartóztatták.

Idegesítő pillanatok következtek. Vártam, mikor jelenik meg az első német az irodámban. Senki nem jött. Szombathelyi, nagyon letörten, Kállayt okolta a megszállásért: túlfeszítette a húrt, jobban kellett volna alkalmazkodnia a németekhez. Ezt nem most hallottam először. A Kállay és Szombathelyi közötti, elég gyakori nézeteltérések során Szombathelyi úgy jellemezte Kállayt, hogy olyan, mint a buta férj, aki csalja a feleségét,

és otthon veszekszik vele, ahelyett hogy csokoládét meg virágot vinne neki, és így elaltatná a gyanút. A németeknek sem szabad minden kívánságát mereven megtagadni, a jelentéktelenebbeknek engedni kell, többet ígérgetni, nem ingerelni őket, így nagyobb bizalommal lennének hozzánk, és a fontosabb kérdésekben eredményesebben lehetne szembehelyezkedni velük.

Néhány nappal a megszállás után felkerestem a Várban a fiatal Horthyt. Délután öt óra volt, esett az eső. A Vár udvara tele géppisztolyos, földszínű esőköpenybe burkolt SS-katonákkal. A kormányzósági épület kapui zárva, a testőrség riadóztatva, a kapukon belül gépfegyveresek, behúzott hevederekkel. A fiatal Horthy közölte, hogy a németek felszólítást intéztek apjához: ha délután hatig nincs megalakítva a kormány, akkor elmozdítják helyéről. Most várják a kormánylistát, ha nem sikerült a kormányalakítás, és a németek erőszakoskodnak, harcra kerül a sor. A fiatal Horthy elégedetlen volt apjával: nem lett volna szabad tovább vállalni a kormányzóságot. Hat óra előtt pár perccel érkezett a hír: az új kormány megalakult. A németek elhagyták a Vár területét.

*

Még néhány jelenségről emlékezem meg. Vessük össze ezt is azokkal az állításokkal, hogy március 19-én ellen lehetett volna állni.

Már első nap este a Vezérkari Főnökség hadműveleti csoportfőnökénél megbeszélés volt az osztályvezetők számára. A jelenlevők jókedvűen nevetgéltek, szinte büszkén a bekövetkezettekre. Velem senki nem állt szóba, Deák Ferenc vezérkari ezredes még kezet sem adott. Minden „pesszimista" véleményem mellett sem hittem volna, hogy ezek az általában képzett katonák-

nak tartottak sem értik és nem tudják felmérni, hogy elérkezett a vég! A megbeszélésen arról volt szó, hogy „most már vége az eddigi tessék-lássék háborúviselésnek, most kezdődik számunkra az igazi háború, minden erőt, akaratot belefektetni a munkába és áldozatvállalásba". Közben belépett egy vezérkari tiszt, és valami táviratfélét adott át a csoportfőnöknek, amelyben egy csapatrész azonnali útbaindítását rendelték el a németek. Nádas ezredes, a hadműveleti osztály vezetője technikai jellegű nehézségre hivatkozva haladékot kért. A csoportfőnök fölényesen rendreutasítja: „Eddig leletett így beszélni, de a mai nappal vége ennek a rendszernek. Nem akarjátok megérteni, hogy itt most már a Führer parancsol, semmiféle mellébeszélésnek nincs tovább helye." A többiek helyeseltek. Deák vezérkari ezredes kifejtette, hogy egyetlen ellenségünk az orosz, tőle a dicsőséges német hadsereg védelmez bennünket, hálásaknak kell lennünk, a legkevesebb, amit tehetünk, hogy egész erőnkkel rendelkezésükre állunk.

Mit lehetett itt tenni? Lehetett ebben a környezetben valakit is meggyőzni, valakivel is vitába szállni?

Egy, a „Nyil."-hoz beosztott, kivénhedt, öreg íróasztal-múmia alezredes, akiről addig azt sem tudtam, hogy a világon van, már március 20-án délben azt kérte tőlem, intézzem el, hogy ezredes legyen, mert őt nemzetiszocialista meggyőződéséért nem léptették elő. Most elérkezett a jóvátétel ideje. Sikerült vérig sértenem.

Expresszlevelet kaptam régen nyugdíjban levő volt ezredparancsnokomtól, akiről azt hittem, hogy már régen a túlvilág katonai angyalainak szolgálatvezető őrmestere. „Most, hogy az örvendetes változás bekövetkezett, hozzád fordulok bizalommal, vesd latba magas befolyásodat, hogy visszaténylegesítsenek. Erős vagyok, egészséges, és nagyszülőkig bezárólag tiszta keresztény származású." Hallottam, hogy egyre-másra jelentkeztek a nyugdíjasok: mindet a németbarátsága miatt mellőzték. „Itt az idő, most vagy soha"-?!

A középosztálybeli értelmiségi réteg nagy része a híres „Pol" jelzésű kocsik láttára és a letartóztatások hírére meghunyászkodott. Az ellenállás gondolata is hiányzott. Ha híre ment, hogy valakit elvittek a németek, már magyarázgatták: „Biztosan nem ok nélkül történt." Ebben a rétegben, ebben az időpontban nem indult semmi említésre méltó ellenállás. Sem a közhivatalokban, sem a hadseregben, sem máshol.

*

Szolgálati helyemen az első napokban minden zavartalan. Csodálkozom, hogy nem jelentek meg eddig német közegek. Ez igen gyanús. Már elmúlt három nap, hogy megszállták, az amerikaiak még mindig a Hadik-laktanyában vannak. Beszélek Szentmiklóssyval, mondom, nem tetszik nekem a dolog. Ő kérdezi: nem lehetne-e megszöktetni őket? Nem vállalom. Az eddig tapasztaltak alapján nincs bizalmam saját tisztjeimben, és a németek is aligha vennék be azt a mesét, hogy ezek meg tudtak szökni. Megállapodtunk, hogy tovább várunk, a Def.-vezető érdeklődjék a német összekötő tisztnél, mikor kerül kihallgatásukra sor.

Rövid napok tapasztalataiból olyan csömör fogott el, hogy éreztem, képtelen vagyok tovább szolgálatot teljesíteni. Jelentkeztem Szombathelyinél kihallgatásra, és szabályosan kértem azonnali felmentésemet. Megmondtam: a történtek után nincs kedvem tovább megmaradni a tényleges állományban, személyemet sem érzem biztonságban, el akarok menni. Szombathelyi elutasította kérelmemet: most sokszorosan fontosabb a

helyemen maradni, mint eddig, a kormányzónak most van a legnagyobb szüksége, hogy megbízható emberei megmaradjanak. Kifejtette, hogy egyelőre még nem lát tisztán jövőbeli magatartásunkat illetőleg, várni kell, míg a helyzet megülepedik. Ami személyem biztonságát illeti, erre ne legyen gondom. „Ostoba pesszimizmus" – a hadsereg tagjaihoz nem nyúlnak hozzá, eddig egyetlen katonát sem tartóztattak le, és nem is fognak. A letartóztatottak között egyetlenegy sem volt tényleges. Csatay honvédelmi miniszterhez és Bajnóczy vezérezredeshez fordultam támogatásért: maradnom kell.

A megszállás után kb. öt nappal mutatkozott először három gestapós tiszt az osztálynál. Furcsa módon nem hozzám jöttek mint osztályvezetőhöz, hanem egyenesen helyettesem irodájába mentek. Engem csak kb. háromnegyed óra elteltével hívattak. Kimérten, de korrektül fogadtak. Kérdezték: van-e tudomásom a Külügyminisztérium titkos rádió-leadóállomásainak működéséről, bemérő szerveink tettek-e erről jelentést. Azt válaszoltam, hogy ilyenekről nincs tudomásom. Válaszomat tudomásul vették, és eltávoztak.

Másnap délelőtt telefonáltak a Miniszterelnökségről, hogy azonnal jelenjek meg a minisztertanács előtt. Együtt ült az új kormány. Előttük Sztójay kemény hangon rám förmedt: „Jelentést kaptunk, hogy a VKF–2. osztály szervei lehallgatják a német követség beszélgetéseit. Nem vagyok kíváncsi, hogy az ezredes úr erre mit felel, de ezt a leghatározottabban megtiltom. Tessék azonnal intézkedni!" Nem szóltam semmit, távoztam, csak azt nem értettem: miért kell ezt a minisztertanács előtt elrendelni?

*

Felkeresett irodámban Görgei Vince volt páncélos századosból nyilas újságíróvá vált, közismert németbérenc. Ez valamikor a Ludovikán tanítványom volt, és akkoriban egyik gyerekes csínyje következményei elől védelmembe vettem. Titokzatos volt, és „jóindulatú". Azt kérdezte, volna-e valami közölnivalóm a volt magyar kormány, magasabb katonai vezetők, vagy mások olyan ténykedéseiről, amik a háborús érdekek ellen valónak minősülnek, vagy az ellenséggel való cimboraságra vonatkoznak. Természetesnek tartja, hogy eddig ilyesmiről nem volt kinek beszámolnom, de most minden megváltozván, itt az alkalom, saját érdekemben is tenném, ha ezekről beszámolnék. Nagyon elöntött a méreg. Megválogatatlan szavakkal lehordtam, és kikergettem az irodából.

A vezérkar főnökének előszobájában összetalálkoztam Fütterer tábornokkal. Gúnyosan mosolygott, majd félrehívott az egyik ablakmélyedésbe: „Mondja, ezredes úr, nincs semmi különös mondanivalója számomra?" „Igazán semmi, tábornok úr" – feleltem. „Hát akkor: úgy is jó" – mondta.

Az egyik, közismerten németbarát altábornagy németül szólított meg, és sokat sejtető gúnyos nevetéssel kérdezte, hogy még mindig nem vagyok „munkanélküli"? A VKF osztályvezetői és beosztott vezérkari tisztjei kerülték a velem való érintkezést, magatartásukon világosan éreztem a kiközösítés szándékát.

Április első napjaiban Szombathelyi soron kívül magához rendelt. Sokkal borúlátóbb volt, mint addig. Kérdezte, véleményem szerint milyen múltbeli tevékenységekből származhat kellemetlenség, ha azok a németek tudomására jutnak. Sorra vettünk minden jelentősebbnek látszó ügyet. Szombathelyi – szinte önmaga megnyugtatására – mindenre talált magyarázatot

és indoklást. A végén abban állapodott meg magával, hogy egyedül a Hatz-féle kapcsolatokból származhat komolyabb baj. Ezután hosszadalmasan, történelmi példákkal fűszerezve fejtegette, hogy vannak olyan esetek, amikor az alárendelteknek országos érdekből vállalniuk kell a felelősséget, megmentendő azokat, akikre a jövő szempontjából szükség van. Most is ez a helyzet. A kormányzó személyét semmibe sem szabad belevonni, ez az országra katasztrofális következményekkel járna. Úgy érzi, az ő személyére a kormányzónak és az országnak feltétlenül szüksége van, a németekkel ő tud legjobban bánni, benne megbíznak, így fékezőleg tud hatni, és mentheti, ami menthető. Ezért olyan kérdéseken, mint a Hatz-ügy, ő nem bukhat el. Ha tehát ez a németek tudomására jutna – amit nagyon remél, sikerül elkerülni –, ő letagadja, hogy tudott a dologról. Mindent nekem és Hatznak kell vállalni mint egyéni akciót. Ez hazafias kötelesség, és nem marad el a jutalma. Némán meghajtottam a fejemet. Visszaemlékeztem a nagy szavakra: „Emelt fővel megyek a bitófa alá" stb. (Sietek azonban már most kijelenteni, hogy amikor a vizsgálat ellenem megindult, Szombathelyi nagyon férfiasan viselkedett, és mindenről a valóságnak megfelelően vallott. Tény, hogy a beszélgetés hatása alatt nagyon nehéz óráim voltak letartóztatásom után: abban a hiszemben voltam, hogy engem senki meg nem véd, egyedül maradtam.)

Szombathelyi közvetlenül a megszállás utáni napokban megingathatatlannak tartotta pozícióját. Hitte, hogy a németek teljes bizalommal vannak iránta. Eddig voltak is, mint az előkerült német jelentésekben számos helyen olvashatjuk. Többször tárgyalt Hitlerrel, Keitellel, a német főhadiszállás vezető katonáival. Nagy katonai műveltségét, történelmi ismereteit, érvelőkészségét a németek elismerték. Megbízható hívüknek tartották.

Idehaza azonban jobban ismerték, és többet tudtak Szombathelyiről. A túlzó németbarátok, a szélsőjobboldalhoz tartozó magas rangú tisztek alaposan tájékoztatták a németeket. Veesenmayer már március 31-i kelettel jelenti Ribbentrop külügyminiszternek: „Szombathelyi félreállítására bejelentett határozott követelésemet Sztójay tudomásul vette, megdöbbent, de sejtette velem, hogy követelésemet rövidesen figyelembe veszik. Ezt követően azonnal tájékoztattam erről a kérdésről Rátzot, akit ez nagyon boldoggá tett, és kilátásba helyezte, hogy Szombathelyit néhány napon belül teljesen félreállítja." Szombathelyinek erről fogalma sem volt. Sztójay, a kormányzóhoz hűségesnek tartott katona, nem tájékoztatta, naponta tárgyalt vele egészen április 18-ig. A kormányzót sem tájékoztatta, hogy a vezérkar főnökét – bizalmas emberét – a németek el akarják távolítani. Április 18-án Winckelmann Gestapo-főnök már a letartóztatását kívánja, Ghyczy külügyminiszterrel együtt.

Szombathelyi nem volt a nácizmus feltétlen híve. A németek Magyarországgal szembeni erőszakos politikáját mélységesen elítélte. De a Szovjetunióval szemben ugyanolyan ellenséges volt, mint Magyarország többi magas vezetői, és alkalmazkodott a politikai vezetés kívánalmaihoz. A háborút elsősorban csak a katona szemével nézte, s bár a németekre szerencsés kimenetelében nem bízott, de a német katonát túlságosan nagyra becsülte, és úgy hitte, hogy a német hadsereg küzdőképessége megszerzi a megegyezéses békét.

A sokat tanult, sokat olvasott embert, ha karaktere nem tud meggyőződéseket érlelni, gyakran jellemzi a túlzott meditálás. Ezért a felmerülő kérdésekben Szom-

bathelyinek mindig ingadozó véleménye volt, amelyet gyakran pillanatnyi hangulata is befolyásolt. Az ingadozás nagyon káros tulajdonsága volt, közvetetten mégis azt bizonyítja, hogy nem volt olyan rendíthetetlen németbarát, mint a magyar tábornoki kar számos tagja, aki „nem ismert ingadozást".

*

A VKF-2. osztályos szolgálattal a német megszállás után már nem törődtem. Ösztönszerűen éreztem, hogy napjaim meg vannak számlálva.

Április 16-án a Külügyminisztériumba hívott Szentmiklóssy, aki még mindig mint külügyminiszter-helyettes működött. Közölte, hogy az éjjel letartóztatták Szegedy-Maszák Aladárt, a politikai osztály vezetőjét. Attól tart, őrá is sor kerül. Kész arra, hogy minden beosztottjáért és minden tevékenységéért vállalja a felelősséget. Arra kért, ha az amerikai ejtőernyősök ügyében kihallgatnak, csak annyit mondjak: a Külügy értesített, hogy tudomásukra jutott, hogy egy amerikai Magyarországra fog jönni, s elrendelték az elfogatását és a németeknek kihallgatás végett átadását. Közöljem, hogy kihallgatásukkor mit mondtak, többet nem tudok. Ebben állapodtunk meg.

Másnap a déli órákban telefonált Kéri Kálmán, a honvédelmi miniszter szárnysegédje. Közölte, hogy Csatay honvédelmi minisztert Sztójay magához rendelte, és a németek kívánságára beosztásomból való azonnali felváltásomra adott parancsot. Kéri még hozzátette: „Jó lenne, ha nem aludnál otthon, semmit sem lehet tudni." A telefonbeszélgetést jelentettem Szombathelyinek. Megnyugtatott: beszélt Csatayval, és nincs másról szó, mint hogy a németek nem bíznak bennem. Egyszerű felmentés a szolgálati állás alól. Ő

mindent megtesz, hogy megmaradjak. Ha nem sikerülne, javasolni fogja a kormányzónak: „dugjanak be" átmenetileg a Hadtörténelmi Levéltárba valamilyen jelentéktelen munkakörrel, hogy ne legyek szem előtt.

Délután felkerestem a fiatal Horthyt. Odamenet találkoztam Csatayval, aki a kormányzóhoz ment. Megerősítette Szombathelyi szavait: „Nincsen semmi baj, csak áskálódnak ellened. Még jobbnak tartanám, ha kimennél a frontra mint hadtest vezérkari főnök, akkor ezeknek a keze nem érne el hozzád."

A fiatal Horthyt tájékoztattam. Átment apjához. Apja megmondta Csataynak, hogy nem enged a frontra, mert a németek nagyon haragszanak rám, odakint eltennének láb alól, itthon ő meg tud védeni, Szombathelyi javaslatával ért egyet, menjek a Hadilevéltárba.

Az előkerült német dokumentum szerint: 1944. április 14-én Veesenmayer a német külügyminiszternek beszámolt személyi követeléseiről. Ezek egyik pontja: „Követeltem Kádár ezredes és Ujszászy tábornok, e két sötét személy azonnali eltávolítását." Április 18-án: „én már nyolc nappal ezelőtt kértem Sztójayt, hogy bocsássa el Kádárt, amire elvileg ígéretet is kaptam." Sztójay erről sem tájékoztatott senkit.

*

Április 17-én éjjel éles csengetés lakásom ajtaján. Kérdésemre ordítozás: „Német rendőrség, azonnal kinyitni." Visszakiabálok. „Semmi közöm a német rendőrséghez." Nem nyitok ajtót. Telefonálok a kormányzóságra, a fiatal Horthyval akarok beszélni. Álmos hangú inas válaszol: mindjárt jelenti. A másik telefonkészüléken hívom Szombathelyit: azonnal küld két vezérkari tisztet. Közben betörik az előszoba ajtaját, tíztizenkét fegyveres gestapós, részben egyenruhában,

részben civilben, ellepi a lakást. Ordítozások: „Hazaáruló", „disznó", „kém" stb. Hátracsavarják a karomat, megbilincselnek, és pizsamában lökdösnek kifelé, egyesek pedig lázasan kutatnak a szekrényekben. (Csak mellékesen jegyzem meg, hogy revolveremet, jó Zeiss tábori látcsövemet, egy nagy, asztali ezüst cigarettatartót és két telefonkészüléket elvisznek emlékül.) Feleségem könyörög: legalább engedjenek felöltözni. Kidobálnak egy civilruhát, azt sürgetés, nógatás közepette felveszem. Kirúgnak az ajtón, feleségem ájultan vágódik el a szobában.

Az egész ház meg van szállva. A házmestert két gestapós őrzi a kapu alatt. Az utcán több Pol jelzésű gépkocsi. Bedobnak az egyikbe.

Katonai pályám befejeződött.

30.

A város sötét, a gépkocsi lefüggönyözött ablakának parányi résén csak annyit látok, hogy elmaradnak a házak, és a városon kívül haladunk. Nem tudok tájékozódni, nem tudom, merre visznek. A goromba bánásmód nem sok jóval biztat. A díszkíséret is tekintélyes. Előttem, mögöttem Pol kocsik, fegyveres SS-ekkel. Körülbelül 25-30 perc múlva állunk meg egy épület előtt, lépcsőkön lemegyünk egy üres, pinceszerű helyiségbe. Egy géppisztolyos őr marad velem, egyetlen szót sem szól. Egymás után négy lövést hallok az épület udvaráról. Embereket végeznek ki? Vagy engem akarnak ijesztgetni?

Így telik el vagy másfél óra, aztán belép egy magas, vállas, rosszképű gestapós, civilruhában. Fojtott, sziszegő hangon megszólal: „Magának minden tevékenységét ismerjük. Őszintén meg kell mondanom, útjának vége nem kétséges. Odáig azonban az utat megkönnyíthetem, és nehézzé is tehetem. Ez teljesen magától függ." Azzal távozik.

Újabb egy óra telik el. Ismét bejön. Leültet, és cigarettával kínál. Papírt mutat, azon Szentmiklóssy Andor van felírva. „Ismeri?" „Igen." „Mikor beszélt vele utoljára?" „Pár nappal ezelőtt." „Az amerikai ejtőernyős ügynökökről?" „Igen." „Nahát erre vagyunk kíváncsiak. Felvitetem egy szobába, adok papírt és írószert, írjon le mindent, amit ezzel kapcsolatban tud. Ha őszintén megírja a történteket, akkor bocsánatot kérünk magától, és azonnal hazaengedjük."

Egy szobába kísérnek, az őr mellettem marad.

Most mit csináljak? Azt nem hiszem, hogy szabadon engednek, akármit is írok. Ez nem lehet más, mint kihallgatási trükk. Szentmiklóssyval megállapodtam. Biztosan kihallgatják, esetleg már kihallgatták. Neki biztosan megvan a külügyi részt illető mondanivalója. Ha nem tartom meg, amit megbeszéltünk, bajt csinálok.

Írásomat tehát a megállapodás szerint készítem el: parancsot kaptam, azt végrehajtottam, az amerikaiakat letartóztattuk, érkezésüket nekik bejelentettük, és kihallgatás végett átadtuk; az ügy részleteit nem ismerem.

Átveszik az írást, és a szobában hagynak. Telnek az órák. Késő délutánig senki nem jön. Már sötétedik, amikor egy magyarul beszélő civilruhás férfi lép be, akit a vele levő két gestapós tiszt „báró úr"-nak szólít. Beültetnek egy gépkocsiba, a báró úrral. Szótlanul utazunk. Megérkezünk a Fő utcai börtönbe, felmegyünk a harmadik emeletre. Kísérőm bemegy az őrszobába. Onnan kijön két SS-katona. Ordítanak: „Wandschau!"

(falat nézd). Nem értem, miért. Odalökdösnek a falhoz, arccal a fal felé. Az egyik SS elkapja a kezemet, lecsavarja a karikagyűrűmet és pecsétgyűrűmet: „Le ezekkel a zsidó dolgokkal", üvölti, és zsebre vágja mind a kettőt. Utána cellába kísérnek, amelyből előttem viszik ki Szegedy-Maszák Aladárt, a Külügyminisztérium politikai osztályvezetőjét. Szájára teszi az ujját, ezzel jelzi, hogy hallgassak.

Furcsa érzés: egymást kergető gondolatok. Alvásról szó sem lehet. Nemcsak a gondok és az elmúlt nap eseményei miatt, hanem azért sem, mert feketéllik a fal a poloskáktól.

Korán reggel jönnek értem. Még a reggeliosztás előtt vagyunk, e nélkül indulunk, gépkocsin. A Melinda útra érkezünk, megismerem, hogy előző napon is itt voltam.

Megkezdődik a kihallgatás.

Egy goromba, kiabálós gestapós kérdezget, egészen aprólékosan, az ejtőernyősökről. Nehezen érthető akcentussal beszél. Tolmácsot kérek. Megtagadja. Annál lassabban haladunk, többször megismételtetem vele a kérdéseket. A legapróbb részletekről faggat: pontosan mikor, hol, hogyan értesített Szentmiklóssy az amerikaiak érkezéséről. Minden szavamba beleköt: „hazudik, hazudik" – azután ömlik belőle a sértegetések áradata, a fenyegetés: „vannak eszközeink" stb. Vitatkozunk, eltérünk a tárgytól, megint visszakanyarodunk. Ez így megy egész nap. Enni nem adnak, többször órákig magamra hagynak az őrrel. Még szívósan tagadok: nem tudok többet, mint leírtam. Este visszavisznek a Fő utcába. Következő napon kezdődik újra minden. Megint elölről. Milyen fogságban voltak az amerikaiak? „Ehrenhaft"-ban, „Schutzhaft"-ban vagy „Strafhaft"-ban (tiszteletfogság, védőrizet vagy büntetőőrizet)? Mikor, ki hallgatta ki őket, mit mondtak? Ilyen kérdéseken hosszú ideig rágódik. Egész nap nem jutunk dűlőre, még mindig nem kész a jegyzőkönyv.

Harmadik mapon új kihallgatót kapok. Dománszkynak hívják. Tökéletesen beszél magyarul. Felismerem: a lakásomon véghez vitt hősi cselekedetnél is jelen volt. Udvarias, cigarettával kínál. Előző kihallgatómat hirtelen Párizsba vezényelték, mondja. Hiszi, hogy mi jobban megértjük egymást. Elpanaszolom, hogy gyűrűimet ellopták. Meg van botránkozva: ígéri, estére visszakapom. Harmadik napja nem ettem. Felháborító: azonnal intézkedik. Adnak egy tányér levest és egy darab kenyeret. „Sajnos mi is csak ezt esszük, háború van, nehéz az élet." Ejnye, ejnye, gondolom, attól olyan szép dagadt a pofád? Rátérünk a kihallgatásra.

Végighallgatja, megszakítás nélkül, amiket elmondok. „Kérem, hagyjon fel ezekkel a mesékkel, az amerikaiak sokkal értelmesebbek, mint ön, nem hagyták magukat gyötörni. Tessék, felolvasom magának a vallomásukat."

Bizony ezekben minden a valóságnak megfelelően volt előadva: magyar kormánymegbízottakkal történt megegyezés alapján érkeztek; minden előre meg volt beszélve; vártuk őket; udvariasan és előzékenyen kezeltük; tudták, hogy előbb a németek fogják kihallgatni; nem Titóhoz indultak, és a többi. Dománszky közölte még, hogy Szombathelyi is „ott ül két cellával arrább, mint maga, mindent elmondott" (ez nem volt igaz). Szentmiklóssy, Ujszászy, Kern őrnagy és mindenki, aki tudott az ügyről, le van tartóztatva.

Semmi értelmét nem láttam a további huzakodásnak, lényegében a valóságnak megfelelően vallottam.

*

A következő reggel – nagyon korán lehetett, még feküdtem – bejött egy gestapós a cellámba. Mint később megtudtam, Siewerthnek hívták. Előreálló fogú, ijesztő képű briganti. „Schnell, schnell!" – kiabálta. Gyorsan felöltöztem. Gépkocsiba ültünk. Vigyorogva hozzám fordult: „Most végre a kezünkben van. Maga amerikai kém!" Tiltakoztam. Kiabált: „Ne beszéljen, az amerikaiaknak katonai adatokat szolgáltatott. Maga Hatz ezredesnek, Hatz Köves Lothárnak, Köves az amerikaiaknak. Ez volt a maguk vonala."

Nagyon melegem lett. Az ejtőernyős-ügyet magamra nézve kevésbé éreztem veszedelmesnek, végeredményben ezt valóban a Külügyminisztérium kívánságára intéztem. A Hatz-ügy már kellemetlenebb. Bár semmiféle adatot nem adtunk az amerikaiaknak, de hogyan lehet ezt az állítást megcáfolni? Azután meg az kétségtelen, hogy az esküszöveg szerint: „Az ellenséggel soha, semmilyen körülmények között egyetértésbe nem bocsátkozunk" – ez pedig az volt. Meglehet, hogy Szombathelyi a már ismertetett kijelentései szerint mindent letagad, de ha még vállalja is, akkor sem minősítenek bűntelennek, mert a szolgálati szabályzat szerint az esküvel ellentétben álló parancsokat meg kell tagadni.

A Melinda úton ismét Dománszky hallgatott ki. Az előző nap felvett jegyzőkönyvet előttem darabokra tépte: „Ez jelentéktelen szamárság. Az igazi ügy Hatz ezredessel kapcsolatos, erről kérek őszinte vallomást."

Semmi értelmét nem láttam a hazudozásnak. Látszott, hogy tájékozottak. Lényegében a valóságot montam el, hangsúlyozva, hogy a szó szoros értelmében árulás nem volt, csak tapogatódzások, amik nem vezettek eredményre. Dománszky azt a vallomást erőszakolta, hogy minden a kormányzó és Csatay honvédelmi miniszter tudtával, illetve parancsára történt. Ezt tagadtam.

Még a részletes vallomás megkezdése előtt kértem, hogy a kötelező titoktartás alóli felmentésemet eszközöljék ki. Dománszky ezt felesleges formaságnak tartotta, de kb. másfél óra múlva felolvasott egy iratot, amely szerint a vezérkar főnöke a felmentést megadta.

Kértem, hogy – mint magyar állampolgár – magyar hatóságok előtt védekezhessem, mert német szerveket nem tartok erre illetékesnek. Dománszky: „Egészen mindegy, hogy ki foglalkozik a maga ügyével, hazaárulásra egyformák a paragrafusok. Az önök hűtlenségi törvényében benne van, hogy azonos módon bírálandó el a saját vagy a szövetséges hatalmak érdekei elleni cselekmény." (Sajnos ez igaz volt. Később hallottam Kuthy ezredestől, hogy amikor a magyar hűtlenségi törvény tervezetét a VKF–2. osztálynak véleményezésre kiadták, ő javasolta ezt a szöveget.)

Az egész kihallgatás alatt állandó volt a mozgás. Különböző gestapósok ki-be jártak. Amint egy oldal elkészült a jegyzőkönyvből, már el is vitték. Úgy látszik, nagy szenzáció volt.

Amikor estére nagy nehezen készen voltunk a Hatz-üggyel, azt gondoltam, túl vagyunk a vallatás nehezén.

Két nap múlva újból kihallgatásra vittek. Meglepetésemre egyetlen szóval nem említették többé a Hatz-ügyet – és nem említették többé egész fogságom alatt sem –, hanem elölről kezdték újból az ejtőernyősök dolgát.

Összesen 14 napon át hallgattak ki. Egymás után özönlöttek a kérdések. Az alap 26 darab, ellenem szóló bejelentés volt. Egyes részeket felolvastak. Következtetni tudtam, hogy a feljelentések egy része a VKF–2. beosztottjaitól, a központban levő vezérkari tisztektől, sőt érzésem szerint Vörös Gézától, volt közvetlen parancsnokomtól is származott. (Egyik feljelentésben

többször szerepelt a „nemzetáruló" kitétel, ez Vörös szavajárása volt; egyes eseteknél Szombathelyi németellenes állásfoglalásai is ismertetve voltak.)

A VKF-2. osztálynál végzett tevékenységem – amikről az előzőekben beszámoltam – csaknem kivétel nélkül ismeretes volt előttük. Név szerint felsorolták azokat a németbarát tiszteket is, akiket felváltottam. Idézték egyes nyilatkozataimat is. Ezt nem hittem volna! Már arra gondoltam, hogy szobámba lehallgató készülék volt beszerelve, néha annyira megdöbbentően adták vissza szavaimat. Mindent tudtak, mindenről jól voltak tájékozva.

A feljelentések között volt néhány bődületes ostobaság is. Ez előnyömre szolgált, mert több feljelentés értékét csökkentette. Hivatkozhattam rájuk. Ilyenek voltak: Tolnay Klári a szeretőm volt, ez sok pénzembe került, ezért kémkedtem az amerikaiak javára. Parancsot adtam a légvédelmi tüzéreknek, hogy ellenséges repülőkre ne tüzeljenek (katonai analfabéta írhatta). Titóval megegyezésre jutottam, hogy Dél-Magyarország és Dél-Dunántúl egyes részei Jugoszláviához csatoltassanak. Külföldi zsidókat rejtegettem lakásomon. Angol nő a feleségem. S a többi. Egyeseken még Dománszky is nevetett, és megjegyezte: „Soha nem voltunk nagy véleménnyel a magyar tisztekről, de ezt, amit csinálnak, nem hittük volna. Egyetlen megszállt országban sem találkoztunk ennyi árulkodóval." Még ez az edzett gestapós is megundorodott! Minek részletezzem, hogy milyen vélemény formálódott ki bennem az elnyomó hatalom előtt vádaskodókról, a lármás bajtársiasságról, emelkedett szellemről meg azokról az émelygős frázisokról, amiknek zuhatagában éltünk?

Egyik nap 12-kor – szokásosan – abbamaradt a kihallgatás. Két óra ebédszünet. Megkaptam a levest és

kenyeret. Őrömül egy fiatal SS-katona telepedett be a szobába. Barátságos, jóindulatú ember. Elmondta, hogy civilben Pozsonyban cukrász volt. Sóhajtozott, fáradt, egész éjjel nem aludt, szolgálatban volt. „Biztosan maga is fáradt – mondta –, dőljön le a díványra, pihenjen." Ő beült egy karosszékbe, lába közé vette a géppisztolyát, és rövid időn belül elaludt, horkolt. Felkeltem, és jó erősen kilépve, sétálni kezdtem a szobában. Nem ébredt fel. A kihallgató asztalán egy irattartóban ott voltak az összes erre a napra szánt papírok. Egy különösen érdekelt: minden, ami abban volt, többnyire igaz volt. Ki írhatta? Gyorsan odaléptem az asztalhoz, a papír formáját előbb láttam, tehát hamar megismertem. Csak az irat címét olvastam el. Helyettesem jelentése volt Ruszkay Jenő altábornagy részére.

Most már sok mindent megértettem, noha mintha fejbe vágtak volna. Még az is elárult, akihez a legtöbb bizalommal voltam, a több éves jó barát, akivel szolgálati gondjaimat rendszeresen megbeszéltem. Minek itt tagadni, hazudozni, szépítgetni – ennek az eddigi mocskos magyar világnak el kell tűnnie, ez menthetetlen.

(El kell itt mondanom, hogy a háború után volt helyettesemmel pár hétig együtt voltam a szovjet fogságban. Amikor említettem neki jelentését, magyarázkodott: amikor a németek engem letartóztattak, magához rendelte Ruszkay. Megfenyegette, hogy ugyanolyan sorsra jut, mint én, ha nem mond el mindent rólam, amit tud. Megijedt, féltette magát és családját. Mentegetett – mint mondta –, hogy én csak parancsokat teljesítettem, elöljáróim akaratának engedelmeskedtem. Ez ugyan keveset változtatott a tényeken – és a jelentésében foglaltakat sem mindenben fedte, hiszen azokból részeket szó szerint is ismertettek előttem –, de akkor már mindenen túl voltunk, mindketten azonos és egy-

forma nehéz sors előtt állottunk, és úgy éreztem, emberibb és emelkedettebb dolog megértéssel lenni a gyöngeség iránt. Harag nélkül, barátságos kézszorítással váltam el tőle. – „Sok iskolát kell még kijárnod, sokat csalódnod, míg mindent megértesz" – mondja Madách. Személyemnek ártani akaró, szándékos árulónak ma sem tartom. Megijedt Ruszkaitól, hazudni nem mert neki.)

Végre befejeződtek a kihallgatások. Jegyzőkönyvbe vétettem, hogy a magyar hatóságoknak való átadásomat kérem.

Ezután már csak a börtöncella maradt. Egyedül voltam, olvasni, írni, dohányozni nem lehetett. A végtelenül hosszúnak tűnő napok és az emésztő gondolatok őrlik az embert. Át- meg átgondoltam a kihallgatáson történteket. Nem mondtam-e többet, mint szükséges volt? Megviselt a nehéz szellemi tortúra, a szorultság, az informáltságuk rám nehezedő súlya. Vajon nem viselkedtem-e hitványul? Mindenki, aki átesett ilyen próbákon, tudja, hogy a megszorult ember védekezik, tagad, de mindent letagadni nem lehet. A kihallgató is gyakorlott, az sem esett a feje lágyára, megvannak a módszerei. Egyszer, például, elébem tettek egy fényképet. Debrőczi tartalékos főhadnagyot ábrázolta a VKF–6. osztályból, ahol segédtisztem volt, teljesen jelentéktelen munkakörrel. Ismerem-e? Le lehet ezt tagadni? Többet nem kérdeztek róla. Jóval később azt kérdezték: hová lett a rádió, amit Hatz hozott az amerikaiaktól? A rádiót ezzel a Debrőczivel vitettem át a VKF–6. osztály padlására. Nem volt nehéz következtetni, hogy ezt is tudják. Csak annyi maradt, hogy Debrőczit védhettem – a valóságnak is megfelelően –: fogalma sem volt arról, milyen csomagot visz.

Túlságosan banális lenne börtönélményekről írni. Sajnálatosan ebből bőséges a túltermelés, nemcsak a magyar, hanem a világirodalomban is. Embertelen korunkban ki itt, ki amott, ki ártatlanul, ki megérdemelten megfordult börtönökben különböző bűnök és különböző bűnnek minősített cselekmények, egzisztenciális tulajdonságok miatt. Az élmények lényege azonos. Leírásuk stílus kérdése, átélése az idegeké.

Pedig sokat lehetne írni. Az éjszakánként fellobbanó és nagyra növő kétségekről, halványuló reményekről, a fantázia társtalanság szülte csapongásairól; a folyosó csendjét felverő állati jajgatásokról, amikor embereket vernek a sváb legények; az ordítozásokról és a felvilágosult század baromma aljasult, tébolyodott alakjainak emberi mivoltot megszégyenítő gorombaságairól; a szomszéd cellákban levő sorstársak választ sürgető átkopogásairól; az egymástól három lépésre, hátratett kezekkel végzett sétákról, ahol az ismerős szemek összevillanhatnak, és leshetik az őrök figyelmét; a csaknem minden éjjel bekövetkező légitámadásokról, amikor kivilágosodik a cella a légelhárítók tüzétől, és egy apáca idegtépően, monoton hangon, hosszú perceken át ismétli azt az egyetlen mondatot: „Asszonyunk, Szűz Mária, imádkozzál érettünk, bűnösökért, most és halálunk óráján. Ámen." Az ember fekszik a priccsen, nézi a falon rajzó poloskatömeget, és elgondolkozik a sorson. Minden robbanás talán egy élet, egy otthon megsemmisülését jelenti, de minden robbanás egy lépéssel közelebb hozza ennek a szégyenletes életnek a végét, megrövidíti a szolgaság idejét. Lehet sírni, és lehet örülni. Lehet átkozni azokat, akiknek mindez köszönhető, lehet önvádat érezni: megtettél-e mindent te magad, ami erődből tellett, ennek a meggátlására, vagy megalkudtál, meghúzódtál? Többre is telhetett volna?

Mindent lehet. Van egy örök szabadság, amit nem

tud béklyóba verni semmilyen luciferi terror. A gondolat szabadsága korlátozhatatlan.

A fogoly sokat tud. Minden érzékszerve hihetetlenül éber. Következtetőképessége megnő, egy arcrándulás, kézmozdulat, szemvillanás alapján is kombinál. Jól? rosszul? – más kérdés. Hírek is bejutnak.

Folyosó-szolgánk – a „Hausarbeiter", ennek a szónak üvöltését naponta százszor is hallani – egy újságíró. Reggelre ki kell söpörni a cellát, a szemetet a sarokba készíteni. Az őr kinyitja a cellaajtót, a Hausarbeiter felszedi a szemetet. Ha az őr kicsit is félrenéz, vagy továbblép a következő ajtó nyitására, barátunk már suttog: kit hoztak be, kit vittek kihallgatásra, ki küld üdvözletet, mikor megy szállítmány Németországba, „Róma elesett", „az oroszok ezt és ezt elérték". Azt mondja egyszer: „Ne búsuljon, ezredes úr, én csak zsidó vagyok, mégis remélek." Tőle tudom meg, hogy Hatzot letartóztatták, és üzeni: mondjak el mindent úgy, ahogy volt. Felüdülés, amikor megjelenik. Meleg szeretettel emlékezem rá. Sorsa tragikus volt. Ujszászy tábornok cellájába bedobott egy cédulát. Azt kérte, hogy Ujszászy vallja azt, ő az Államvédelmi Központ besúgója volt. Különben kiviszik Németországba. Ujszászy éppen elolvasta az írást, amikor kattant a nézőke, erre összetépte a papírt, hirtelen a W. C.-be dobta, és lehúzta a vizet. Nyílt az ajtó, a belépő gestapós tiszt feltűrte zubbonya ujját, benyúlt a kagylóba, és kiszedte a papírdarabokat, amelyeket nem vitt le a víz. Összerakta, tolmáccsal lefordíttatta. Perceken belül üvöltés, jajgatás: az írót agyba-főbe verték. Sohasem láttuk többé.

Sok az ismerős. Baranyai Lipót, Laky Dezső, Millok Sándor (a Népszava főszerkesztője), Szentmiklóssy Andor, Szegedy-Maszák Aladár, Baráti-Huszár Aladár, Makai János, Ujszászy, Kern Károly és más

ismerősök vannak a folyosón, és lengyel tisztek. Egyszer Bajcsy-Zsilinszky Endrét is láttam a börtönudvaron sántítva sétálni.

Egyik délután kinyitották cellám ajtaját. Egy SS-őrmester lépett be ordítva: álljak vigyázzba, ha ő bejön. „Maga az a híres Kádár ezredes? Az éjszaka én leszek szolgálatban, majd megtanítom egypár csuklógyakorlatra." Nem volt hihetetlen, mert az őrlegénység állandó szórakozása volt a foglyok kínzása, a „feküdj!", „fel!" vezényszavakat néha fél éjszakán át lehetett hallani. De éjjel ezzel nyitotta újra az ajtót: „Bocsásson meg, ezredes úr, a délután történtekért. Feltűnés nélkül akartam megállapítani, hogy maga-e Kádár ezredes. Megismerkedtem a maga sofőrjével, Molnár Pállal. Elmondta, hogy maga milyen ember volt. Két óra hosszat vagyok szolgálatban. Hoztam ennivalót, cigarettát, fogyassza el, amíg a szolgálatom tart. Hoztam papírt, ceruzát is, írjon a feleségének, majd hozok választ. Én a fejemmel játszom, nagyon kérem, minden nyomot tüntessen el." Ezzel már ment is kifelé. Kibontom a csomagot. Azonnal megismertem, hogy nem az én háztartásomból való. Nagyon éhes voltam, de nem ettem. A cigarettákat elszívtam, egyiket a másik után. Fene bánja, akármi következménye lesz! Levelet írni eszem ágában sem volt: provokációnak nem dűlök be. Az őrmester visszajött: „Nem bízik bennem?" Kérdését válasz nélkül hagytam. Igyekezett megnyugtatni, és biztatott, hogy írjak. „Semmi bajom, jól vagyok." Ennyit írtam. Ezt megmutathatja a gazdáinak.

Két nap múlva újból bejött éjjel. Hosszú levelet hozott feleségemtől: sokan ügyködnek érdekemben, maga Horthy is; ne veszítsem el a hitemet. Ettől kezdve állandó levelezésben voltam otthonommal, már nem-

csak az őrmester hozott-vitt levelet, hanem még másik két SS-katona is.

A magyarázatot később kaptam meg, amikor kikerültem a Fő utcából. Elfogatásom reggelén Molnár Pál, szolgálati gépkocsim vezetője, amikor szokás szerint lakásomra jött, hallotta a történteket. Azt mondta feleségemnek: ne nyugtalankodjék. „Én a föld alól is előkerítem a gazdámat." Azonnal szabadságot kért. Előbb elment Antal Istvánhoz – a háromszoros miniszterhez –, és annak segítségét kérte. Elbeszélése szerint Antal azt válaszolta, hogy még a nevemet se ejtse ki, ha nem akar magának kellemetlenségeket, mert engem nagyon súlyos bűnök terhelnek. Ezek után kerített egy motorbiciklit. Órákig ácsorgott azokon a helyeken, ahol tudomása szerint németek voltak. A harmadik napon meglátott, amikor a Melinda úti villába bevittek. Estig ólálkodott a környéken, majd amikor gépkocsiba ültettek, utánunk motorozott, és megvitte a hírt: a Fő utcai börtönben vagyok. Ettől kezdve napokig leskelődött a börtön környékén, amíg kinézte magának az SS-őrmestert. Ezzel összebarátkozott, itatta, többször meghívta lakására, feleségével jó vacsorákat főzetett számára, majd rábeszélte a hírhordásra. A német persze minden levélért megkapta a jutalmát is.

Molnár Pál ma is él, ma is meghatott szeretettel vagyok iránta.

Teltek a napok, hetek, változatlan egyhangúságban. Úgy június eleje táján bejött a cellámba egy SS-alezredes: van-e valami kívánságom? Nincs. Mégis: kérjek valamit. Kértem egy tisztább csajkát és egy lavórt. Az alezredes közölte, hogy nemcsak ezt kapom meg, hanem hazulról hozhatják részemre az étkezést és dohányozhatok.

A könnyítésekben a közbenjárások eredményét láttam. A testi igények dolgában ez kétségtelenül sokat segített, de a gondokat nem enyhítette. Leveleimben ismételten azt írtam feleségemnek, arra törekedjenek, hogy ne vigyenek ki Németországba, hanem állítsanak magyar hadbíróság elé. Kaptam is olyan értesítést, hogy erre a németek ígéretet tettek, de nem történt semmi. Hasonló könnyítéseket, mint én, még számosan kaptak.

Június vége felé egy este – már feküdtem – bejött a börtönparancsnok. Öltözzem fel, szabadulok. Magamra kapkodtam a ruháimat, kimentem a folyosóra. Már ott állt Ujszászy tábornok és Kern őrnagy, valamint a Melinda úti főgestapós Klages, aki olyan meleg szavakkal fogadott első este, és kilátásba helyezte az utam végét. Amint ott álltunk, egyszer csak előlépett Ujszászy, és ékes szavakkal megköszönte Klagesnak a „bajtársias, kifogástalan bánásmódot". Hányingert kellett leküzdeni, még Klages is megvetéssel mérte végig Ujszászyt, majd betessékelt bennünket az őrszobába. Ott állott Csipkés Ernő magyar ezredes és két hadbíró. „Átadom az urakat a magyar hatóságoknak" – mondta Klages, majd távozott. Elindultunk. Ujszászy Csipkéssel, Kern és én egy-egy hadbíró kíséretében. Különkülön gépkocsiba ültünk. A sofőr magyar. Amint elindultunk, kérdem a hadbírótól, hová megyünk. Félrefordította a fejét, nem válaszolt. Magyar? Hazafi?

A Hungária körúti katonakórházhoz érkezünk. A hadbíró szótlanul vezet az udvaron. Egy zárt épülethez érünk. A hadbíró az irodába megy, engem utána egy szobába irányítanak, ahol egy zászlósi egyenruhás ember van. Magunkra maradunk. Egyszer csak a zászlós elkezd grimaszolni, artikulálatlan hangon makog. Látom, bolond. Mi ez? A bolondokházába hoztak, talán

beszámíthatatlanságomat akarják kimutatni, hogy így próbáljanak megmenteni? Leülök az ágy szélére. A bolond ott ténfereg előttem, rángatja a képét. Hát ez bizony nem lesz valami kellemes! De hamarosan értem jönnek: nem jó helyre hoztak. Átkísérnek egy másik épületbe, a rabkórházba. Ugyanitt van Ujszászy és Kern. Külön-külön cellában vagyunk. A foglár altiszt barátságos, tisztelettudó, minden szava arra mutat, hogy velünk érez. Mondja is: „Ne féljenek az urak, én ide egyetlen németet sem engedek be." Jó ilyet hallani!

A cellám földszinten van. Reggel sokáig heverek az ágyon. Hallom, hogy valaki kopog az ablakon. Egy hang: „Ki vagy? Beszélj gyorsan, mert sétán vagyunk, és az őr elment valahová. Én Erdős őrnagy vagyok. Ha levelet akarsz kijuttatni, írd meg, én ki tudom küldeni." Azután távozik.

Minket is sétára szólítanak. Persze összeállunk hárman, és beszéljük a Fő utcai élményeket. Ijedten szalad hozzánk a foglár altiszt. „Tessenek külön menni, nem szabad egymással beszélniük, a Def. emberei itt vannak, és az ablakból figyelik az urakat." Na, hála istennek, ismét itt vannak a „hazafiak", élvezni volt parancsnokaik szerintük megérdemelt sorsát.

Másnap Kern levelet küldött utódjának, a Def. vezetőjének – volt közvetlen beosztottjának. A levélben azt kérte, hogy eszközölje ki részünkre a látogatási engedélyt. Délután már megjelent egy Györe (vagy Györke) nevű hadbíró őrnagy. Mindegyikünk cellájába külön bement. Hozzám is bejött. „Figyelmeztetem ezredes urat, hogy fogoly; ennek megfelelően viselkedjék, mert súlyos szigorításokat fogok alkalmazni. Kern őrnagy úr levelet küldött ki. Ha még egyszer ilyesmi előfordul, nem tekintek el a büntetéstől." A Def.-vezető átadta Kern levelét a hadbírónak. (Később ezt azzal magyarázta, hogy intézkedés végett adta át. Szegénykének nyilván nem jutott eszébe, hogy a levél felmutatása nélkül is kérhette volna ezt.)

Meglátogat a cellában bennünket Aggteleki altábornagy (magyarosított név, később „ellenálló"). Régebbről ismertem. Megáll az ajtóban, kimérten kérdezi: „Van az ezredes úrnak kívánsága?" „Nincs", feleltem. Sarkon fordul, és köszönés nélkül kimegy.

Egy hadbíró százados hallgat ki bennünket, különkülön, Pórnak hívják. Az ejtőernyős-ügyről van szó. Ezt adták át a németek vádemelés végett. Pór százados kifogástalanul viselkedik. Őszintén ismertetem vele a történteket. Közbeszólás nélkül vesz mindent jegyzőkönyvbe. A végén azt mondja: „Ezredes úr, én tisztességes magyar ember vagyok, én látom az ország tragédiáját, lelkiismeretem szerint járok el, és indítványt teszek a szabadlábra helyezésére." „Mit szólnak hozzá a németek?" kérdem. „Fütyülünk rájuk, nincs már sok idejük." Elképzelhető, milyen jólestek a szavai. Melegen, sokatmondóan fogtunk kezet.

A hadbírói kihallgatás után szabadon mozgunk a rabkórházban. Ismerős csak Békeffi, a színész, akit 15 évre ítéltek el kémkedés miatt. Ujszászyra ferde szemmel néz. Az ő osztályvezetősége alatt „buktatták le". Ujszászy szerint indokoltan, mert valóban kémkedett az angoloknak. Megtört, beteg ember. A többi fogoly legénységi állományú. Többekkel beszélgetek: szökevények, fegyelmi bűnösök, mind súlyos betegek. Nincs rossz dolguk. A foglár-altiszt remek ember, mindenkihez van egy jó szava, az étkezés kifogástalan.

Megkeresem „jóakarómat" is, Erdős őrnagyot. Elmondja, hogy öt évre ítélték, és lefokozták, mert Horthy István repülőszerencsétlenségét részegsége következményének híresztelte. Hiába tagadott. Három gyer-

meke van, otthon nyomorognak. A Margit körúti fogházban betegedett meg, embertelenül bántak vele. Megígértem neki, hogy ha kiszabadulok, szólok az érdekében. Nem hiszi, hogy segíteni lehet rajta: mások is megpróbálták, ő a Horthy család bosszújának az áldozata.

Feleségem is meglátogathat, és meglátogat a fiatal Horthy is. Biztat. Apja szívén viseli sorsomat, hamarosan szabadulok. Látogatásakor hoznak be két angol pilótát, akik bombázógépből ejtőernyővel ugrottak ki, és elfogták őket. A kísérő magyarok szidalmazzák, lökdösik őket. A pilóták remegnek az izgalomtól. A fiatal Horthy leinti a kísérőket: hadifoglyokkal nem szabad így bánni. Széket hozat a foglyoknak. Ezek szemében leírhatatlan hála, a kísérőikében megvetés, de szólni nem mernek.

Sok a légiriadó. Óvóhely nincs, csak egy pince, de oda nem kísérik le a rabokat. Egyszer különösen erős a légitámadás. Ujszászyval és Kernnel behúzódunk az egyik cellába, és lefekszünk a földre a fal mentén. Közelről hallani a robbanásokat. Ezután Kern írásban kérte, hogy légitámadásokkor engedjenek bennünket a pincébe.

Két nap múlva megszólalnak a szirénák. A foglár altiszt hármunkat a pincébe akar kísérni. Követelem, hogy a többi foglyot is engedje oda. Szabadkozik. Csak hármunkra kapott parancsot. Ragaszkodom, hogy mindenki lekerüljön. Enged. Ott szorongunk egymás hegyén-hátán a kis pincében a beteg emberekkel. Nagy a csin-bum. Ujszászy elveszti az idegeit: „Itt pusztulunk" – és hasonlók. Elönt a méreg, és ráordítok: „Fogd be a szád, egy szavad sem akarom hallani!" Ujszászy megszeppen, elhallgat. Ebben a pillanatban az épület találatot kap, a pinceablakon át zuhog a törmelék, az épület jó része szétmegy. Ha az emberek fent maradtak volna, bőven lett volna áldozat. A légitámadás után felmegyünk a cellákba, és ki-ki kapargatja holmiját a törmelék közül. Egy ordító hangot hallok: „Menekülni! Ég a szomszédos épület, ahol robbanóanyagok vannak!" Hatalmas dörrenés. A foglyok szaladnak, négy ember viszi Ujszászyt, aki magán kívül van, de idegrohamán kívül más baja nincs.

Délutánra tehergépkocsik jönnek értünk csendőrökkel. A fiatal csendőrtisztek „kamerád"-nak szólítják egymást, és felemelt karral köszönnek. Undorító. Elvisznek az Alkotás utcai (akkor Gömbös Gyula úti) kórházba, de nem a tiszti kórházba, hanem ami ennek háta mögött volt (lebombázták, ma már nincs meg). Itt egy folyosót kiürítettek az érkezettek számára, a betegek ott feküdtek. Minket hármunkat bezártak egy üres konyhába.

Néhány nap elteltével mindhármunkat szabadlábra helyeztek azzal, hogy ellenünk a magyar hadbíróság az eljárást lefolytatja, szabadlábon védekezhetünk.

Újra szabad ember vagyok tehát! Feleségem elmondja azt a sok-sok megalázást, amiben fogságom alatt része volt. A régi barátok és ismerősök közül, ha nem is mindenki, de elég sokan elkerülték. Szaladgált az érdekemben. Vörös János, a vezérkar új főnöke előbb fogadni sem akarta, végül azzal nyugtatta meg, hogy nem lesz nagyobb bajom, kb. 8-10 évre fognak elítélni. A fiatal Horthy viszont teljes támogatására volt, és számosan ajánlották fel segítségüket. Az osztálybeli sofőrök, küldöncök és a környék egyszerű emberei.

*

A szabadulás másnapján jelentkeztem Vörös Jánosnál. Önmagát dicsérte: milyen súlyos harcokat vívott érdekemben a németeknél, reméli, hogy a hadbírósági

eljárás sem fog súlyosabb következményekkel járni; több vezérkari tisztet kellett visszahelyezni a csapatállományba, engem a kormányzó nem engedett; az eljárás ideje alatt nem teljesíthetek szolgálatot, menjek egészségügyi szabadságra, utána majd meglátja, hová oszthat be. Képtelen voltam megköszönni a jóindulatát. Egyik ismerősünk beszélte el feleségemnek, hogy áprilisban társaságban együtt volt Vörös Jánossal, aki arról beszélt, kíméletlenül elbánik a Kádár–Ujszászy-féle árulókkal.

Csatay honvédelmi miniszter nagyon melegen, barátságosan fogadott. Elmondta, hogy magánlevelet is írt Keitelnek, a Wehrmacht főparancsnokának érdekemben. Az azt válaszolta: árulók ügyével nem foglalkozik. Kérdeztem Csatayt: szabadlábra helyezésem meg volt-e beszélve a németekkel. „Ó, azokra már nem sokat adunk. A hadi helyzet következtében már sokkal kisebb a szavuk. A te ügyed már a mi ügyünk."

Felkerestem utódomat, Kuthy László vezérkari ezredest. Minősíthetetlen hűvösséggel fogadott. Egyetlen szava sem volt hozzám. Kínos csend. Kérdeztem, nincs-e valami, amit megbeszélni kívánna, miután az osztályvezetőség átvételekor velem mint elődjével nem volt alkalma beszélni. Rendben találta-e a pénzügyeket stb. Egyetlen mondattal válaszolt: „Nincs kérdeznivalóm." „Látom, árulónak tartasz" – mondtam. „Nem" – válaszolta fanyarul. Szó nélkül távoztam.

Akikkel csak találkoztam, végigmértek, elfordultak. Az egyik vezérkari ezredes például, amint beléptem abba a szobába, ahol véletlenül ő is ott volt, amikor meglátott, megvetéssel végigmért, és elhagyta a szobát. (1945. április végén „ellenálló" lett; mint hadosztályparancsnok levelet intézett a szemben levő orosz seregtestparancsnokhoz, hogy kapitulálni kíván.)

Ezeket az apróságokat – és még igen sokat lehetne hasonlót írni – azért említem meg, mert jellemzői annak a gondolkodásmódnak, ami még 1944. július végén is uralkodott a honvédség magasabb rangú tisztikarában.

Felkerestem a fiatal Horthyt. Megható volt, hogy mennyire örült szabadulásomnak. Börtönélményekről is beszélgettünk. Megemlítettem neki Erdős őrnagy esetét, hozzátéve, hogy véleményem szerint lényegtelen, mondta-e azt, hogy bátyja részegen halt repülőhalált, mert büntetése még akkor sem áll arányban bűnével. Nem alaptalanul érzi, hogy az államfő családi bosszújának áldozata.

Másnap már reggel 8-kor telefonált lakásomra a fiatal Horthy. Beszélt apjával, aki felháborodva értesült Erdős ítéletéről – amiről fogalma sem volt –, azonnal parancsot adott szabadlábra helyezésére. Kérdeztem: közölhetem-e ezt Erdőssel? Lehet, mondta. Azonnal elmentem a rabkórházba, és kértem, hogy Erdőssel beszélhessek. Közöltem vele a jó hírt. Még beszélgettünk, amikor lelkendezve bejött a foglár altiszt, és mondta, hogy most kapott telefonparancsot Erdős azonnali szabadlábra helyezésére, menjen az okmányokért a Margit körúti fogházparancsnokságra.

Ritkán volt ennél elégedettebb napom.

31.

Amíg én a Fő utcai börtönben voltam, sok minden történt. Aki a korszakot átélte, tudja, az előkerült dokumentumok pedig bizonyítják azt a komisz megalázást, amiben „nagy szövetségesünk" hű szövetsé-

gesét részesítette. Hangsúlyozom a hű szövetségest. Mert országunk megszállás előtti vezetői – sajnálatosan – valójában sohasem szegték meg a szövetségi hűséget. Súlyos emberáldozatok, gazdasági kívánalmak teljesítése, változatlan szovjetellenesség, megszakítatlan részvétel a háborúban és minden egyéb ezt bizonyítja. Az ügyetlen, eredménytelen próbálkozások a nyugati hatalmak felé, a német követelések korlátozására irányuló – lényegükben csekély jelentőségű – törekvések korántsem minősülhetnek árulásnak. De nemcsak a német csizma taposásán és országunk megalázásán kell felháborodnunk, hanem azon is – és azon még jobban –, hogy mindezt elősegítő, támogató, sőt valósággal erőszakoló honfitársaink is voltak. Politikusok és katonák. Ez a szégyen. Nem törli le az az indok, hogy az ellenforradalmi rendszernek törvényszerűen ide kellett jutni, sem az, hogy a kíméletlen osztályérdekek erre kényszerítették. Enynyire lesüllyednie még a rendszer képviselőinek sem kellett volna. Ezeknél a nemzeti önérzet szűnt meg.

Veesenmayer birodalmi megbízott, magyar cselédeinek támogatásával és azok inspirációi alapján is, teljes aktivitással dolgozott. Horthy akkor már báb és cégér. Imitt-amott megpróbál szembehelyezkedni, kívánságai is vannak, de őrá már semmit sem adnak sem a németek, sem a kormány, sem a hadsereg vezetői. Sőt egyenesen összefognak ellene, ha valami nekik nem tetszőt akar. Horthy erélytelen, csak két lehetősége van: engedni, vagy félreállni. Az engedékenységet választja. Hivatalos támasztékai inkább ellenségei, titkos tanácsadói köréből továbbra is ki vannak zárva a haladó értelmiségiek, csak a régi nyugatbarátság eszméje körül topogók villantanak fel most már az

addigiaknál is vadabb, tisztán felismerhető irrealitásokat, mindig a Szovjetuniótól és a népharagtól félve.

A megszállás után korlátlan hatalomra került jobboldal pártfrakciói egymással torzsalkodnak, éles személyi harcokat vívnak, a németek kegyét keresik, egymás ellen áskálódva. Sztójay német parancsokat teljesítő, tökéletes szolga. A zsidókat sárga csillag viselésére kötelezik, felállítják a gettókat, elkészítik a zsidótlanítás tervét: Veesenmayer büszkén jelenti főnökeinek, hogy a Tisza felső folyásától északra április végéig már 200 000 zsidót „fogtak el", az akció lépcsőzetesen folytatódik az ország többi területén, legutoljára Budapesten. A gazdasági kizsákmányolás féktelen és tökéletes. A nagytőkés zsidókat a Gestapo vagyonuk – és ezzel magyar vagyon – ellenében kisegíti az országból. A terror féktelen méreteket ölt, letartóztatások napirenden, német és magyar szervek vetélkednek. Veesenmayer meghatározza a kötelező személycseréket az államapparátus tisztségviselőinél, főispánoknál, katonatiszteknél, név szerint megjelölve és minősítve az eltávolítandókat és a kinevezendőket. Hihetetlenül tájékozott, mindent tud. Jelentéseiben gyakran olvashatjuk, hogy információit a Miniszterelnökségről, Külügyminisztériumból, Vezérkari Főnökségről stb. szerezte. Emberei mindenütt ott vannak. A svábok? A „magyarok". Az Endre Lászlók, Bakyk, Imrédyk, Vörös Jánosok, Rátzok – és hosszú lenne a sok-sok „magyar" felsorolása. Más művek sokat felsoroltak már. Ezek a felsorolások a mi szégyentábláink.

*

És a hadsereg? Hiszen háború volt, és a hadseregen nemcsak az ország sorsa múlott, hanem minden családé is.

gesét részesítette. Hangsúlyozom a hű szövetségest. Mert országunk megszállás előtti vezetői – sajnálatosan – valójában sohasem szegték meg a szövetségi hűséget. Súlyos emberáldozatok, gazdasági kívánalmak teljesítése, változatlan szovjetellenesség, megszakítatlan részvétel a háborúban és minden egyéb ezt bizonyítja. Az ügyetlen, eredménytelen próbálkozások a nyugati hatalmak felé, a német követelések korlátozására irányuló – lényegükben csekély jelentőségű – törekvések korántsem minősülhetnek árulásnak. De nemcsak a német csizma taposásán és országunk megalázásán kell felháborodnunk, hanem azon is – és azon még jobban –, hogy mindezt elősegítő, támogató, sőt valósággal erőszakoló honfitársaink is voltak. Politikusok és katonák. Ez a szégyen. Nem törli le az az indok, hogy az ellenforradalmi rendszernek törvényszerűen ide kellett jutni, sem az, hogy a kíméletlen osztályérdekek erre kényszerítették. Enynyire lesüllyednie még a rendszer képviselőinek sem kellett volna. Ezeknél a nemzeti önérzet szűnt meg.

Veesenmayer birodalmi megbízott, magyar cselédeinek támogatásával és azok inspirációi alapján is, teljes aktivitással dolgozott. Horthy akkor már báb és cégér. Imitt-amott megpróbál szembehelyezkedni, kívánságai is vannak, de őrá már semmit sem adnak sem a németek, sem a kormány, sem a hadsereg vezetői. Sőt egyenesen összefognak ellene, ha valami nekik nem tetszőt akar. Horthy erélytelen, csak két lehetősége van: engedni, vagy félreállni. Az engedékenységet választja. Hivatalos támasztékai inkább ellenségei, titkos tanácsadói köréből továbbra is ki vannak zárva a haladó értelmiségiek, csak a régi nyugatbarátság eszméje körül topogók villantanak fel most már az

addigiaknál is vadabb, tisztán felismerhető irrealitásokat, mindig a Szovjetuniótól és a népharagtól félve.

A megszállás után korlátlan hatalomra került jobboldal pártfrakciói egymással torzsalkodnak, éles személyi harcokat vívnak, a németek kegyét keresik, egymás ellen áskálódva. Sztójay német parancsokat teljesítő, tökéletes szolga. A zsidókat sárga csillag viselésére kötelezik, felállítják a gettókat, elkészítik a zsidótlanítás tervét: Veesenmayer büszkén jelenti főnökeinek, hogy a Tisza felső folyásától északra április végéig már 200 000 zsidót „fogtak el”, az akció lépcsőzetesen folytatódik az ország többi területén, legutoljára Budapesten. A gazdasági kizsákmányolás féktelen és tökéletes. A nagytőkés zsidókat a Gestapo vagyonuk – és ezzel magyar vagyon – ellenében kisegíti az országból. A terror féktelen méreteket ölt, letartóztatások napirenden, német és magyar szervek vetélkednek. Veesenmayer meghatározza a kötelező személycseréket az államapparátus tisztségviselőinél, főispánoknál, katonatiszteknél, név szerint megjelölve és minősítve az eltávolítandókat és a kinevezendőket. Hihetetlenül tájékozott, mindent tud. Jelentéseiben gyakran olvashatjuk, hogy információit a Miniszterelnökségről, Külügyminisztériumból, Vezérkari Főnökségről stb. szerezte. Emberei mindenütt ott vannak. A svábok? A „magyarok”. Az Endre Lászlók, Bakyk, Imrédyk, Vörös Jánosok, Rátzok – és hosszú lenne a sok-sok „magyar” felsorolása. Más művek sokat felsoroltak már. Ezek a felsorolások a mi szégyentábláink.

*

És a hadsereg? Hiszen háború volt, és a hadseregen nemcsak az ország sorsa múlott, hanem minden családé is.

Elérkeztünk a teljes részvétel időszakához, tekintet nélkül hangulatra, fegyvertelenségre. Elérkeztünk az álmodott „hősi életszemlélet" csúcsára, Európa bolsevizálástól megmentésének régen vágyott lehetőségéhez. Valóságban az ország értékeinek teljes elpusztításához.

A hadsereg felső vezetője, a vezérkar főnöke Szombathelyi eltávolítása után Vörös János lett. Róla már megemlékeztem, jellemeztem rendíthetetlen németbarátságát és a jobboldali politikai körökkel fenntartott kapcsolatait. Amikor közvetlen elöljáróm volt, nemegyszer bosszankodtam előszobájában, mert nem tudtam hozzá bejutni, mivel Imrédyvel tárgyalt hosszasan. Keresztes-Fischer belügyminisztertől tudom azt is, hogy részt vett Veesenmayer illegitim budapesti tartózkodása alatti vacsorákon. Nem szorul bővebb bizonyításra, hogy a németek bizalmi embere volt. Hogyan is járultak volna hozzá kinevezéséhez – helyesebben hogyan is ragaszkodtak volna kinevezéséhez –, ha ez nem így lett volna, akkor, amikor már a hűséges emberüknek tartott Szombathelyiben is csalódniuk kellett?

Előkerült Vörös János naplója. Az ebben leírt, egyenesen megdöbbentő közléseket kételkedve fogadhatnánk, ha azokat nem támasztanák alá az előkerült német és más dokumentumok (elsősorban a már említett A Wilhelmstrasse és Magyarország című könyvben foglaltak, valamint a Vezérkari Főnökség naplója), és nem bizonyítanák maguk az események.

Kezdjük azzal: hogyan hamisítja meg Vörös János a magyar hadsereg hangulatát, amikor a vezérkari főnökséget átvette?

1944. április 20-án írja: „A honvédség erkölcsi állapota a fordulat folytán (vagyis a megszállás folytán) a hadműveleti területen emelkedett, az 1. hadsereg harcba vetett seregtestei helyüket nagyon jól megállják. A német haderőhöz való viszony a hadműveleti területen barátságosabbá vált, ez különösen a megszálló csapatoknál érezteti hatását. Az anyaországban még a hangulat kissé a változások benyomása alatt áll, így különösen a tisztikarnál még nem kiforrott, azonban a helyzet megszilárdulásának reménye is erősen érezteti már kedvező hatását, a hangulat feltétlenül javulóban van."

A honvédség hangulata nem ez volt. Ez csak a Vörös környezetében levő német- és háborúbarát, elsősorban az itthon szolgáló magasabb rangú tisztek hangulatát tükrözi, azokét sem általánosíthatóan. Nemhogy a honvédség legénységi személyi állományának összességére, de a fronttisztekre sem jellemző. Vörös Horthyt és a kormányt hamisan tájékoztatta. Ezzel is meg akarta győzni őket, hogy a német megszállás szükséges volt, a honvédség további harcokra képes.

Volt egy magyar seregtest, az 1. honvéd lovas hadosztály, amely viszonylag jól fel volt szerelve, kiképezve, legénységi állománya főként földművesekből állott. Ezt a hadosztályt a németek előtt addig többkevesebb sikerrel titkolták. Horthy és Szombathelyi úgy számoltak vele, mint „utolsó tartalék" szükség esetén. Most, a megszállás után a németek, a hadosztály jobb felkészültségét megismerve, követelték azonnali bevetését. Vörös április 24-i naplófeljegyzésében írja, hogy Horthynak ezt azzal jelenti: „A fenti kérés elől nem tudunk kitérni." „Őfőméltósága ennek dacára törekedett kitérni a német kérés elől, hivatkozva a lovas hadosztály mozgósításának káros gazdasági vonatkozására." Május 20.: A honvédelmi miniszter ellenzi a lovas hadosztály és még két másik hadosztály

kiküldését, de ő ragaszkodott hozzá, mert a németek akarják. Május 21.: Vörös megkéri Sztójayt, hasson oda, hogy a honvédelmi miniszter úgy intézze az ügyeket, hogy a németek mindent megkapjanak, amit kérnek. Május 25.: Greiffenberg német altábornagy közli Vörössel, hogy a lovas hadosztályt Pripjet területén fogják alkalmazni, kéri, hogy a szállítmányok berakását május 28-án 12 óráig kezdjék meg. Horthy nem járul hozzá, hogy a lovas hadosztályt a határokon túl alkalmazzák, és kifogásolja a németek parancsoló stílusát. Május 30-án Veesenmayer Ribbentrop külügyminiszternek az alábbiakat jelenti (a dokumentumkönyvből idézve): „Mintegy nyolc napja nagy horderejű tárgyalás folyik a kormányzónak különösen kedves lovas hadosztály bevetéséről. Ezt időközben teljesen felszerelték, és most menetkész állapotban van. Hozzájárult a kormányzó az indulási parancs kiadásához is, de kikötötte, hogy a lovasság csak a többi hadosztállyal együtt a Kárpát-térségben kerülhet bevetésre, és nem a keleti arcvonal északi részén, amint azt az OKW kívánja. Vörös vezérkari főnök valóban mindent megtett, hogy a kormányzót kívánságától eltérítse, de eredményt nem ért el. Ma a német véderő magyarországi meghatalmazott tábornoka, Greiffenberg tábornok járt ebben az ügyben a kormányzónál, de neki sem sikerült őt meggyőznie. Vörös Greiffenberg tudtával megkért, hogy tekintettel a kérdés politikai oldalára, kapcsolódjam be én is az ügybe. Vörös utalt arra, hogy egyelőre nem lát lehetőséget a kormányzó befolyásolására, de készül arra, hogy néhány hét múlva a lovas hadosztályt a Kárpát-térségből egyre inkább észak felé irányítsa át."

Vörös kétszínű, Horthyt is becsapni akaró magatartását bizonyítja a Sztójay és Keitel vezértábornagy

közötti megbeszélésről készült dokumentum is. E szerint Sztójay Keitel előtt egyetértett azzal, hogy a lovas hadosztályt ott kell bevetni, ahol az OKW kívánja. Előadja Vörös javaslatát: Keitel írjon az ügyben Horthynak, a lovas hadosztályt először ott vessék be, ahol a kormányzó kívánja, majd onnan vonják ki, és irányítsák az OKW által kívánt helyre. Keitel a javaslatot nem fogadja el, mert: „nem bocsátkozhat ilyen kerülő utakra". Ebben a kérdésben még Keitel is egyenesebb volt, mint Sztójay és Vörös.

Vörös naplójának június 2-i feljegyzése: Vörös Hitlerhez utazik, Horthy utasítja: Hitlernél vigye keresztül, hogy a lovas hadosztály és a 7. hadosztály a Kárpátokon belül kerüljön alkalmazásra. Június 5.: Vörös Hitlernél. Hitler biztosra ígéri a végső győzelmet, ezt bizonyítgatja és ragaszkodik az 1. lovas hadosztály Pripjetnél és a 7. hadosztály Sztaniszlav térségében való alkalmazásához. Június 7.: Megbeszélés Vörös és Sztójay között: kérni fogják a kormányzót a német kívánság teljesítésére. Június 8.: Horthy enged, és hozzájárul a lovas hadosztály és a 7. hadosztály Vörös által javasolt alkalmazásához. Június 9.: Horthy visszavonja előző napon adott hozzájárulását. Vörös kormányzói kihallgatást kér, ahol kifejti ennek káros politikai hatását. Horthy nem enged. Vörös elmegy Sztójayhoz, kéri, vegye rá Horthyt a hozzájárulásra. Sztójaynak sikerül. A lovas hadosztály sorsa megpecsételődött.

Tragédiája azonos a doni 2. hadseregével. Bevették a Pripjet-mocsarak területén, a szovjet csapatok szinte órákon belül szétverték.

A történet minősítésére felesleges szavakat pazarolni.

Még néhány részlet Vörös naplójából:

Amikor Hitlernél jár, Hitler vasútbiztosító zászlóaljakat és hátországi alkalmazásra csapatokat kér Görögországba. Vörös hozzájárul, románokat és kárpátukránokat akar küldeni magyar parancsnokság alatt. (Május 5-i naplójegyzet.)

Június 29.: Horthy ismerteti Vörössel a szélsőjobboldaliak ellene tervezett puccsáról szerzett értesüléseit. Vörös feljegyzése: „Közöltem a belpolitikai helyzetről alkotott felfogásomat. A szélsőjobboldali pártok közül a Szálasi vezetése alatt álló pártot sokkal magasabb erkölcsi alapokon állónak tartom, hogy hasonló módon járjon el. Sokkal inkább magyar nacionalista alapon áll, semhogy német rendőri szervekkel együtt gondolna hatalomra jutni." Feljegyzi továbbá: „Veesenmayer követet jóindulatú, barátságos érzelmű embernek tartom. Németországi látogatásom alkalmával Ribbentrop külügyminiszternek megmondtam, hogy Veesenmayer működése határozottan üdvös a német–magyar együttműködésre."

Július 4.: A német katonai attasé kéri a horvát államfő nevében, hogy magyar csapatok szállják meg Virovitica és Koprivnica területét partizánelhárítás céljából. Vörös a kormányzónak javasolja. Július 7-én miniszteri értekezleten előterjeszti a horvát kérelmet, a kormány úgy határoz, hogy a kérelemmel akkor foglalkozik, ha azt a horvát államfő terjeszti elő a magyar kormánynak.

Július 5.: Horthy közli Vörössel, hogy a zsidók további kiszállítását meg akarja akadályozni. Vörös: „Mindenképpen elkerülendőnek tartom, hogy a zsidókérdés megoldásának elodázása miatt politikai súrlódások keletkezzenek." Horthy le akar mondani, Vörös ellenzi.

Július 6.: Horthy megismétli Vörösnek az ellene irányuló jobboldali puccsról szerzett értesüléseit. Vörös: „Teljesen kizártnak tartom, hogy most bárki is puccsot kíséreljen meg." Horthy csapatösszevonásokat akar Budapest területén. Vörös ellenzi. Az Esztergomban levő karhatalmi erőket nem rendeli fel. Horthy Lázár altábornagy testőrparancsnok útján intézkedik eziránt.

Július 16.: Utólag tudja meg, hogy Horthy a kormányt lemondatta, de Veesenmayer élesen tiltakozott, ezért a kormány továbbra is helyén maradt. Horthy kérdezi Vöröst, mi lenne, ha a németek ellen fegyveresen lépnének fel. Vörös: „Egy ilyen összütközés az ország végét jelentené, mert a németeknek még van annyi erejük, hogy itt újból tatárjárást csináljanak a mi gyenge pótalakulatainkkal szemben. Ettől eltekintve összeomlana a keleti arcvonal, beözönlene a szovjet haderő, délről a partizánok, tehát csatatérré változna az ország egész területe." Horthy: Levelet írt Hitlernek, a levél átvételét a németek elodázzák, a kiküldeni szándékolt főhadsegédjét nem fogadják, arra gondol, hogy az új kormányt kinevezi és felesketi minden kérdezés nélkül. Vörös határozottan ellenzi, mert: „Ez hatalmas politikai botrányhoz vezetne, és fegyveres összetűzéshez." „Benyomásom szerint – írja – a háttérben a régi politikai klikk (Bethlen, Rakovszky stb.) működik, amelyik Őfőméltóságának ilyen tanácsokat ad. Csak ezzel a német vereséggel számoló csoport befolyásával érthető, hogy Őfőméltósága korábbi javaslataimmal szemben most ilyen ellenkező álláspontot képvisel."

1944. július 17-e keltezéssel Ribbentrop táviratot intéz Veesenmayerhez, amelyben utasítja, hogy azonnal keresse fel Horthyt, és ismertesse Hitler üzenetét: a Szótjay-kormány menesztéséhez nem járul hozzá. „A beérkezett jelentések szerint úgy tűnik, hogy újból a né-

met–magyar ügy árulóinak ugyanazon klikkjéhez tartozó személyek léptek működésbe, akik egyszer már a szakadék szélére taszították Magyarországot"... „ha ennek a klikknek bármely tagja még egyszer megkísérelné, hogy Magyarország politikai életében bármilyen formában fellépjen vagy tevékenykedjen, a Führer az illetőt a biztonsági szolgálat útján azonnal elfogatja, és 24 órán belül kivégezteti."

Ide jutottunk.

32.

A dokumentumokban saját ügyemre vonatkozólag is találhatók adatok.

Veesenmayer április 18-án jelenti Ribbentrop külügyminiszternek:

„... Sztójay ma szóba hozta előttem az ügyet, és arra utalt, a kormányzót fájdalmasan érinti, hogy egy még szolgálatban levő tisztet német szerv letartóztatott. Azt válaszoltam, a megfelelő időpontban be fogjuk bizonyítani a kormányzónak és a magyar kormánynak, hogy hálával tartoznak nekünk, amiért ebben az esetben késedelem nélkül és példamutatóan közbeléptünk." Április 20.: „...A Biztonsági Szolgálattal együttműködő magyar titkosrendőrség tájékoztatva van. Baky államtitkár audienciája alkalmával szóba hozta már az ügyet a kormányzónak. A kormányzó azonban nem hitte el, és lekicsinyelte az ügyet."

Vörös János naplója, április 21-i feljegyzés: „Ujszászy tábornok, Kádár vk. ezredes, Kern vk. őrnagy letartóztatásával kapcsolatban, mivel nevezettek tényleges szolgálatot teljesítettek, a kormány a szükséges lépéseket megtette szabadon bocsátásuk érdekében. Eddigi tájékozottságom szerint ellenük kémgyanú és az

ellenséggel való szövetkezés vádja merült fel. Állásfoglalásom: amíg a helyzetet nem látom tisztán, nem teszek lépéseket, mert amennyiben nevezettek a magyar tiszti becsülettel és a szövetségi hűséggel ellentétbe kerültek, akkor érdekükben eleve nem teszek lépéseket."

Veesenmayer május 13-án jelenti Ribbentrop külügyminiszternek a honvédség magasabb parancsnoki állásaira vonatkozó javaslatait. „... A 2. osztály (katonai titkos szolgálat) letartóztatott főnöke, Kádár ezredes utódjaként, Vörös tábornokkal egyetértésben, Vasváry tábornokot tartom legalkalmasabbnak. Vasváry egy ideig ezen az osztályon tevékenykedett, de onnan mint Szombathelyi elkeseredett ellenfelének igen hamar ki kellett válnia."

Hallomásom szerint Vasváry – volt elődöm – most már nem vállalta az osztályvezetőséget, így Vörös, Veesenmayerrel egyetértőleg, másik bizalmasát, Kuthy László vezérkari ezredest neveztette ki.

Sztójay Keitel vezértábornaggyal tárgyalt. A Horthytól kapott utasítás alapján kérte szabadlábra helyezésünket is. Tárgyalásairól Ritter német követ feljegyzése számol be. Ebben írja: „Sztójay nagyon csalódottan és leverten nyilatkozott arról, hogy üres tarsollyal tér vissza. Azt remélte, hogy legalább néhány jelentéktelen mellékkérdésben megkönnyítik helyzetét. Ilyen mellékkérdésként felsorolta a három magyar tiszt ügyét."

Veesenmayer június 16-án jelenti Ribbentrop német külügyminiszternek a Sztójay és Hitler közötti tárgyalásokról Sztójay által vele közölt adatokat. Ebben: „... Ígéretet kapott, hogy kiadják a három tisztet, ami időközben meg is történt."

A magyar hadbíróság javaslatára történt – a már előzőekben ismertetett – szabadlábra helyezésünk után Veesenmayer a német külügyminiszternek jelenti Sztójayval történt beszélgetését: „Utolsó pontként a három tiszt szabadon bocsátását érintettem, figyelmeztettem, hogy ez az eljárás a jóhiszeműség megsértése, és ragaszkodtam újbóli letartóztatásukhoz. . ." (1944. július 7.)

Nemcsak ragaszkodott; intézkedett is.

Szabadulásom ötödik napján a déli órákban, amikor a Böszörményi úti villamosmegállóban leszálltam, ott találtam szepegő kis háztartási alkalmazottunkat. „Ne tessék hazajönni, a lakásban várják a németek." Beugrottam egy gépkocsiba, és elmentem Vörös János irodájába. Jelentettem: a németek el akarnak fogni. Vörös közölte, hogy a németek nem egyeztek bele a szabadlábra helyezésembe, de ő megvéd. Megelőzi a németeket, és ő fog letartóztatni. Mindjárt hívatja is a hadbírót. Mondtam, hogy én a fiatal Horthyval akarok beszélni. Vörös ezt megengedte.

Perceken belül megérkezett Pór hadbíró százados, Vörös elrendelte letartóztatásomat. Pór századossal átmentünk irodájába, ami a Honvédelmi Minisztérium épületének földszintjén volt. Innen felhívtam a fiatal Horthyt. Fel volt háborodva, azonnali intézkedést ígért. Rövid idő múlva közölte, hogy apja kívánságára a testőrlaktanyában vesznek őrizetbe. Lázár altábornagy azonnal indulni fog egy gépkocsival értem.

Amíg várakoztunk, Pór az egyik szobában foglalatoskodott íróasztalánál. Én a szomszédos szobában ültem, amelyet egy függöny választott el. Nyugtalankodtam. Mondtam is Pórnak: ha még sokáig kell várni, értem jönnek a németek. Pór azt mondta: „Megviseltek az idegei, ezredes úr; honnan tudhatnák a németek, hogy itt van?" Alighogy ez elhangzott, kivágódott az ajtó, és belépett egy SS-alezredes. Az ablakból láttam a „Pol" kocsit két fegyveressel. Én a függöny mögé húzódtam. „Hol van Kádár ezredes?" – kiáltott a német. Pór: „Nem tudom. Most kaptam parancsot a letartóztatására, ha ezt végrehajtom, közölni fogom önökkel." „Tessék ezt feltétlenül azonnal megtenni" – mondta a német, és távozott.

Ilyen magyar tisztek is voltak. Pórnak igen meghatottan köszöntem meg, amit értem tett. „El voltam határozva – mondta –, ha erőszakoskodik, lelövöm."

Nem tudom, később mi lett Pór százados sorsa. És a mai napig sem tudom, honnan értesültek a németek tartózkodási helyemről. Véletlennek hihetetlen. Vörös értesítette őket? Vagy valamelyik, előszobájában ülő közege? Ma már igazán mindegy.

Rövidesen megjelent Lázár és két testőr. Átvittek a Nándor-laktanyába (a mai Hadtörténelmi Intézet), ott különszobát kaptam az első emeleten. Ajtóm elé egy fegyveres testőr került. Lázár megparancsolta neki: senkit nem engedhet be engedélyem nélkül. Egyben biztatott: teljesen szabadon mozoghatok az épületben, látogatókat fogadhatok, hazulról étkezhetem, a laktanyába németet nem engednek be, saját érdekemben ne menjek ki az épületből, mert a németek elfoghatnak, és akkor nem tudnak segíteni.

Megérkezett Ujszászy is. Beszélte, hogy őt is el akarták fogni. Villája ablakából meglátta, amikor megállt a ház előtt a németek gépkocsija, hátraszaladt a villa kertjébe, és a kerítésen átmászva menekült. Ő egyenesen a kormányzóságra ment, onnan szállították ide.

Viszonylag biztonságban voltunk. Lázár és testőrei, valamint a laktanyában még elhelyezett őrzászlóalj, Gál ezredes parancsnoksága alatt, teljesen németellenes beállítottságúak voltak.

Pór beszélte, hogy a németek nagyon indignálódva vették tudomásul fogságunk helyét. Kern őrnagyot azonban sikerült elfogniuk, még nem tudja, hol van.

Másnap este nyolc körül jelentették a laktanya-ügyeleti tisztnek, hogy a Bécsi kapu előtti térre egy teherautó érkezett, megrakodva SS-ekkel, majd rövid idő múlva még egy. A németek a téren helyezkedtek el. Lázár azonnal megérkezett, és riadót rendelt el. A laktanyakaput bezárták, az ablakokat megszállták, a laktanya körül sűrű járőrözést rendeltek el.

Ujszászy ismét idegrohamot kapott. Valószínűsítettük, hogy a németek értünk jöttek. Ez lehetett igaz is, nem is. Tény az, hogy akkor ezt jogosan tételeztük fel. Lázár azt mondta: „Ide be nem jönnek, mert lövetek." Ujszászy azt ajánlotta nekem, hogy menjünk ki, és jelentkezzünk önként a németeknél, mert ha megostromolják a laktanyát, biztosan bejutnak, minket pedig agyonlőnek. Eleinte próbáltam illő szavakkal nyugtatni, de amikor azzal állott elő, hogy kérjük meg Lázárt, csukasson be bennünket a laktanya fogdájába, mert ha a németek ott találnak, nem vádolhatnak az ellenállásban való részvétellel, elveszítettem a türelmemet, és alaposan lehordtam.

Semmi nem történt. A németek éjfél után újra gépkocsikba ültek, és eltávoztak.

Vörös János naplójában megírja, hogy újabb lefogásunk után jelentette Horthynak és közölte Greiffenberg altábornaggyal is, hogy amikor ő a németek fogságából átvett: „megígértem, hogy a magyar törvények teljes szigorával fogok eljárni. Ezt be is tartom. A per még folyik, a kiszabandó büntetés mértéke a főtárgyaláson fog eldőlni".

A Nándor-laktanyai fogság, az ismertetett körülmények mellett, nem volt kellemetlen. Azt láttuk az ablakból, hogy eleinte állandóan ácsorognak az utcán „megfigyelők". Feleségem szerint lakásunk előtt is ólálkodtak; többször érdeklődtek éjjel a házmesternél is, nem vagyok-e otthon. De bennünket nem zavartak, a laktanyába nem jöttek.

Idő múltával annál többen látogatók. A fiatal Horthy többször felkeresett, tőle értesültem a magasabb szintű helyzetmegítélésekről. Ezeknek lényege: a háború elvesztését már egyre többen világosan látják, az angolszászokban való reménykedés elhalványult, a Szovjetunió felé kapcsolatkereséstől azonban még mindig idegenkednek; a kormányt a németek ígéretekkel, várható nagy ellentámadásokkal altatják. A vidéki zsidók elhurcolása apja és bizalmasai felháborodását váltotta ki, de a német követelésekkel és a magyar szélsőjobboldalt képviselő kormánnyal szemben tehetetlen, a további kitelepítéseket akarja megakadályozni. A fiatal Horthy állandóan a Szovjet felé irányuló lépéseket erőszakolja, de apjánál kevés megértésre talál. Kormánytagokat és szereplő embereket jellemez, igen találóan és igen nagy megvetéssel.

Személyemre vonatkozólag, arra a kérdésemre, hogy nem volna-e célszerű, ha megszöknék, azt válaszolta: ne tegyem, mert ezzel kellemetlenségeket okoznék apjának, aki ezért a fogságért mintegy felelősséget vállalt a németeknél, tárgyalások vannak az ügyben, a németektől ki fogják erőszakolni a magyar haditörvényszéki eljárást, aminek engedélyezését szabadlábra helyezésem után visszavonták. Említette, hogy baráti körében felmerült az a terv is: szökjem meg, és kellő segítséggel én menjek át tárgyalni a Szovjetunióba. Ezt éppen az előbb említett okok miatt elvetették.

Látogatóim között érdekesebbek voltak:

Zilahy Lajos, aki ismertette a polgári ellenállás erősbödését, különböző baloldali személyekkel való tárgyalásait. Egy ízben összetalálkoztak nálam a fiatal Horthyval. Zilahy a mielőbbi szovjet oldalra való átállás elkerülhetetlenségét hangoztatta, és ennek általa elképzelt módját fejtegette. Ezek között szerepelt, hogy a kormányzó rádión keresztül szóljon a nemzethez, és végre-valahára nyíltan hozza tudomására nemcsak a nemzetnek, hanem az egész világnak a németek erőszakoskodását, rablását. A fiatal Horthynak tetszett a gondolat.

Kovács Imre népi író és parasztpárti politikus Acsay kisgazda képviselővel együtt keresett fel. Állítólag mindketten illegalitásban éltek. Jövetelük célja: egy memorandumot szeretnének eljuttatni a kormányzóhoz, arra kérnek, hogy fiának adjam át. A memorandum tartalma: Horthy ne reménykedjék abban, hogy ide az angolszászok jönnek. Ide a Szovjetunió csapatai fognak bevonulni. Ennek természetes következménye, hogy Magyarországon előbb-utóbb politikai változás lesz. Ezzel kell számolni. Horthy tehát ne üldöztesse a magyar kommunistákat, hanem támogassa őket, keressen kapcsolatot velük. A memorandum eléggé nyers hangon volt fogalmazva, engedélyükkel enyhítettem, de csak stilisztikailag, a lényeg meghagyásával. A fiatal Horthynak átadtam, aki rövidesen személyesen is többször tárgyalt Kovács Imrével.

Számos tiszt is felkeresett. Ezek mind olyanok voltak, akik már kiábrándultak a németekből. Különösen a testőrtisztek jöttek sűrűbben és az őrzászlóalj tisztjei, többször Tost Gyula, a kormányzó szárnysegédje és mások. Meg kell vallanom, a tisztekhez eléggé bizalmatlan voltam. Elhittem ugyan, hogy most már nem barátai a németeknek, de szomorú tapasztalataim alapján talán indokolatlanul is fenntartásokkal fogadtam a tőlük hallottakat, és óvatosan nyilatkoztam előttük.

Maga Ujszászy a legnagyobb gyűlölettel nyilatkozott a németekről, Sztójayékról, németbarát tisztekről. Sok érdekes részletet ismert a múltból, és sokat tudott a szerepet játszó személyekről. Az igazat megvallva: Ujszászyhoz sem voltam teljesen őszinte. Nem azért, mert nem bíztam abban, hogy most már valóban, lelke mélyén németellenes, hanem azért, mert idegeinek gyengesége miatt kiszámíthatatlannak tartottam.

Hatz Ottó is gyakran felkeresett. Most Csatay honvédelmi miniszter szárnysegédeként. Ekkor mondta el, hogy Delius német ezredes mentett meg bennünket az ankarai tárgyalások következményeitől. Amikor a németek letartóztatták, nem volt hajlandó semmit vallani, amíg Deliust meg nem hallgatják. Ennek megtörténte után kiengedték. Csatayt mindenről tájékoztatta, akinek nagyon tetszett az ő ügyessége, és maga mellé vette szárnysegédnek. Most – Csatay kívánságára – látszólagos baráti kapcsolatokat tart a gestapósokkal. Azok Delius pártfogása alapján bizalmukba fogadták, sok mindent megtud tőlük, ezekről beszámol Csataynak. Ügyünk rendezése érdekében is tárgyal velük, dicsér bennünket és igyekszik eloszlatni a rossz véleményt. Tény, hogy ezt szívesen vettem tudomásul, hálát éreztem irányában, és nagyon ügyesnek, hasznosnak tartottam tevékenységét.

Henkey ezredes, a vezérkari főnökség anyagi osztályának vezetője látogatásakor elbeszélte, hogy májusban Budapesten járt Wagner német vezérezredes, a Wehrmacht anyagi főcsoportfőnöke, akivel a német főhadiszálláson – mint előzőekben írtam – barátkoztam. Henkeytől kérdezte, hol vagyok, szeretne velem találkozni. Amikor lefogásomat meghallotta, dühbe gurult,

és szidta a Gestapót. Azonnal elment Veesenmayerhez (vagy Winckelmannhoz?). Henkey egy gépkocsiban várakozott rá. Csaknem egy óra hosszat tárgyalt, letörve jött vissza: nem tud segíteni, mert úgy informálták, hogy a legsúlyosabb kémkedésben vagyok bűnös, cselekedetem vetekszik Redl ezredesével, aki az első világháború előtt Oroszországnak kémkedett.

Ha leszámítom azt a kellemetlen érzést, amit a szabadság korlátozottsága és a jövő bizonytalansága okozott, még azt is mondhatnám, hogy semmi okom nem volt ebben a fogságban az elégedetlenségre. Csakhogy semmiféle testi könnyítés nem küszöböli ki az elzártság, a szabadságvesztés terhét. A testi könnyítéseket az ember hamar megszokja, természetesnek veszi, az egyéb gond azonban megmarad. Mi lesz a vége? Ha nagyképű akarnék lenni, azt is hangsúlyozhatnám, hogy nemcsak a magam jövője izgatott, hanem az a kétségbeejtő helyzet is, amiben az ország őrlődik. Az eseményekről teljesen tájékozott voltam. A kulisszák mögöttiekről is, hiszen különböző látogatóim sok mindenről beszámoltak.

*

A németekből való kiábrándulás az ország lakosságában ekkor már nagyon elterjedt, a győzelembe vetett hit most már szinte tökéletesen megingott. Jelentős ellenállási akciók azonban nincsenek. Horthy és bizalmas környezete susmog ugyan, mozgolódik, de semmit nem cselekszik. A magyar nép ellenállása – az összességet, a tömeget tekintve – inaktív, ami nem jelenti azt, hogy nem szidták a németeket, nem utálták a háborút, nem várták a megváltást, hogy nem voltak tárgyalgatások, tervezgetések, igen szórványosan németellenes tevékenységek, az utca azonban csendes, tömegmegmozdulások nincsenek. Nem is lehetnek. Nincs vezér, van terror. Nincs tömegeket mozgatni tudó szervezkedés, és a lakosság fegyvertelen. Van hadsereg, de annak felső vezetése a további harcot, a kitartást erőszakolja.

Magyarország mozgalmas és szomorú történelmében még nem volt olyan korszak, amelyben az ország vezetői ilyen mértékben, mint most, felrúgták az összlakosság érdekeit, életeket, nemzeti vagyonokat gátlások nélkül, serkentő szolgalelkűséggel odadobtak idegen érdekekért, még akkor is, amikor az idegen hatalom teljes csődbe jutott, és ez napnál világosabban felismerhető. Vagy talán nem volt felismerhető? A nagy szövetséges katonai és gazdasági erejének kimerülését nem lehetett látni? A keletről és nyugatról szorító hatalmas erők eredményeit nem lehetett számításba venni? Még most is rendületlenül bízni lehetett a végső győzelemben? Az ország vezetőinek magatartása egyenesen megérthetetlen. Több mint butaság, több mint felelőtlenség. Hazaárulás ez, a legtisztább formában. Még a szovjetellenesség oldaláról nézve is az, mert a történelemben adódnak olyan helyzetek, amikor a rossz politika következményeit fel kell ismerni, és tudomásul kell venni a tényeket – akár tetszik, akár nem – a nemzet érdekében. És ezt a nemzeti érdeket elébe kell helyezni az osztályérdeknek.

Nézzünk néhány dokumentumot.

Veesenmayer június 15-én jelenti a német külügyminiszternek, hogy „a mai napig kereken 340 000 zsidót szállítottunk a birodalom területére". „Ez a szám július végéig megkétszereződhet."

Kérdezem: nem magyar állampolgárok voltak-e ezek a zsidók? Személyük, életük, munkájuk semmi értéket nem jelentett? Ismerjük a szállításokat, a magyar közreműködést, elpusztításukat. A zsidótlanítás magyar

bajnokai azzal védekeztek: nem tudták, hogy a zsidókat Németországban elpusztítják. Azt sem tudták, hogy magyar állampolgárokat egy idegen hatalomnak kiszolgáltatni, elhurcolásukat elősegíteni önmagában is bűn? De mondjuk meg nyíltan, hogy a lakosság viselkedése sem dicséretes. Az elhurcolások megakadályozására nem volt ugyan mód, de a tömeg kimutathatta volna együttérzését az üldözöttekkel, támogathatta volna őket, sok embertelenséget fékezhetett volna. Az általános passzivitás szégyenünk. Sokan sajnálkoztak és sopánkodtak, de kockáztatni nem mertek semmit. A tiszteletre méltó kivételek csak kivételek.

Vörös János, naplója szerint, július 19-én átiratot intézett a honvédelmi miniszterhez a „még mozgósítható erők azonnali mozgósítása" végett. Augusztus 1-i feljegyzése: az 1. hadsereg parancsnoka jelenti, hogy a 7. hadosztály nagy veszteségeket szenvedett, nehézfegyvereinek zöme odaveszett. Intézkedik, hogy három hadosztály a lehető leggyorsabban bevethető legyen. Intézkedik, hogy a rend fenntartására és a visszaözönlések megakadályozására külön tiszti különítmények állíttassanak fel. Ezek parancsnokául Vargyassy altábornagyot nevezi ki, hozzá néhány erélyes tábornokot és a hadiakadémia hallgatóit osztja be. A 7. hadosztályt – egyes vitézül helytálló alakulatok kivételével – „szégyenteljes magatartásáért" feloszlatja. Augusztus 2.: kéri a cenzúra megrendszabályozását, ami különösen a rémhírek terjesztése miatt szükséges. Augusztus 4.: „A Kárpátok vonaláról már nincs visszavonulás" – értekezleten kifejti: „a visszafutókkal szemben a legerélyesebb magatartást kell alkalmazni, még utólag is". „Kilátásba helyeztem a szükséges eszközök és személyek rendelkezésre bocsátását is."

A Várban berzenkedő Horthy-környezettel kapcsolatban Veesenmayer jelenti: „Sztójay kijelentette, hogy amennyiben ő és kormánya maradnának, feltétlenül ragaszkodik hozzá, hogy a kormányzó környezetét minden káros elemtől meg kell tisztítani. Ebben teljesen egyetért vele kormánya is, amellyel intern tanácskozást folytatott, szükség esetén saját kezdeményezésre is letartóztatásokat foganatosít."

Józan ésszel azt lehetne hinni, hogy a Hitler elleni július 20-i merényletnek volt némi józanító hatása. Nem volt. Vörös előbb idézett, augusztus 1-i, 2-i, 4-i naplófeljegyzése és a további „helytállás" ezt bizonyítja.

1944. augusztus 23-án, amikor a szovjet csapatok Iaşi–Kisinyov térségében átlépték a román határt, a románok – amint az előre látható volt – ésszerűen, cselekvő aktivitással átálltak a Szovjetunió oldalára.

*

Sokszor felmerül a kérdés: ha a románok meg tudták ezt csinálni, miért nem tudták ugyanezt a magyarok?

Erre próbálok megfelelni.

Függetlenül attól, hogy Romániában a belpolitikai rendszer legalábbis azonos mértékben volt soviniszta, fasiszta, szovjetellenes, kapitalista és népelnyomó bojár, mint Magyarországon, a román lakosság és a hadsereg soha nem volt annyira németbarát, mint nálunk. Románia az első világháborúban a németek ellen harcolt. Leveretése után a bőrén érezte, mi a német megszállás. Személyi, anyagi sérelmek tömege élt az emberek lelkében, hiszen a németek mindent elloptak, amit szállítóeszközeik elbírtak. A két világháború között nyugatbarát – tehát bizonyos mértékig németellenes – politikát folytattak, egészen Hitler fénynapjainak be-

következtéig. A bécsi döntés Magyarországnak adta Észak-Erdélyt, amit a román nacionalisták nem tudtak elfelejteni, és a németek számlájára írtak. Rövidlátó, meghunyászkodó és osztályhelyzetéből szovjetellenes kormánya vállalta ugyan a szovjetek elleni háborút, ami azonban az összlakosság előtt még sokkal gyűlöletesebb volt, mint a magyar nép előtt. Magyarországon a beivódott revizionizmus, a német „ajándékozás" és „sorsközösség" bódítólag hatott, különösen a sikerek óráiban. A háborúellenes és tisztábban látó román politikusoknak és az átállás szükségét idejében megérző vezető katonáknak tehát sokkal szélesebb népi bázisuk volt – nem utolsósorban a hadsereg alacsonyabb rangú tisztjeinél is –, mint nálunk. Kemény talaj volt tehát a lábuk alatt, és nem ingovány. És végül: a román király okosabb volt, mint Horthy, és még Antonescu sem volt Sztójay.

Románia átállásának pillanatában minden lehetőség adva volt a magyar cselekvésre. A németeket meglepetésként érte, megzavarodtak. Romániában levő csapataikat jórészben lefegyverezték, Magyarországon haderejük összlétszáma ekkor, az SS- és Gestapo-alakulatokkal együtt még csak 65–70 ezer fő volt, a szovjet csapatok elérték az Északkeleti-Kárpátok vonalát. Ha a túlzott óvatosságot jóakaratúlag méltányolva elismerjük is, hogy eddig az átállás végrehajtásához nem volt arányos saját fegyveres támasz, meg kell állapítanunk, hogy most megváltozott az arány: adva voltak a kockázatmentes vagy kevésbé kockázatos cselekvés feltételei. Sőt: az egész háború alatt ez volt a legalkalmasabb pillanat. A szövetséges hatalmak is azt várták Magyarországtól, hogy követi Románia példáját.

Nem történt semmi. Egyik oldalon ott állottak az államhatalom és a hadsereg felső vezetői, mellettük a rendíthetetlen németbarátok; a másik oldalon Horthy és bizalmas környezetének csoportja a velük érző, inaktív háborúellenes értelmiséggel, akik a háborúból való kiválás szükségességét belátták, és akarták is – de még most sem a Szovjetunió segítségével. Még mindig a minden alap nélküli, irreális angolszász remény, még mindig a Szovjetuniótól és a bolsevizmustól való félelem, még mindig az osztályérdekek és méltóságok megrögzött védelme. És Veesenmayer (Hitler, a Wehrmacht, az SS) fegyveres fenyegetőzéseinek riadt túlbecsülése. A tétovázás következő heteiben duplázták meg a németek magyarországi terroralakulataik létszámát!

Nem tudom, igaz-e: állítólag Sztójay azzal fogadta a román átállás hírét, hogy: „milyen szerencséje van Magyarországnak, most legalább megkapjuk Dél-Erdélyt". Az azonban igaz, ami Vörös János augusztus 25-i naplófeljegyzésében áll: a román átállás ügyében értekezletet tartott, ahol a Kárpát-védelem dél felé való kiterjesztése és a Dél-Erdélyben várható események latolgatása került szóba. Írja: „A kormányt felkértem, a sajtót figyelmeztesse, nehogy a közhangulatban csüggedés vagy más káros jelenség éreztesse hatását."

Mindjárt a román átállást követő napon felkeresett fogságomban Csatay honvédelmi miniszter. Titokzatos volt. Kérdezte, nem hallgatózhat-e valaki, amíg beszélünk. Azért keresett fel, mert kíváncsi a véleményemre: mit lehetne tenni? Félreérthetetlenül megmondtam: azonnal követni a román példát. Csatay nagyon gondterhelt lett. „Ez volna jó, de a végrehajtás lehetetlen." Vázolta és túlbecsülte a szélsőjobboldal és a németek éberségét. „Nem marad más hátra, mint körülhordozni a véres kardot – mondta –, és a végsőkig harcolni."

Majd: „Talán mégis sikerül a németeknek megállítani az oroszokat, legalább addig, amíg az angolszászok tért nyernek." Kb. másfél órán át beszélgettünk. Javasoltam, hogy mielőbb vegyék fel az érintkezést a Szovjetunióval, nincs más hátra. „Szóval te is úgy látod, hogy ez elkerülhetetlen? Többeknek ez a véleménye, de ezt nagyon meg kell gondolni" – jegyezte meg Csatay, és igen gondterhelten, leverten távozott.

Augusztus 29-én Horthy lemondatta a Sztójay-kormányt. A németek hozzájárulását most már nem kérte. Lakatos Géza vezérezredes lett a miniszterelnök, kormányában mérsékeltebb egyének is helyet kaptak. A kormányfő és a kormány új tagjai mérsékeltebbek voltak ugyan, de a háború folytatását és a további kitartást megnyilatkozásaikban éppen úgy hangoztatták, mint elődeik. A szovjetellenesség és a Szovjetuniótól való félelem tekintetében elődeik és köztük nem volt különbség.

Lakatos Gézát csak futólagosan ismertem, vele soha semmiféle szolgálati vagy magánkapcsolatom nem volt. Benyomásom viszont az volt róla, hogy ezeknek a sorsdöntően nehéz pillanatoknak nem éppen a legrátermettebb embere. Nagy elhatározásokra képtelennek tartottam, az ilyenkor elkerülhetetlenül szükséges erélyt és keménységet nem tételeztem fel. A választás indítéka az az álláspont lehetett, hogy Lakatos nem sváb, hanem magyar, és mint volt katonai attasénak látóköre is nagyobb az átlagnál. A baloldal felé való komolyabb orientálódása ellen minden biztosíték megvolt, a németek teljes kiszolgálására már szellemi képességeinél fogva sem kapható, a kormányzóhoz feltétlen alkalmazkodónak ismert, embertelenségeket semmi esetre sem követ el, ilyen intézkedéseket megakadályoz.

Kívülállónak viszont bírálgatnia könnyű, különösen évtizedek múltával. Ki lehetett volna megfelelőbb és alkalmasabb az adott időpontban a miniszterelnökségre? Baloldali politikus, vagy akár olyan nyugatbarát németellenes, mint Bethlen István nem, mert a németek – látva, hogy Magyarország elmulasztotta a felkelés pillanatát, és támaszkodva a még mindig számottevő magyar jobboldali politikai erőkre – erőszakos beavatkozástól sem riadtak volna vissza. Egy ilyen kormányfőt és kormányt egyszerűen elfogott volna a Gestapo. (Hitler üzente is ezt, fenyegetőzve.) Nem voltak válogatósak az eszközökben. Lakatos a politikai pártok felé nem volt kompromittálva. Katona volt, és „jól viselkedett" a németek oldalán mint a magyar megszálló csapatok parancsnoka. Bármennyire nem tetszett is a németeknek Sztójay és készséges társainak elejtése, kénytelenek voltak Lakatosékat tudomásul venni, nemcsak nehéz helyzetük miatt, hanem azért is, mert ezzel egyben gesztussal is éltek Horthy felé, akit mint kirakatbábut mindenáron tartani akartak. Számolniuk kellett azzal is, hogy az öreg – aki most már kezdett nekik nem tökéletesen parírozni – megvadul, és mégis olyasmire szánja el magát, ami Magyarországon felfordulást okoz, ezzel a roppant súlyos hadi helyzetet még jobban rontja. Hitték, hogy Lakatosékkal majd csak szót értenek – csak egy kicsit jobban kell vigyázni rájuk. Ebben a feltevésükben nem is nagyon csalódtak.

Igen nagy hibának tartom, hogy Sztójayékkal együtt Vörös Jánost nem küldték el. Németbarátságát és kiszolgáló készségét Horthynak látni a kellett. Az adott pillanatban még a kormánycserénél is fontosabbnak tűnik a honvédség felső vezetését megfelelő ember kezébe adni. Sztójay és Vörös álláspontjaiban semmi kü-

lönbség nem volt, több esetben még Sztójayt is Vörös sarkallta. A szélsőjobboldali – nyilas – kapcsolatait is ápolta. Július 29-i naplófeljegyzésében olvashatjuk, hogy Szálasival tárgyalt, aki: „személyemmel kapcsolatban megjegyezte, hogy talán az egyedüli vagyok, akinek hivatalban maradásához pártkülönbség nélkül mindenki ragaszkodik".

Az új kormány első nehéz kérdése a román átállás után a dél-erdélyi hadműveletek ügyében dönteni. Ebben a vezérkar főnökének véleménye a legfontosabb. Vörös az augusztus 25–26-i minisztertanácsban még ellene van a hadműveleteknek a honvédcsapatok gyengesége miatt. Szeptember 1-én azonban a Legfelsőbb Honvédelmi Tanácsban már a dél-erdélyi támadás mellett van, meg is állapítják annak szeptember 5-ével történő megindítását. Ezt az időpontot azonban elhalasztják. Német segítség nélkül Vörös sem tartja keresztülvihetőnek. Szeptember 7-én koronatanács van, ahol kimondják, hogy a magyar hadműveletek csak abban az esetben indíthatók meg, ha a németek 24 órán belül öt hadosztályt bevetnek. Itt Vörös János azt az álláspontot képviseli, ha nincs német segítség, a harcot be kell szüntetni, de a 24 órához ragaszkodni technikai okokból nem lehet. Mi sem természetesebb, hogy szeptember 8-án a németek már megígérik az öt német hadosztály bevetését. Vörös szeptember 8-i naplófeljegyzése szerint a minisztertanácsban előadta: „...az oroszok előtti fegyverletétel Magyarország azonnali bolsevizálását jelentené. Ennek összes körülményeit a minisztertanácson megvilágítottam. Azt javasoltam, hogy az általános helyzetre tekintettel az országnak a bolsevizmus elől való megmentését csak akkor látom biztosítottnak, ha a háborút a rendelkezésre álló német és magyar erőkkel még nagyobb területfeladások árán

is tovább folytatjuk. A harc közben kiürített területekről a nemzet fenntartása érdekében szükséges elemeket, akikre a bolsevizmus révén feltétlen megsemmisülés várna, mentsük át."

Szeptember első napjainak egyikén, nagy meglepetésemre Vörös János gépkocsival értem küldte parancsőrtisztjét. Beszélni akar velem. Azzal kezdte, ne nyugtalankodjam, saját érdekemben tart fogságban. Ha szabadlábra helyezne, azonnal elfognának a németek. Tárgyalások vannak az ügyben, de a németek olyan árat kérnek a vád elejtéséért, amit nem vállalhat. Szokatlanul közvetlen és barátságos volt. Kérdezte: mi a véleményem az általános helyzetről? Az egyenes válasz elől kitértem azzal, hogy csak az újságokból vagyok tájékozott, ezen az alapon nem tudok határozott véleményt mondani. Nem bíztam én benne! Most sem tudtam, tulajdonképpen mit is akar. Csatay előtt mertem őszintén nyilatkozni, töprengő, kiutat kereső embernek tartottam, aki olyan sorsba sodródott, ami meghaladta képességeit, arról pedig nem tehetett, hogy politikailag iskolázatlan volt.

Vörös nagy vonásokban ismertette a szovjet előnyomulás eredményeit, majd határozottan kijelentette: a németek el fogják veszíteni a háborút. Emlékiratot szerkesztett a kormányzó részére, ennek tartalmát ismertette velem. Ebben az általános helyzet vázolása után az a javaslat volt, hogy a magyar hadsereget át kell menteni végső szükség esetén Nyugatra, az ország mozgatható értékei és a hadköteles fiatalság ugyancsak Németországba telepíttessék ki, hogy ott: „felkészülhessen az új honfoglalásra". Erre a kifejezésre a leghatározottabban emlékszem. Állításomat jórészben alátámasztja előbb idézett, szeptember 8-i naplófeljegyzése (az utolsó mondat). A későbbi tragikus „ki-

telepítés" és az ország kirablásának eszméje tehát már Vörös Jánosban megfogamzott.

Vörössel nem vitatkoztam. Semmi értelmét nem láttam. A beszélgetés végén sem mondta meg, hogy miért hívatott, ma sem tudom megmagyarázni az okot. Legfeljebb feltételezem, hogy közeledni akart, kapcsolataimat ismerte, lehet, hogy személyének jobb megítélését gondolta elősegíteni. Elválásunkkor azzal búcsúzott, hogy alig várja ügyem rendezését, mert nagy szüksége van megbízható, nemzeti érzésű hadosztályparancsnokokra.

A háború elvesztésének nagyon késői felismerése és nyílt bevallása ellenére szeptember 9-én naplójában a következőket jegyzi fel: „Legfelsőbb kihallgatáson megsürgettem az Aradra irányuló támadás végrehajtását. Ehhez két ok szolgált részemre alapul. Elsősorban hadműveleti szempontból fontos és sürgős, hogy a kelet-magyarországi szigethegység területét, annak folyóvölgyeit és átjáróit kézbe vegyük. Itt a harcot túl erős orosz egységekkel is fel tudjuk venni [!], viszont, ha az ellenség harc nélkül jut az Arad–Temesvár körüli síkságra, páncélos erőivel a Nagy Magyar Alföldet lerohanhatja. Másodsorban az Arad–Temesvár előtti térségben álló ellenséges erőket fel kell deríteni, mert ezekről még tiszta képem nem volt. A támadást még abban az esetben is végre kell hajtani, ha ez nem sikerül [!], mert azzal az előnnyel jár, hogy eredményes felderítést hajtanak végre."

Ezt a helyzetmegítélést nem egy tartalékos trén szanitéc írta – mint első olvasásra gondoljuk –, hanem a nagyon képzettnek tartott és hadműveleti tudására oly oktalanul büszke magyar vezérkari főnök.

Azt írja a továbbiakban: „...kihallgatásom közben érkezett a miniszterelnök [Lakatos], aki politikai okokra hivatkozva a támadás elhalasztását kérte. Ez ellen teljes erővel küzdöttem, de a miniszterelnök az előzetes hozzájárulást Őfőméltósága részéről már kikérte."

A szeptember 11-i minisztertanácson Vörös helyzettájékoztatást adott. Erről írja: „Tájékoztatásom alapján egyhangúlag, tehát mindannyi kivétel nélkül a háború folytatása mellett döntött."

Horthy már kapkod fűhöz-fához. De inkább csak fűhöz. Tanácskozik öreg híveivel: Bethlennel, Eszterházy Móriccal, Károlyi Gyulával stb. A tanácskozáson határozat születik: fegyverszünetet kell kérni. Amikor Vörös ezt a határozatot megtudja, erélyesen ellenzi, mert szerinte ez a honvédséget megosztaná: lennének, akik tovább akarnának harcolni. A többi ismert okot is felsorolja. Szeptember 12-én Vörös a Hitler által küldött különrepülőgépen hozzá utazik, és két órán át tárgyal vele. Hitler kívánja Magyarország további kitartását, öt hadosztály bevetését ígéri, és kijelenti, hogy neki „szívügye" a Székelyföld megvédése, további területeket ígér Magyarországnak, ha kitart. Szeptember 14-én Vörös beszámol Horthynak Hitlernél történt látogatásának eredményéről. Naplója szerint kifejtette: „Parancsnokaim jelentése szerint a magyar csapatok lelkesedése és harci szelleme még sohasem volt olyan magas fokon, mint most, a legnagyobb veszélyben. Minden törekvésünknek arra kell irányulnia, hogy magatartásunkkal szövetségesünk bizalmát megnyerjük." A Legfelsőbb Honvédelmi Tanács a harc továbbfolytatása mellett dönt.

Hogyne döntenének így! Hiszen Hitlernek szívügye Magyarország! Az ostobaság netovábbja, hogy Hitler Magyarország megvédelmezésére tett nyilatkozatait milyen megelégedéssel és dicsérőleg emlegették. Még katonák sem érzékelték, hogy Hitler szempontjából

Magyarország már nem ország, hanem terep, ahol a német határokat kell védeni. Hitler újabb területgyarapodást is ígért – ha győz. Aztán Vörös szerint a honvédség is telítve volt harci tűzzel.

Annyira, hogy külön kivégző- és terroralakulatokat kellett szervezni a szökések, megfutamodások meggátlására.

Az aradi magyar támadás összeomlott. Újabb nagy veszteségek, újabb bűnösen feláldozott tömeg.

*

A fiatal Horthy szeptember közepe táján meglátogatott. Ismertette apja álláspontját: már belátta, hogy a Szovjetunióval érintkezésbe kell lépni. Ez rövidesen megtörténik. Közölte, hogy többé személyesen nem keres fel, mert úgy hiszi, az elkövetkezendő időkben őt fokozottan figyelik, de részben levél útján, részben telefonon vagy megbízott tiszt útján továbbra is érintkezésben maradunk. Tele volt reménységgel. Az átállást nagyon egyszerűen képzelte el, szerinte a németek a most már számukra szinte katasztrofálissá váló hadi helyzet miatt nem is fognak erőszakoskodni. A magyar tisztikar kiábrándult, a régebbi németbarát tábornokok is felsorakoznak apja mögé.

Az kétségtelenül igaz volt, hogy jó néhány tábornok és magasabb beosztású tiszt is kijózanodott. De hogy még Beregffy sem engedelmeskedett a németeknek – mint az 1. hadsereg parancsnoka a Kárpát-arcvonalon – július végén, amiért felváltását követelték? Az az összekülönbözés tisztán hadműveleti kérdésben keletkezett, ami igen gyakran előfordul háborúban a magasabb parancsnokok között. Ilyesmi korántsem jelent szembefordulást is.

Nagyon kételkedtem a fiatal Horthy optimista megítéléseiben.

Talán jellemző lehet egyik beszélgetésem Ujszászyval. Abban egyetértettünk, hogy nincs más megoldás, mint a Szovjetunióval szemben kapitulálni, de abban már nem, hogy mi jön utána. Ujszászy egy elkövetkezendő „szovjet rémuralomtól" félt, úgy vélve, hogy az nekünk kettőnknek is halálunkat jelentené. Ezt én tagadtam. Hittem abban, hogy a szovjet hatalom, ha bizonyos jogos megtorlásokkal élni fog is, azt csak törvényes úton és alapos kivizsgálás után teszi meg. Nem hittem, hogy „mindazokat az elemeket, amelyeket a kommunista rendszer bevezetése akadályozójának ítél, egyszerűen megsemmisíti vagy elhurcolja". Ujszászy felcsattant: „Na, majd jusson eszedbe, amiket most mondtam, amikor egymás mellett állunk a fal mellett." Nem tudott meggyőzni. De ha a Szovjetuniótól Ujszászyban ekkora a félelem, mekkora lehet azokban, akiknek sokkal több is van a rovásukon? Vajon azok a tábornokok – még ha belátták is, hogy elveszett a háború – hajlandók lesznek-e vállalni a Szovjetunió melletti harcot, vagy inkább az utolsó percekig kitartanak a német hadsereg oldalán?

Furcsa város volt Budapest. A fecsegés és egyéni kombinációk úgy rajzottak, mint istállóban a légy. Szájról szájra járt: a Lakatos-kormány a „kiugró kormány"; a Horthy-fiú irodája: „kiugrási iroda"; Horthy kapitulálni fog stb. stb. Csak a németek nem hallottak volna erről? Sokszor láttam a Nándor-laktanya ablakából – ahonnan a német követség bejáratát látni lehetett – a gépkocsin érkező Szálasit, legtöbbször Kemény Gábor későbbi külügyminisztere kíséretében, néha másokkal is. Órákig tartózkodtak az épületben. Láttam besurranni tiszteket egyenruhában, jól öltözött civi-

leket, a német követség forgalma feltűnően megnövekedett. Vajon mennyire számoltak a „kiugrás" szellemi előkészítői ezekkel a jelenségekkel?

Egyik napon – kb. szeptember második felében lehetett – azzal lepett meg Ujszászy: ő már elintézte Lázárral, hogy átszállít bennünket a Katonai Akadémia hűvösvölgyi épületébe, ahová kihelyeztek egy testőr-lövészszázadot. Ujszászy szerint ott jobb lesz nekünk, nem vagyunk a Vár közelében, a parkban sétálhatunk, kevésbé vagyunk szem előtt – és hasonlók. Nem láttam ugyan semmi értelmét a helyváltoztatásnak, de ha már elintézett dolog, beleegyeztem. Este Lázár átvitt bennünket gépkocsin. Egy üres pavilon első emeletén kaptunk egy-egy szobát, az épület bejárata elé egy fegyveres testőr került, aki engedélyünk nélkül senkit nem engedett be az épületbe.

Másnap délután felkeresett bennünket Lázár, Kovács Imre és még valaki, akinek nevét nem tudom. A kommunista párt megbízottjának mondta magát. Megbeszélésre jöttek. A megbeszélés a Szovjetunióval való kapcsolatkeresés módjáról folyt. Ujszászy felajánlotta segítségét, mondván, hogy neki az Államvédelmi Központnál olyan emberei vannak, akik teljesen megbízhatók, és a németeknél minden gyanún felül állanak. Emlékezetem szerint azonban ez alkalommal semmi konkrét megállapodás nem történt.

A hűvösvölgyi tartózkodás nekem sehogyan sem tetszett. Úgy éreztem, kevésbé maradhatok tájékozott, mint a Nándor-laktanyában, a biztonság is rosszabb, hiszen ezt az egy szál testőrt akkor fegyverezik le, amikor akarják. Ezenkívül undorító jelenetek játszódtak le minden légitámadáskor. Ujszászy ilyenkor ideglázat kapott, alig tudtam rávenni, hogy az épületben maradjunk. Egyszer látogatóban volt nála Karádi, amikor

megszólaltak a szirénák. Berohantak a szobámba: „meneküljünk" az óvóhelyre, ami a központi épület pincéjében volt. Velük mentem. A pince tele volt mindenféle emberekkel, asszonyokkal. Természetesen Karádi megjelenése szenzáció. Nem mentem a közelükbe sem. Megbújtak egymás mellett, mint két ázott veréb. Csattanás. Karádi felsikolt: „Pistám, meghalunk!" Óbégat, Ujszászy remegő kezekkel simogatja, a közönség röhög, én meg otthagyom a pincét.

Másnap beszéltem Lázárral. Egy percig nem vagyok hajlandó itt maradni tovább. Vitessen vissza a Nándor-laktanyába, ha Ujszászy nem jön, akkor egyedül.

Délután már ismét a Nándor-laktanyában voltunk.

Pár nap múlva felkeresett Tost Gyula, a kormányzó egyik szárnysegéde. A fiatal Horthy küldte. Közölte, hogy előrehaladtak az előkészületek a kiugráshoz. A vezérkar főnöke, Vörös János is be van avatva. Azonnal levelet írtam a fiatal Horthynak, és kézbesítés végett átadtam Tostnak. Teljes felelősséggel javasoltam Vörös János kikapcsolását, kértem: ne bízzanak benne, kétszínű játékot játszik, a végén – ha a helyzet úgy alakul – becsapja őket, én jobban ismerem. Tost távozása után egy órával a fiatal Horthy telefonhoz hívott: „Megmutathatom a leveledet atyámnak?" – kérdezte. Határozottan kértem. Nem volt foganatja írásomnak. Meg is lettek a következményei.

Szeptember végén tisztán látni lehetett, hogy Horthy, Lakatos és a későn ezekhez csatlakozó Vörös János elképzelése, mely szerint a szovjet csapatokat német seregtestekkel együtt mindaddig fel lehet tartani, amíg az angolszász poltikai segítség – avagy az angolszász győzelem a nyugati arcvonalon – bekövetkezik, hiú álom. Az Erdélyben indított ellentámadások mindenhol sikertelenek voltak, a szovjet csapatok szeptember 25-én

már Battonya–Földeák–Makó térségében harcoltak, egyes magyar seregtestparancsnokok nyíltan jelentették, hogy csapataik harcértéke egyenlő a nullával.

Ifj. Horthy Miklós kezdeményezésére egy küldöttség utazott Moszkvába báró Aczél Endre vezetésével. Ez szeptember 24-én érkezett vissza azzal, hogy a Szovjetunió hajlandó fogadni a hivatalos fegyverszüneti bizottságot, és közölték azt is, hogy a Szovjetuniónak nincs szándékában Magyarországon erőszakos úton megváltoztatni a rendszert.

Nagyon keserves felébredni a kedves álomból. Bár Horthy és a Lakatos-kormány számos forrásból már régen értesülve volt, hogy a fegyverszüneti kérelemmel a Szovjetunióhoz kell fordulni, és ezt a hadi helyzet is napnál világosabban mutatta, még egy kétségbeesett kísérlet történt az angolszász segítség érdekében. Szeptember 22-én Náday István vezérezredest repülőgépen Olaszországba küldték a szövetségesek főhadiszállására. Küldetése semmi eredménnyel nem járt. Mindenhonnan – a külföldi követségektől is – olyan jelentések érkeztek, hogy kizárólag csak a Szovjetunióval lehet tárgyalni.

Ezzel a kör bezárult. Szeptember 28-án Faragho Gábor altábornagy vezetésével útnak indították Moszkvába a fegyverszüneti bizottságot.

Október első napjaiban influenzával és tüszős mandulagyulladással megbetegedtem. Magas lázam volt, ami ágyhoz kötött. Ujszászy már szabadon kijárt a Nándor-laktanyából. Tájékoztatott, hogy megbeszéléseket folytatott Rajk Lászlóval; hogy a kormányzó fogadta Szakasits Árpádot és Tildy Zoltánt; hogy Náday vezérezredest az angolszászokhoz, Faragho altábornagyot a Szovjetunióba küldték tárgyalásokra. Utóbbit az ő és Kudar, az Államvédelmi Központhoz beosztott csendőr ezredes segítségével. Megítélése szerint az átállás pillanatában kisebb-nagyobb csetepatékra sor kerülhet a németekkel, de komoly harcok nem lesznek. A nép egységesen Horthy mellé fog állni.

Láttam, hogy a testőrség és az őrzászlóalj előkészületeket tesz a harcra, homokzsákokat hordanak, Lázár fontoskodik, tevékeny. Bakay Szilárd egy ízben beszédet is tartott a Nándor-laktanyában levő legénység előtt, és a kormányzó melletti kitartásra buzdította őket. Az volt az érzésem, túl nyíltan megy a lárma. Nem jól van ez így! Mindenki mindenről tud. Vagy talán már tényleg annyira megváltozott odakint minden? Talán már a németek is reménytelennek látják Magyarország megtartását?

Október 6-án a németek elrabolták Bakay Szilárd altábornagyot, aki mint a budapesti hadtest parancsnoka az átállás katonai előkészítésével és annak budapesti végrehajtásával volt megbízva. Csapatszemléről gépkocsin tért vissza a Hungária-szállóban levő lakására. Sötét, ködös éjszaka volt. A szálló bejárata előtt annyi gépkocsi parkolt, hogy csak egyetlen helyre lehetett beállnia Bakay kocsijának. Amint a kocsiból kiszállt, a lesben álló németek elkapták, betuszkolták gépkocsijukba. Bakay sofőrje csak egy kiáltást hallott, és látta, hogy a mögötte álló gépkocsi elhajt. Azonnal jelentette a történteket. Másnap a kormányzóság érdeklődésére Veesenmayer közölte, hogy ők nem tudnak semmiről, nem tudják, hol van Bakay, lehetségesnek tartják, hogy Szálasi hívei voltak a tettesek. (Bakayt Mauthausenba vitték.)

*

Október 4-én Pór százados hadbíró közölte: a németek nem egyeztek bele, hogy hadtörvényszéki eljárás lefolytatása nélkül szabadlábra helyezzenek. Egyben átadta a Vezérkar Főnöke Különbíróságának október hó 2-án kelt H. I. 42/44.–36. számú „Büntető indítvány”-át. Szó szerint idézem: „. . .a Kbtk. 134. §-ának 1. bekezdésébe ütköző szolgálati bűntett miatt, mert Budapesten 1944. év elején szolgálati kötelezettségét szándékosan megszegte azáltal, hogy a Magyarországgal hadiállapotban lévő angolszász hatalmak és Magyarország között kötendő különbéke előkészítése érdekében e hatalmakkal állítólag a magyar kormány egyes tagjai, illetve közegei által kezdeményezett érintkezésbe lépésben jogtalanul közreműködött, illetve parancsot adott a fenti célból e hatalmak dél-olaszországi katonai főparancsnoksága által kiküldött és a Mura vidékén 1944. március 16-án repülőgépről ejtőernyővel magyar földre érkezett három amerikai tiszt fogadására, valamint a velük való tárgyalásra s a német katonai hatóságok előtt, idejövetelük céljául annak a valótlan körülménynek a felhozatalára, hogy az amerikai tisztek Tito szerb partizánvezérhez akartak repülni és csak tévedésből ugrottak magyar földre, mely kötelességszegéséből háború idején a szolgálatra az a hátrány származott, hogy a német véderő Magyarországra bevonulni s itt honvédséggel szemben kényszerintézkedéseket foganatosítani kényszerült. A büntetés kiszabását a Kbtk. 134. §-ának 1. bekezdéseben foglalt, második büntetési tétel és a Kbtk. 136. §-a és a Kbtk. 22. §-ának 1. pontja alapján indítványozom.”

Pór százados szerint az indítvány fenti szövegezéséhez a németek ragaszkodtak, de a védelem ezt a vádat könnyen támadhatja. Ki hiszi el azt, hogy a német megszállás az ejtőernyősök idejövetele miatt következett be? Közölte azt is, hogy a kormányzó személyesen utasítást adott a kijelölt hadtörvényszéki elnöknek, hogy felmentő ítéletet hozzanak.

A hadtörvényszéki tárgyalás október 13-án és 14-én volt. Számos tanút hallgattak ki. A teremben öt-hat német tiszt mint ellenőr. Egy nagyon szép jelenet: kihallgatták Ghyczy Jenő volt külügyminisztert. Kérdezték: ő adott-e utasítást az ejtőernyősök fogadására. Határozott „igen” volt a válasz. „Miért?” – kérdezi a hadbíró. „Mert én mint a független Magyarország felelős külügyminisztere úgy ítéltem meg, hogy ezt a háborút a német szövetséges, és vele Magyarország, elveszítette. Nekem kötelességem volt idejekorán lépéseket tenni a háborúból való kilépés érdekében.” Azt hittem, azonnal letartóztatják. (Később hallottam, hogy a tárgyalás után keresték lakásán, de elrejtőzött.)

Az ügyész fenntartotta a vádat. Az ítélet ennek ellenére felmentő volt. Szabadlábra helyeztek.

Október 14-én már nyugtalan volt a budapesti utca képe. A házak falán „Le a háborúval!”, „Éljen a béke!” stb. stb. Sok ember az utcákon. És mindenkitől azt hallani: napokon belül megtörténik az átállás, a háború elveszett, letesszük a fegyvert az oroszok előtt. Általánosan ismert, hogy Faragho Moszkvában tárgyal. Asszonyok is beszélik.

14-én délben egy órakor felkerestem a fiatal Horthyt. Irodájában fogadott, ahol ott volt Kovács Imre és még valaki, akit úgy mutatott be a fiatal Horthy: „Kommunista, de nagyon derék magyar ember.” Nem tudom a nevét, akkor sem értettem meg.

A fiatal Horthy örvendezett, hogy ügyem végre befejeződött. „Majd a falra másztam apámnál az érdekedben, de hát ez most már nem fontos. Mindegy, hogy mit csinálnak a németek meg a hadbíróság.” Kö-

zölte, hogy az átállás végrehajtása befejezett tény. Az akció lebonyolításának szálai Vattay altábornagy főhadsegéd kezében futnak össze. „Apám neked nagy szerepet szánt, holnapután, hétfőn (vagyis 16-án!) délután kettőkör lesz Vattaynál egy végleges megbeszélés, azon neked is részt kell venni, ott megkapod a személyedre vonatkozó feladatokat."

Mindkét jelenlévő lelkes és bizakodó! Szerintük nem fér kétség a sikerhez. A németek kitakarodnak, a honvédség készen áll a harcra is, ha az szükségessé válna. Én aggodalmaskodom: nem ismerem ugyan a részleteket, de az utcákon hemzsegnek a német katonák, nem hiszem, hogy minden simán fog menni. Odafordultam hármójukhoz, és nyomatékosan a következőket mondtam: „Nagyon kérlek benneteket, ne bízzatok a tisztikarban. Higgyetek nekem, én jobban ismerem őket." Csak a fiatal Horthy válaszolt, a másik kettő elgondolkozott. „Te nem tudod, milyen hangulatváltozás következett be. Mindenki mellettünk van. Különben az aggályaidat majd mondd meg holnapután Vattaynak." Elbúcsúztunk. Sietett ebédelni.

Ismét szabad voltam tehát, de nem tudtam örülni neki. Tele voltam kételyekkel! Nem hittem, hogy minden alaposan elő van készítve, a lakosság ellenállása biztosan nincs megszervezve. A hadsereg? Vajon valóban megtörtént-e az igazi „pálfordulás"? Ezt sehogyan sem tudtam elhinni. Fél éjszakán át hánykolódtam, latolgattam az eshetőségeket – nem sok jót reméltem. Végül azzal nyugtattam magam, hogy majd 16-án többet tudok meg a részletekről, addig felesleges minden izgalom.

33.

Október 15-e. A tájékoztatás szerint még nem vártam eseményt, azért délelőtt nyugodtan elmentem a tiszti kórházba, ahol egy súlyosan sebesült évfolyamtársam és jó barátom feküdt. Vele egy szobában tartózkodott mint lábadozó egy ismerős huszár alezredes. Amint meglátott, hűvös fejbiccentéssel kiment a szobából. Éreztem, hogy ez a magatartás nekem szólt, az „áruló"-nak. Felötlött bennem a gondolat: ilyen tisztekre épül az ellenállás? Aligha jártam téves úton, amikor előző napon azt mondtam, hogy ne bízzanak a tisztekben.

Délben, otthon, ebédnél ültünk, amikor hallottuk a rádióból az ismert közleményt. Sehogy sem értettem. Tegnap délben még nem volt meghatározva az időpont, vagy csak velem nem akarták közölni valamilyen oknál fogva? (Később tudtam meg, hogy október 14-én csak késő délután kényszerültek elhatározni az október 15-i napot.) Azután: „A csapatok engedelmeskedjenek az általam kinevezett parancsnokoknak."

Vártam a kinevezéseket.

Semmi.

Akkor pedig a csapatok engedelmeskedni fognak nyilas érzelmű és németbarát parancsnokaiknak. Hol marad a szembefordulásra vonatkozó utasítás? Hol marad a frontcsapatok részére a parancs: megnyitni az arcvonalakat a szovjet csapatok előtt? És egyáltalán: micsoda ostobaság a rádión keresztül beharangozni mindent, mielőtt még valamit cselekedtek volna?

Azonnal éreztem, hogy ez az egész „átállás", „kiugrás" – vagy minek nevezzem – laikusok által szervezett, komolytalan komédia, amely nem sikerülhet. Éreztem, hogy a kormányzó elvesztette a játszmát, itt

most olyan német és nyilas ellenakciók következnek, amelyeknek beláthatatlanok a következményei. És személyemre is azok lehetnek. Bekövetkezhet, hogy órákon belül megkezdődnek a letartóztatások. Ezért lakásomból el kell tűnnöm. De hová?

A budapesti tűzoltó főparancsnok, Kiss Lajos, régi barátom, nem volt nyilas, nem volt szélsőséges. Horthyhoz hű ember. Családjával még Debrecenben szoros kapcsolatom volt. Kinek jutna eszébe engem a tűzoltóknál keresni? Telefonáltam, küldjön értem egy gépkocsit. Civilbe öltöztem, és hamarosan a Lágymányosi Tűzoltó-főparancsnokságon levő lakásán voltam. Kiss Lajos örömujjongással fogadott: vége a háborúnak, csakhogy megértük a békét!

Isteni naivság.

Mondta, hogy ő már összehívta a tűzoltókat, beszédet mondott: „halálig hűséggel a Kormányzó Úr mellett". Lehűtöttem: „Nem hiszem, hogy ezzel a rádióbejelentéssel minden el van intézve." „Hogyan? Hát te nem hiszed, hogy a németekkel ez előre meg lett beszélve? Elvesztették a háborút, egyszerűen kitakarodnak az országból."

Hány ember hitte ezt így!

Néhány óra múlva hallottuk a vezérkar főnökének rádióbejelentését: a kormányzó felhívása nem jelenti azt, hogy az ellenségeskedések beszüntetendők, tovább kell harcolni. Aztán: „Beregffy vezérezredes azonnal jöjjön Budapestre" – ötpercenként.

Aztán az ablakból egy honvédalakulatot látok: Szálasi-nótát énekelve masíroznak. Kész vagyunk. Nem tudom, mi történik valójában, de azt érzékelem, hogy az „átállás" máris befejezettnek tekinthető. Éjjel, úgy egy óra tájban bejött a szobámba Kiss Lajos felesége, halálraváltan: „A németek megszállták a laktanyát,

hívatják a férjemet az irodába. Kérdezteti, mit mondjon, ha magát keresik." „Ha utánam érdeklődnek, ne tagadjon le, mondja meg, hogy itt vagyok." Nehéz félóra. Már látom magam a Fő utcai cellában. Megjött Kiss Lajos. Nem engem kerestek. Valaki már beárulta beszédét, azért szállták meg a laktanyát. Az épületet – tűzeset kivételével – senki nem hagyhatja el, német őrség maradt vissza, egy SS-hadnagy betelepedett a lakásba. Jó helyre menekültem!

Hajnalban puska- és géppuskatüzet hallok a Vár felől. 20–25 perc múlva csend. Gondolom, Horthy kapitulált a németeknek.

Reggel odamentem az SS-hadnagyhoz. Lába között géppisztolyt szorongat. Bemutatkozom, valami érthetetlen névvel. Mondom, neki: ezredes vagyok, az este a családnál vacsoráztam, késő volt, már nem akartam hazamenni a várható felfordulás miatt, most távozni szeretnék. Az SS udvarias: „Ó, tessék csak nyugodtan, nekünk semmi bajunk a magyar tisztekkel, azok mind igen rendes emberek." Kértem, kísérjen le a kapuőrséghez. Készségesen megtette. Kiszabadultam, de most hová? Haza a lakásomra semmi esetre.

A Villányi úton lakott Hertay Ödön alezredes, régi barátom, aki a VKF–6. osztályban szolgált, de onnan felváltották, mert bizalmasomnak tartották, és kiküldték a frontra. Felesége otthon volt, tőle kértem szállást. Készségesen befogadott. Itt voltam két napig, majd este átmentem feleségem egyik rokonához, aki az Andrássy úton (Népköztársaság útja) lakott. Itt is voltam két napig. Hallottam Beregffyék parancsait: mindenki jelentkezzék, katonaszökevényeket elfogásuk esetén felkoncolnak, családtagokat, rejtegetőket felelősségre vonnak stb. stb. Feleségem mondta, hogy Ujszászy telefonált: megtudta, hogy mindketten rajta

vagyunk a letartóztatandók listáján. Ő elbújik valahol. Latolgatjuk, mi lenne számomra jobb. Elbújni nekem is lehetne, de nem vállalom, feleségem, beteges édesanyám, fiam szenvednének értem. Bennem fogamzott meg a buta gondolat: beszélek Szálasival, a régi ezredtársi alapon. Megmondom, hogy én a szolgálatra alkalmatlan vagyok, megbízhatatlan voltom miatt rangomnak megfelelő beosztást nem adhat, egészségem is megviselt, engedjen nyugdíjba.

Felhívtam telefonon Szálasi „szárnysegédjét", Gömbös Ernőt, aki ludovikás korában tanítványom volt. Elmondtam, miről van szó, és kihallgatást kértem Szálasitól. Kérdezte: hová adhatja meg a választ? Mondtam, majd újból felhívom pár óra múlva. Gömbös az újabb telefonhívásra édeskésen válaszolt: beszélt a „vezér"-rel, de az nem ér rá fogadni, keressem fel Beregffy vezérezredest, annak már megadta a parancsokat személyemre vonatkozólag.

Másnap délelőtt nagy hiszékenyen felmentem a Honvédelmi Minisztériumba. A miniszter előszobájában egy alezredes ült, lelkendezve fogadott. „Már vártuk ezredes urat, azonnal jelentem a miniszter úrnak." Egyedül maradtam a szobában. Pár perc múlva bejött két ezredes. Nem ismertem őket. Az egyik hozzám lépett: „Ezredes urat ezennel letartóztatom, parancsom van a Margit körúti fogházba átszállítani." „Beregffy vezérezredes úrral akarok beszélni." „Felesleges, ez az ügy el van intézve." Elkísérnek. A folyosón hemzsegtek az árpádsávos törzstisztek, aki meglátott, félrefordította a fejét. Találkoztam azzal a vezérkari ezredessel, aki eddig a kormányzó katonai irodájában szolgált, ő járt át a VKF–2. osztályba helyzettájékoztatások végett, és mindig németellenes nyilatkozatokat tett előttem. Most a HM-elnökség vezetője volt. „Letartóztattak – mondtam neki –, nem engednek Beregffyvel beszélni." Félvállról felelt: „Á, az semmi! Kérlek szépen, én a katonaiskolában olyan sokszor voltam fogdában! Kibírod te is, a Vezér meg rövidesen nemzetvezető lesz, akkor biztosan kegyelmet gyakorol.

Szépen megköszöntem.

Margit körúti fogház. Egyes cella.

Lehet újból gondolkozni, van rá idő bőven.

34.

Nézzük az október 15-ét megelőző napok és október 15-e eseményeit, röviden összefoglalva.

Faragho altábornagynak útbaindulása előtt Horthy levelet adott át Sztálin részére. Levelében igyekszik mentegetni Magyarország hadbalépését, és fegyverszünetet kér. Egyben utasítja Faraghót: igyekezzen elérni, hogy a szovjet csapatok azonnal szüntessék meg a magyar csapatokkal szemben az ellenségeskedést; az ország megszállásában angol–amerikai csapatok is vegyenek részt; biztosítsák a német csapatok szabad elvonulását.

A nagyon kevés fantáziára mutató, a nagy háború körülményeinek és az általános hadi helyzetnek megítélését nélkülöző kívánalmakat természetesen a Szovjetunió még tárgyalási alapnak sem fogadta el. Semmiféle feltételekről nem lehet szó. Csak a feltétel nélküli kapitulációról és a magyar hadsereg szovjet csapatokkal való együttműködéséről lehet tárgyalni. Faragho a katonai kérdések megtárgyalása elől kibúvókat keres, közben megállapítják, hogy Faraghónak nincs is írásbeli meghatalmazása egyezségek aláírására. Faragho a Várban telepített rádió útján kéri Horthyt ennek el-

küldésére. Horthy részleteket akar tudni a szovjet feltételekről. Megküldik, október 9-én megkapja: Magyarország az egyezmény aláírásától számított tíz napon belül ürítse ki mindazon területeket, amelyeket 1937. december 31-e után megszállt, az országba a három szövetséges kormány szövetségközi bizottságot küld szovjet elnöklet alatt; Németországnak háborút kell üzenni; a szovjet kormány ehhez csapataival segítséget nyújt. A szovjet kormány kijelenti, hogy ha a feltételeket nem fogadják el, nem hajlandó tovább tárgyalni.

Október 10-én Horthy, Lakatos miniszterelnök, Hennyey külügyminiszter, Csatay honvédelmi miniszter, Vattay katonai irodafőnök, Ambrózy kabinetirodafőnök és Vörös vezérkari főnök tanácskoznak. Megállapítják, hogy nincs más kiút, a feltételeket el kell fogadni. Annál is inkább, mert a szovjet csapatok már felszabadították Délkelet-Magyarországot, Szolnoktól délre átkeltek a Tiszán, több hídfőt alakítottak, és folytatják előnyomulásukat. Október 11-én értesítést küldenek Faraghónak: „Magyarország az előzetes fegyverszüneti feltételeket elfogadja", egyben kérik a szovjet csapatok előnyomulását átmenetileg beszüntetni, mert a Budapesten túlerőben levő németekkel szemben a frontról csapatokat kell kivonni.

A szovjet kormány tudomásul vette Horthy válaszát, utasította hadseregparancsnokait, hogy további intézkedésig előremozgást ne folytassanak.

Október 11-én 20 órakor Moszkvában aláírták a fegyverszüneti egyezményt, a szovjet kormány még az írásos meghatalmazás megérkeztétől is eltekintett.

Október 12-én Faragho közölte a szovjet hadvezetés kívánságát: idősebb vezérkari tiszt mint parlamenter azonnal menjen Kistelekről Szegedre a részletek megbeszélése végett, erről az arcvonalról minden magyar csapat azonnal elmehet Budapestre, mert a szovjet csapatok nem fognak támadni.

Október 13-án útba indítják Utassy Lóránt vezérkari ezredest. Kiváló képességű vezérkari tiszt, Londonban volt katonai attasé, tárgyalóképes. Teljesen megbízható, közismerten németellenes. Beosztása azonban a Honvédelmi Minisztérium 21. osztályának vezetője, hadifoglyokkal foglalkozott, sem a hadműveleti helyzettel, sem a csapatok elhelyezésével nincs tisztában. Elindítása előtt nem tájékoztatják ezekről, feladataként csak annyit közölnek, hogy a szovjet parancsnokság kívánságait hivatott átvenni. Október 13-án éjjel Utassy megérkezik Szegedre, tárgyal Malinovszkij marsallal, aki csalódottan állapítja meg, hogy Utassy a katonai helyzetről tájékozatlan. Malinovszkij marsall kívánsága: valamennyi magyar alakulat vegye fel a kapcsolatot a vele szemben álló szovjet egységgel, és együttesen támadják meg a németeket, különösen fontos, hogy a Debrecennél harcoló német csapatokat hátba támadják. Budapesten is azonnal kezdjék meg a harcot. A támogatás érdekében a magyar csapatok helyzetéről pontos tájékoztatást kíván.

A magyar hadsereg – elsősorban a magyar 3. hadsereg, Heszlényi altábornagy parancsnoksága alatt – részei a szovjet csapatok támadásának beszüntetését arra használják fel, hogy ellenlökésszerű támadásokat indítsanak. Ez a Szovjetunió bizalmát megingatja. Október 14-én este Faragho altábornagy rádión közli a szovjet vezérkari főnök követelését: Magyarország 48 órán belül teljesítse vállalt kötelezettségét, kezdje meg a németek ellen az aktív hadműveleteket és csapatainak kivonását román, csehszlovák és jugoszláv terü-

letről. Tájékozott közeget küldjön Szegedre a magyar és német csapatok helyzetének pontos ismeretével.

A huzakodásnak végét kellett vetni.

*

Nézzük meg ezek után, milyen előkészületek történtek a fegyverszünet végrehajtására.

A Faragho altábornagy által vezetett küldöttség szeptember 28-án indult útba. Az elkerülhetetlen lépés elhatározása kétségtelenül előbb megtörtént. Ha csak szeptember 28-tól számolunk október 15-ig, akkor is 18 nap állott rendelkezésre. Sok mindenre elég idő. Különösebb képzelőerő nélkül is megállapítható, hogy az átállás csak a honvédség és a nép együttes fellépésével számíthat sikerre. A nép segítségével azonban nem számoltak – helyesebben azt nem igényelték, és nem készítették elő –, csak a honvédségre építettek, vagyis arra, amelynek magasabb parancsnoki és vezetői részének németellenes magatartásában legalábbis kételkedni kellett. Ez nem lehetett ismeretlen tényező, bár Horthy – újból ismétlem – nem ismerte hadseregét, annak vezetőit, környezete pedig abban a hitben ringatta a hadurat, hogy parancsait követni fogják. A tisztek között valóban számosan voltak ebben az időben már olyanok, akik szívesen engedelmeskedtek volna egy németek ellen fordító parancsnak, de ezek között alig akadt olyan, aki jelentős, magasabb beosztásokban szolgált.

Személycseréket még szeptember végén sem lett volna késő végrehajtani, vagy legalábbis a gyanús fontosabb parancsnoki és vezetési helyeken megbízhatónak ismert alparancsnokokat beavatni, akik az elérkező pillanatban eltávolítják helyükről az ingadozókat. Ennek megszervezése a vezérkar főnökének fontos feladata lett volna. Ilyen előkészítés nem történt.

A hadsereg ellenállásának, átállásának megszervezését Vörös Jánosra bízták. Tárgyilagosan meg kell állapítani, hogy ezekben az utolsó órákban Vörös katonai helyzetmegítélései jók voltak, és függetlenek a német tájékoztatásoktól és ígéretektől. Ez azonban nagyon késői pálfordulás. Horthy ismerhette vezérkari főnökének még két nap előtti szélsőséges németbarát és háborús állásfoglalásait. Nem lehet megérteni, hogy mégis belé helyezte teljes bizalmát.

Személyes megítélésem szerint Vörös János – akinek ravaszsága mindig nagyobb volt, mint tehetsége – nagyon jól lemérte, hogy az összeomlás elkerülhetetlen, viszont az átállás a tervezett formában nem sikerülhet. Ismerte a magasabb parancsnokok és vezérkari tisztek mentalitását, a németek ellenrendszabályait, a szélsőjobboldal szervezkedését és felkészültségét, látta a baloldali elemek és a magyar nép kikapcsolását. Ezért kétkulacsos játékba kezdett. Horthyék felé a cselekvés híve, a németek és jobboldal felé a szövetségeshez hűségesnek mutatkozik. Így intézkedései is fél szívvel történnek. Saját személyének biztosítására kibúvó-kapukat létesít.

Állításomat sok minden alátámasztja. Horthy egyenes parancsára Budapest védelmére egy hadosztályt kellett hozni. Vörös a kárpát-ukrán arcvonalból a 10. hadosztályt rendeli Budapestre. Amikor a németek értesültek a hadosztály kivonására adott parancsról, erélyesen tiltakoztak. Vörös nem engedett ugyan a németeknek, és a parancsot nem vonta vissza, de a hadosztály mozgatására vonatkozó parancsot csak 24 órai késedelemmel adták ki, állítása szerint azért, mert a hadműveleti osztály közegei nem továbbították idejében.

Csakhogy az ilyen fontos parancsot, ami az egész akciónak a kulcsa lehet, nem szokás egyszerűen csak egy közegnek átadni továbbításra, és nem ellenőrizni a parancs további sorsát. A hadosztály nem is érkezett meg idejében. Tervezve volt az ejtőernyős alakulatok Budapestre hozatala. Azok sem érkeztek meg.

Személyes értesülésem Szügyi Zoltán tábornoktól a háború után: Vörös János közölte vele, hogy rövidesen parancsot fog kapni, hogy alakulatával jöjjön Budapestre. „A parancs végrehajtásával azonban nem kell nagyon sietni" – tette hozzá parancsához Vörös.

Az 1. és 2. hadsereg parancsnokai – Miklós Béla és Veress Lajos vezérezredesek – személyesen olyan utasítást kaptak, hogy egy jelszó kiadása után az ellenségeskedést szüntessék meg, vonuljanak vissza, és a hadsereg részei Budapest védelmére álljanak rendelkezésre. Az 1. hadsereg törzsszállására a visszavonulási parancs nem érkezett meg, a 2. hadtest pedig a visszavonulást már nem megkezdte, hanem kényszerítve folytatta. Budapest környékére ezektől sem érkezett meg egyetlen alakulat sem.

A németekkel szembeni fegyveres fellépésre sem a Budapesten, sem a hátországban, sem a frontokon levő csapatok nem kaptak határozott parancsot. Annyira pedig mégsem lehettek naivak az átállás katonai szervezői, hogy olyasmit higgyenek, a németek majd egyszerűen és szívélyesen elbúcsúznak, ellenakciók nélkül elhagyják az országot. Amellett a fegyverszüneti tárgyalásokról küldött közlések, majd az elfogadott egyezmény szövege is világossá tette, hogy mi a teendő. Az egész fegyverszüneti egyezségnek pillanatnyilag a németek megtámadása volt a legfontosabb pontja. Már az 1. és 2. hadseregnek is ezt a határozott parancsot kellett volna idejében kiadni. Nem a visszavonulást,

hanem a szovjet csapatokkal érintkezésbe lépést és együttes támadást.

Horthynál az előzetes megbeszélésekkor a jelenvolt Kisbarnaki Farkas Ferenc altábornagyot jelölték az átállás utáni miniszterelnöknek. Ez a jelölés is bizonyítéka, hogy Horthy mennyire nem ismerte tábornokait. Farkas a háború után azt állította: Horthy a megbeszélésen kijelentette, hogy a németek megtámadására vonatkozó fegyverszüneti feltételt „majd valahogy kijátssza". Lehet, hogy elhangzott ez, de nem olyan biztos, mert a tanúja, Farkas október 15-én azonnal Szálasiék oldalára állott – méltóan jobboldali beállítottságához –, amiért Szálasi azonnal vezérezredessé léptette elő. Nem tartom kizártnak – későbbi szereplésének ismeretében is, amire még rátérek –, hogy árulásának némi mentségére adta Horthy szájába az idézett kijelentést.

Vörös János intézkedéseit senki nem bírálta felül, senki nem ellenőrizte, hogy a csapatok valóban megérkeztek-e Budapest védelmére.

Így festett a hadsereg felkészítése. Ki hiszi el, hogy többre nem volt lehetőség?

De a közvélemény altatására, és egyben saját személyüket német irányban biztosítandó, nemcsak Vörös János, hanem Lakatos és kormánya is megtesznek mindent. Október 5-én kihirdetik, hogy halálbüntetéssel sújtják a háború ellen lázítókat, a röpiratterjesztőket, tábori csendőr századokat szerveznek a frontcsapatoknál válogatott tisztekkel és legénységgel. A magyar sajtó és rádió sikeres harcokról beszél. Friessner német vezérezredes, arcvonal parancsnok október 10-én elöljáróinak jelenti: „Szilárdan meg vagyok győződve arról, hogy a magyar vezérkari főnöknek a tegnapi és mai látogatása alkalmával tett nyíltszívű ígérete – amely

szerint az összes magyar erőt az arcvonalon bevetik – igaz."

Ugyanakkor Faraghóék Moszkvában tárgyalnak!

A magyar nép tömegei már régen kiábrándultak a háborúból, a győzelem hirdetett hazugságát nem hitték, a németeket megutálták. Tehát a tömegellenállás lehetőségei is adva voltak. Ennek megszervezésére semmi nem történt. Pedig ezzel szemben a németek tehetetlenek lettek volna. Október 11-én – tehát nagyon is későn – Horthy fogadta ugyan a háborúellenes baloldali elemeket tömörítő „Magyar Front" megbízottait, Tildy Zoltánt és Szakasits Árpádot, de a megbeszélésen konkrét megállapodások nem születtek, a hadsereg és a nép összeműködése, az ellenállók felfegyverzése, az ellenálló csoportok feladatai nem kerültek érdemlegesen szóba. Tildy és Szakasits október 17-re kilátásba helyezték az általános sztrájkot. Ez volt minden.

A németek és a magyar szélsőjobboldal pedig eközben mindenről tájékozottak. Ennek megfelelően az ellenrendszabályokat megteszik.

A német haderőre vonatkozólag: október 3-án a „Dél" hadsereg vezérkari főnöke jelentésében az arcvonalban küzdő német csapatok részére utasításokat kér a magyar parancsnokságokkal és csapatokkal tanúsítandó magatartásra, mert hihetetlennek tartja, hogy a magyarok ne kíséreljék meg a háborúból való kiválást. Október 4-én „Denevér" fedőnévvel külön hadműveleti tervet készítenek a magyar csapatok kiesése esetében szükségessé váló visszavonulásra, egyben fokozott éberségre utasítják az országban állomásozó, a román kiugrás óta megduplázott német csapatokat, azzal, hogy az első kritikus jelre alkalmazzanak erőszakot. Elrendelik a rádióadások, telefonbeszélgetések eddigieknél behatóbb lehallgatását. Otto Skorzenyt, a

Mussolini-szabadító vagányt és válogatott embereit Budapestre rendelik, elsődleges feladat a Vár elleni akció előkészítése. A politikai és katonai intézkedések felügyeletére a német vezérkar hadműveleti osztályának vezetőjét, Wenck tábornokot Budapestre küldik. A Budapesten levő SS- és Gestapo-alakulatokat megerősítik. Október 10-én új páncélos zászlóaljat, rohamutászzászlóaljat és a 24. páncélos hadosztályt indítják útba Budapestre.

A magyar szélsőjobboldalra vonatkozólag: az eddig egymással torzsalkodó szélsőjobboldali pártoknak Szálasin kívül nem volt olyan emberük, aki mögé a frakciók felsorakozhattak volna. Még Imrédy sem látszott erre alkalmasnak. Ezt a németek nagyon jól tudták. Eddig Szálasit gyakori felkínálkozása ellenére sem vették komolyan, most azonban már nem volt más választás.

Szálasi a hatalomátvételre már évek óta készült, erre az áhított pillanatra tervei készen voltak. Jól megszervezett spicligarnitúrájának tájékoztatása alapján nyilvántartotta azokat a személyeket, akiket a hadsereg és az államvezetés funkcióra alkalmasnak tartott, és azokat, akiket azonnal el kell távolítani vagy letartóztatni. Ezt bizonyítja az is, hogy október 15-e után 24–48 órán belül mindenhol ott voltak a kiválasztott emberek.

A továbbiakban kikre támaszkodhatott Szálasi?

Volt egy gátlástalan csőcselékből álló pretoriánus gárdája. Ez volt a hatalom gerince. Ehhez csatlakozott a szélső- és nem-szélső jobboldaliak minden rendű és rangú embere – sokan már meggyőződésük ellenére is –, mert egy baloldali – szovjet – fordulat bekövetkezte esetében személyük biztonságát veszélyeztetettnek látták. Va banque-ra játszottak. A hadsereg tiszt-

jeinek egyik része Szálasinak régen híve, másik része a fegyverbarátság, szövetségi hűség, magyar katonabecsület jelen körülmények mellett hamis frázishalmazának hatása alatt állott. Itt említem, hogy az olyan öreg katona és Horthy bizalmasa, mint Janky Kocsárd régen nyugdíjas vezérezredes is úgy nyilatkozott, hogy „minek üzentek háborút, ezt nem kellett volna, de ha már háborút viselünk, akkor becsületesen végig kell harcolni, árulónak nem szabad lenni". Az ilyen és „ha elveszünk, vesszünk el becsülettel", időszerűtlen, egészen szűk látókörből fakadó frázisok sok tisztet sodortak a továbbharcolás útjára. Azért, mert senki meg sem próbálta szemüket felnyitni. Sem Horthy, sem a Lakatos-kormány, még kevésbé a vezérkar főnöke. Ezenkívül volt a tisztikarnak még egy jelentős része, amelyik egész életében hozzászokott, hogy a parancsokat teljesíteni kell, hiszen nem a végrehajtók, hanem a parancskiadók a felelősek. „Mindig van felelős elöljáró" – ha Horthy elmegy, jön utána más.

A németekkel szembefordulni kész tisztek pedig nem voltak felkutatva és nyilvántartva sem, nemhogy megszervezve. Jóformán egymást sem ismerték.

A magyar néptömegek? Hasonlattal élek: a korunkban gyakori repülőgép-elrablások során három-négy elszánt ember egy 150–200 fős utasgépet birtokba tud venni, mert az utasok nincsenek a védekezésre felkészülve, biztonságuk nincs m.gszervezve, fegyvertelenek. Itt is ez volt a helyzet. A meglepetésszerűen bekövetkező krudélis terror előtt a tömeg meghunyászkodik.

Szálasit és fő támogatóit a németek idejében biztonságba helyezték, őrizték, a teendőket velük átbeszélték, fegyvereket biztosítottak számukra.

Szálasi naplója szerint október 2-án 16.15–18.15 óráig a Werbőczy utcai SS-épületben – ahol Szálasit őrizték a németek – megbeszélés volt. Rajta kívül Veesenmayer, Winckelmann (az SS és a Gestapo főnöke), Krumholz német őrnagy és Kovarcz Emil vettek részt. Megállapodtak, Hitler jóváhagyása alapján, hogy Horthyt el kell távolítani, Szálasi miniszterelnök lesz.

Október 3-án Veesenmayer, Winckelmann, Kleemann, Greiffenberg, Walter Wenck német tábornokok és Beregffy vezérezredes, Prorzsezsinszky vezérkari alezredes (Nádas vezérkari ezredes, hadműveleti osztályvezető képviseletében), Kovarcz Emil (Szálasi helyetteseként) szintén megbeszélést tartottak, aminek lefolyását Wenck német tábornok előkerült feljegyzéséből ismerhetjük meg. Megállapították, hogy a Vár ellenük dolgozik, Budapestet katonailag meg kell erősíteni, a magyar katonai kulcspozíciókat megbízható egyéneknek kell átvenni, a szükséges parancsokat elő kell készíteni. Megbeszélték az esetleg szükséges fegyveres fellépés részleteit.

Ha összevetjük Horthy és környezete vérszegény, huzakodó, hezitáló készülődéseit a németek ellenrendszabályaival, a nyilasok szervezkedésével és helyzeti adottságaival, érthetővé válik, hogy miért nem sikerült október 15-én az átállás.

*

Volt azután még egyéb ok is.

– Tanultuk, hogy a hadműveleti-harcászati tevékenységeknek menete: elhatározás, tervek, parancsok. Az átállás tulajdonképpen egy hadművelet. Az elhatározásnak mindig szilárdnak, határozottnak kell lenni. Úgy mondtuk: „egész elhatározásra" kell jutni. Itt csak fél elhatározás volt, az is ingadozó. Kényszerszülte azért, mert már nem volt elég német csapat a szovjet elő-

nyomulás megakadályozására. Ha pedig az elhatározás ilyen tessék-lássék, ugyanilyen a végrehajtás terve is. Egyenesen gyerekes.

– Amikor a szovjet csapatokat szinte már csak pár kilométer választja el a Vár kapuitól, Horthy alaposan megkésetten, mintegy családiasan, házán belül tevékenykedve képzelte el az ország háborúból kivezetését. Azt el kell ismerni, hogy kormányának tagjait és meglevő vezénylő generálisainak mindegyikét még most sem avatta be. Ezek vagy nem értettek egyet vele, vagy féltek a felelősségtől. A szükséges személycserék idejében nem történtek meg. Azonban voltak ebben az országban ekkor már olyan jelentős polgári egyéniségek, akikkel konspirálni lehetett volna, akiknek érett meggyőződése, szellemi képessége alkalmas volt arra, hogy a kibontakozáshoz értelmes és célhoz vezető tanácsokat adjanak, terveket készítsenek, tömegeket mozgassanak. De hát ezek nagyon-nagyon messze voltak a kormányzóság előkelő épületétől.

– Nem vonom kétségbe az október 15-e körül bábáskodó bizalmi egyének jó szándékát, de rövidlátásukra kevés a mentség. Mint harcászattanár azt tanítottam, és azt vallom is, hogy nem lehet jó harcvezető, aki csak eltervez valamilyen harccselekményt, de fantáziájában nem látja egyidejűleg annak lefolyását is. Aki nem látja gondolataiban csapatainak felkészültségét, anyagi ellátottságát, kondícióját, szellemét, aki nem látja csapatainak csoportosulását, menetelését az utakon és terepakadályokon át, akkor, amikor tervez, hanem csak körzővel cirkalmazza tervét, annak kevés reménye lehet a sikerre. Itt ez a fantázia hiányzott.

– Horthy velem való beszélgetésekor azt mondta: „Nem állhatok ki az erkélyre, és nem kiálthatom ki, hogy átálltam." Most nem az erkélyre, de nem is sokkal jobb helyre állott ki, illetve állíttatta ki szócsövét. A Rádió-épületből hangzott el a kiáltvány. A kor legfontosabb hírközlő eszközét pedig ezalatt teljesen őrizetlen hagyták. Az épület öreg portása bezárta ugyan a kapukat, de ezzel aztán eleget is tettek a biztonsági intézkedéseknek. A németeknek első dolga volt a Rádiót megszállni, és ezen keresztül az ellenintézkedéseket megtenni.

– A német követség épülete pár lépésre volt a Nándorlaktanyától, ahol két jól felfegyverzett, megbízható zászlóalj állott rendelkezésre. A német agytrösztöt Veesenmayer úrral és a közelben kuksoló Szálasival együtt meglepetésszerűen, játszva el lehetett volna fogni, még mielőtt bármit elkezdtek volna. De ugyanígy egy éjszaka el lehetett volna fogni – esetleg jelentéktelen csetepaték árán – jó néhány német magas rangú tisztet és nyilas vezért, akik különösebb biztosítás nélkül tanyáztak szállásaikon.

– Horthy betartotta a „lovagiasság szabályait" a világ leglovagiatlanabb hadseregével és a Magyarországot porig megalázó, álnok és becstelen brigantikkal szemben. Bejelentette, hogy fegyverszünetet kért. Még jó, hogy nem hetekkel előbb tájékoztatta őket, és nem tőlük kért tanácsot a teendőkre vonatkozólag.

– A titoktartás teljes hiánya. Szalonokban asszonyok találgatták, mi lesz az eredménye Faraghóék útjának. Bezzeg az ellenforradalom sikere után voltak titkos társaságok, esküvel fogadtatott titoktartási kötelezettségekkel. Most nem lehetett volna ilyen titkos társaságot idejében megszervezni?

Október 15-e tragikomédiája órák alatt lezajlott, és befejeződött.

*

A nap első eseménye: ifj. Horthy Miklóst a németek kitűnően megszervezett akcióval elfogták. Tito marsall kiküldötteinek álcázott ügynökök elcsalták a Magyar Folyam- és Tengerhajózási Részvénytársaság Március 15. téren levő épületébe. Mint már az előzőekben jellemeztem, a fiatal Horthy volt a Vár legnagyobb ellenállója. Az átálláshoz támogatást remélt Tito marsall partizánjaitól. Erről a németek tudomást szereztek. Még jóval október 15-e előtt egy ízben már jelentkeztek nála hite szerint Tito valódi megbízottai. Kételye nem volt, mert a megbízottak (a háború után, amerikai szervektől kapott értesülésem szerint) gróf Pejacsevics horvát főnemes ajánlásával jöttek, aki ifj. Horthy István felesége révén távoli rokonként volt ismert, csak épp a Gestapo megbízottja. A fiatal Horthy az október 15-én érkezettekkel mindenáron tárgyalni akart. Bár apja szigorúan megtiltotta, hogy október 10-e után elhagyja a Vár területét, és most Lázár testőrparancsnok is ellenezte távozását – javasolta, hogy a küldötteket behozza a Várba –, ragaszkodott a megjelölt helyen való találkozáshoz. Néhány fegyveres testőr kíséretében gépkocsin ment. A Március 15-e téren, az épület előtt sárga csillaggal zsidóknak álcázottak takarították a parkot. Skorzeny emberei voltak. Amint a fiatal Horthy belépett a találkozásra megjelölt szobába, a németek megrohanták, letartóztatták, és elhurcolták. Rövid tűzharc keletkezett a testőrökkel, ennek során Klagest, a főgestapóst hasba lőtték, meghalt. Egy testőr is elesett.

Ezzel az akcióval a Horthy által lovagiasságra méltónak tartott szövetségesnek hatalmas adu jutott a kezébe.

Délelőtt tizenegykor koronatanács volt a Várban. Horthy az általános katonai helyzet ismertetése után

bejelentette, hogy fegyverszünetet kell kérni. Elhallgatta, hogy a fegyverszünetet már meg is kötötték. A kormány szellemére jellemzően alkotmányjogi vita kezdődött: van-e joga Horthynak fegyverszünetet kötni? Úgy döntöttek, hogy van. Lakatos és a kormány lemondott, Horthy kérésére maradtak. Tizenkettőkor, előzetes meghívás alapján megérkezett Veesenmayer. Horthy akkor szemére vetette fia elrablását, és közölte, hogy fegyverszünetet kér. Veesenmayer kérte, hogy hallgassa meg Rahn követet, Hitler különmegbízottját. Horthy beleegyezett, de az események menetét ez nem befolyásolta. 13.10-kor elhangzott a rádióban az ismert proklamáció.

Hiányzott belőle a lényeg: Magyarország hadban levőnek tekinti magát Németországgal. Állítólag Lakatos törölte a szövegből, egyébként a proklamációt mint miniszterelnök nem ellenjegyezte.

Horthy egy hadparancs kiadására intézkedett: ez a harc beszüntetésére és a szovjet csapatokkal fölveendő érintkezésre vonatkozott.

A hadparancsot a Vezérkari Főnökség nem továbbította.

A proklamáció elhangzása után Vörös vezérkari főnök visszament irodájába. A háború után több olyan vezérkari tiszttel beszéltem, aki jelen volt a Vörös visszaérkeztekor lejátszódott jelenetnél. Egybehangzóan úgy ismertették, hogy a proklamáció elhangzása után a vezérkari osztályvezetők és több vezérkari tiszt azonnal Vörös irodájába sietett. Itt László (Laucsek) altábornagy, hadműveleti csoportfőnökkel az élen felháborodva tárgyalták a proklamációt. Vörös magyarázkodott: ő nem tudott semmiről semmit, a kormányzó és környezete a bűnös, elítéli az árulást. „Ti ismer-

tek engem, tudjátok, hogy semmiféle árulásra nem vagyok kapható."

Vajon a kormányzó bizalmát élvező és a fegyverszünet kérdésében vele egyetértést mutató vezérkari főnöknek nem az lett volna a kötelessége, hogy meggyőzni igyekszik a jelenvoltakat, avagy erélyesen fellép velük szemben, és őket a kormányzóra tett esküjükre hivatkozással szigorúan engedelmességre kötelezi?

Vörös kiadott egy parancsot, amelyet a rádió közölt, eszerint a kormányzó rádiószózata nem azt jelenti, hogy a hadsereg letette a fegyvert, csupán fegyverszüneti tárgyalásokról van szó, minden magyar katona és egység változatlanul folytassa a harcot. Később még Vörös sem merte azt állítani, hogy ennek a parancsnak kiadásához Horthy – mint legfelsőbb hadúr – hozzájárult.

Nádas vezérkari ezredessel is beszéltem a háború után. Ő volt a hadműveleti osztály vezetője és a parancs fogalmazója. Határozottan állította, hogy ők mindenben Vöröshöz igazodtak, parancsain semmit nem változtattak, nem is kellett, mert azok minden vonatkozásban megfeleltek a központ vezérkari tisztjei álláspontjának.

Most már teljes lett a zavar. Szálasiéknál és a németeknél nem. A nyilas pártszolgálatosoknak fegyvereket osztogattak, a Rádió épületét megszállták, az I. hadtest parancsnokát – aki a fegyveres szembefordulásra parancsokat adni hivatott volt – helyettese letartóztatta; a kormányzó nevét viselő 9. gyalogezred felrendelt zászlóalja átállt Szálasi oldalára; Hardy Kálmán altábornagyot – akinek a csepeli munkásság megmozdulásának szervezése volt a feladata – saját vezérkari főnöke letartóztatta, a 2. hadsereg parancsnokát – Veress Lajos vezérezredest – saját vezérkari főnöke elárulta, az egyik

gépkocsizó zászlóalj parancsnokát és helyettesét – Latorcai alezredest és Poroszlay alezredest –, amikor egységükkel fegyveresen is a kormányzó mellé akartak állni, lelőtték, súlyosan megsebesültek, Farkas Ferenc vezérezredes, a kijelölt miniszterelnök átállt Szálasihoz, Beregffyék vezetési törzse megalakult és intézkedni kezdett.

A kormányzó mellett csak a testőrség maradt, Lázár Károly altábornagy parancsnoksága alatt. Horthy előbb ellenállásra és a Vár védelmére adott parancsot. 16-án reggel rövid tűzharc a németekkel, majd Horthy parancsára fegyverletétel. Lakatos és Vattay altábornagy ugyanis tárgyalásokat folytattak Veesenmayerrel, aki azzal fenyegetőzött, hogy a fiatal Horthyval mint árulóval fognak elbánni, ha Horthy önként nem kapitulál, viszont ha ezt megteszi, úgy a német birodalom biztosítja számára és családjának a védőőrizetet, és fiát is visszakapja.

Az 1. hadsereg parancsnoka, Miklós Béla vezérezredes – vezérkari főnökének, Kéry Kálmánnak unszolására – átment a szovjet csapatokhoz, de hadseregének átállását elintézni nem tudta. Talán minden másképpen alakul, ha Horthy megfogadja a kapott tanácsokat, azt, hogy a fegyverszünetet az 1. hadsereg-parancsnokság álláspontján hirdesse ki.

Olvastam valahol: „Wer nicht dann will, wenn er könnte, wird nichts haben, wenn er wollte." Aki nem akkor akar, amikor tehet is, semmire sem jut majd, amikor akar.

16-án reggel Horthyval aláíratták lemondását, és Szálasi átvette a hatalmat. Amennyiben az „hatalom" volt.

Ami vele jött, az már csak anarchia.

35.

Visszatérek saját sorsomra.

A Margit körúti fogház keserves hely. Elavult, Bach-korszakra emlékeztető katonai börtön, és alig elviselhetően büdös. Mindenütt áporodott árnyékszékszag. A második emeleten vagyok. Kovács Béla nevű hadbíró ezredes hallgat ki. Kérdezem: mi a vád ellenem? Mondja, hogy felmentő ítéletemet sem a németek, sem a vezérkar főnöke – mint illetékes parancsnok – nem hagyta jóvá, új eljárás alá kerülök. Ezenkívül Szálasi egyenes parancsára tartóztattak le, aki meg van győződve, hogy az októberi 15-i „árulás" előkészítésében részem volt, és kijelentette: semmi esetre sem hagyhat szabadlábon, mert „ahogy én Kádárt ismerem, amint alkalma nyílik, azonnal átáll az oroszokhoz, és nagyon sok bajt csinál nekünk".

Nagyon féltem attól, hogy valami adata van a fiatal Horthyval, Kovács Imrével, Lázár Károllyal és másokkal folytatott beszélgetésemről. Azt sem tudtam, hogy Ujszászy biztonságban van-e. Ezek azonban nem kerültek szóba, kihallgatásom befejeződött. Kern vezérkari őrnagyot Szálasiék visszavették a tényleges szolgálatba.

Ebben a börtönben is akadt biztató, segítő. A folyosó foglár altisztje, őrmester. Minden reggel bejött a cellába, jó reggelt kívánt, és kihúzott a zsebéből egy lapos pálinkásüveget. „Húzzon egyet, ezredes úr, sose búsuljon, ezek a marha gazemberek már nem sokáig uralkodnak." Aki volt fogoly, tudja, mit jelent az ilyesmi.

Hamarosan benépesültek a folyosó többi cellái. Főként tisztek kerültek ide. A foglár altiszt nyitva hagyta az ajtókat, így érintkezhettünk egymással. Nem tudom, hogy erre engedélye volt-e, vagy saját jószántából tette, mert többször jött szaladva, s beparancsolt bennünket

celláinkba. Megérkeztek azok, akiket a németek október 16-án letartóztattak, és eddig a Royal-szállóban őriztek. Csatay honvédelmi miniszter, Hardy Kálmán folyamőr főparancsnok, Veress Lajos vezérezredes, Utassy Loránd ezredes, Kuthy László ezredes és mások, köztük fiatalabb tisztek. Mindenki elbeszélte élményeit, így sok, előttem addig ismeretlen részletről szereztem tudomást.

Utassy elmondta szegedi útját és találkozását Malinovszkij marsallal. Elismerőleg említette, hogy milyen szívélyesen fogadták. A marsall törzsében levő tisztek modora és magatartása is olyan kifogástalan volt, hogy úgy érezte magát, mint katonai attasé korában magas angol parancsnokságokon. Szégyenkezett, hogy nem tudta a kívánt felvilágosításokat megadni. Kuthy László (lám-lám, ő is áruló lett) méltatlankodott: nem akarta vállalni, hogy a Várba a VKF–2. osztály embereivel rádióadó-vevő készüléket telepítsen, meg is mondta Horthynak, hogy ezt árulásnak fogják minősíteni. Horthy ráripakodott: „Magyar ember maga? Kinek tett esküt, nekem, vagy Hitlernek?" Ő azonnal kérte felváltását Vörös Jánostól, ezt Vörös folyamatba is tette; már ki volt nevezve Berlinbe katonai attasénak, 16-án utazott volna, ha ez a „szerencsétlenség" nem következik be. Veress Lajos vezérezredes és Hardy Kálmán altábornagy elmondták, hogyan tartóztatták le őket saját vezérkari főnökük.

Bőven volt mit hallani.

Egy napon behozták Vörös Géza tábornokot, Vörös János öccsét. Örültem a találkozásnak. Kétségbeesetten magyarázta: azt állítják, hogy bátyja átszökött az oroszokhoz. Aki ismeri „Jancsit", ezt el nem hiheti. Mindenki tudja, hogy németbarát volt, és kiterjedt összeköttetései voltak a jobboldali politikai körökkel. Leg-

Csatay öngyilkossága után visszaszállítottak bennünket a Margit körútra. És most már gondosan bezártak. Előtte meztelenre vetkőztettek, átkutattak, a cellaajtókat szigorúan bezárták, minden kedvezmény megszűnt.

A fogoly mindig azon töri a fejét, hogyan könnyíthetne helyzetén. Gondoltam: jó lenne valamilyen betegség címén a rabkórházba kerülni. Feliratkoztam orvosi vizsgára. Örömömre a vizsgáló főtörzsorvos az erdélyi bevonuláskor a IV. hadtest orvosfőnöke volt. Azt nem tudom, milyen orvos volt, de azt igen, hogy a katonai egészségügyi szolgálathoz semmit nem értett (táborikórház-telepítés, betegmozgatás stb.), és csaknem minden egészségügyi intézkedést én dolgoztam ki helyette mint a hadtest anyagi vezérkari osztályának vezetője, akinek az orvosfőnök alárendeltje volt. Nyert ügyem van, gondoltam. Mivel semmi bajom nem volt, elmondtam neki, hogy szeretnék jobb helyzetbe kerülni, utaljon be valamilyen címen a rabkórházba. Gúnyosan végigmért: „Hogy képzeli ezt az ezredes úr! Súlyos vádakkal le van tartóztatva; viselje el azt a sorsot, amit megérdemel." És kidobott.

Foglár altiszt barátomnak – aki továbbra is minden reggel megkínált pálinkával – elpanaszoltam, hogy jártam. Tőle tudtam meg, hogy másodnaponként egy tartalékos katonaorvos rendel a fogházban, tanácsolta, ahhoz menjek. Így is történt. A tartalékos katonaorvos előtt – most már szinte kísérletképpen – nem szimuláltam, hanem ugyanazt mondtam, mint a főtörzsorvosnak. Rám nézett: „Állandó fejfájás, fülzúgás, középfülgyulladás, jó lesz?" „Igen, köszönöm." Beutalt a kórházba.

Újból odakerültem, ahonnan egyszer már szabadultam, az Alkotás utcai (akkor Gömbös Gyula út) rabkórházba. A foglár ugyanaz a derék altiszt, aki a Hungária úti rabkórházban volt. Sajnos, elfelejtettem a nevét. Megható kedvességgel fogadott. Külön szobát ürített, pokrócokat tétetett szőnyegnek a földre, megsúgta, hogy azonnal átmegy lakásomra, értesíti feleségemet, este titokban meglátogathat, majd ő vigyázni fog, hogy ne lássák meg. Így is történt, kitűnően éreztem magam. A rabkórház idősebb – ugyancsak tartalékos – orvosának másnap nyíltan megmondtam, egészséges vagyok, semmi bajom. Teljes megértéssel volt. Három hetet tud biztosítani különböző kivizsgálások címén – mondta –, többet sajnos nem, ő is fél az ellenőrzésektől. „De hát, kérem, három hét alatt sok minden történhet a mai világban."

Történt is. A paradicsomi harmadik nap délutánján szomorúan jelentette a foglár altiszt: parancs érkezett, értem jön egy gépkocsi, visszavisznek a Margit körútra.

Itt közli a fogházparancsnok: ma éjjel elszállítanak, ő sem tudja, hová. A többi tiszteket más rabokkal együtt már elvitték.

Megengedte, hogy feleségemet értesítsem, és elbúcsúzhassak. Nagyon szomorú pillanat volt. Négyszemközt beszélhettünk. Feleségem azt mondta: mindenki pakol, mennek Nyugatra. Kérdezte: mit csináljon? Azt válaszoltam: sehová ne menjen, maradjon otthon, vigyázzon anyámra. Megítélésem szerint Budapest egy héten belül elesik, az oroszoktól ne féljen, amint elfoglalják a várost, menjen oda az első orosz tiszthez, kérje meg, hogy magasabb parancsnok elé vezettesse, annak mondja meg: elhurcolták a férjét, támogatást kér. Biztos vagyok, megkapja. Ki hitte volna akkor parányi józan ésszel, hogy Budapest ostroma következik, és mindaz a szörnyűség, ami történt? Feleségem

megfogadta tanácsomat, nem ment el, és lakásunkban élte át az ostromot, annak minden szenvedésével.

Este indultunk, autóbuszon. Már nem emlékszem pontosan, kik voltak az útitársak. Azt tudom, hogy Szombathelyi vezérezredest és feleségét is hozták. Talán Nagy Vilmost és bátyját, Nagy Béla tábornokot is ekkor. Jávor Pál színészre emlékszem. Imponált magatartása. Az autóbuszban négy-öt gestapós, ugyanannyi magyar katona fogolykísérő, két hadbíró is volt. Egyszer csak Jávor kiabálni kezd a magyar fegyveresek és hadbírák felé: „Maguk nem szégyellik magukat, magyar ember létükre, ilyen piszok munkára vállalkoznak! Mi az én bűnöm? Az, hogy zsidó a feleségem? Ez nem tetszik Hitlernek meg Szálasinak? Mondják meg nekik, hogy csinálhatnak, amit akarnak, akkor is szeretem."

Senki nem szólt semmit.

Énmellém egy hadbíró-főhadnagy ült. Útközben beszélgettünk. Azt mondta: kastélyba megyünk Szálasi parancsára. Csak internálásról van szó, jó ellátás, jó bánásmód – amint lehet, visszakerülünk Budapestre –, reméli, mielőbb. Ezeket nem hittem ugyan, de egész úton barátkoztam vele. Magyaráztam neki a hadi helyzetet is: hol megnyugtatására, hol megijesztésére. Nem volt túlzó, láttam rajta, hogy szavaimon elgondolkozik, és egyre barátságosabb.

Reggelre érkeztünk Sopron-Kőhidára.

Megérkezésünk után két részre osztottak bennünket: „cellásokra" és „védőőrizetesekre". Hadbíró útitársam félrehívott: mint vád alatt állót a cellásokhoz kellene beosztania, ő elintézte, hogy én ne oda, hanem a védőőrizetesekhez kerüljek.

A védőőrizetesek a fogházkórház különálló, zárt, kőfallal elkerített épületébe kerültek. Már elég sokan voltak ott, és később a létszám csaknem naponta növekedett egy-két fővel. Érdekes, vegyes társaságot gyűjtöttek össze. Voltak itt arisztokraták, voltak politikusok – köztük négy volt miniszterelnök –, tábornokok, törzs- és főtisztek, külügy- és belügyminiszteri tisztviselők, egyetemi tanárok, ügyvédek, bírák, rendőrtisztek, újságírók, szociáldemokrata képviselők, görögkatolikus pap, katonaorvos, hadbiztos, prominensek feleségei stb. Egyszóval volt ott mindenféle ember! Kommunista vagy munkás azonban a „védőrizetesek" között nem volt. Sokan azt sem tudták, hogy miért tartóztatták le őket, kihallgatva nem voltak. Egyszerűen a nyilaslistán szerepeltek. Állítólag kb. 600 lefogást terveztek a nyilasok ilyesféle emberekből, de mindet megtalálniuk nem sikerült.

A kórházépület földszintjén és első emeletén levő közös cellákban voltunk elhelyezve. Az épületben volt még egy nagy szoba, lelakatolva, ahol súlyos tbc-s köztörvényes rabok feküdtek. Egyetlenegyszer sem vitték őket a levegőre! Élő emberek kriptája volt!

A „védőőrizetesekre" a cellaajtók nem voltak rázárva. Az épületen belül szabadon érintkezhettünk egymással. A földszinti kijárat melletti őrszobában eleinte kicsi, majd később 12–14 fős SS-őrség volt. Egyébként a magyar hadbíróság („Nemzeti Számonkérőszék") gyakorolta felettünk a felügyeletet.

A napok főként beszélgetésekkel teltek. El lehet képzelni, hogy ebben a vegyes összetételű társaságban mi minden került szóba: élmények, múlt, emberek, események. Nem volt unalmas.

Általános volt az éles német- és nyilasellenesség, ebben kivétel nélkül mindenki egyetértett. Egyeseknél természetesen ezeket az érzelmeket az indokolatlan letartóztatás váltotta ki és táplálta. Azt is mondhatom, hogy

sokaknál inkább ez az „igazságtalanság" volt a mostani nagy szembefordulás igazi indítéka.

Lakatos Géza és Hennyey állandóan hangoztatták, mennyire elítélték a kormányzó „ugrását a sötétbe" – „de hát őrájuk nem hallgatott", micsoda meglepetés volt számukra is a megkötött fegyverszünet. Antal István mint megrögzött „jobboldali" különösen el volt keseredve a felőle nézve valóban méltánytalan elbánás miatt, de őt január első napjaiban ki is engedték; úgy hírlett, Rátz Jenő és egy nyilas miniszter jöttek érte.

Eszterházy Móric és Montenuovo herceg, még a német megszállás bekövetkezte előtt, más arisztokratákkal együtt aláírt egy Horthyhoz intézett beadványt, amely a háborúból való kiválást ajánlotta és szorgalmazta. Inkeyéket azzal vádolták, hogy egy ideig birtokukon rejtegették Bethlen Istvánt. A repülőtiszteket – köztük Krúdy Ádám századost – azért fogták el, mert október 15-én a kormányzó mellett nyilatkoztak. Szebeni József, a Beszkárt volt vezérigazgatója elmondta, hogy a nyilas hatalomátvétel után a nyilas párttól egy névjegyzéket kapott, kiket kíván a párt, milyen vezető munkakörbe. Három-négy névvel nem tudott egyetérteni, mert műszaki képzettségük hiányzott. A párt küldöttei megfenyegették, de ő biztonsági okokra hivatkozva nem engedett. Délután Szálasi magához rendelte. Jelentkezett, mire Szálasi tagolt hangsúllyal azt mondta: „Fordítsa arcát a nap felé." – Megtette. Szálasi hosszasan vizsgálta az arcát, majd: „Sajnálom magát. Végeztem." A jelenet után letartóztatták.

Miklós Béla vezérezredes feleségét és barátnőjét – akit összevertek – a Margit körúton ugyanabba a cellába zárták, a cellában csak egy priccs volt. Itt meg az öreg Kánya Kálmánt zárták össze Titkos Ilonával.

Szentmiklósi István vezérkari őrnagy azért volt letartóztatva, mert miután Utassy ezredes visszatért Szegedről, őt jelölték ki a Malinovszkij marsall által kívánt katonai adatok átadására. Az október 15-i események miatt útjára már nem került sor. Amikor a VKF–2. osztály vezetését átvettem, Szentmiklósi jelentkezett nálam mint az osztályhoz beosztott és a határ menti magyar–román bizottság tagja. Ügykörérről tájékoztatott, közben egyszer csak azt mondta: „Szabad kérdeznem: ezredes úr jó magyar?" A szokatlan kérdés meglepett, de futólag igennel válaszoltam. Erre megismételte a kérdést, én meg rendreutasítottam. Most, a fogság alatti beszélgetéskor elmondta, hogy bár semmi kétsége nem volt, hogy a VKF–2. osztály új vezetője titkos tagja a Szálasi-pártnak, azért mégis feltette a felismerésre vonatkozó kérdést, amire nekem „kitartás"-sal kellett volna válaszolnom. Nagyon csodálkozott akkor, hogy nem vagyok párttag, mert amikor ő hadiiskola-hallgató volt, Beregffy iskolaparancsnok felszólítására a hallgatók nagy része titkos tagja lett a pártnak, tagdíjat is fizettek, és úgy tájékoztatták őket, hogy a magasabb beosztású vezérkari tisztek mind párttagok. Nincs más értesülésem arról, hogy ennyire ment a Szálasi-féle szervezkedés, de nem tartom kizártnak Szentmiklósi elbeszélésének igaz voltát.

Horthyról a foglyok körében általános volt a jó vélemény. Október 15-e jelentőségét felnagyították, Horthy németellenességét kiszínezték. Még megjegyzés formájában sem nyilatkoztak ellene, sokan tartották a jövő emberének. Veress Lajos vezérezredes szavait idézem: „Meglátjátok, fog még fehér lovon bevonulni a főméltóságú úr Budapestre."

Hát ebben nagyon kételkedtem.

Veress Lajos egyébként határozottan szovjetbarát nyilatkozatokat tett. Úgy képzelte azonban a jövőt,

hogy a Szovjetunió visszahelyezi Horthyt a kormányzói székbe – október 15-i érdemeiért. Ez az álláspont is mutatja magas rangú katonáink politikai érzékét.

A szovjet csapatok sikereinek általában mindenki örült: a német–nyilas-uralom összeomlása jelentette a vágyott szabadságot. A régi társadalmi rend elkövetkező változására szinte nem is gondoltak. Lesz egy kicsi megszállás, egy kicsi felelősségre vonás (csak a nyilasok körében), egy kis infláció és egy kis nehéz gazdasági helyzet, azután minden szépen visszaáll, éppen úgy, mint az első világháború és a forradalmak után. Kommunizmus? Ilyesmit a Nyugat nem engedhet meg! A közös győzelem után ott lesznek Magyarországon az angolszász megszállók is.

Ma visszagondolva az akkor hallott tömeges naivságokra, magam is alig akarom elhinni, mi mindent hallottam.

Budapest ostroma mindenki gondja, mindenki fájdalma és mindenki aggodalma volt. A város védelmét megérteni senki nem tudta; mindenki őrültségnek és gazságnak tartotta. Az időnként cellalátogatásra érkező hadbíráknak és fullajtárjaiknak más volt a véleményük: „Örök dicsősége lesz a magyar nemzetnek ez a hősi ellenállás." „Ismét teljesítjük történelmi hivatásunkat." Soproni pártfőemberek is megélveztek bennünket. Fekete ruhás, vállszíjas, hetyke honmentők. Az egyik meg is jegyezte: „Na, most legalább megtudják, milyen sorsot érdemelnek a zsidóbarátok!" Azt hiszem, ezzel ki is merítették teljes politikai és világnézeti gondolatkincsüket.

A nagy gond az volt: hogyan vészeljük át a háború utolsó napjait. Azzal mindenki tisztában volt, hogy nem fognak szabadon engedni, de a további lehetőségek tágak: elvisznek, felszámolnak, sorsunkra hagy-

nak? Ez a kérdés mindannyiunkat szüntelenül foglalkoztatott.

A számonkérőszéknél és általában a börtönben történtekről eléggé jól voltunk értesülve. Almási Pál hadmérnök százados és Révai huszár százados – mindketten a Kiss János-féle szervezkedés miatt elítéltek – szabadon mozogtak a börtön egész területén. Különböző ürügyekkel – adatok összeírása stb. – szinte naponta megjelentek a cellákban, és beszélgettek. Tőlük tudtuk, ki mindenki érkezett újonnan a cellásokhoz. Szépen szaporodott a számuk. Tisztek is érkeztek. Bűnük: nem hittek a győzelemben, és mert kiderült, hogy ezt valahol kifejezésre is juttatták, letartóztatták őket.

Behozták Mindszentyt és 25 papot. Külön épületben voltak, nem találkoztunk velük. A fogház templomában a vasárnapi misén jelen voltak, de nem lehetett velük beszélni. A főpapság ellenálló magatartásáról keringtek hírek. Mindszentyéket rövidesen elvitték, és hallomásunk szerint egy soproni zárdába internálták őket.

Közülünk kihallgatásra ritkán vittek valakit. Még Veress Lajost, Hardyt, Kuthyt, Utassyt legtöbbször. Egyszer Szombathelyit is kihallgatták. Az újvidéki ügyben kérdezték, és vádolták, mert pert indíttatott a szereplők ellen. Feketehalmy-Czeydner, az újvidéki per fővádlottja most Beregffy helyettese volt, és a számonkérőszék felügyelője. Érthető, hogy visszafizetett. Szombathelyi szerint ő kihallgatásakor vállalta a perindítás következményeit, kijelentette, hogy sajnálja az elkésett felelősségre vonást, bárcsak előbb rendelte volna el, mert a magyar katonabecsületet Feketehalmy-Czeydnerék megcsúfolták, őt pedig becsapták. Vallomását így vették jegyzőkönyvbe, a kihallgató hadbíró súlyos ítélettel fenyegette meg.

Lázár Károlyt és Vattayt is többször kihallgatták. Azt nem tudom, Vattay hogyan viselkedett, milyen adatokat szolgáltatott. Lázárt nagyon féltettük. Nemcsak valóban súlyos „bűneiért", hanem attól is tartottunk, hogy többet mond a kelleténél. Ettől én különösen féltem. Tanácsoltuk Lázárnak: amennyire csak lehet, húzza az időt, nehogy tárgyalásra kerüljön az ügye. Lázár betegséget színlelt, jó néhányszor, amikor kihallgatásra akarták kísérni, egyszerűen nem ment. A cellába érkező hadbíró kérdései közben színleg elaludt. „Megviselte az idegeit Mauthausen" – erősítgettük a hadbírónak. Lázárt ugyanis Mauthausenből hozták oda. Tudtommal senkire nem vallott, „nem emlékezett", együgyű válaszokat adott. Erőszakos eszközöket pedig vele szemben nem alkalmaztak.

Járkált köztünk egy Walton nevű szélhámos nyilas ügyvéd. Ajánlkozott védelmekre, de csak az arisztokratákkal és vagyonosokkal állt szóba. „Majd én elintézem a Ferivel, hogy szabaduljon" – dobálózott az ígéretekkel és „Feri"-hez fűződő szoros barátságával. Hihetetlen magas ügyvédi honoráriumokat kötött ki. Emlékszem, valaki panaszkodott nekem, akkora öszszeget kér, amit megfizetni nem tud. Tanácsoltam: ha már mindenáron ügyvédhez ragaszkodik, csak írjon alá és vállaljon nyugodtan minden pénzügyi kötelezettséget. Most úgysem kell fizetnie, mert otthontól el van vágva, amikor meg vége lesz a háborúnak, ezt a csirkefogót biztosan felakasztják, akkor azért nem kell fizetnie.

Karácsony előtt néhány védőrizetest szabadlábra helyeztek: Kánya Kálmánt, Szombathelyinét, Hohenlohénét, Titkos Ilonát és még öt-hat főt. (Később Lakatos Gézát és feleségét is elengedték.)

December 24-e.

A cella ablakából láttuk, amint halálra ítélteket kivégzésre kísértek. Bajcsy-Zsilinszky emelt fővel, kemény léptekkel ment, egyedül. A cellákban csend, lehorgasztott fejek. Engem nagyon megviselt a látvány.

A kivégzés után bejött hozzánk egy hadbíró főhadnagy – sajnos nem tudom a nevét, akkor sem tudtam –, kidüllesztett mellel vágta oda: „Na, végre ezzel a piszok hazaárulóval is elbántunk." Mindenki hallgatott, én nem tudtam szó nélkül hagyni, szemébe mondtam: „Ennek a hazaárulónak a sírját egy éven belül koszorúzni fogja a magyar nemzet."

Megvetően végigmért, de nem válaszolt.

*

A nagyon szomorú karácsonyestét az sem enyhítette, hogy késő délután egy kis csomagot kaptam, benne pár soros levél. Molnár Pál volt sofőröm hozta és adta át az őrségnek. Ma is meghatottan gondolok rá: nagyon nehezen tudott 23-án kiszökni Budapestről, írta. Családom súlyos gondok között ugyan, de jól van. Bocsássak meg, hogy nem tudott több és jobb ennivalót beszerezni Sopronban, mint amit küld. Szeretettel kíván minden jót karácsonyra. Nem tudom, mivel érdemeltem meg ezt a ragaszkodást.

*

Még néhány emlék Sopron-Kőhidáról.

– Többször láttam az udvaron söprögető rabok között olyanokat, akiknek egyik lábára jókora vasgolyó volt láncolva. Állítólag 25 kiló. Ezzel vánszorogtak. Mondták, hogy ezek azért viselik ezt a terhet, mert egyszer már megszöktek. Sose hittem volna, hogy ilyesmi a XX. században lehetséges. (Függetlenül a

civilizált, fejlett XX. század ennél kifejezhetetlenül nagyobb embertelenségeitől.) A börtönök ilyen belső rendszabályait a szabad emberek nem ismerték. Ezt a középkori, ókori, barbár vasgolyót sem.

– Folyosóink tisztán tartására egy köztörvényes rab volt beosztva. Hároméves ítélete volt. Kitűnően szórakoztam a fogház borbélyának elbeszélésein. Tizenöt éve volt. Notórius hamiskártyás, zsebtolvaj. Diplomatára emlékeztető megjelenés. Intelligens arc, nyelvismeretek. „Én kis mókusokra nem mentem, kérem. Egy pénztárca, karóra a villamoson? Alvilági pitiánereknek való az! Címeres disznóbőr kofferral beszállni az európai luxusvonatok egyikébe, kinézni a palikat, kártyázni velük és kizsebelni: az művészet!" Eseteket mesélt – ha nem voltak igazak, akkor a legjobb krimiírókéval vetekedett a fantáziája. Mindenki, akinek pénze, vagyona van, magyarázta, az lopással szerezte, mert mások munkáját lopják el, csakhogy az ő lopásukat a törvények megengedik. A hamiskártyásra azt mondják: bűnöző. Pedig miért ülnek le az emberek kártyázni? Azért, mert munka nélkül, ügyeskedéssel el akarják venni a partner pénzét, nyerni akarnak. Miért bűn az, ha ő ügyesebb, mint a másik? Próbáljon a másik is csalni. Mérkőzzenek. Ez a tisztességes harc. A törvény az egyik tolvajt védi, a másikat elítéli. „Hát becsületes világ ez, kérem?"

– Az arisztokraták kivétel nélkül mintaszerűen viselkedtek. Soha egyetlen panasz, elégedetlenkedés. Eszterházy Móric – hatalmas vagyon egykori ura – előkelő nyugalma különösen megnyerő volt. Igen sokat beszélgettem vele. Meglepett a tisztánlátása, tudta, mi következik: a magyar arisztokráciának vége. Semmiféle „nyugati" segítségben, „védelemben" nem hitt. A háború után hazajött. Montenuovo herceg bizonyos mértékig lekötelezettem volt, itt barátságunk elmélyült. (1944-ben, amikor a németek bejöttek, el akarták fogni, de nem találták meg. Felesége felkeresett, azt tanácsoltam, hogy férje azonnal vonuljon be mint tartalékos tiszt, és menjen ki a megszálló csapatokhoz, oda a magyarországi gestapósok keze nem ér el. Behívását elintéztem. Mint parancsőrtiszt szolgált az egyik hadosztály-parancsnokságnál. A Lakatos-kormány idejében leszerelt, október 15-e után elfogták.) A fogságot ő is fölényes nyugalommal viselte. Kállayval nem tudtunk érintkezni, de naponta láttuk, amikor sétálni vitték az udvarra. Nem hallgathatom el, hogy a fogságot szemre igen férfiasan viselte, mindig magasra tartott fejjel, büszkén rótta a köröket.

– Igen sokat beszélgettem Szombathelyivel. Sok mindent megbánt vezérkari főnöki múltjából, de továbbra is mindent csak a katona szemüvegén át látott. Most is voltak igen naiv megnyilatkozásai. Egyszer például, valamikor januárban, véleményemet kérdezte arról az ötletéről, hogy fegyverezzük le az őrséget, szabadítsuk ki a cellákban levő foglyokat, ezekkel foglaljuk el Sopront, ő átveszi a hatalmat, azonnal elrendeli a kapitulációt a szovjet csapatok előtt. Ez szépen hangzott, csak megint hiányzott a kivitelezés végiggondolása. Az őrség lefegyverzése valóban könnyen végrehajtható, feleltem, a cellások kiszabadítása is elképzelhető, de a többi már nem. A közönséges bűnözőknek eszük ágában sem lenne Sopronba menetelni, szétszaladnának azonnal, amerre látnak. A politikaiak közül számítani lehet száz-kétszáz emberre legfeljebb – a többi törődött, öreg –, mit lehet ezekkel kezdeni? A nyilasok front mögött legénykedő pártszolgálatosai és egyéb csőcseléke olyan túlsúlyban van Sopronban

és környékén – szép számmal vannak SS-ek is –, hogy az ilyen kísérlet sikeréről álmodni sem lehet.

Sokat veszekedtünk is Szombathelyivel. Szememre vetette, hogy mindig pesszimista voltam, úgy érzi, rosszul választott, amikor a VKF–6. osztályt, majd a 2. osztályt rám bízta. „Nehézzé teted az emberek életét, kíméletlen logikáddal lehervasztottál minden reményt." „A kegyelmes úrék optimizmusa pedig pusztulásba vitte Magyarországot, optimisták voltak, amikor beléptek a háborúba, optimisták voltak, amikor már mindenki látta, hogy elveszett a háború. Optimisták talán még ma is" – válaszoltam. Napokig nem beszéltünk, azután kibékültünk; maradt minden a régiben.

– Fogolytársunk volt Kemény Gábor rendőr ezredes, a budapesti főkapitányság bűnügyi osztályának vezetője (a nyilasok nem szerették a bűnügyi rendőrséget – nemcsak a politikai rendőrséggel volt néhányuknak kellemetlensége). Kemény, jó humorú, tréfálkozó ember volt. Mulattatásunkra nemcsak színes történeteket mesélt Budapest alvilági életéből, hanem szellemet is idézett, és jósoltatott a szellemekkel, egy papírlapon körbeírt ABC betűkön ujjal mozgatott pengő segítségével. Jól szórakoztunk azon, ahogyan Antal Istvánt ugratta. Kemény kérdezte a szellemet: „Mi lesz a sorsa Pistának?" A szellem: „Szenvedése végéhez közeledik. Amint ezen túl lesz, Magyarország legnagyobb államférfiainak sorába emelkedik, neve örökké ragyogni fog a magyar történelemben." Antal a jóslat hatása alatt a jövőt illető ötleteit fejtegette.

– Tábornokaink közül Hennyey Gusztávot igen magas műveltségű embernek ismertem meg, úgyszintén Hardy Kálmánt, akit a leginkább kiegyensúlyozottnak, legjobb ítélőképességűnek tartottam. Nagy

csalódás volt számomra Vattay és Veress Lajos. Nézeteik naivsága gyakran meglepett. Vattayt ott ismertem meg közelebbről, és már nem csodálkoztam október 15-e ügyetlen előkészítésén.

– Időnként újságokhoz is hozzájutottunk. A nyilasok hangja még mindig elképesztően hencegő volt. Még mindig biztos volt a végső győzelem! Színes riportok a nemzetvezető „országjárásáról". A nyilas külügyminiszter nyilatkozata: „Vegye tudomásul Anglia, hogy a német V-fegyverekben a hungarista ököl is benne van." Biztos, hogy Anglia ezt borzongva vette tudomásul.

*

Február vége felé Hardy Kálmán, Veress Lajos, Utassy Loránd és Kuthy László ellen elkészült a vádirat. Az október 15-i „hazaárulás" különböző tevékenységeivel vádolták őket. Kuthynak – felkérésére – én fogalmaztam meg védekezését. A helyzetnek megfelelően. Kidomborítva a parancsra cselekvő katona „kényszerhelyzetét". Akinek hurok van a nyakán, az azzal menti magát, amivel bíráit meghatni reméli. (Ezért csekély a bíróság előtt tett vallomások történelmi értéke.)

Elérkezett a tárgyalások napja. Nagy izgalommal vártuk az ítéletet. Kb. este 11-kor hozták vissza a vádlottakat. Lármásak voltak, jókedvűek. Utassyt, Kuthyt felmentették, Veress Lajos tizenöt évet kapott. Nevetve mondta: „Nem lesz abból tizenöt hét sem." Leghátul állott Hardy Kálmán, csendben. Kérdeztük, vele mi van. „Engem halálra ítéltek" – mondta tökéletes nyugalommal. Elbeszélte, hogy a hadbíróság elnöke kisbarnaki Farkas Ferenc vezérezredes volt. Együtt voltak a kormányzónál is az október 15-ét megelőző megbe-

szélésen, ahol Farkas vállalta a neki szánt szerepet. Most a tárgyaláson, amikor az ügyész faggatta Hardyt, lehajtott fejjel ült, időnként bólogatott. Hardynak már a száján volt: „Tessék megkérdezni az elnök urat, talán ő jobban emlékszik, hiszen ő is jelen volt." Hardy szavai: „Nem akartam ezt a nyomorultat kipellengérezni, nem szóltam."

Farkasnak ez a szerepe semmivel sem menthető. Azzal sem, hogy parancsot kapott Szálasitól a halálos ítéletre. A hadbíróság tagjainak erkölcsi kötelessége, hogy lelkiismeretük szerint, az igazságnak megfelelően ítélkeznek. Ennek alapján, bármilyen kényszerítő nyomás ellenére, módjában állott volna a halálos ítélet ellen szavazni. Ehelyett barátjának, a kormányzó bizalmát vele együtt élvezőnek, „bűntársának" életét egy cérnaszálra engedte felfűzni: ha az ítéletet megerősítik, Hardyt kivégzik.

Nem végezték ki, mert az ítélet megerősítésére a nyilasoknak már nem volt idejük. A börtönt ki kellett üríteni a szovjet csapatok előretörése miatt. Később hallottam ugyan, hogy Farkas kegyelemre ajánlotta Hardyt Szálasinak, de magatartását ez nem menti.

36.

Október 15-e után a magyar hadsereg komoly harcokra még annyira sem volt alkalmas, mind addig. A teljes felbomlás azonban nem következett be. A magasabb parancsnokságokat viselő tisztek zöme továbbra is erőszakolta a harcot. A kíméletlen megtorló intézkedések, a „felkoncolandó" s hasonló szavaktól hemzsegő fenyegetések nem voltak hatástalanok! Beregffy no-

vember elején a Vérmezőn elrettentő példaként nyilvános kivégzéseket akart elrendelni, amit végül mégsem mert végrehajtani. A március 19-e óta teljesen elparlagiasodott, uszító, hazug sajtó féktelenül erőlködött a kitartás érdekében, hamisan hangoztatva, hogy most már valóban hazánk védelmében folyik a harc az ország területén, s a „bolsevista hordák rémuralmától' csak a régi magyar katonaerények menthetnek meg bennünket. A felszabadult területeken történt „rémtettek" legendáival igyekezett harcos szellemet teremteni és a lakosságot ijeszteni.

A terror és propaganda nem volt teljesen eredménytelen, de mégsem érte el a célját. A magyar hadseregben elkezdődtek a tömeges szökések, frontcsapatoknál és hátországi alakulatoknál, alacsonyabb rangú tisztek és közkatonák egyénileg, kisebb alakulatok egységben is álltak át a szovjet csapatok oldalára. A német hadvezetés az elhárító harcok sikertelenségéért a magyar csapatokat okolta – mintha a már több ezer kilométeres visszavonulásokat is a magyarok okozták volna –, ezért a magyarokat csak a német csapatok szoros felügyelete mellett alkalmazták.

Ugyanekkor Szálasi főhadsegédének, egy vezérkari ezredesnek a helyzetmegítélése így hangzott: „Most érkezett el az az időpont, amikor a német és szovjet erők kiegyensúlyozódtak; most már azé lesz a győzelem, aki kitart."

Végre elkezdődött a cselekvő ellenállás is. Ha nem is országos méretben, de jelentős csoportok kezdtek eredményesen és fegyveresen működni Kárpát-Ukrajnában, Budapesten, vidéken. Sikeresen és súlyos áldozatokkal. Bajcsy-Zsilinszky, Kiss János és társai szervezkedését árulás és a konspiráció elégtelensége következtében felszámolták, de az ellenállást már nem lehe-

tett feltartóztatni. Szálasiéknak lassanként nem maradt más, mint a szóvirágok halmaza, a német és magyar parancsnokságoknak az örökös fenyegetések, a kivégzések. Már a német csapatok sem harcoltak úgy, mint addig, nem segítettek az átszervezések, seregtest-tologatások, parancsnokok felváltása, felelősségre vonása, új és új védővonalak kijelölése – ahonnan már tovább visszamenni tilos. A szovjet hadsereg tovább tört előre. Decemberben már északról megkerülték Budapestet, Esztergom, Balassagyarmat, Pásztó, Kassa vonalában harcoltak, Mohácsnál és Dunaföldvárnál átkeltek a Dunán, és december 24-én bezárult a gyűrű Budapest körül.

Ennek bekövetkezte előtt népvándorlásszerűen hömpölygött a Dunántúlra a megijedt lakosság. Inkább a középosztály, köztisztviselők, értelmiségiek és családtagjaik. Élelemmel és értékekkel. A nép – munkás, paraszt, vagyontalan – általában maradt. Szálasi és kormánya idejében, jó korán elhagyta Budapestet, hű hívei kíséretében. „Megsemmisítünk vagy megsemmisülünk": megsemmisíteni már nem lehet az ellenséget, megsemmisülni viszont eszük ágában sincs, anyagi értékeink mozdítható részét igyekeznek kilopni. S ez nem megy simán: munkások, értelmiségiek, névtelenek végre elszabotálják az intézkedéseket, egyre többet.

*

Budapest védelme. Az újkori hadviselés egyik kiemelkedő gaztette. Még német hadászati érdek sem indokolta. Az egész védelem csak ostobaság és a német bosszú: Magyarország nem akart egész erejével harcolni, pusztuljon a szeme fénye, Budapest. Hiszen még sikeres védelme sem fordíthatta volna meg a háborút: a szovjet csapatok már mélyen bent voltak a Dunántúlon.

A körülzárt Budapesten Pfeffer-Wildenbruch német SS-tábornok parancsnoksága alatt kb. négy hadosztály és egy páncélos hadosztály német csapat volt. De magyar részről is két hadosztály, a 10. és a 12., a lovas hadosztály és a páncélos hadosztály részei, a 20. hadosztály egy része, csendőr-, rendőr-csapatok, kisebb harccsoportok. Ha Budapest bekerítése után ezek a magyar csapatok a lakosság támogatásával és a szovjet csapatokkal érintkezésbe lépve szembefordulnak a német csapatokkal, akkor Budapest védelmének 24 óra alatt vége lett volna, és mérhetetlen ember- és anyagveszteségtől mentesülünk.

Nem ez történt.

A magyar csapatok parancsnoka Hindy Iván altábornagy, Szálasi rendíthetetlen híve. Jól ismertem: ludovikás tanár koromban ott szolgált, a német nyelv tanára volt. Nem éppen jelentős beosztás, a nyelvtanítás a katonai tantárgyak mellett mellékes fontosságú volt. Egyszerű, igen szimpla szellemi képességekkel rendelkező ember volt, de meggyőződéses nyilas. Október 15-én ő tartóztatta le elöljáró hadtestparancsnokát, aki Horthy parancsainak akart engedelmeskedni. Ezért lett altábornagy, és ezért bízott benne Szálasi.

Hindy azonban csak egy személy. Éppen úgy le lehetett volna tartóztatni, mint ahogyan ő letartóztatta elöljáróját.

Erre azonban nem volt vállalkozó. A harcra kényszerített budapesti hadseregben most sem akadt általános ellenállást szervező egyéniség vagy csoport, bőven voltak még most is elvakult németbarát, nyilas parancsnokok, és kíméletlen volt a terror.

A háború után Nyugaton több tisztnek az volt a véleménye, hogy bármennyire is céltalan és értelmetlen is volt Budapest védelme, az mégis a magyar katona

hírnevét erősíti, és egy későbbi történelemírás elismeréssel fog megemlékezni róla.

Ez a történelmi elismerés soha nem fog bekövetkezni. A katonai helytállást nem függetleníthetjük a harc okaitól, céljától. Ha megtámadtak volna, akkor védekező, küzdő csapataink kitartása hősi cselekedet. De nem megtámadtak, hanem visszaütöttek. Ha a harcok okait figyelmen kívül hagyhatnánk, hősi cselekedetnek kellene minősítenünk egy rablóbanda küzdelmét is a rendőrséggel szemben. Fel lehetne tételezni a kései történelemírás elismerését akkor is, ha rémuralom következett volna be, és a késői történész ezek ismeretében glorifikálhatná az elhárító harcot. De hát nem ez következett be, hanem felemelkedés. Ha mindezekhez hozzávesszük, hogy azt a hősiesnek minősíteni akart harcot nem a nemzeti lelkesedés vezette, hogy a hadsereg tömegét képező egyszerű katonák nem akartak harcolni, hogy a polgári lakosság borzadozva tűrte a rákényszerített ostrom terheit, akkor egyetlen késői történész sem találhat alapot arra, hogy egy hadászatilag is indokolatlan harcból hősi mítoszt formáljon.

Budapest felmentésére a németek kétszer indítottak támadást. A körülzárt magyar és német csapatok is megkísérelték a kitörést. Minden kudarcba fulladt. Február 12-én Budapest felszabadult.

*

1944. december 21-én Debrecenben megalakult az ideiglenes nemzetgyűlés és az új kormány. December 23-án hadat üzent Németországnak. A kormány elnöke: Miklós Béla vezérezredes. A kormányban két tábornok: Faragho és Vörös János.

Távol áll tőlem, hogy ezek kezdeti tevékenységét lekicsinyeljem, vagy kétségbe vonjam most már való-

ban teljes átállásukat. Még Vörös Jánosét sem. Van azonban néhány el nem hallgatható megjegyzésem.

Biztos forrásból származó értesülésem szerint (amit az Illés Béla Honfoglalás című könyvében foglaltak is némileg megerősítenek) a három magyar tábornok már Moszkvában szembekerült egymással. Mindegyik a maga érdemeit hangoztatta – valójában nem is voltak érdemeik –, mindegyik antifasiszta meggyőződését bizonyítgatta – ami ugyancsak nem volt igaz –, rangidősségeken és állítólagos kormányzói megbízatásokon vitatkoztak, egymást denunciálni igyekeztek a szovjet szervek előtt. Pedig mindhármójukat kétségtelenül csak a véletlen juttatta szerephez.

Miklós Béla csak annyiban volt különb a honvédség többi tábornokainál, hogy Horthy késői ébredése után hozzá igazodott, és az utolsó pillanatban is kitartott mellette. Amíg a szovjet csapatokhoz át nem ment, addig úgy is, mint a gyorshadtest parancsnoka, majd mint az 1. hadsereg parancsnoka, minden tudásának és akaraterejének latbavetésével vezette csapatait, semmit sem cselekedve tisztjei németbarát, szovjetellenes szellemének megváltoztatására.

Faragho Gábor mint a Honvédelmi Minisztérium elnöki osztályának vezetője, majd mint a csendőrség felügyelője, szintén csak a Horthyhoz való hűségben különbözött szélsőséges tábornok társaitól. Ellenállási érdeme csak az, hogy nyelvismerete és volt moszkvai katonai attasé múltja miatt őt küldték ki a fegyverszüneti tárgyalásokra. Önmagában azt, hogy utolsó beosztása a csendőrség felügyelője volt, nem lehet hátrányára írni, de azt nagyon is, hogy mint volt moszkvai katonai attasé Szovjet-Oroszország címmel könyvet írt, amelyben a Szovjetunió államrendszerét, szerveit, népét rágalmazza és gyalázza, a kommunizmust a vi-

lág legnagyobb veszedelmének minősíti. Könyve négy kiadást ért meg. Az utolsó, bővített kiadás már a szovjetellenes háború megindítása után jelent meg. Ebben Hitlert magasztalja, zseniálisnak tartja, eszméit és tevékenységét dicsőíti, a szovjet elleni háborút igazságosnak, kikényszerítettnek tünteti fel, a szovjet hadsereget ellenállásra képtelennek tartja, a német győzelmet kétségtelennek jósolja. A könyvet a tisztikar nagy része olvasta – a titokzatosnak tartott Szovjetunióról a szemtanú vezérkari tiszt által írt beszámoló mindenkit érdekelt –, a könyvben foglaltakat elhitték, terjesztették. Faragho könyve nem kis mértékben járult hozzá a tisztikar szellemének kialakításához.

Miklós Béla és Faragho későbbi magatartásában azonban tudtommal nincsenek olyan ordító szemérmetlenségek, mint Vörös Jánoséban.

Személyét és tetteit eddig már bőségesen jellemeztem. Most egyszerre ő lett a honvédség tisztikarának legélesebb bírálója, elfelejtve és letagadva az általa adott parancsokat. A felelősségre vonásoknál ő képviselte legélesebben a vádakat, a vele baráti viszonyban nem levő társait még a valóságnál is jobban befeketítette. Hangja jóval nagyobb, mint a polgári ellenállásban részt vetteké. Művészien képmutató és hazug. A szovjet szervek nem ismerhették részleteiben a honvédség személyi viszonyait, a magyar baloldal ugyancsak meglehetősen tájékozatlan volt ezekben a kérdésekben. Csak annyit láttak, hogy egy vezérezredes az őt üldöző németek elől átment a szovjet csapatokhoz. Pozitívumnak értékelték ezt, hittek neki.

Elfelejtették, hogy a neofiták gyanúsan sokat szoktak misére járni.

37.

Március elején a magyar és német arcvonal nagyjában Gyékényes, Keszthely, Balaton északi partja, Székesfehérvár, Esztergom, Garam-völgy, Zólyom, Besztercebánya vonalában volt. Március 2-án a Sárvíznél megindított német ellentámadás nem sikerült. Erről a sopron-kőhidai fegyházban is értesültünk. Éreztük, hogy sorsunk fordulat előtt áll. Sűrű repülőtámadások érték Sopront. (Szegény Jávor Pál, aki rabtartóinkkal szemben mindvégig igen gerincesen és bátran viselkedett, a légitámadásokat nem bírta idegekkel. Hiába nyugtattuk, hogy a börtön épületére biztosan nem dobnak bombát, nem sokat használt.)

De csak gondjaink lettek nagyobbak. Mi lesz velünk: felszámolnak, vagy kivisznek Németországba?

Volt egy főtörzsorvos fogolytársunk. Az ő fejében született meg az a gondolat, hogy flekktífuszra gyanús betegeket produkál, így kénytelenek lesznek a karantént elrendelni, és nem visznek ki bennünket. Az ötlet nagy tetszésre talált. Nálam nem. Naivnak tartottam. Nem dőlnek be ezek ilyen trükköknek, legfeljebb még rosszabb körülmények közé kerülnénk. A terv megvalósítása el is maradt.

Őrzőinken is érezhető lett az izgalom. Az őrséget SS-ekkel erősítették meg, a sétaidőt korlátozták, gorombáskodni kezdtek. Részemre is befejeződött a kivételes állapot. Átvittek a cellásokhoz mint vád alatt állót, velem együtt Veress Lajost, Lázár Károlyt, Hardy Kálmánt, Utassyt, Kuthyt. És Szombathelyit: az újvidéki per megindítása miatt. Szombathelyivel kerültem egy cellába. A cella mocskos volt, két rossz vasággyal, piszkos pokrócokkal, a bánásmód azonban

nem rosszabb, mint a védőrizeteseknél. A magyar katona fogolyőrök rendesen viselkedtek.

Március közepén láttuk a cella ablakából, hogy nagyobb SS-alakulat érkezett. Hemzsegtek az udvaron. Valami készült.

Néhány nap múlva összes holmijainkkal sorakoztattak bennünket az udvaron. Közrefogtak az SS-ek. Dominics hadbíró őrnagy kihirdette: elvisznek. Aki menet közben kilép a sorból, vagy a kíséret bármely parancsát nem teljesíti, agyonlövik. Kuthyt kiléptette, nem jön velünk. (Dominics akkor, amikor a VKF–2. osztálynál még külön, szervezetszerű hadbírói beosztás is volt, ott szolgált, és Kuthy volt az osztályvezetőhelyettes. Innen a barátság.) Csoportokba osztottak bennünket. Csoportom zöme a volt védőrizetesekből állt.

Megindultunk. Parancsnokunk egy SS-altiszt, gyilkos kinézésű, ronda ember, nagyon félhetett, mert állandóan ordított és fenyegetőzött. Az a tíz-tizenöt SS-közember, aki kísért, inkább gondterheltnek látszott. Magyar részről egy Barcsay nevű csendőr alezredes volt a parancsnok, nyolc-tíz fogolyőr-katonával, és velünk jött még két hadbíró főhadnagy a „számonkérőszék"-től. Négyes sorokban haladtunk, hová, merre, mi elébe, nem tudtuk. Amikor az osztrák–magyar határhoz értünk, kiugrott a sorból Nagy Béla tábornok – Nagy Vilmos bátyja –, megölelte és megcsókolta a határ oszlopát. Az őrség belerúg, beverik a sorba. Még jó, hogy nem lőtték agyon.

Estig mentünk – egy rövid pihenő közbeiktatásával –, Kismartonig A pihenő alatt majdnem megjártam. Körben ültünk. Társaim nagyon levertek, gondterheltek. Vigasztalásul mondtam: „Nem kell búsulni, fogadjunk, hogy én az idén nyáron már a Balatonban fogok fürdeni." Nem vettem észre, hogy a hátam mögött áll az egyik hadbíró főhadnagy. Felállított, és rám ripakodott: mit mondtam? Nyugodtan megismételtem. „Szóval, maga most is a háború elvesztésére spekulál?" „Dehogy – válaszoltam –, éppen a háború közeli megnyerésében bízom." S felmondtam neki a hungarista leckét, hogy ameddig a szovjet csapatok nem érték el a német határokat, Hitlernek nem volt érdeke bevetni a megsemmisítő csodafegyvereket, de most már itt az idő, nincs tovább kímélet, és ez heteken belül eldönti a háborút, mi foglyok pedig a győzelem örömében bizonyosan szabadlábra kerülünk.

A hadbíró megnyugodott. Kijelentette, hogy ő is így gondolja.

Tovább meneteltünk. Útközben semmiféle étkezést nem kaptunk. Barcsay azt mondta, együnk abból, amink van, semmit nem érdemlünk, mint hazaárulókat fel kellene kötni bennünket. Akiknek volt – csomagból –, becsületesen megosztották velünk, amijük volt, de a harmadik naptól már nem volt ennivaló, annál is inkább, mert Barcsay elkoboztatta azt a keveset is (az SS-ek lecsaptak rá, és mindent elvittek); az éhség kezdett kellemetlen lenni.

Mauthausenba tartottunk. Barcsay az egyik SS-altiszttel gépkocsin előrement, de azzal tért vissza, hogy az ottani táborparancsnok nem hajlandó átvenni a csoportot, mert nincs rá parancsa.

Melk városán mentünk keresztül. Szomorú, elcsigázott társaságunkat a lakosság szidalmazta. A német őrség még biztatta is őket. „Hazaárulók!", „Ezek miatt veszítjük el a háborút!" – kiáltozták a jó osztrákok. A sor szélén mentem, lábaim megdagadtak, nehezen jártam. Egyszer csak egy felbőszült osztrák vénasszony közelembe jött, és az arcomba köpött.

Este, amikor lefeküdtünk, mellém csúszott Kapotsfy alezredes fogolytársam. Érdekes, tréfás ember volt. Mielőtt odakerült, a nyilasok már kétszer tartóztatták le becsmérlő kijelentések miatt Győrben. Egy ízben a cellalátogatásra érkezett hadbíró főhadnagynak nevetve odaszólt: „Hát igen, főhadnagy úr, ha elérkezik a győzelem napja, én az urakat meg a számonkérőszék tagjait összegyűjtöm, a börtön foglyait egy halomba szaratom, és önök a szarcsomót körbe fogják járni, és felemelt karral fogják kiabálni, hogy éljen Szálasi!" A hadbíró úgy meglepődött, hogy nem jutott szóhoz. Utána érdeklődött, hogy Kapotsfy nem gyengeelméjű-e. Mondtuk, hogy igen.

Most azt ajánlotta, szökjünk meg együtt. Annyi magyar kitelepült van Ausztriában minden okmány nélkül, hogy azok között elvegyülhetünk. Nem értettem egyet vele. Közeledik a front, bizonyosan nagyon éber az útellenőrzés, az osztrák lakosságra számítani nem lehet: látta a délelőtti hangulatot. Ha elfognak, nem sokat teketóriáznak – várjuk meg nyugodtan az események végét.

Melktől Linzig vonaton mentünk. Zsúfolódtunk a teherkocsikban, alig jutott ülőhely. Az idegességet még fokozta Vattay nyögdécselése, aki azt állította, hogy beteg. Az asszonyok ajnározták, lefektették, így a többieknek még kevesebb hely jutott.

Linzben este az állomáson vöröskeresztesektől egy darabka kenyeret és meleg teát kaptunk. Milyen apróságok könnyítenek a rab sorsán! Utólag apróságok, az adott pillanatban jelentősek. Darabka kenyeremet ettem, amikor éreztem, hogy valaki zsebemnél matat. Az egyik SS-katona. Öt szelet kenyeret dugott oda: „Ne mutassa senkinek", súgta, és már tovább is ment. A kenyér felét Szombathelyinek adtam, ijedten kérdezte, nem loptam-e. A sötétben az SS-katonát nem ismertem fel. Nem tudom, miért ajándékozott meg.

Hosszú és változatos fogságaim alatt mindig és mindenhol találkoztam ilyen váratlan segítségekkel. Mindig erőt merítettem ezekből, és mindig hitet is. Mindenhol van, aki mindig ember marad.

A kenyérkiosztás után észrevettük, hogy Kapotsfy alezredes megszökött. Lárma, szidalmazás, szigorítás. (Kapotsfyval a háború után beszéltem. Nagyon megbánta szökését. Még aznap éjjel elfogták. Amikor kísérték, sikerült leütnie az egyik kísérőjét, a másik elszaladt, ő pedig egy parasztház pincéjében húzódott meg, de alig kapott enni, csontig lesoványodva érte meg a háború végét.)

Passauban a Duna-parton feküdtünk, légiriadó miatt. Aznap nem bombáztak, másnap ugyanazt a helyet tönkreverték. Egyesek ezt azzal magyarázták, hogy az amerikaiak megtudták ottlétünket, azért nem bombáztak. Az ostobaságnak ez is jellemző példája.

Passauból továbbmeneteltünk. Az SS-ek eltünedeztek, már csak két-három ember maradt. A főparancsnok – most már teljhatalommal – Barcsay. A magyar őrlegénység rendes, két csendőr őrmester kivételével. Ezek Barcsay kutyái. Gorombáskodnak, fenyegetőznek. Barcsay állandóan hangoztatja: a „nemzetvezető testvér"-től teljes felhatalmazása van, azt végezteti ki, akit akar, a foglyokról nem kell számot adnia. A kíséret között volt egy cigány tizedes. Ez akasztotta fel Bajcsy-Zsilinszkyt. Ezzel hencegett, és tudatta velünk, ha Barcsaytól parancsot kap, bármelyikünket szívesen felakasztja.

Megérkeztünk a Triftern bajor község melletti Gscheidba. Amolyan tanyatelepülés-féle. Itt az iskolában szállásoltak el bennünket. Másnap az iskolára

magyar és német felírás került: „Hungarista Internáló Tábor”. A német őrség teljesen eltűnt. Helyébe harminc főből álló csendőr szakasz érkezett kerékpáron.

A velünk levő asszonyok főztek. Gyenge, üres levesek, néha margarin és lekvár. Kis darabka kenyér. Most már mindenki nagyon ki volt éhezve, ehhez igazodott a beszédtéma is. Barcsay dolgoztatni akart bennünket, de nem akadt valamirevaló munka. Latrinát ástunk, fát vágtunk. Híreket, újságot nem kaptunk, azt azonban minden forrás nélkül is éreztük, hogy már nem lehet sok hátra!

Barátkozni kezdtem az őrlegénységgel. Volt, aki megszívlelni látszott a szavaimat, de olyan is akadt, aki azt mondta: „Most jött vissza Barcsay alezredes úr a Honvédelmi Minisztériumból, ott hallotta, hogy pénteken (így!) vetik be a németek a csodafegyvereket, és megváltozik minden.” És Barcsay egy reggel felsorakoztatott bennünket az erdő szélére, velünk szemben a teljes őrlegénység, fegyverben. „Vannak a foglyok között olyanok – ordította Barcsay –, akik megpróbálják bomlasztani az őrlegénység fegyelmét. Az egyik vezérkari ezredes még itt is, még most is destruál.” És jött az akasztással való fenyegetés.

Csendes éjszakákon távoli morajlások: nagyon távoli ágyúszó. Aztán Barcsay kihirdeti: a Führer parancsára minden község védelemre rendezendő be. Nekünk is védőállásokat kell készíteni, amit majd német katonaság fog megszállni. Hosszú nyelű szerszámokat hoznak, és egy erdőszélen lövészárkot ásunk. Az majd megakasztja a Csatornától Gscheidig előretörő angolszász csapatokat, vagy a Sztálingrádtól közeledő szovjet hadsereget?

Egyik délután, kötelező sétán az országúton elhaladt mellettünk egy nyitott gépkocsi. Benne ült Ternegg

Kálmán tüzér altábornagy. Ez a Ternegg Szombathelyinek jó barátja volt, többször volt vendége, udvarlója, hízelgője. Látta a csoportban Szombathelyit, Nagy Vilmost, régebbi elöljáróit. Undorral félrefordította a fejét. Szombathelyinek kicsordult a könny a szeméből.

Vasárnaponként a közeli római katolikus templomba kísérték azokat, akik ezt kívánták. Aki akart, gyónhatott is. Egy ilyen mise után félrehívott Szombathelyi azzal, hogy a német pap gyónás közben a következőket mondta neki: „Legyenek nyugodtak, az egész környék figyeli a maguk sorsát. Szállásukat éjjel-nappal szemmel tartjuk, megfigyeljük. Nem fogjuk megengedni, hogy az utolsó pillanatban bántódásuk legyen. Ha szükséges lesz, a lakosság az én vezetésemmel kiszabadítja önöket.” Valóban megfigyeltük, hogy szállásunk körül állandóan ólálkodtak emberek.

Később tudtuk meg, hogy Lieszkovszky Pál huszár alezredes, aki Trifternbe volt kitelepülve, a pappal karöltve megszervezte figyelésünket, és embereket toborzott kiszabadításunkra.

De Barcsay előbb általános kutatást rendelt el (mindenkitől elszedtek mindent, amit nem sikerült eldugni, pénzt, órát, gyűrűket; az értékek soha nem kerültek vissza tulajdonosukhoz), aztán április 29-én reggel hirtelen összepakoltatott, sorakoztatott (az udvaron nagy csendőrkészültség), csoportokat alakított (öt fogoly, három csendőr egy csoport), a csoportokat egymástól 50 méter távolságra elindította, ismeretlen cél felé. Késő délután Simbachba érkeztünk. Valami karámfélébe tereltek, ott várakoztunk, sűrű csendőrfedezettel.

Láttam egy alezredest, ismerősnek tűnt (valamelyik íróasztalnál ült a VKF–2.-ben), végigmustrálta a csoportot, majd kiköpött, és továbbment.

Megállt a kerítésnél egy karszalagos pártszolgálatos, odaszólt a csendőrnek: „Nemzettestvér, mit kísérgetik ezeket a gazembereket, miért nem végeznek velük?" A csendőr továbbküldte. „Ha maguk nem teszik meg, mindjárt hozok nemzettestvéreket géppucival (így!), majd mi elintézzük őket."

Nem volt túlságosan ijesztő a „testvér", de napokkal a teljes német összeomlás előtt még ilyen magyar is akadt.

*

Reggel zuhogott az eső, nem indultunk tovább. Barcsay és két csendőr őrmestere ült gépkocsiba, elmentek. Bementem a pajtába, ahol éjjel aludtunk, fejemre húztam a köpönyegemet, próbáltam aludni.

Egyszer csak felráz Szombathelyi: „Kelj fel azonnal, nem tudom, mi lesz, két teherautó érkezett fegyveres tisztekkel." Felugrom, és megyek a pajta ajtajához. Géppisztollyal és revolverrel felfegyverkezetten ugrik valaki a nyakamba: „Édes, édes Gyulám, csakhogy te is megvagy."

Az örvendező Bán (Fiebert) Mihály vezérkari ezredes volt, a legvéresebb szájú nyilasok egyike, akivel kölcsönösen évek óta utáltuk egymást, és még beszélő viszonyban sem voltunk. Alázatosan jelentkezik Szombathelyinél. A pajta előtt tíz-tizenöt fegyveres tiszt, az őrség emberei lefegyverezve, tisztek őrizete alatt, ijedten. Bán Mihály kihirdeti: a honvédelmi miniszter úr (Beregffy) most szerzett tudomást arról, hogy magas rangú tiszteket szégyenteljes módon megaláznak és hurcolnak. Elrendelte a tisztek kiszabadítását. Az egyik teherautóra üljenek fel a tisztek, ezeket elviszi. Szombathelyi tiltakozik. Csak akkor megyünk, ha a civil foglyok is jönnek. Bán sajnálkozik: erre nincs parancsa, nincs annyi hely sem a tehergépkocsin. A repülőtisztek a legmakacsabbak: nem hagyjuk a civil társainkat. A végén Szombathelyi dönt: mivel nincs elég hely, menjenek a tisztek, ő visszamarad a civilekkel. Engem megbíz, hogy amint megérkezünk, követeljem, forduljanak a tehergépkocsik a hátramaradottakért.

Tannba megyünk, ahol Beregffyék „fővezérsége" vagy minisztériuma székelt. Megérkezés után a repülőtisztek nem sokat kérdezősködnek, lelökik a sofőröket, a volánhoz ülnek, és egy óra múlva már hozzák is a többieket.

Egy terembe gyűjtenek össze bennünket. Nagyőszi altábornagy üdvözlő beszédet tart: a miniszter úr és ők, a minisztérium tisztjei, most értesültek megdöbbenéssel, hogy magas rangú tiszteket, köztük volt kedves elöljárókat börtönben tartottak, és megalázóan végighurcoltak Németországon. Ez a nyilas párt túlkapása volt. Elhatározták – ők, a katonák –, hogy szembefordulnak a párttal, ha kell, akár a németekkel is, és kiszabadítanak bennünket. Mostantól kezdve szabadok vagyunk. A környező községekben, tanyákban helyezkedjünk el, szétszórtan, nehogy a németek összefogjanak bennünket. Egyben „megnyugtatásunkra" közli, hogy mi, magyarok nem állunk rosszul, „már három hete érintkezésben vagyunk az amerikaiakkal, a tárgyalások jól haladnak".

Nem állunk tehát rosszul! Az angolszászok nyilván mélységes hálával fogadták a magyar hadsereg átállási szándékát, ez megerősítette a győzelembe vetett, mármár ingadozó hitüket. (Az történt, hogy kb. április elején Farkas Ferenc vezérezredes – ismét ő szerepel – és Kern Károly vezérkari őrnagy átmentek egy angolszász parancsnoksághoz, és felajánlották a magyar hadsereg kapitulációját és a különbékét. Meghallgatták és

megmosolyogták őket. És milyen érdekes, hogy a magyar fasizmusban lépten-nyomon találkozunk a németek utánzásával. Az utolsó órákban Göring, Himmler és társai is ellenállókká lettek, és át akartak állni az angolszászokhoz. Az ő próbálkozásaikban még volt valami fantázia: a német tömeg mindig tényező. De a magyarokéban? Még mindig Duna-medencei nagyhatalomnak képzelték országunkat?)

Szombathelyi találkozik Beregffyvel. Beregffy mosakszik: nem tudott arról, hogy mi Sopron-Kőhidán be voltunk zárva, hogy megalázóan kísérgettek. „Mindez nem az én konyhámon főtt" – mondja. Szombathelyi lássa be, hogy neki mint miniszternek és vezérkari főnöknek ezer más gondja volt, mindenre nem terjedhetett ki a figyelme. A meghurcolásokért jóvátételt ígér.

Derék egy katonaember volt ez a Beregffy.

A jóvátétel első jele: meghívnak bennünket a Honvédelmi Minisztérium tiszti étkezdéjébe ebédre.

Az ebéd felejthetetlen. Hordják az ételeket, söröket. A tisztek lesik, mit kívánunk, és ugranak, mint a pincérek. Asztalszomszédom Sáska Elemér tábornok. Egyike volt a legszélsőségesebb németbarátoknak és nyilas párttag, ő a hadműveleti csoport főnöke. Előadást tart nekem: a németek a világ legnagyobb gazemberei, becsapták, kiszolgáltatták Magyarországot, Szálasi őrült, egész idő alatt a Hungarista bibliát írta, Nagy-Magyarország közigazgatási beosztásán dolgozott, be sem lehetett menni hozzá. Lelkiismeretlen kalandor. Hallgatom, és eszembe jut, hogy 1944 januárjában felkerestem ezt a Sáskát a Ludovikán – annak volt akkor a parancsnoka –, és figyelmeztettem: ne engedje a gondjaira bízott fiatalságot nyilas és németbarát szellemben nevelni, hallottam ilyenről, azért keresem fel. Azzal is igyekeztem meggyőzni, hogy küszöbön a vereség. Értesüléseim szerint a Ludovika egyes tanárai Szálasi mellett folytatnak propagandát, vessen véget ezeknek. Sáska akkor sértő fölényességgel reflektált a szavaimra: vereségről szó sincs, az igazi hazafias nevelést bízzam rá, nincs tudomása a Szálasi melletti propagandáról. Másik asztalszomszédom Makay-Hollósy vezérkari ezredes, azelőtt a szegedi V. hadtest vezérkari főnöke – most Beregffy-Berger szárnysegéde. Mint hadtest vezérkari főnök igen sikeresen játszotta meg velem szemben a német- és nyilasellenességet, szájam íze szerint beszélt, én is őszintén nyilatkoztam előtte, sőt a fiatal Horthynak is bemutattam mint olyan vezérkari tisztet, aki nem tartozik a nyilas klikkhez, adott esetben számítani lehet rá. A fiatal Horthy is bízott benne. Október 15-én árpádsávval a karján azonnal Beregffy szárnysegédének nevezték ki. Tehát alighanem a nyilasok provokátora volt. Most: versenyeznek Sáskával a németek és a nyilas párt ócsárlásában.

A többiek sem voltak sokkal különbek. Az a hízelkedés, szemérmetlen udvarlás, amit véghez vittek, minden képzeletet felülmúlt. A hadbiztosság főnöke alázatosan kérdezte tőlem: miben kívánom megkapni elmaradt fizetésemet: dollárban, márkában vagy pengőben?

Mondtam, hogy tőlük semmiben. Majd, ha hazamegyek Magyarországra, az ottani pénzben kívánom megkapni. (Mellesleg: egyetlen krajcárom nem volt semmiféle pénzben, és mindig ilyen jó üzleti érzékkel rendelkeztem.)

Vörös Géza tábornok körül óriási udvar képződött. Akkor már tudták, hogy bátyja Magyarországon miniszter. Vörös Géza élvezte, ígért is jobbra-balra.

Kb. tizenöt-húszan aztán, volt fogolytársak, Trif-

ternbe mentünk, a többiek szomszédos községekbe és tanyákra. Szombathelyi és én a trifterni papnál – Dambek Frigyesnél – kaptunk szállást. Ő volt az, aki Szombathelyit gyónás közben megnyugtatta.

Trifternben hallottuk, hogy Barcsayt Simbach környékén halva találták; ismeretlen tettesek agyonverték egy erdőben. A vele volt két csendőr altiszt eltűnt. Lehet, hogy éppen ezek ütötték agyon.

Egyik legszebb pillanata volt az életemnek, amikor lefeküdtem a pap házának üvegezett verandáján.

Vége volt a megpróbáltatásoknak. A háborúnak vége.

Egy a gond: mielőbb hazamenni.

Töretlen erővel. Otthon szükség lesz rám, mindegy, hogy milyen munkában.

Másnap május 1-e volt. Az első szabad reggel.

*

Május 2-án a pap szakácsnője berohant a szobámba: „Die Amerikaner sind da, ganz in der Nähe" – itt vannak az amerikaiak, egészen a közelben.

Hamarosan bevonult kb. egy zászlóalj gépkocsin szállított gyalogság.

A lakosság úgy fogadta őket, mint felszabadítókat. „Minden német ház egy vár, amit meg kell ostromolni" – ordította még nemrég Göbbels és a „Werwolf"-propaganda. Az amerikaiak hűvösek voltak, nem barátkoztak. Ahová katonát szállásoltak be, onnan a ház lakóinak ki kellett költözni. Semmiféle rimánkodás nem használt. A katonáknak tilos volt szóba állni a németekkel. Így kezdődött.

A paplakba nem szállásoltak el senkit. A szemben levő házba nyolc-tíz amerikai katona került. Kimentem az utcára, a másik oldalon a kerítésen át nézelődtek a katonák. Az egyik odahívott. Annyit tudtam angolul, hogy megértettem, mit akar. Kérdezte: „Ugye, maga nem német?" „Magyar vagyok, politikai fogoly voltam." Odaugrott egy katona, és magyarul beszélt: ő is magyar, kivándorolt szülők gyermeke. Sose járt Magyarországon; kár, hogy vége a háborúnak, remélte, eljut az óhazába, amiről annyit beszéltek a szülei. Záporoztak a kérdései: milyen Magyarország, ugye, a magyarok nem voltak nácik? Teletömték a zsebemet cigarettával, csokoládéval.

Jelentkeztünk a parancsnokságon. A parancsnok elrendelte a községi elöljárónak, hogy nekünk, volt foglyoknak kétszeres élelmiszerjegyet adjon, és ha valami panaszt hall tőlünk, akár az ellátásra, akár a bánásmódra, gorombább lesz, mint a Gestapo.

Május 8-án hivatalosan is vége volt a háborúnak. Kértük, írásban és szóban: azonnal szállítsanak haza bennünket, volt foglyokat. A helyi amerikai parancsnok szerint ez nem az ő hatásköre, várjuk meg az intézkedéseket. Szombathelyi megint gyerekesen naiv: írni akar Eisenhowernak, kérni, hogy azonnal intézkedjék hazaszállításunk iránt. Nagy nehezen meggyőzöm, hogy Eisenhower talán azt sem tudja pontosan, hol van Magyarország, őróla meg biztosan nem tud.

*

A kint levő magyarság helyzete szomorú volt. Szálasiék rendelkezései szerint a Honvédelmi Minisztériumba és a Vezérkari Főnökséghez beosztott személyek, a tábornokok, vezérkari tisztek családtagjaikkal együtt kötelesek voltak elhagyni Magyarországot, a tényleges tisztek szintén, de ezek családtagjai részére nem volt kötelező a kitelepülés. Sok honvédségi alakulatot zárt egységben, leventéket, intézményeket, állami hivatalo-

kat, vezető értelmiségieket, műszakiakat kiparancsolták. Ezeket követte a sok önkéntes kitelepülő, családok, öregekkel, gyermekekkel. Rengeteg anyagot, értéket is kihurcoltak. Hozzávetőlegesen 400 000 személy, lovak, járművek, vasúti gördülő anyag, dunai hajók és a nemzeti vagyon szinte felmérhetetlen értékű tömege. Öt magyar szálláskörlet alakult Bajorországban: Schärding, Metten, Regensburg, Eggenfelden, Kempten központokkal, élükön egy-egy magyar tábornokkal. Ezenkívül Németország területén szétszórtan, Dániától Franciaország határáig is lézengtek magyar kitelepültek és kisebb magyar katonai egységek és szervek.

Láttam utcákon és tanyákon ődöngő magyar katonákat. Az amerikaiak nem törődtek velük, magyar tisztjeik sem sokat, igaz, hogy nem is igen tudtak mit kezdeni. Ki fogja ezeket az embereket élelmezni, ellátni? Ha intézményesen nem gondoskodnak róluk, rövid időn belül egészen természetesen lopni, rabolni fognak. Bűnösök is voltak kint, de több az ártatlan, gyermek, asszony, akik a rémisztések nyomása alatt pánikba estek, meg akik csak megszaladtak a háború elől. Meddig tengődnek itt ezek és miből? A volt tisztségviselőknek – és tiszteknek is – vajmi kevés a tekintélye, zömük csak a maga személyét nézi, elhúzódik, és él abból, amit magával hozott. Ki törődik a kisemberekkel, akik egy kukkot sem tudnak németül? A lakosság érezhetően önző, elzárkózik. Maga a lakosság is szegény, de hirtelen meggyűlöl minden idegent. Aki néhány hónapja még alkalmas hadiüzemi munkás vagy mezőgazdasági cseléd volt, az is „schmutziger Ausländer" – koszos külföldi.

Éreztem, hogy nekünk kell tenni valamit, nekünk

kell mozogni, nemcsak a saját érdekünkben, hanem a honfitársaink érdekében is. Azt hittem, hogy a mi szavunknak talán lesz valami súlya.

Nagy Vilmos bátyjával együtt meghúzódott egy környékbeli tanyán. Senkivel sem érintkezett, legalábbis ilyen értelemben nem. A többi volt foglyok élvezték a szabadságot, és élvezték a tömjénezést. A volt fogoly rendőrtiszteket körülvették az ide kitelepített egyszerű rendőrök; etették, itatták őket, a rendőrtisztek meg dobálóztak az ígéretekkel a hazaérkezés utáni időre. Arisztokratáink elhelyezkedtek a környék német arisztokratáinak kastélyaiban.

A tapasztaltak alapján terjedelmes beadványt fogalmaztam a területileg illetékes, Tannban székelő amerikai hadosztályparancsnokhoz. Ebben vázoltam a kint levő magyarság összetételét és helyzetét. Kértem, hogy ha technikailag megoldhatatlan a magyar tömeg mihamarabbi hazaszállítása, akkor gondoskodjanak az ellátásról, és hozzanak létre valamilyen szervezetet, amelyik a kint levő magyarokkal az ő rendelkezéseik betartása mellett törődik. A beadványt Szombathelyi és én írtuk alá.

Egyikünk sem tudott angolul. Volt azonban egy amerikai főhadnagy Trifternben, aki tökéletesen beszélt németül, és összebarátkozott velünk. Ezt kértük meg, hogy a beadványt fordítsa le angolra. El is készítette, elhozta, szépen megköszöntük. Kérdezte: „Meg vannak elégedve az urak a munkámmal?" Bókoltunk neki, mire: „Na, akkor úgy hiszem, nem lesz sok, ha díjazásként excellenciád karóráját kérem." Kicsit meglepődtem, Szombathelyi pedig lángvörösen közölte, hogy órájától nem hajlandó megválni, de szívesen összeszedünk annyi pénzt a magyaroktól, amennyit kíván. Az amerikai felállott: „Köszönöm, arra nincs

szükségem, sajnálom, hogy előre nem kötöttem ki a munkadíjamat, de azt hittem, magyar urakkal van dolgom!" Sértődötten otthagyott bennünket.

Az írás viszont megvolt. Átvittük Tannba. Ott valami vezérkarifőnök-féle fogadott, átvette. Nem ígért semmit. Ellenben megkérdezte, gépkocsival jöttünk-e. Volna-e azon egy hely? Ő ugyanis most kapott parancsot, hogy egy magyar tábornokot – Beregffyt – azonnal kísértessen át a pfarrkircheni (Trifternhez közeli) amerikai parancsnoksághoz. Nincs szabad gépkocsija, mellénk ad egy tisztet, kéri, vigyük el Beregffyt. Készséggel vállaltuk.

Beregffy, úgy látszik, már értesítve volt. A tanni szálloda ablakán nézett ki, amikor odaérkeztünk. Anynyi elégtételt vettem magamnak, hogy az ablak alá érve rákiáltottam: „Azonnal jöjjön ki!" Beregffy halálsápadtan jött, fivére hozta utána kofferját. Katonásan tisztelgett, és vigyázzba állt. „Üljön be!" – kiáltottam rá. Az amerikai tiszt a sofőr mellé ült, mi a gépkocsiban Beregffyt a kis ülésre ültettük. Nem beszéltünk. Beregffy reszkető hangon megszólalt: „Szabad alázatosan érdeklődni, át tetszenek adni az oroszoknak?" Szombathelyi megmondta, hogy csak Pfarrkirchenbe visszük. A „felkoncoltató" megnyugodott.

Beadványunkra semmiféle válasz nem érkezett.

*

Bővebb ábrázolást kíván a kitelepültek élete. Alkalmam volt mindenféle rendű-rangú emberrel beszélni, sokfelé megfordultam – tehát nemcsak szűk, helyi tapasztalatok és benyomások alapján foglalkozom a kérdéssel.

A kint rekedt magyarság hontalanná vált. A hontalanságban azonban éles kategóriák különböztethetők meg.

A kikerültek között nem volt – csak nagyon elvétve – munkás és zsellér. A nép tömegei tehát vállalták a sorsot, a változást. Nem menekültek el a szovjet hadsereg elől, és ez a tény ösztönös és néma népszavazásnak is tekinthető, józanságnak pedig biztosan.

A kiparancsoltak és a frontharcok elől félelemből kitelepültek, a szovjet hadsereg állítólagos rémtetteivel ijesztgetettek és a kitelepülés pszichózisától szabadulni nem tudók a háború befejeztével kijózanodtak, és szinte kivétel nélkül mielőbb haza akartak menni. Megbánták, hogy eljöttek; kiábrándultak addigi vezetőikből, félrevezetőikből, a németek elzárkózását, önzését, újszerű gőgjét lépten-nyomon érezték, és nehezen viselték el. A német lakosság ferde szemmel nézte a magyar tömeget, féltette kevés ennivalóját; sok helyen egyenesen gyűlölték a magyarokat, és viszont!

A kivezényelt magyar csapatokat a német határ átlépése után legnagyobbrészt lefegyverezték, a katonákat csaknem hadifoglyokként kezelték. A tiszteket sértegették, semmibe nem vették, nem egynek csomagjait is elvették. És találkoztam Erdélyből kimenekült százokkal, svábokkal is, akik azelőtt nem voltak hajlandók magyarul beszélni, de most mind tudott magyarul, és „csak még egyszer" szeretett volna „hazamenni".

Az amerikai katonai hatóságok, az egyes amerikai seregtestparancsnokok különböző módokon intézkedtek. Voltak területek – ilyen volt Bajorországnak Passautól délre levő része is –, ahol a magyar tisztek és katonák háborítatlanul élhettek, jelenlétükkel senki sem törődött (sőt egyenruhás német SS-ekkel és katonákkal is lehetett találkozni). Más magasabb parancsnokságok területén viszont minden egyenruhás egyént válogatás nélkül összefogtak, drótokkal körülkerített

rétekre tereltek, szabad ég alatt táboroztattak igen silány étkezés és szigorú őrizet mellett. Láttam ilyen tábort: a drótkerítésen át felismertek a magyar tisztek, és kiabáltak: „Tégy valamit az érdekünkben, szabadíts ki ebből a pokolból!" Nem akarták elhinni, hogy nekem semmi hatásköröm nincs, azt hitték, mert szabadon mozgok, hivatalos megbízatásom van, és nem hitték, hogy a mit területünkön mindenki szabadon jár.

A szervezetlenség jellemző példája: összefogtak kb. száz-százötven magyar tisztet. Megjelent két teherautó, és közölték, hogy fogolytáborba szállítják őket. Tülekedés keletkezett, ki menjen el az első szállítmánnyal. Igyekeztek minél előbb elkerülni a szabad ég alól. Ötven főt elvitt a két teherkocsi. Még egyszer nem fordult, az ottmaradottakkal pedig pár óra múlva közölték, mehetnek, ahová akarnak. Akiket elvittek, még hónapok múlva is a regensburgi fogolytáborban ültek.

Az általam bűntelennek tartott sokaság mellett azonban volt a kitelepülteknek egy másik – számban is jelentős – rétege. Azok, akiket tudatos meggondolások vittek ki a határainkon túlra. Ezek rugalmasan igyekeztek alkalmazkodni a változott viszonyokhoz – tovább játszották a hazafiságot, azonban már más előjellel. Ők voltak most a „két pogány közt egy hazáért" hősei, akik a németek mellett „csak kényszernek engedve" tartottak ki, „csak a bolsevisták elleni harcot" vállalták. Elfelejtettek máról holnapra mindent: „mindig Amerika barátai voltak" (az angol zónában Angliáé, a franciában Franciaországé) mint „a nyugati kultúra és életforma védelmezői". Undorító volt az a hízelkedés, amivel még az egyszerű amerikai katona rokonszenvét is hajhászták. Hej, pedig „Büszke magyar vagyok én, Keleten nőtt törzsöke fámnak" – szavalták

valamikor kidüllesztett mellel. És ezek a büszke„ jó magyarok" új hazaárulásra készültek – vagy ahogy Vörös János nekem mondta hónapokkal azelőtt –: az „új honfoglalásra".

Lakásunkon jelentkezett Ternegg Kálmán altábornagy. Most nem félrefordított fejjel, hanem hódoló vigyorral. Amint megláttam, köszönését sem viszonozva otthagytam. Szombathelyit azonban körülhízelegte. Felkérte: álljon a magyarság élére, ők követni fogják. Alakítson kormányt. Alázatosan meghívta vacsorára. Szombathelyi – hiába akartam lebeszélni – elfogadta a meghívást. Meghallottam, hogy Ternegg az amerikai hadsereg részére legénységet – főként repülőket – toboroz Pockingban. A toborzókat jutalmazni szokták. Senkinek sem szúrt szemet, hogy embervásár kufárjának szegődött el egy magyar honvéd generális. Megüzentem Terneggnek, hogy azonnal költözzön el Pockingból, ha pedig nem hagyja abba a legénység eladását, gondoskodni fogok, hogy eltegyék láb alól. Bepanaszolt Szombathelyinél, de nem mert Pockingban maradni, és a toborzást abbahagyta.

Megjelent Trifternben egy alezredes a volt Honvédelmi Minisztérium állományából. Közölte, hogy az egyik amerikai alakulat tisztjei bált rendeznek Pfarrkirchenben, és erre meghívták a magyar tisztek feleségeit, illetve leányait. A férfiakat nem. Ezt a megtiszteltetést nem szabad visszautasítani, hazafias kötelesség, és a magyarság érdekében áll minél több barátot szerezni az amerikaiak közül... a hölgyekért gépkocsit küldenek... A legválogatatlanabb szavakkal lehordtam. A községből senki se ment el a bálba.

Egyik altábornagyunk Passauban kormányalakításon törte a fejét. Engem is felkeresett egy kész listával, és felajánlott valamilyen tárcát. Nagyon meghökkent.

amikor nyersen megmondtam: üljön a fenekére, egyébként pedig vegye végre tudomásul, hogy aki mostanáig sem tanult meg tökéletesen magyarul beszélni, az többé nem foglalkozhat a magyarság ügyeivel. Rosszul beszélt magyarul. Vérig sértve távozott.

Egy volt MÉP-képviselő, több MÉP-képviselő nevében és jelenlétében, arra kért, hogy álljak az ő szervezkedésük élére. (Azt hitték, nekem valami kiváló amerikai összeköttetéseim vannak.) Felolvasott egy általuk szerkesztett beadványt, amelyben kérték az amerikai hatóságokat, engedélyezzenek magyar emigráns kormányt. Ők – akik „szembefordultak a németekkel" – most „szembefordulnak a bolsevistákkal" mint Magyarország törvényesen megválasztott képviselői. Azt feleltem, hogy semmiféle szervezkedésben még részt sem veszek, mert Magyarország nem itt van, hanem a helyén, a magyar ügyeket nem itt intézik, hanem otthon. Az ide került magyarság számára csak egy van: mielőbb hazamenni. A volt magyar uralkodó osztály pedig – beleértve őket, országgyűlési képviselőket is – úgy viselkedett, mint egy olyan tisztikar, amelyik a védőállásban levő legénységet harcra, kitartásra buzdítja, de közben felpakolja a mozgókonyhát, és megszökik. Magyarország vezető garnitúrája magára hagyta a magyar népet, ezzel elvesztette a jogát arra, hogy vezető szerepet vindikáljon magának a jövőben. Szavaim megdöbbenést váltottak ki. Minden további érintkezésünk megszakadt.

Trifternben felkeresett Horthy István özvegye. Vöröskeresztes ápolónői egyenruhát viselt. Felkért, menjek vele Münchenbe, segítsek a Magyar Vöröskereszt megszervezésében. Kapok havonta 700 márkát és lakást, feleségemet Budapestről mint vöröskeresztes ápolónőt (soha nem volt az) kihozzák. Elutasítottam.

Szebeni József, a Beszkárt volt igazgatója Svájcba hívott, ahol apósa magas állami funkcionárius, gondoskodni fog rólam is, ne menjek haza. Nem mentem vele.

Egy reggel nyomtatott falragaszokat láttam a házak falán és kerítéseken. Ebben aláírás nélkül arra szólították fel a magyarokat, hogy ne menjenek haza, hanem itt, Németországban készüljenek fel „Magyarország felszabadítására a bolsevista uralom alól". Honnan ezek? Hol és hogyan volt lehetséges az amerikai közigazgatás felügyelete alatt álló területen ilyen nyomtatványokat előállítani és terjeszteni? Másnap a magyar legénység elfogott egy fiatalembert, aki ezeket a nyomtatványokat terjesztette. Hozzám hozták, tudták, hogy én a hazamenetelük érdekében tevékenykedem. (Faliújságokat is szerkesztettem, amelyben a hazatérést propagáltam.) A fiatalember szemtelenül, hetykén válaszolt a kérdéseimre: nem hajlandó megmondani, kinek a megbízásából dolgozik. Eleinte szépen beszéltem vele, erre nekibátorodott: vegyem tudomásul, hogy ő nyilas, és az is marad, én pedig nem vagyok igazi magyar ember. Felpofoztam, gépkocsin átvittem Pfarrkirchenbe, az ottani amerikai parancsnokságra, kértem, hogy ezt a megrögzött fasisztát tartóztassák le. Meghallgattak, az embert elkísérték. Még kb. egy órát beszélgettem, tolmács útján, az amerikai tiszttel, aztán amikor kiléptem az utcára, ott láttam az én emberemet: vígan falatozott egy almát, és gúnyosan vigyorgott rám. Akkor sehogyan sem értettem ezt.

*

A volt magyar katonai parancsnokságok tovább működtek a mi területünkön. Adták a semmitmondó parancsokat, bekértek statisztikákat, kineveztek „állo-

másparancsnokokat" – állítólag az amerikai hatóságok tudtával. A mi környékünk parancsnoka: Nagyőszi altábornagy, szépszámú parancsnoki törzzsel. Láttam magyar csendőröket, akik fehér kesztyűben forgalomszabályozó szolgálatot teljesítettek. De a legérdekesebbet akkor hallottam, amikor elmentem Dachauba, megérdeklődni odahurcolt ismerőseim sorsát.

Ezen a környéken fejezte be a háborút Lóskay tábornok hadosztálya. A hadosztállyal a megszálló amerikai parancsnok semmit nem törődött. Lóskay – aki híres „kemény katona" volt – a hadosztály csapatai számára elkészítette a foglalkozási tervezetet. A háború befejezte után! Mindennap kivonulás, fegyelmező és harcgyakorlatok, mindez az amerikai megszállók orra előtt. Tiszti gyűlések, kifogások, utasítások a kiképzés tökéletesítésére. Mindenki engedelmeskedett. Ez így ment zavartalanul egy darabig. Valamilyen „renitens" legénységi állományú egyénnek eszébe jutott, hogy utóvégre mégiscsak vége van a háborúnak, neki elég a napi fegyelmező gyakorlatokból. Panaszt emelt az amerikaiaknál. Az amerikai parancsnok pedig elrendelte: a magyar tisztek azonnal vegyék le a rendfokozati jelvényeiket, azokat többé nem viselhetik. Megszűnt a katonásdi. A „lefokozás" éppen akkor történt, amikor ott jártam.

Dachauban szomorú híreket hallottam. Flekktífuszban meghalt Szentmiklóssy Andor, a volt külügyminiszter-helyettes, Baráti-Huszár Aladár, Benda Antal, a Pesti Hírlap volt főszerkesztője és sok más magyar. Elpusztították őket. Szegedy-Maszák Aladár, a Külügy volt politikai osztályának vezetője életben maradt. Vele beszélgettem éppen, amikor értesítették, hogy készüljön, repülőgépen Washingtonba viszik. Elválásunkkor azt mondtam neki, vigyázzon, mire vállalkozik; ha Magyarországon akar élni, akkor ennek megfelelően viselkedjék.

A dachaui tábor udvarán találkoztam Rajk Lászlóval is, aki szintén látogatóban járt ott. Biztatott: otthon majd gyakran fogunk találkozni.

Trifternbe érkezett két fiatalember Franciaországból. Az egyik Harrach egyetemi tanár – volt fogolytársunk – fia. Összegyűjtötte a volt politikai foglyokat. Elmondta, hogy ők a franciaországi magyar ellenállási mozgalomnak voltak a tagjai. Szükségük volna most, a háború után, segítőtársakra, akik Magyarország érdekében dolgoznának, és nincs náci múltjuk. Engem is felszólított, menjek velük. Eszem ágában sem volt. Ugyan mit dolgoznak most Franciaországban Magyarországért?

Meglátogattam a regensburgi amerikai fogolytábort. Mindjárt a kapunál egy magyarul tökéletesen beszélő amerikai őrmesterrel találkoztam. Elkísért a táborparancsnokhoz. Ennek elmondtam, ki vagyok. Kérdezte, ismerem-e a magyar tiszteket, és arra kért, járjam végig a tábort, válogassam ki a volt nácikat. Ilyesmire nem vállalkoztam. Amint a tábor udvarán végigmentünk, a kíséretemben levő őrmester rámutatott egy épületre: ebben vannak bezárva a magyar tábornokok. Neveket említett, közöttük Beregffyét. Mondtam, hogy az nagy gazember volt. „Ha haragszik rá – biztatott erre –, menjen be, és jól verje meg; én gondoskodom, hogy négyszemközt maradjanak." Rosszul esett neki, amikor ajánlatát visszautasítottam, nyilván sajnálta az elmaradt cirkuszt.

A kint levők között aránylag kevesen voltak olyanok, akik felelősségre vonással számoltak. Inkább csak az exponáltabb nyilasok. A tisztek között általános volt a vélemény, hogy ők mint katonák parancsoknak

engedelmeskedtek, semmiért sem felelősek. Érthető: szabályzatainkból így tanulták. Arra meg éppen senki nem gondolt, hogy kommunistaellenes magatartást bűnül róhatnak fel. Töreky Géza is hazakészült. Megkérdeztem, nem gondolja-e, hogy a sok kommunista elítéléséért bajba kerül. „Bíró voltam – mondta –, az ország törvényei szerint ítélkeztem. Én a törvényeket végrehajtottam, de nem én hoztam. Elítéltem én a nyilasokat is, hogyan, milyen alapon volnék én felelősségre vonható?" (Csak az akadályozta meg a hazajövetelben, hogy súlyos szembajával kórházba került.) Beregffy felesége és családja a környéken élt egy tanyán. Az asszonynak semmi gondja nem volt férje sorsáért: „Károly hadifogságban van, ha megkötik a békét, megyünk haza."

*

Egyik napon lakásunkra érkezett két amerikai tiszt. Szombathelyit keresték, és felszólították, menjen velük. Megengedték, hogy én is velük mehessek. Tannban, egy villa előtt álltunk meg, az épületbe azonban engem már nem engedtek be. Kb. két óra hosszat várakoztam, amíg Szombathelyi előkerült. Kihallgatták mint háborús bűnöst, de mert az amerikaiakkal való kapcsolatokat (Hatz-ügy) elmondta, szabadon engedték. Visszamentünk Trifternbe.

Szombathelyi megkérdezte, mit ajánlok: tűnjön-e el valamerre, vagy maradjon, és nézzen szembe sorsával. Egyben hosszasan fejtegette: ő mint katona nem érzi magát bűnösnek, legfeljebb a VKF-bíróság ítéletei terhelik, de hát ilyen bíróság minden háborút viselő országban működött, tárgyilagos bírák ezt megértik. Nem volt kedvem vitatkozni vele, nem akartam megint „kíméletlen logikámmal elhervasztani az emberek reményét" – azt javasoltam, ne menjen sehová, azt hiszem, nem lesz nagyobb baja.

Eltelt egy hét. Újból megjelentek az amerikaiak Szombathelyiért. De most már nem engedték meg, hogy én is velük menjek. Szombathelyi letörten búcsúzott tőlem. Soha nem láttam többé. Később hazaszállították. Itthon a magyar népbíróság nem ítélte halálra, mint a neves háborús bűnösöket, hanem tízévi börtönre. A jugoszlávok azonban az újvidéki vérengzések miatt – a háborús bűnösök felelősségre vonására vonatkozó megállapodások alapján – kikérték, és Feketehalmy-Czeydnerrel, Grassyval és társaikkal együtt halálra ítélték.

Sokat írtam róla, hibáiról is bőven. Bukását egyénileg mélyen fájlalom. Felelős és vétkes volt, de felelősségre vonni nem szadista gyilkosokkal együtt kellett volna, nem velük azonos elbánásban részesítve. Még a megérdemelt halálbüntetésnek is vannak fokozatai.

*

Sokat vitatkoztak a kint levők a háborús bűnösségről. Volt, aki még azt sem akarta belátni, hogy a katonai kötelességeken túlmenő erőszak, az embertelenségek megtorlása jogos. Volt, aki egyszerűen nem hitte, hogy ilyen megtorlás lehetséges. Az első világháborúból idézgettek példákat. Pedig már akkor beláthatta bárki – bármikor beláthatta és beláthatja –, hogy aki agressziót kezd, az felelős, és aki a létező hadi, katonai erkölcsön, annak nemzetközi konvencióin túlteszi magát, aki embertelenségeket rendel el, ezekre ösztönöz, felbújt, aki fegyverteleneket üldöztet és üldöz, sanyargat és megsemmisít, az egyértelműen bűnös.

Igaz ugyan, hogy a háborús bűnösség kérdése csak a második világháború után merült föl először a há-

borúk történetében, illetőleg először olyan súllyal, jelentőséggel – hiszen iszonyú dolgok történtek –, hogy világszerte foglalkoztak vele, és könyvtárnyi irodalom kellett a fogalom tisztázásához.

A magam véleményét összegezem itt, az objektív jogtudománnyal nem vitatkozva, de a bűnösöket mentegető nézetekkel perelve.

A háborús bűnösöknek két, egymástól elhatárolható csoportjuk van: az intézkedőké és a cselekvőké.

Az intézkedők azok a „szellemi" bűnösök, akik az igazságtalan támadó háborúk megindításáért felelősek. Németország – és a hozzá csatlakozott államok uralkodó rétege – a „bellum justum"-ot, a háború jogosságát hangoztatta. Ez eleve nem volt igaz, amellett nyilvánvaló, hogy aki először üt, az a támadó, az a vérontásért felelős, és ebben a tekintetben nem hivatkozhat sem kikényszerített cselekvésre, sem prevencióra. S köztudomású, hogy ennek az agresszív háborúnak a megindítói, intézkedői – Hitlerrel az élükön – a győzelemre számítva azt hangoztatták, hogy őket senki sem vonhatja felelősségre semmiért, mert „a győztesnek mindig igaza van".

Az agressziót elrendelők körének megállapítása egyszerű, a bűnös személyek bűnössége nem kétséges, mentségük nincs.

Nehezebb már azoknak a főfelelősöknek a körét meghatározni, akik – mint az agresszorok vezető rétege, mint uralkodó osztály vagy csoport – az agresszív háború folytatásához szükséges katonai és politikai intézkedéseket megteszik. Ezek már nem legfelül állnak, már rájuk ruházott ügykörre, jogokra, rájuk terhelt kötelességekre hivatkoznak. Kétségtelen, hogy ezeknek az esetében már éppen az említett etikai, erkölcsi normákat, a felfüggesztést nem tűrő emberiesség-

normákat kell alkalmazni, éppen azért, hogy ne hivatkozhassanak a parancsokra. Eseteikben vizsgálni kell – egyénileg –, hogy mennyiben voltak kiszolgálók, esetleg éppenséggel kezdeményezők, túllicitálók, vagy intézkedhettek-e valamilyen kényszerítő erő tudatában, tévtudatában.

A másik csoport a tettlegesek, a végrehajtók csoportja.

Voltaire szavai szerint: „A háború rablás, erőszak, fosztogatás, gyilkosság." A múltban általában, de a világ tisztképző intézményeiben különösen – nagyon kevés kivételtől eltekintve – nem így tanították. Egy mindentől függetlenített hősi életszemléletre neveltek. A háború sebeit gennytől, bogaraktól és bűztől megtisztítottan, hófehér kötésben mutatták meg. A ragyogó hadi sikereket az azokra ragadó piszoktól megtisztították, kiművelték egy hamis hősi kultuszt, ami mellett minden bitangság megengedhető lett a győzelem érdekében.

A háborús bűnök szemléleténél nem lehet figyelmen kívül hagyni a népek hősi maszlagokkal való ámítását sem. Éppen úgy, mint azt sem, hogy a kegyetlenségre, erőszakoskodásra, rablásra való hajlandóság nagyon sok emberben ott szunnyad, és amit a békeélet törvényei nem engednek felszínre jutni, az háborúban eleve felszabadul, és tápot, eleve-felmentést kap a hőskultusz tudatzavaró szuggesztiójától.

A cselekvő bűnösök köre tágítható és szűkíthető.

Tágítható: mindenki bűnös, aki az igazságtalan háborút kiszolgálta, tevékenységével elősegítette. Ez hamis nézet. Egyetlen hadviselő állam vagy hatalom sem adja meg a lehetőséget, hogy polgárai egyénenként dönthessék el, vajon a bekövetkezett háború igazságos-e, vagy nem, és abban részt vegyenek, vagy sem. Az állampolgárok kiszolgálják a háborús érdekeket.

Hadsereget minden állam békében is tart. Azért, hogy háború esetén harcoljon. Szervezete és felépítése hierarchikus, rendszere diktatórikus. A katonai szolgálatot megtagadni következmények, illetve szervezett előkészítés nélkül, tömegesen nem lehet. Az ilyen irányú szervezkedést pedig minden állam már csírájában elfojtaná. A hadseregben a harcra kapott parancsoknak ellenszegülni gyakorlatilag lehetetlen. Ezért nem lehet azt az általánosítást elfogadni, hogy az igazságtalan háborúban harcolók és a harcokat vezetők, azért, *mert* harcoltak, mind bűnösök. (Olyan kérdéseket, hogy miért vonultak be, miért nem szöktek meg, miért harcoltak, miért nem tagadták meg a parancsokat stb., csak az életet nem ismerő, elefántcsonttoronyban élő álmodozók tehetnek fel.)

Szűkíthető is a kör: nincs, vagy csak nagyon kevés a háborús bűnös, mert végső soron mindenki valakinek a parancsát teljesítette. A legmagasabb vezető a kormányét, a közkatona az őrmesterét vagy tisztjéét. A tettlegesen cselekvők mindenike hivatkozhat tehát parancsra.

A parancs kérdése valóban nehéz kérdés, nem lehet egyszerű kézlegyintéssel elintézni. (Bűnös-e az a repülő, aki kapott parancsra bombákat dob egy városra? Bűnös-e az, aki neki ezt a parancsot azért adta, mert a város tömve van hadianyaggal? Bűnös-e a tüzérparancsnok, aki szétlövet egy falut, mert abban az ellenséges csapatok gyülekezését sejti? Bűnös-e az a tiszt, aki kritikus helyzetben – szabályzatokban megparancsoltan – fegyvert használ a megfutamodók ellen? Bűnös-e az a tiszt, akit szolgálati állása arra kötelezett, hogy egy támadás tervét kidolgozza?) De itt is – és újra meg újra – ugyanaz a már említett elv érvényesítendő, amit az ember ember-mivolta kodifikál.

Van a bűnösség megállapításához egy leszűkíthetetlen világító irányfény. Minden esetben az a kérdés: bármely háborús tevékenységnél, bármely helyzetben megfeleltek-e az emberség és a tisztesség követelményeinek. Nem lehet azon vitatkozni, hogy bűnös-e, vagy nem az, aki fegyvertelen, békés lakosságot pusztít, rabol, fosztogat, hadifoglyokat bántalmaz, gyötör vagy kivégez, aki bármilyen címen embercsoportokat megsemmisít, aki oktalanul kegyetlen az ellenséggel és saját emberekkel szemben, aki tizedeltet, akasztat. Ilyen esetekben nemcsak a parancsot adó, hanem a végrehajtó is felelős. Mindig meg lehet állapítani, hogy az embertelen parancs megtagadása, nem teljesítése, szabotálása milyen következményekkel járt volna arra, aki ezt megteszi. Igen sokszor semmivel, vagy egészen lényegtelenekkel. Azt is mindig vizsgálni kell, hogy bizonyos cselekedetekre valóban volt-e parancs, vagy ezzel az alárendelt csak utólag takarózik.

Ha a Magyarország háborúba lépéséért felelősöket kihagyva vizsgáljuk a magyar háborús bűnösök körét, megállapíthatjuk, hogy mindaddig, amíg a német megszállás be nem következett, nem voltak olyan kegyetlenkedések, mint a németeknél. Nem voltak megsemmisítő táborok, nem voltak hivatásos kivégzőalakulatok. Ellenállókkal és faji üldözöttekkel szemben is volt bizonyos mértéktartás. A felső vezetésnek nem voltak olyan intézkedései, amelyek a rablást, fosztogatást, gyilkolást, embertelenséget megkívánták volna a hadműveleti területen, a hadifoglyokkal nem kegyetlenkedtek (nem volt „komisszár-parancs” – amely a fogságba jutottak meghatározott körének azonnali kivégzését rendelte el). A „kollaboráns” fogalom sem értelmezhető nálunk úgy, mint a tengelyhatalmakkal szemben álló vagy leigázott országokban, mert ná-

lunk maga az állam volt kollaboráns, amiből következett az egyének kényszerű kollaborálása.

Bár minden bűn csak a legnagyobb kezdeti bűnnek – magának a háborúba lépésnek – rovására írható, ez mégsem csökkenti a szomorú tények szégyenét. Mert;

– voltak kollaboránsok, akik az állam kollaborációján jóval túlmenően, sőt többnyire az államvezetés háta mögött és akarata ellenére, közönséges szolgái, inspirátorai, spiclijei voltak a náci hatalomnak, a nép és a haza tudatos árulói;

– volt munkaszolgálat, amely szervezetileg lehetővé tette, hogy itt embertelenségek, kegyetlenkedések történjenek;

– voltak kíméletlen terrorítéletek és megszégyenítő megkülönböztetések;

– az ország határain túl levő csapatoknál is történtek önkényeskedések, rablások, ezekkel szemben az illetékesek nem mindenütt léptek fel, sőt voltak, akik erkölcstelenül értelmezhető parancsokat adtak;

– volt Újvidék.

1944 márciusától kezdve pedig minden, addig még mérsékelt bűn is iszonyú mértékben megnagyobbodott és megsokszorozódott.

*

A háborús bűnösöket felkutatták és megbüntették. A szocialista országokban, mondhatni, mind, a nyugati országokban nagyrészt. A magyar háborús bűnösök egy része megmenekült a felelősségre vonástól, meghúzódott Nyugaton, és nem adták ki Magyarországnak. Ezek voltak a spekulánsok, az „okosok", akik egyszerre elfelejtették az azelőtt hetykén hangoztatott felelősségvállalást.

A háborús bűnök megtorlása tehát többnyire megtörtént. A háborús bűnöktől való elrettentés, lehetőségük kizárása nem. Korea, Algéria, Vietnam, Kambodzsa, Közel-Kelet: háborúk, háborús bűnökkel.

38.

Magyarországról csak szórványosan érkeztek hírek. Körülbelül június elején Jávor Pál felesége érkezett meg Pfarrkirchenbe, férjéért jött. Az összegyűlt magyaroknak előadást tartott a hazai állapotokról. Csupa jót és megnyugtatót mondott. Nosza, lett nagy lelkesedés! Ha Vörös János, Faragho Gábor, Miklós Béla miniszter lehet, mi baja eshetnék egy volt csapatparancsnoknak vagy alacsonyabb rangú tisztnek? Vörös Géza ígérgette is a volt vezérkariaknak, hogy majd megbeszéli „Jancsival" leendő beosztásukat. A VKF–2. osztály pénzkezelője is felkereste, és átadta neki az osztálynál volt valutákat. Géza majd elszámol vele Jancsinak. Korondy nevű csendőr százados is kiérkezett. Azelőtt az Államvédelmi Központnál szolgált, mondta, hogy most is az új Államvédelmi Hatóságnál szolgál. Cziegler altábornagy a régi Technikai Kísérleti Intézet (TEKI) parancsnoka volt – most is az. A civilek jó ismerőseik nevét emlegették, akik otthon miniszterek vagy magas állásokat töltenek be. Sógorságok, komaságok, társadalmi kapcsolatok emlegetődtek. Mindenkinek volt otthon megbízható támasza, megsegített üldözöttje, tarsolyában németellenes kijelentése.

Csak a szegény, kiparancsolt vagy kibolondított egyszerű magyarok csatangoltak a német utcákon. Tele gondokkal. Hogyan, mikor kerülhetnek haza?

Elmentem Münchenbe: talán ott lehet valamit tenni az érdekükben. Ott működött egy „Magyar Iroda". Csupa előttem ismeretlen, nagyhangú obskurus alakot leltem ott, láttam, hogy nincs velük mit beszélni, Amerika barátai, csupán a rendelkezéseket továbbítják, és a magyarok „megsegítésével" foglalkoznak. (Itt találkoztam Rajk László öccsével, korábbról nem ismertem. Nem tanácsolta a magyarok hazatelepülését. Meg kell várni, bizonygatta nekem idegenül, míg megnyugszanak a viszonyok.) Az amerikai hatóságok nem foglalkoztak a hazatelepülési kérdéssel. Érthetetlen volt.

Elmentem Linzbe. Hallottam, hogy ott egy magyarul beszélő amerikai százados a vezetője valami közbiztonsági szervnek. Barátságosan fogadott. A visszatelepítések ügye központi kérdés, ebben nem tud segítséget adni. Vázoltam neki a magyarság siralmas helyzetét, ez így nem maradhat sokáig. Közeledik a tél is, mi lesz az emberekkel? Adott papírt és írószert: írjam meg aggodalmaimat, tapasztalataimat, amiket a magyarság hangulatára vonatkozólag szereztem, ő jelentésemet felsőbb helyre továbbítani fogja. Elkeseredett hangnemben írtam. Befejezésül: „A magyar nép eddig nem ismerte a demokráciát, de ha ez a demokrácia, amit itt tapasztal, a sorsával, jövőjével való nemtörődés következtében, máris kiábrándultnak tekinthetjük a demokráciából."

Kértem a századost, legalább a volt politikai foglyok hazamenetelét próbálja elintézni. Szerinte ez is lehetetlen, mert az oroszok lezárták a zónahatárt, ellenben hallomása szerint Steyerben még át lehet menni. Ott érdeklődjem meg.

Henkey vezérkari ezredes hozott Linzig gépkocsival. Henkeynek – mint a Vezérkari Főnökség volt anyagi osztályvezetőjének – az amerikaiak azt a megbízást adták, hogy írja össze a kihurcolt magyar anyagokat. Az amerikai zónában szabad mozgást engedélyeztek számára.

Elindultunk tehát Steyerbe. A város határában gépkocsink defektet kapott. A sofőr javította a kocsit, amikor megállt mellettünk egy Linz felől jött gépkocsi, és hozzánk lépett két magyar fiatalember. Bemutatkoztak, és a budapesti magyar kormány megbízottainak mondták magukat. Ezt magyar, német, angol, orosz szövegű igazolvány felmutatásával bizonyították. Elmondták, hogy a kihurcolt magyar anyag felkutatása a feladatuk. Henkey készségesen ismertette velük az általa ismert adatokat. Ezeket feljegyezték. Amikor végeztek, megkérdezték, nem tudjuk-e, hol tartózkodik Náray Antal, a Rádió volt vezérigazgatója és egy Kovács nevű vezérkari tiszt. Ezeket hazavinnék, mert a magyar kormánynak szüksége van rájuk. Náray tartózkodási helyét közöltem – gondoltam, valóban alkalmazni akarják otthon, hiszen nem volt nyilas és jobboldali, talán újból a Rádió igazgatója lesz. A Kovács nevű vezérkari tiszt – tudtommal őrnagy vagy alezredes volt – tartózkodási helyét nem ismertem, és nem is értettem, miért van erre szüksége a magyar kormánynak. Ezt meg is mondtam. Azt felelték, hogy ez nem volt nyilas, szerepet szánnak neki az új Magyarországon. Sajnálkoztunk, hogy nem tudjuk a címét. Már bent ültek a gépkocsiban, el is búcsúztunk, amikor egyikük kivett egy noteszt a volán melletti fiókból, fellapozta, és felkiáltott: „Nini, nem is Kovácsnak hívják, akit keresünk, hanem Kádárnak." Mondtam, hogy az én vagyok. Azonnal kiugrottak a gépkocsiból, egyikük karon fogott, és leültünk egy fa tövébe beszélgetni. Kérte, azonnal menjek velük, otthon számítanak rám. Tudta, hogy feleségem él, lakásunk csak kisebb bombasérülést szenvedett. Kérdeztem: név sze-

rint ki kívánja az alkalmaztatásomat, a „magyar kormány” talán mégiscsak túlzás. Lábos Ede, felelte. (Ez volt az az 1919-es kommunista, aki nekem mint VKF–2. osztály vezetőnek hordta a híreket a német követség látogatóiról.) „Milyen állásban van Lábos Ede?” „Nagy ember otthon, ő lesz pár napon belül a belügyminiszter.” Minden szavát elhittem, de megmagyaráztam: most azonnal nem indulhatok. A hazavágyók ügyében járkálok, csúnya eljárás lenne, ha szó nélkül elmennék most. Megállapodtunk: másnap 10-ig Linzbe érkezem, addig tudnak várni rám; ha bármi okból nem érnék oda, rövidesen újból kijönnek értem. Gépkocsink később elromlott, az Inn partján éjjeleztünk Henkeyvel, másnap 10-re csak Trifternbe tudtunk visszaérkezni, a linzi útról lekéstem. Mindennap vártam, hogy értem jönnek. Nem jöttek. Csak itthon tudtam meg később, hogy a kapott tájékoztatás nem felelt meg a valóságnak.

*

Kb. augusztus végén felkeresett lakásomon egy magyarul tökéletesen beszélő amerikai százados. Salzburgból jött. Elmondta, hogy Budapestről megérkezett a hazaszállítások ügyét megtárgyaló bizottság, és mivel tudják, hogy én sokat foglalkoztam ezzel a kérdéssel, kérik, menjek el a megbeszélésre. Nagy örömmel indultam a százados gépkocsiján. A trifterni magyarok nagy reményekkel vették tudomásul utamat.

Salzburgba érkezve, abban a villában kaptam szobát, amelyben Himler Márton magyar származású amerikai ezredes (tulajdonképpen nem ezredes volt, hanem ennek a rendfokozatnak megfelelő közigazgatási alkalmazott) lakott, közvetlenül az ő szobája mellett. Megtudtam, hogy Himler a főnöke annak a csoportnak, amely a magyar ügyekkel foglalkozik. Beosztottjai amerikai tisztek, mind beszéltek magyarul.

Meglepetésemre a hazaszállítás ügye szóba sem került, „magyar bizottság”-nak híre-hamva sem volt. Ezt nagy megütközéssel vettem tudomásul. Nem volt elég a hazudozásokból és félrevezetésekből? Az amerikaiak is olyan eszközökkel dolgoznak, mint a németek?

Himler és beosztottjai igen udvariasak voltak, állandóan asztaluknál voltam vendég. Himler közölte: felfigyeltek Linzben átadott jelentésemre, azt érdekesnek találták, szeretnének elbeszélgetni velem.

Sok mindenről beszélgettünk, napokon át, főként az esti órákban. Politikusokról, tábornokokról, szerepükről, magatartásukról, háborúba lépésünkről, kiugrási kísérletekről és hasonlókról. Hihetetlenül tájékozottak voltak, név szerint és beállítottságuk szerint ismertek csaknem mindenkit, akinek valamilyen szerepe volt. Ekkor már sok háborús bűnöst hallgattak ki, hagyták beszélni őket. Ezek összevissza hazudoztak mindent, amiken hol jókat mulattak, hol megbotránkoztak. Kovarcz Emil például azt vallotta, hogy ő nem foglalkozott politikával, csupán az ifjúság sportkiképzését irányította. Egy Salzburg melletti faluban lakott Sombor-Schweinitzer, naponta bejárt Salzburgba, átnézte az egyes vallomásokat – mindenkit ismert –, és minden felvilágosítást megadott. Egy kihallgatott személy őszinteségéről voltak elismeréssel. Gömbös Ernő – Gömbös Gyula fia – volt szerintük az egyetlen, aki nem hazudott, nyíltan megmondta, hogy ő nemzetiszocialista és Szálasi híve.

A tapasztaltak alapján Himleréknek nagyon rossz véleményük volt a magyarokról. Vitatkoztam velük. Kértem, hogy értsék meg a magyar nép különleges helyzetét. Nem sok sikert értem el. A kiugrási kísér-

leteket semmire nem értékelték, komolytalanoknak és nem őszintének tartották.

Szóba került Keresztes-Fischer volt belügyminiszter is. Őt nagyra becsülték. Amikor mondtam, hogy szívesen találkoznék vele, Himler mellém adott egy századost, és felkerestük Keresztes-Fischert, aki Salzburgtól kb. 120–150 kilométerre egy arisztokrata kastélyában élt, amióta a német fogságból szabadult. A két Keresztes-Fischer (Lajos, a kormányzó volt szárnysegéde és Ferenc, a volt belügyminiszter) soha nem volt valami jó viszonyban egymással. Most is a park tavának egyik oldalán üldögélt Lajos, a másikon Ferenc.

Kölcsönösen elmondtuk egymásnak élményeinket. Keresztes-Fischer Ferenc indignálódva mondta: „Nagyon sok kellemetlenséget okozott nekem Ujszászy. Én nem mondom, hogy ártatlan voltam a németek szemével nézve, csináltam egyet-mást, hanem amiket Ujszászy ellenem összehordott, az nemcsak nem volt igaz, hanem egyenesen felháborító!" Mindenáron haza szándékozott jönni Magyarországra. Az amerikai százados igyekezett lebeszélni: ne menjen, mert a kommunisták felelősségre vonják. Keresztes kitartott elhatározása mellett: „Nekem mindegy, öreg ember vagyok, otthon szeretnék meghalni." (Később mégis meggondolta magát, kint maradt.)

Himler élénken érdeklődött politikai nézeteim felől. Hogyan viszonyulok a kommunizmushoz. Őszintén feleltem: a kommunizmusról mi eddig csak rosszat hallottunk, ebben a szellemben nevelődtünk, viszont nem ismerjük valójában. Egyet látunk: a szovjet hadsereg olyan eredményeket ért el ebben a háborúban, amelyek lehetetlenek lennének akkor, ha a nép elégedetlen lenne a társadalmi rendszerével. Magyarországot a Szovjetunió csapatai szabadították fel, ez determinálja jövőjét. Miután én feltétlenül Magyarországon akarok élni, pozitívan bele kell illeszkednem az otthoni viszonyokba. Himler – meg kell mondanom, nem élesen, ellenségesen – bizonyítgatta a nyugati demokrácia előnyeit, és igyekezett arra rávenni, hogy ne menjek haza. Várjak, míg az otthoni helyzet kialakul, megállapodik. Kitartottam amellett, hogy hazamegyek, kértem, tegye ezt számomra mielőbb lehetővé. Himler arra kért, várjam meg, amíg ő megérdeklődi Budapestről, hogyan vélekednek személyemről. („Vannak nekünk embereink Rákosi Mátyás környezetében is, majd információkat szerzünk magáról, ha én ezek után azt mondom, hogy ne menjen, fogadjon szót saját érdekében. Gondoskodni fogunk magának megfelelő munkakörről.")

Közölték velem, hogy egyik nap reggel kilencre magasabb szerv kihallgatására visznek. Egy százados kísért el a salzburgi Landesgericht épületébe. Hosszas keresés után talált rá arra az irodára, ahol állítólag vártak. Itt egy százados fogadott bennünket. Egymással angolul beszéltek, az engem kísérő százados láthatólag alárendeltebb helyzetű volt. Beszélgetésükből olyasmit vettem ki, hogy engem le kell tartóztatni. Semmiféle kihallgatásra nem került sor. Kísérőm azt mondta nekem: „Nincs itt az, aki ki akarta hallgatni, megyünk haza."

Útközben betessékelt egy gyanúsan börtönszerű épületbe. Az első emelet folyosóján őrség. Leültettek. Kísérőm bement egy irodába. Vártam kb. egy órát. Végre egy ismeretlen, magyarul beszélő amerikai tiszt lépett hozzám. Bemutatkozott, felettébb udvariasan. „Hallottuk, aggódik a családjáért, parancsom van ezredes urat átkísérni az amerikai Vöröskereszthez, ott felve-

szik az adatokat, és rövid időn belül választ fog kapni családja helyzetéről." Visszamentünk a Landesgericht épületébe. Gondoltam, oda zárnak. De nem, valóban a Vöröskereszt irodájába mentünk, ahol kitöltöttem egy tudakozó lapot. Utána megkérdeztem, elmehetek-e. „Kérem, tessék" – válaszolta a tiszt udvariasan.

Délután ismét átkísértek a Landesgerichtbe. Most egy tengerész egyenruhát viselő őrnagy hallgatott ki, tolmáccsal. Hűvösen, kimérten. Előbb életrajzi adataimat kérdezte. Valahol egy évet tévedtem, kijavította: látszott, pontosan ismerte, mikor, hol szolgáltam. Részletesen kikérdezett a VKF–2. osztály szervezéséről, szolgálatom alatti eseményekről, tapasztalatokról. Nagyon érdekelte a Hatz-ügy. Viszont amikor a hozzánk érkezett ejtőernyősökről akartam beszámolni, azt mondta: „Ez bennünket nem érdekel." Ezen nagyon csodálkoztam, és megerősödött bennem akkori gyanúm, hogy az ejtőernyősök nem az ő megbízásukból jöttek. Teljesen őszintén, szépítgetések nélkül válaszoltam kérdéseire. Fokról fokra felengedett, látta, nem hazudozom. Szolgálatom alatti magatartásomat megdicsérte. Dicséretét elhárítottam: nincsenek érdemeim, de úgy érzem, bűnöm sem. Megkért, foglaljam írásba mindazt, amiről beszélgettünk. Másnap érte küldött a szállásomra.

Himler közölte velem: megkapta Budapestről az információkat személyemről. Nagyon kedvezőek rám nézve. Nyugodtan hazamehetek. Ennek ellenére megismételte ajánlatát: maradjak ott, gondoskodnak részemre munkakörről. Megköszöntem, de kitartottam a hazamenetel mellett. Himler: „Megtehetném, hogy kívánsága szerint azonnal átengedem a zónahatáron, de ezt nem ajánlom. Az oroszok rendkívül gyanakvóak, ha egyedül megy, megvádolnák, hogy valamilyen

megbízatással mi küldjük, hosszas vizsgálatoknak nézne elébe, ez pedig nem volna kellemes. Várja meg, amíg az első hivatalos transzport megy, azzal induljon el. A transzport rövidesen indul." Ezt a tanácsát elfogadtam.

Himlernél szóba került ifj. Horthy Miklós elraboltatása is. Ennek minden részletét pontosan ismerte. Ekkor közölte, hogy a birtokában levő adatok szerint azt a levelet, amellyel a németek Horthy fiát elcsalták a találkozóra, gróf Pejacsevics írta. A fiatal Horthyról nagyon kedvezően és elismeréssel nyilatkozott.

Himler beszélt a háborús bűnösökről. Állítása szerint, azokat, akiket az ő általuk megszállt területen fogtak el, saját foglyaiknak tekintik. Akik a Szovjetunió területén követtek el valamit, azokat a Szovjetuniónak, a többieket Magyarországnak adják át ítélkezés végett. A hozott ítéleteket azonban felülbírálják: ha túl enyhének vagy túl szigorúnak tartják, visszakérik, és ők ítélkeznek felettük. Becslése szerint kb. harminc halálos ítélet indokolt, reméli, ezek után a magyar közvélemény megnyugszik.

Benyomásom szerint a mindenáron való hazatörekvésemet nem vették jó néven. A Szovjetunió ellen sem nyilatkoztam, pedig erre a lehetőséget sűrűn „feladta" beszéd közben Himler is, környezetének más tisztje is. Biztosra veszem, hogy általánosan elutasító magatartásom miatt nem tettek semmiféle konkrét ajánlatot, és semmiféle kívánságukat nem nyilvánították jövendő magatartásomat illetőleg.

Szállásomat is megváltoztatták: más vendég számára kell a szoba. Egy másik villába költöztettek, ahol egy Bocskor nevezetű, az ő nyomozószolgálatukban álló magyar lakott. (Ez beszélte el, hogyan fogta el Antal Istvánt, akit véletlenül ismert fel és meghívott

tárgyalni az amerikaiakkal.) Bocskor is igyekezett lebeszélni – egy teljes estén át – a hazamenetelről. „A Szovjet-Magyarországra nem érdemes visszamenni."

Rövidesen felkeresett új lakásomon egy amerikai tiszt. Ha akarom, szívesen visszavisz Trifternbe. Azonnal el is indultunk. Ezzel véget ért salzburgi kirándulásom.

Az engem visszaváró és reménykedő magyaroknak csak annyit tudtam mondani, hogy hamarosan megindulnak a hazaszállítások. Valóban, szeptember közepén értesítést kaptunk, hogy Pockingból indul az első szállítmány, önként jelentkezőkkel. A kisemberek jelentkeztek, de sok tiszt is. Mi, Trifternből és a környékéről jött volt politikai foglyok – mindannyian. Krúdy Ádám mondta nekem, napokkal az indulás előtt, hogy jobb lenne, ha nem mennék haza, beosztásom miatt még bajba kerülök.

Fölényesen kinevettem.

Végre, szeptember 20-a tájban berakodtunk Pockingban. Kb. 800–1000 ember volt a szállítmány. Örömmel hagytam ott a számomra idegen világot.

39.

Megérkeztünk Hegyeshalomra.

A volt politikai foglyoknak külön kocsijuk volt. Alighogy megállt a vonat, a mi kocsinkhoz odajött egy régi egyenruhát viselő tiszt, és felszólított, kövessük. Az állomásépületnél fegyveres kordon fogott közre bennünket. Nem értettük, miért csak minket fogadnak így? Egyenként röviden kihallgattak, majd ugyancsak őrizettel Komáromba szállítottak. Nem sokkal utánunk megérkeztek ide a szállítmányunkkal jött tisztek

is. Mi, volt foglyok, méltatlankodunk. Nyugtattam társaimat: az csak természetes, hogy igazoltatnak mindenkit. Másnap kihallgatások kezdődtek.

A kihallgatásból évek lettek. Sok idő múltán kerültem vissza az otthonomba.

Nem szándékom, hogy ebben az írásomban ezekről az időkről is beszámoljak. Sem eseményeik, sem történelmi, politikai, emberi, egyéni problémáik nem tartoznak egy olyan visszaemlékezés keretébe, amely az 1945-tel világosan lezárható, egyértelműen befejezett korszak ábrázolása és jellemzése akar lenni, személyes élményeim tükrében. A velem történtekről csak azzal az egyéni sorsban megnyugodott lélekkel emlékezhetem meg, hogy a nehéz évek után testi és lelki betegségek nélkül térhettem vissza, így sem utólagos nyafogásra, sem önmagam sajnálatára vagy panaszkodásokra nincs jogom. Az emberségbe vetett hitemet sem veszítettem el, mert annak megnyilvánulásait legnehezebb napjaimban is tapasztalhattam.

*

Nem mi választjuk a kort, amelybe beleszületünk. Készen kapjuk, belecsöppenünk.

A kor szelleme, szokásai szerint nevelődtünk, tanultunk, egy uralkodó rendszer törvényeihez alkalmazkodtunk. Életünk folyamán értük meg egy kor, egy világ, egy rend eltorzulását, bukását, tragédiák éveit és óráit, és egy más, jobb kor nehéz, nem kevésbé tragikus elemekkel terhes kezdetének idejét. Példátlan feszültségek, sokszor áttekinthetetlen és mindenütt ellentmondásokkal telített ideológiai zavarok jellemezték korunkat, tisztázásukat pedig mérhetetlen személyi és anyagi áldozatok, veszteségek akadályozták. Királyok és agresszorok szilárdaknak vélt trónjai és

kancelláriái omlottak össze, nagyok tűntek el, tömjénezetteket és hősi talapzatokra állítottakat értékeltek át az események hitvány parányokká. Sarkigazságoknak hitt ideákról kellett tudomásul vennünk, hogy csak betokosodott nézetek, amelyeket elsöpört a viharok forgószele, elsöpörtek a történelem tényei.

Nem feledkezhetünk meg erről a szellemi, társadalmi kataklizmáról, ha a korszakot és abban az egyén magatartását szemléljük. A téveteg és sokban bűnös kort és a kortársak magatartását jellemezve az indítóokokról sem szabad megfeledkezni. Az események és tettek magyarázatát, néhol mentségét is keresnünk kell. Nyugalmasabb korszakokban könnyű élni – az egyéni élet sínjén is zavartalanul halad a vonat, megvannak a megszokott, várt állomások, kisiklás csak egyéni hibából történik. A mi korunkban másképp volt ez, mert példátlan konfliktusok és megpróbáltatások érték az embert.

Ritka kivételtől eltekintve az emberek nem hősök, válságos időkben inkább tétova útkeresők, sodródó falevelek, legfőképp pedig koruk neveltetésének, a kor hagyományainak a rabjai. Kevés embernek adatik meg egy megzökkent világban, hogy a helyes utat felismerje, ritka ember, aki mindig tisztán és biztosan tud ítéletet alkotni. Még ritkább az, aki tudatosan áldozatot vállal egy már felismert nemesebb jövő érdekében.

Magyarországot – az egész lakosságot, az egész nemzetet – az első világháborúval megindult nagy világrengés történelmileg és társadalmilag elmaradott helyzetben találta, majd a trianoni békeparancs, az ellenforradalmi rendszer és geopolitikai és nacionalistapolitikai fekvése más országoknál súlyosabb helyzetbe hozta. Sok eltévelyedésnek, hibának, bűnnek és későbbi bűnözésnek ebben a nyomasztó feszültségállapotban ismerhető fel az eredete. Nem felmentést adó tény ez, de kétségtelenül ok és magyarázat. Éppen így nem felmentést keres, csak okot és magyarázatot, aki más kis nemzetek magatartását szemlélve azt állítja, hogy azok Magyarország és a magyar nemzet helyében, azonos viszonyok között aligha viselkedtek volna sokkal különbül.

Nagy események lezajlása után szükséges és tanulságos a kritika és az önkritika, de a nevükön nevezhető egyéneké, szereplőké mellett az egész nemzeté is. A nemzeté, amelynek fogalmába egy ország minden lakosa beletartozik, osztály-, faj-, rangkülönbség nélkül. A nemzetből senkit nem lehet sem kitagadni, sem kihagyni. Csak a fasizmus tehette meg, hogy nyolcszázezer zsidót kirekesztett a magyar nemzetből, csak a nácizmus fajtagőgje vadíthatott el a hazától és tett belső ellenséggé sok ezernyi svábot, csak egy anakronisztikus világnézet tekinthette nemzetnek a nemességet, armálisok, predikátumok szerinti osztályokat, csak a faj- és vérmítosz misztikus tébolya határozhatta meg származási okmányaik szerint a magyarokat. Az uralkodó osztálytól a lumpenproletárokig mindenki a tragikus kor magyar nemzetéhez tartozott, ezért meddő kísérlet az, amellyel bárkiket vagy bármilyen réteget bárki ki akarna tagadni vagy ki akarna emelni a történelemnek ebből a szakaszából, a nemzetből. A történelem minden itteni tettet a magyar nemzet tettének minősít. Ezért kell, nekünk magunknak, elítélni mindent, amit egyének, csoportok dolgában el kell ítélnünk. Terheljük felelősséggel az uralkodott felelősöket, sem elhallgatni, sem szépíteni semmit nem szabad. De a magyar nemzetet, a maga összességében mégsem ítélhetjük el. Ne akarjuk túlzásokkal bizonyítani,

hogy a magyar nemzet rosszabb volt más nemzeteknél, rosszabb a náciknál is. Mert nem igaz az, hogy ebben az országban csak gazemberek és gyávák alkottak nemzetet, és az sem igaz, hogy csak az nem volt ilyen, aki az alacsonyabb vagy elnyomott társadalmi osztályokhoz tartozott. Igaz ellenben az, hogy a haza, nemzet, emberség elleni bűnök szinte osztálykülönbség nélkül követtettek el. De más akcentussal kell megítélni az osztályérdekek erőszakos, kíméletlen védelmezőit, és mással azokat, akik félrevezetettek, megszédítettek voltak. És megint mással, akik csak jelen voltak a korban, akik alkalmazkodva – kényszerből vagy hasznot remélve – kiszolgálták az uralkodó rendszert, és azokat, akik egy szüntelenül növekvő terror nyomása alatt nem tehettek mást, mint azt, hogy kényszerítetten engedelmeskedtek. Ez a kategorizálás zárja ki a nemzet egyetemleges elítélését.

A korszak magyar eseményeinek vizsgálata során azonban nemcsak bűnökkel, mulasztásokkal, tévedésekkel találkoztunk. Voltak nekünk igenis szép számmal olyan egyéniségeink, akikre méltán büszkék lehetünk. Akik megtettek minden tőlük telhetőt, hogy az egész nemzetet eltérítsék a háború és az embertelenség útjáról. Akik szembeszálltak az elnyomó hatalommal. Munkásmozgalmunknak voltak hősei, az ellenállásnak szószólói és cselekvői. És bőven voltak mártírjaink. Úgy érzem, nagy hiánya írásomnak, hogy ezekről nem emlékeztem meg kellőleg. Ezt azért nem tettem, mert tetteiket inkább csak a háború után, történelmi művekből ismertem meg. Emlékezéseimnek, ez a ténybeli hiányossága nem jelentheti azt, hogy megfeledkeztem róluk, vagy nem értékelem eléggé a tetteiket. Nagyra értékelem, mert közvetlen tapasztalatból, mondhatni, belülről tudom, hogy tevékenységüket milyen nyomás, üldözés, káros szellemi irányítás légkörében fejtették ki. Említésük hiánya érzékeltessen egy tragikus népi-nemzeti kapcsolat- és összefogáshiányt.

*

A történelmi múltra visszatekintve – nemzeti sorsra is, egyéni pályára is – csábító a képzelettel való játék: mi lett volna, ha? Ha ezt vagy amazt nem tették volna ők, nem tettük volna mi, ha ezt vagy amazt másképp tették volna, tettem volna én?

Haszontalan játék ez. Ami megtörtént, annak megvannak a következményei, az a valóság. És nem tudjuk, hogy mi volna ugyanez a valóság, ha a múltban utólag feltételezett helyzetek következtek volna be, ha azoknak volna következménye, eredménye. Múltunkat egyszerűen tudomásul kell vennünk. Csak elfelejtenünk nem szabad, és többszörös, sokszoros nézőpontból fel kell idéznünk, hogy sokoldalúan tanuljunk belőle.

„Historia est magistra vitae" – nem igaz ez, legalábbis eddig még nem bizonyult igazán igaznak. Az emberek mindmáig csak megtanultak egy elébük adott történelmet, aztán felmondták a leckét. A tanítómester bonyolult magyarázatára nem figyeltek igazán, a bonyolultságot nem vállalták, vagy elfelejtették. Nemzedékek járták aztán vakon, vagy megvakítva, ugyanazt az utat, elkövetve elődeik hibáit, a tanítás vulgarizálásából eredő hibákat. Nem ismerték föl azt sem, hogy ami csábító újként jelentkezett, többnyire pompás – hősi – jelmezekben, az már többször megjelent, játszott a történelem színpadán, és rosszul játszott.

Ideje, hogy végre valóban, reálisan, átfogóan tanuljon az ember a múltból.

*

Szeretettel nézem a játszótereken játszó kisgyermekeket. Nyüzsögnek, nevetnek, ügyeskednek. Jól tápláltak, jól öltöztetettek, gondtalanok, kedvesek.

Borzalmas lenne, ha évek múltán fegyverekkel kellene szembenézniük. Még borzalmasabb, ha bátor gyilkosokká kellene lenniük, nem az élet, hanem a halál hőseivé. Borzalmas lenne, ha az élet szolgálata ismét eredménytelenné válna, és pusztulnia kellene mindennek. Az új nemzedék csak a béke harcosa, az emberi méltóság védelmezője lehet.

A múltnak ez a legnagyobb tanulsága.

I–II.: 100,–

„Két véres, embertelen és méreteiben minden előzőt messze meghaladó háborút értünk meg, és öt olyan időszakot, amelyben a nyugodt életet biztosító, az ember magatartását meghatározó törvényesség megingott vagy megsemmisült, tömegével temetve maga alá ártatlan áldozatokat, bűnösöket és bűnösnek tartottakat.”